

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**DEVLET DESTEK VE TEŞVİKLERİNİN SEKTÖREL ETKİNLİĞE ETKİSİ,
PLANLI KALKINMA DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE TEŞVİK UYGULAMALARI**

DOKTORA TEZİ

Yüksel OKŞAK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU

Bilecik, 2017
10146747

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**DEVLET DESTEK VE TEŞVİKLERİNİN SEKTÖREL ETKİNLİĞE ETKİSİ,
PLANLI KALKINMA DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE TEŞVİK UYGULAMALARI**

DOKTORA TEZİ

Yüksel OKŞAK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU

Bilecik, 2017
10146747

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSİS Belge No	DFR-149
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: Yüksel OKŞAK

Anabilim Dalı : İktisat

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Cüneyt KOYUNCU

Tezin Özgün Adı : Devlet Destek ve Teşviklerinin Sektörel Etkinliğe Etkisi, Plânlı Kalkınma Döneminde Türkiye'de Teşvik Uygulamaları

Tezin İngilizce Adı : Effect of State Support and Incentives on Sectoral Effectiveness, Incentive Applications in Turkey During Planned Development Period

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 20 / 07 / 2017

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile İktisat Anabilim Dalında **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Cüneyt KOYUNCU

Üye Prof.Dr. Kemal YILDIRIM

Üye: Doç.Dr. Ali AYATA

Üye: Yrd.Doç.Dr.Hüseyin TEZER

Üye: Yrd.Doç.Dr.Mehmet ŞENGÜR

İmza

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / 20.... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

“Devlet Destek ve Teşviklerinin Sektörel Etkinliğe Etkisi, Planlı Kalkınma Döneminde Türkiye’de Teşvik Uygulamaları” adlı doktora tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uydüğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Yüksel OKŞAK

20.07.2017

ÖN SÖZ

Birçok taşa takılarak bugünlere bin bir badire ile gelen mucize çocuk dediğim bu tezin ayağa kalkmasında büyük desteği olan, beni her aşamada motive eden, gecemizin gündüzümüze karışmasına, zahmetsiz rahmet olmayacağını bana öğreten lisans öğrenimimden beri elini üzerimden hiç eksiltmeyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU hocama ayrı ve evveliyatlı bir teşekkürü yürekten bir borç bilirim.

Veri araştırma yıllarım boyunca özellikle eski adıyla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Hazine Müsteşarlığı, Ekonomi Bakanlığı, İstanbul İhracatçılar Birliği, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve diğer temas kurduğum kurum kuruluşlarda; çalışmamı kulak ardı etmeyip bana destek olan ve çorbada tuzu olan tüm ilgili personele çok teşekkür ederim.

Zaman bugünün en önemli maliyeti... Bu çalışmanın vuku bulmasında desteğini sabırla artarak sürdüren eşim Öğr. Gör. Yeliz OKŞAK'a, tezime yoğunlaşmam adına değerli vakitlerini çaldığım kızım Ece Ecrin OKŞAK'a ve annesinin karnında olan ikinci nefesimiz, isimsiz kahraman "Düğme"ye sonsuz teşekkür ederim.

Başarı ancak önce Allah'ın izni sonra bir ustanın çıraklığı ve çalışkanlıkla gelir. Tezimin doğru ve isabetli tarafları; zamanı, emeği, sağladığı tüm olanaklar ve şahsıma duyduğu güven için kendisine minnettar olduğum, hocama; hataları ve eksiklikleri bu tezin yazarı olarak bana aittir.

Yüksel OKŞAK
20.07.2017
Bilecik

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’de 1960-1980 planlı kalkınma döneminde verilen teşvikler incelenmiştir. Döneme ait kalkınma planları, 1960-1980 dönemindeki ekonomik gelişmeler, Devlet Planlama Teşkilatı, dünya ve Türkiye’deki teşvik politikaları, teşvik uygulamaları çerçevesinde analiz edilen devlet desteklerinin, özel sektörün gelişimine önemli katkılar sağladığı ortaya konmuştur. Bu tez çalışmasının ampirik kısmında; 36 ile 144 arasında değişen sayılarda ülke grubu için dengesiz panel veri seti kullanılarak sübvansiyonların sektörel katma değer üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Verilen teşvikler etkin ise bunun sektörel katma değerler üzerinde olumlu bir etki yapması öngörülmüştür. Aksi halde, katma değer üzerindeki ters etkiyi öngörülmüştür. Sübvansiyon değişkeninin yanı sıra bulgumuzun geçerliliğini koruyup korumadığını görmek için analizlerimize sektörel katma değer belirleyicisi olan üç kontrol değişkeni dahil edilmiştir. Bu değişkenler Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu, Reel Faiz Oranı ve Beşeri Sermaye Endeksi serileridir. Birim Sabit Etki Tekli ve Çoklu Regresyon Modellerinde bağımlı değişken olarak 14 farklı sektöre ait katma değer serileri kullanılmıştır. Çalışmanın en temel ana bulgusu olarak; tahmin sonuçlarına göre modelde teşvikleri temsilen kullanılan sübvansiyonların; bir ekonomide yaratılan katma değeri istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde pozitif yönde etkilediği hem tekli hem de çoklu regresyon modellerinde tespit edilmiştir. Kontrol değişkenleri beklenen işaretleri almış ve üç kontrol değişkeninden sadece ülkedeki belirsizliği temsilen modele dahil edilen faiz oranı anlamsız olarak karşımıza çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sübvansiyonlar, Katma değer, Teşvikler

ABSTRACT

In this study, the incentives given in the 1960-1980 planned development period in Turkey were examined. State support, analyzed in the context of the revolving development plans, economic developments during 1960-1980 period, State Planning Organization, Incentive policies in the world and Turkey, incentive applications has been shown to provide important contributions to the development of the private sector. In the empirical part of this thesis study; the effect of subsidies on sectoral value added was investigated by using an unbalanced panel data set for country groups ranging from 36 to 144 numbers. If the incentives given are effective, it is expected to have a positive impact on sectoral value added. Otherwise, the reverse effect on value added is foreseen. In addition to the subsidy variable, our analyzes included three control variables, which are determinants of sectoral value added, to see if they protect the validity of our findings. These variables are the series of Gross Fixed Capital Formation, Real Interest Rate and Human Capital Index. In Unit Fixed Impact Single and Multiple Regression Models, value added series belonging to 14 different sectors are used as dependent variable. As the main finding of the study; the subsidies which is a proxy for incentives in the model according to the estimation results; it has been determined in both single and multiple regression models that the value added created in an economy is positively affected in a statistically significant manner. The control variables received the expected signs and only the interest rate included in the model representing the uncertainty of the country from the three control variables became meaningless.

Key Words: Subsidies, Value added, Incentives

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PLAN, KALKINMA KAVRAMLARI ve DEVLETÇİLİK - LİBERALİZM İKİLEMİNDE TÜRKİYE’DE PLANLAMA

1.1. PLAN KAVRAMI	7
1.1.1. Plan Türleri	8
1.1.2. Kalkınma Planları ve Teknikleri	8
1.1.2.1. Harod-Domar Modeli Kalkınma	10
1.1.2.2. Türkiye’de Planlı Dönemde Harod-Domar Modeli	14
1.1.2.3. Kalkınma Planlarında Kullanılan Modellerin Teknikleri	16
1.1.2.4. Planlamanın Unsurları.....	18
1.1.2.5. Ekonomik Planların Hazırlanış Amacı	20
1.2. İKTİSADİ KALKINMA KAVRAMI	23
1.2.1. Modernleşme ve Kalkınma İlişkisi	26
1.2.2. Türkiye’de İktisadi Kalkınmanın Taşıyıcısı: Kalkınma Planları	30
1.3. TÜRKİYE’DE PLANLI KALKINMANIN KÖKENLERİ VE ÖZEL SEKTÖR ..	32
1.3.1. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Planlama	33
1.4. DEVLETÇİLİK, LİBERALİZM VE PLANLAMA İLİŞKİSİ.....	39
1.4.1. Devletçilik Kavramı.....	42
1.4.2. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı	46
1.4.2.1. BBYSP’nin Hazırlanma Nedenleri	47
1.4.2.2. BBYSP’nin Stratejisi ve Ana Esasları	48
1.4.2.3. BBYSP Dönemi Ekonomik Görünüm	49
1.4.2.4. BBYSP Döneminin Başarısı	53
1.4.3. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı	55
1.4.3.1. İBYSP’nin Hazırlanma Nedenleri	55
1.4.3.2. İBYSP’nin Stratejisi ve Ana Esasları	56
1.4.3.3. İki Sanayi Planının Farkları	56
1.4.4. İvedili Plan ve Türkiye İktisadi Kalkınma Planı (Vaner Planı)	58

1.4.4.1. Vaner Planı'nın Genel Hatları.....	60
1.4.4.2. Vaner Planı'nın Getirdikleri.....	61
1.4.4.3. İvedili Plan	61
1.4.5. Liberalizm (Piyasacılık) Kavramı	63
1.4.6. Türkiye'de Demokrat Parti Dönemi ve Liberalizm	66
1.4.6.1. 1951 Dünya Bankası Baker Raporu.....	70
1.4.6.2. 1958 IMF Stand-by Anlaşması ve İstikrar Programı	71
1.4.6.3. Planlamada Tinbergen Dönemi	74
1.4.6.4. 1960 İhtilaline Geline Sürecin Değerlendirilmesi.....	76

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (DPT) ve TÜRKİYE'DE PLANLI KALKINMA DÖNEMİ

2.1. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.....	83
2.1.1. Planlama İhtiyacı ve İdari Mekanizma Gerekliliği	84
2.1.2. DPT'nin Kuruluş Gereksinimi ve Yapısı.....	86
2.1.3. DPT'nin Kuruluşu.....	89
2.1.4. Plânların hazırlanması.....	92
2.1.5. Yüksek Planlama Kurulu (YPK) ve DPT ile Olan Anlaşmazlıkları.....	92
2.1.6. Özel İhtisas Komisyonları.....	95
2.2. İLK PLANLAMA DENEYİMLERİ VE SEKTÖREL GELİŞİM.....	97
2.2.1. DPT'nin İlk Plan Taslağı	97
2.2.2. Akademik, Asker ve Devşirme Plancılar (İlk Plancılar).....	99
2.2.3. Orel Tasarısı Askeri Alternatif Öneri Paketi	101
2.2.4. Bir Buçuk Yıllık İlk Kalkınma Planı	102
2.2.5. DPT'nin Dönüşümü ve Özel Sektörün Gelişimi.....	103
2.2.6. DPT Müsteşarlığı Döneminde Özal ve Özel Sektör	105
2.3. ÖZEL SEKTÖR PERSPEKTİFİNDEN KALKINMA PLANLARI (1960-1980)	108
2.3.1. Planlı Dönemde İthal İkameci Sanayileşme	109
2.3.2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) ve Türk Özel Sektörü.....	111
2.3.3. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) ve Türk Özel Sektörü	116
2.3.4. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) ve Türk Özel Sektörü	120
2.3.5. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) ve Türk Özel Sektörü..	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEŞVİKLER VE DEVLET DESTEKLERİNİN DÜNYA VE PLANLI DÖNEM TÜRKİYE’DEKİ UYGULAMALARI

3.1. KAVRAMSAL BOYUT.....	126
3.2. TEŞVİK TÜRLERİ.....	127
3.3. DEVLET DESTEKLERİ, TEŞVİKLER ve BAZI UYGULAMA ÖRNEKLERİ.....	130
3.3.1. Dünyada Devlet Destekleri, Teşvikler ve Bazı Uygulama Örnekleri.....	131
3.3.2. Türkiye’de Devlet Destekleri, Teşvikler ve Bazı Uygulama Örnekleri.....	134
3.3.2.1. Türkiye’de Teşviklerin Tarihsel Süreci	135
3.3.2.2. Türkiye’de Teşvik Uygulamaları	136
3.4. PLANLI DÖNEMDE TEŞVİKLER ve UYGULAMALARI	141
3.4.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Sektörel Gelişim	147
3.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Sektörel Gelişim	152
3.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Sektörel Gelişim	156
3.4.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Sektörel Gelişim	157
3.5. TÜRKİYE’DE PLANLI DÖNEMDE UYGULANAN TEŞVİK POLİTİKALARI.....	158
3.6. PLANLI DÖNEM TEŞVİK UYGULAMA SONUÇLARI	166

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVLET DESTEKLERİ İLE SEKTÖREL VERİMLİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

4.1. DESTEKLER ve SEKTÖREL GELİŞİM İLİŞKİSİ	182
4.2. LİTERATÜR TARAMASI.....	184
4.3. DEVLET DESTEKLERİ İLE SEKTÖREL VERİMLİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ	189
4.3.1. Veri ve Metodoloji	189
4.3.2. Ampirik Sonuçlar	191
SONUÇ.....	230
KAYNAKÇA	238
EKLER.....	253
ÖZGEÇMİŞ.....	331

KISALTMALAR

- AB:** Avrupa Birliği
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- ANAP:** Anavatan Partisi
- BBYKP:** Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- BBYSP:** Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı
- BM:** Birleşmiş Milletler
- CHP:** Cumhuriyet Halk Partisi
- CMP:** Cumhuriyetçi Millet Partisi
- DB:** Denizcilik Bankası
- DBYKP:** Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
- DÇM:** Dövizle Çevrilebilir Mevduat
- DEİE:** Devlet İstatistik Enstitüsü
- DMO:** Devlet Malzeme Ofisi
- DP:** Demokrat Parti
- DPT:** Devlet Planlama Teşkilatı
- DYS:** Doğrudan Yabancı Sermaye
- EBK:** Et Balık Kurumu
- EİEİ:** Elektrik İşleri Etüt İdaresi
- EU:** Avrupa Birliği
- Eurostat:** Avrupa İstatistik Ofisi
- FAO:** Gıda ve Tarım Örgütü
- FIXCAP:** Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)
- GATT:** Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
- GİB:** Gelir İdaresi Başkanlığı

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HP: Halkçı Parti
HUMCAP: Beşeri Sermaye Endeksi
IBRD: Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası
IDA: Uluslararası Kalkınma Ajansı
ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF: Uluslararası Para Fonu
INTEREST: Reel Faiz Oranı
ISIC: Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma
İBYKP: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İBYSP: İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı
İGSAŞ: İstanbul Gübre Sanayi Anonim Şirketi
İPD: İktisadi Planlama Dairesi
KD: Kalkınma Dairesi
KDV: Katma Değer Vergisi
KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme Başkanlığı
MBK: Milli Birlik Komitesi
NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OYAK: Ordu Yardımlaşma Kurumu
PTT: Posta Telefon ve Telgraf Genel Müdürlüğü
SBF: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SPD: Sosyal Planlama Dairesi
SPK: Sermaye Piyasası Kurulu
SUBSIDY: Sübvansiyon ve Diğer Transferler

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları
TDCİ: Türkiye Demir Çelik İşletmeleri
TEK: Türkiye Elektrik Kurumu
TODAİE: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TKİ: Türkiye Kömür İşletmeleri
TMMOB: Türk Mühendis ve Mimmar Odaları Birliği
TPAO: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TSKB: Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
ÜBYKP: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
VALUEAD: Katma Değer (Modellerde kullanılan)
YPK: Yüksek Planlama Kurulu
WDI: Dünya Kalkınma Göstergeleri (Dünya Bankası)

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1: 1924-1930 Yılları Arasındaki Bütçe Gerçekleşmeleri (Milyon TL)	48
Tablo 1.2: 1930-1939 Dönemi Dış Ticaret Verileri.....	50
Tablo 1.3: Türkiye'nin 1958 Yılında OECD'den Aldığı Dövizle Ödenecek Dış Borçları	
Tablo 1.4: İmalat Sanayisinde Faaliyet Gösteren Devlet Kuruluşları.....	74
Tablo 2.1: Planlı Dönemde (1960-1980) Büyüme Hedef ve Gerçekleşmeleri	79
Tablo 2.2: Özel İmalat Sanayinde Gelişmeler (Cari Fiyatlarla).....	84
Tablo 2.3: Sanayi Eğilim Anketlerine Göre Sınai Üretimi Olumsuz Etkileyen Faktörler (%)	108
Tablo 2.4: Birinci Plan Döneminde Toplam Kredi Hacminin Bölgesel Dağılımı	113
Tablo 2.5: İkinci Plan Döneminde Toplam Kredi Hacminin Bölgesel Dağılımı.....	115
Tablo 2.6: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	119
Tablo 2.7: Üçüncü Plan Döneminde Toplam Kredi Hacminin Bölgesel Dağılımı.....	120
Tablo 3.1: Teşvik Türleri	121
Tablo 3.2: 1913-1915 Sanayi Sayımı'na İlişkin Üretim Değerleri (Kuruş)	127
Tablo 3.3: 1930-1939 Yılları Arası Cari Üretici Fiyatlarıyla GSMH Rakamları	137
Tablo 3.4: 1951-60 Yılları Arası Özel Yabancı Sermaye İzinleri ve Getirisi.....	138
Tablo 3.5: Türkiye'ye açılan 1968-1980 dönemi IBRD ve IDA Kredilerinin Sektörel Dağılımı.....	146
Tablo 3.6: Başat Sektörlerin 1927-61 Arası Milli Gelir İçindeki Payları	148
Tablo 3.7: Birinci Beş Yıllık Plan Döneminde Yatırımların Plan Hedefleri, Kamu ve Özel Sektör Dağılımı	149
Tablo 3.8: 1962-64 Arası Sektörel Hasıla Oranı.....	149
Tablo 3.9: Yatırımlar Plân Hedefleri ve Gerçekleşmeler (Milyon TL. 1965 Fiyatları ile).....	150
Tablo 3.9: 1963-1967 Yılları Arası Sektörel Bazlı Gayri Safi Yatırımlar ve Yüzde Değerleri (Milyon TL-1963 Fiyatlarıyla)	151
Tablo 3.10: Birinci ve İkinci Planlı Dönemde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1950-1969)	153
Tablo 3.11: Birinci ve İkinci Planlı Dönemde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1970-72)	154
Tablo 3.12: Üçüncü Planlı Dönemde Sektörel Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla).....	157
Tablo 3.13: 1963-66 Yılları Arası Yatırım İndirim Verileri	161
Tablo 3.14: 1966 Yılı İstanbul-İzmit Bölgesi Yatırım İndirim Verileri (Sektörel – Milyon TL)	162
Tablo 3.15: Planlı Dönemde Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan Yararlanan Firmalarla İlgili Veriler	165
Tablo 3.16: 1960-80 Yılları Arasında Yeni Kurulan ve Sermayelerinde Değişiklik Olan Anonim ve Limited Şirketler	166

Tablo 3.17: Sektör ve Alt Sektörler İtibariyle Teşvik Uygulaması Hakkındaki Görüşlerine Göre Müteşebbisler	169
Tablo 3.18: Cari Fiyatlarla (Milyon \$), Türkiye'nin 1950-1980 Döneminde Dünya Bankası Proje Ve Program Kredilerinin Yıllar İtibariyle Gelişmesi	171
Tablo 3.19: 1968-75 Yılları Arası Teşvikler ve Sektörel Dağılımları (1975 Sabit Fiyatlarıyla)	174
Tablo 3.20: İmalat Sanayiye Ait Alt Sektörlerin Teşvik Belgesi Verileri	176
Tablo 3.21: Toplam Kredilerin Kamu Kesimi ve Özel Sektör Tarafından Kullanımına İlişkin Veriler	177
Tablo 3.22: Kredilerin Sektörel Kullanımına İlişkin Veriler	180
Tablo 3.23: Krediler Sektörel Kullanımına İlişkin Veriler	181
Tablo 4.1: Literatür Özeti.....	187
Tablo 4.2: Bağımsız Değişkenler Listesi	190
Tablo 4.3: "fc2lg [Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)] "Bağımlı Değişkeni için Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları	191
Tablo 4.4: "ag5lg [Tarım, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)] " Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları	195
Tablo 4.5: "ma4lg [İmalat Sektörü, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)] " Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları	197
Tablo 4.6: "se5lg [Hizmetler v.b., Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)] " Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları	199
Tablo 4.7: "in5lg [Sanayi, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)] " Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları	201
Tablo 4.8: "grovaagrilg [Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları	203
Tablo 4.9: "grovaminlg [Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)] " Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları.....	206
Tablo 4.10: "grovamanlg [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)] " Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları.....	209
Tablo 4.11: "grovamanlg [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları	210
Tablo 4.12: "grovautlg [Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları.....	212

Tablo 4.13: "grovaconslg [İnşaat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları.....	215
Tablo 4.14: "grovatradlg [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)] " Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları	217
Tablo 4.15: "grovatranslg [Nakliye, Depolama ve İletişim, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları	220
Tablo 4.16: "grovafinlg [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)] " Bağımlı Değişkeni İçin Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları	223
Tablo 4.17: "grovafinlg [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni İçin Tekli Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları	224
Tablo 4.18: "grovaservlg [Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)] " Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları.....	226

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 3.1: Ülkelerin Kurumlar Vergisi Oranları (%)	133
Grafik 3.2: Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörünün Planlı Dönem GSMH Payları	155

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik kalkınmalarında özel sektörün itici güç olarak kalkınmanın gerçekleştirilmesi adına önemli bir rol üstlendikleri yadsınamaz bir gerçektir. Türkiye’de de bir dönem kalkınma gayretleri devlet eliyle, planlama marifetiyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Planlı dönem (1960-1980) olarak da literatürdeki yerini alan bu dönemde planlı kalkınma yoluyla kamu kurum kuruluşlarının yatırımları belirlenen hedefler ölçüsünde yönlendirilmeye çalışılmış ve muhasır medeniyetler seviyesine ulaşmak adına gayret sarf edilmiştir. Burada kalkınma gayretlerinin kamu eliyle yürütülmeye çalışılmasındaki ana sebep; dönem itibarıyla Türk özel sektörünün sermaye yapısının yetersizliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Planlı kalkınma döneminde özellikle Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) kurulmasıyla birlikte uygulanan ekonomi politikaları ile özel sektör dış dünyaya karşı korumaya alınmış daha rahat büyümeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu gelişimin sağlanması akabinde rekabete açık hale getirilmek maksadıyla dış satıma dönük politikalar, teşvikler ve devlet destekleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Burada açıklığa kavuşturulması gereken noktalar şunlardır. Planlı dönemde devlet eliyle (DPT) özel sektöre sağlanan destekler, krediler gerçekten amacına ulaşmış mıdır? Sektörel gelişime katkı sağlamış mıdır? Özel sektöre sağlanan destekler objektif kriterler ile mi verilmiştir? Kalkınma planları ile özel sektör gerçekleştirmeleri örtüşmekte midir? Sektörlerin devlet destekleri akabinde gelişimleri ölçülebilir mi? Bu gelişim seyrinin yönü nedir? Bu soruların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Bu tez çalışmasının amacı, özellikle planlı kalkınma döneminde devlet eliyle verilen destekler ve özel sektörün gelişimi arasındaki ilişkinin ortaya konmasıdır. Türkiye’de planlı dönemde devlet destekleri Devlet Planlama Teşkilatı marifetiyle sağlanmıştır. Aslına bakılırsa geçmişten günümüze; devletin sağladığı teşvik, sübvansiyon v.b. tüm desteklerin türleri, uygulama alanları, kapsamı ve yöntemleri olarak kritik farklılıklar içerdiklerini belirtmek gerekir. Benzer şekilde uluslararası bazda devletlerin sağladıkları teşvik türleri ve uygulamaları standarttan oldukça uzaktır. Sağlanan teşvikin aynı veya nakdi oluşundan, vergi indirim, fiyat desteklemesi, yer tahsisi, faiz indirimi oluşundan, iç piyasa veya ihracat oluşuna kadar farklı oransal ve

miktar anlamında uygulamalar olduğunu görmek mümkündür. Bir de buna ülke ve bölgeler arası farklı uygulamaları eklediğinizde; hem ülkeleri veya sektörleri reel destek miktarı ve rakamları üzerinden kıyaslamak güçleşmekte hem de aynı cins desteklerler olmadığından kıyaslamak neredeyse imkansız hale dönüşmektedir. Türkiye’de 1960-1980 planlı kalkınma dönemi araştırılmış, ilgili dönemde sağlanan desteklere ilişkin verilere; DPT’nin bakanlıklar arasında sürekli el değiştirmesi, mahremiyet, verilerin kaybolmuş olması gibi gerekçelerle maalesef ulaşılamamıştır. Ancak dönemin DPT uzmanlarının yaptığı bazı yıllara ait rakamlar ilgili uzmanların uzmanlık tezlerinde yer alarak kayıt altına alınmış ve günümüze ulaşmıştır. Bunun dışında DPT’nin kendi hazırladığı raporlar dahi ilgili yıllara ait destekleri sadece yararlanan firma sayısı ve toplam rakam olarak belirtmekle yetinmiştir. Bu nedenle bu tez çalışması; ilk olarak mevcut istatistiksel ve ikincil çalışmalar ışığında planlı kalkınma döneminde verilen teşviklerin ilgili sektörlerle olan katkısını, eleştirileri, destek politikalarını sektörel perspektifte açıklamaya çalışacaktır. Daha sonra da küresel ölçekte bir değerlendirme oluşturmayı amaçladığından bazı temel sektörlerin devlet destekleri ile olan ilişkisini panel veri analizi ile ampirik olarak ortaya koymaya çalışacaktır. Bu sektörel gelişimin seyrini, ilişkisini ölçebilmek adına “katma değer” unsurunu kendisine ortak bir kıyas ölçütü olarak belirlemiştir. “Verimlilik” ve “Üretkenlik” kavramları geçişlidir ve birbirlerinin yerine kullanılabilen ifadelerdir. Bu çalışma sektör verimliliğine değinmektedir. Katma değer ise üretkenliğin yerine kullanılmaktadır. Bu nedenle, sektörün verimliliğinin fiziksel ölçümü için katma değer ölçüsü kullanılmaktadır. Benzer şekilde devlet desteklerine ilişkin veri yetersizliğinden dolayı ilgili panel analizimizde sübvansiyonlar esas alınmaktadır.

Oluşturulan modeller yardımıyla yapılan kalitatif analiz ve tahminlerin yanı sıra DPT eliyle verilen destek sürecinin daha iyi kavranabilmesi adına planlama kavramından ithal ikameci sanayileşme politikalarına kadar derin bir analiz yapılmıştır. Aynı kantitatif perspektif planlı dönemin tarihçesini anlayabilmek maksadıyla; 1960 öncesi el yordamıyla planlama çabalarından 2. Dünya savaşı sonrası planlama uğraşlarına, DPT’nin kuruluş sürecinden kalkınma planlarındaki özel sektörün durumuna kadar geniş yelpazede bir araştırma yapılmıştır.

Türkiye’de kalkınma planlarının özel sektöre olan etkileri DPT’nin kurulmasıyla beraber ölçülmeye çalışılmıştır. Bu tez çalışmasının hazırlık aşamasında DPT arşivi ve kütüphanesinde yürüttüğüm çalışmalar neticesinde maalesef planlı dönemde verilen devlet desteklerinin firma bazlı bir listesi, kayıtlar v.b. dokümanlar bulunamamıştır. Yalnızca tüm planlı dönem içerisinde 4 yıl için bu şekilde yapılmış bir uzmanlık tez çalışması incelenebilmiştir. Yine Hazine Müsteşarlığı, Ekonomi Bakanlığı, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası (TSKB) nezrinde yürüttüğüm çalışmalarda da; mahremiyet, arşivlerin taşınmış olması, ilgili yıllara ait evrakların bulunamaması gibi gerekçelerle girişimlerimiz olumsuz sonuçlanmıştır. İkincil kaynaklar üzerinden yürüttüğümüz çalışmalar göstermektedir ki; bugünün güçlü birçok firması, planlı dönemde DPT’den proje bazlı devlet destekleri alarak fabrikalar kurmuş ve gelişip günümüze kadar hayatlarını devam ettirmişlerdir.

Bu çalışmanın birinci bölümü planın ne olduğu, hangi türleri olduğu, Türkiye’de yapılmış kalkınma planları bu türlerden hangilerine girdiğini, Türkiye’de yapılmış kalkınma planlarında kullanılan modellerin teknik özelliklerinin neler olduğu, birbirlerinden farkları neler olduğu hususlarına açıklık getirmektedir. Bu ilaveten kalkınma hedeflerinin planlanması, yürütülmesi, koordine edilmesi, ölçülmesi, kalkınma ile planlama arasındaki ilişki ile özel sektör bu ilişkinin neresinde olduğuna yanıt aranmıştır. Birinci bölümün bir diğer önemli misyonu; devletçilik ve piyasacılık kavramlarının ne olduğuna ve bu ikilemde planlı dönemde uygulanan politikaların özel sektöre sağladığı faydalar ve oluşturduğu zararların boyutunu da kestirmektir. Ayrıca liberalizm kavramı perspektifinde planlı dönem öncesi ile Türk özel sektöründe nasıl bir dönüşüm meydana getirdiği analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bölüm daha çok sistematik planlama dönemi öncesindeki yön bulma çabalarına işaret etmektedir. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı, İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı, Türkiye İktisadi Kalkınma Planı (Vaner Planı) gibi planların özel sektöre ne gibi avantajlar sağladığına, başarılı olmadıklarına açıklık getirmeye çalışmaktadır. Bu ek olarak 1949 Dünya Bankası Baker Raporu, 1958 IMF Stand-by Anlaşması, 1953 OECD Önerisi ile planlamada Tinbergen Dönemi gibi kavramları açarak, OECD gibi kuruluşların ekonomik yardımda bulunmayı plan şartına bağlaması akabinde DPT’nin kuruluş sancularına, 1953-1960 arasında özel sektörün durumuna ve nihayet 1960 İhtilali ve Temellerine ekonomik açıdan özel sektör ve planlar açısından işaret etmektedir. DPT’nin kuruluşundan 24 Ocak 1980 kararlarına

kadar olan planlı döneme özel sektör feneriyle ışık tutmaktadır. Bu bağlamda birinci bölüm; planlama ihtiyacı ve planlamaya ilişkin idari mekanizma gereğine öncelikle işaret eder.

Çalışmanın ikinci bölümü 1960 DPT'nin Kuruluşu (91 Sayılı Kanun 30.09.1960) ile ilk plan taslağını ele alarak dönemin ilk sistematik planlama çabalarına dikkat çekmektedir. Ayrıca akademik, asker ve devşirme plancılarını (ilk plancılar) irdelemektedir. Ek olarak Türk plancılığının karakteristik özelliklerine dikkat çekmektedir. Yine bu bölümde İthal İkameci Sanayileşme politikası çerçevesinde Türkiye'de bu politikanın hangi makroekonomik değişkenlerde nasıl bir değişim oluşturduğu incelemiştir. Aynı zamanda birinci, ikinci üçüncü ve dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarının Türk özel sektörüne sağladığı katkılar ve dezavantajlar bakış açısıyla ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde sektörel gelişimi etkileyen destekler; teşvikler boyutuyla ele alınmış, kavramsal çerçeve oluşturulmuş ve türleri açıklanmaya çalışılmıştır. Yine üçüncü bölümde; teşviklerin dünyadaki ve Türkiye'deki uygulamaları tarihsel perspektifle ortaya konmuştur. İlave olarak planlı kalkınma döneminde uygulanan teşviklerin sektörel gelişime etkisi her bir plan dönemi dikkate alınarak incelenmiştir. Yine planlı dönem teşvik politikaları, teşvik uygulamalarının sonuçları ortaya konmuştur.

Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölümde ise; Türkiye'de 1960-1980 planlı kalkınma dönemi araştırılmış, sağlanan desteklere ilişkin verilerle alakalı ilgili kurumlarla yapılan görüşmelerde; DPT'nin ve arşivin bakanlıklar arasında sürekli el değiştirmesi, arşivin defalarca taşınmış olması ve bu nedenle bazı dosyalara erişimin mümkün olmaması, mahremiyet, verilerin kaybolmuş olması gibi gerekçelerle maalesef ulaşılamamıştır. Ancak dönemin DPT uzmanlarının yaptığı bazı yıllara ait rakamlar ilgili uzmanların uzmanlık tezlerinde yer alarak kayıt altına alınmış ve günümüze ulaşmıştır. Bunun dışında DPT'nin kendi hazırladığı raporlar dahi ilgili yıllara ait destekleri sadece yararlanan proje sayısı ve toplam rakam olarak belirtmekle yetinmiştir. Dolayısıyla bu tez çalışmasının ampirik kısmı; Türkiye'de veri olmamasından dolayı dünya ülkelerini kapsayan bir uygulama olarak yapılmıştır.

Çalışmanın önemli bir bulgusu olarak; planlı kalkınma döneminde verilen teşviklerin sektörel gelişime katkı sağladığına kanaat getirilmiştir. Zira o dönem destek almış firmaların bir kısmı bugün ülkemizin lokomotif bazı sektörlerinde halen önde gelen firmalar olduğu görülmektedir. Buna karşın verilen bazı desteklerin; nitelikten ziyade ikili ilişkiler çerçevesinde şekillendiği, bahse konu dönemde firmaların proje geliştirmede zayıf oldukları, desteğe erişimde karşılaşılan sorunlar, ülkenin genel ekonomik, siyasi ve sosyal sorunları gibi nedenlerle hedeflenen kalkınma oranlarına erişilemediği ima edilmektedir. Bu bağlamda planlı kalkınma döneminde verilen devlet desteklerine ilişkin detaylara, rakamlara da erişim maalesef tam olarak sağlanamamıştır. Öyle ki planlı dönemde üç farklı desteğin üç farklı Bakanlık marifetiyle yürütüldüğünü bilmekteyiz. Daha sonraki dönemlerde DPT'nin ve arşivinin sürekli Bakanlıklar arasında taşınması, mahremiyet, arşiv belgelerinin bulunamaması gibi nedenler bu alanda yapacağımız çalışmayı kısmen de olsa sekteye uğratmıştır. 1973 yılından itibaren verilen desteklerin Resmi Gazete'de yayımlanmaya başlaması ise bu handikapı bir nebze de olsa ortadan kaldırmaktadır. Fakat yine de 1973-1980 arasındaki Resmi Gazete'lerin bazı sayfalarındaki yazıların okunamaz hale gelmiş olması da bir başka sorun olarak araştırmamızın önüne ket koymuştur. Bunlara rağmen bu tez çalışmasını önemli kılan husus; 1 nolu teşvik belgesinden planlı dönemin sonu olan 1980 yılına kadar olan dönemde verilen tüm teşvikleri incelemesi ve toplam yatırım teşviklerini ortaya koymuş olmasıdır.

Çalışmanın en temel bulgusu ise; ampirik kısımda yer almaktadır. Kullandığımız Birim Sabit Etki Tekli ve Çoklu Regresyon Modellerinde bağımlı değişkenimiz katma değerdir ve logaritmik değerleri kullanılmıştır. 14 farklı sektöre ait katma değer serileri kullanılmıştır. İlgilendiğimiz birincil açıklayıcı değişken, sübvansiyon (SUBSIDY)'dir. Çalışmada 36 ile 144 arasında değişen sayılarda ülke grubu için dengesiz panel veri seti kullanılarak sübvansiyonların sektörel katma değer üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Verilen teşvikler etkin ise bunun sektörel katma değerler üzerinde olumlu bir etki yapması öngörülmüştür. Aksi halde, katma değer üzerindeki ters etkiyi öngörülmüştür. Sübvansiyon değişkeninin yanı sıra bulgumuzun geçerliliğini koruyup korumadığını görmek için analizlerimize sektörel katma değer belirleyicisi olan üç kontrol değişkeni dahil edilmiştir. Bu değişkenler Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu, Reel Faiz Oranı ve Beşeri Sermaye Endeksi serileridir.

Çalışmanın en temel ana bulgusu olarak; tahmin sonuçlarına göre modelde teşvikleri temsilen kullanılan sübvansiyonların; bir ekonomide yaratılan katma değeri istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde pozitif yönde etkilediği hem tekli hem de çoklu regresyon modellerinde tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PLAN, KALKINMA KAVRAMLARI ve DEVLETÇİLİK - LİBERALİZM İKİLEMİNDE TÜRKİYE'DE PLANLAMA

1.1. PLAN KAVRAMI

Plana ilişkin literatürde birçok tanım bulunmakla beraber konu ele alanların ortak olarak buldukları noktalar, amaçların gerçekleşmesi ve bu amaçlara ulaşmak için hangi yolların izleneceğinin tespitidir. Bu nedenle planı; “amaç ve hedeflerin gerçeğe dönüşmesi adına izlenecek yolların bilinçli ve akıllıca belirlenmesi” şeklinde tanımlamak mümkündür.

Planlar günlük hayatta kullanılmak için birçok alanda hazırlanmakla birlikte tez çalışmamızın muhteviyatı nedeniyle daha çok iktisadi plan kavramına ve bu sürece odaklanmak faydalı olacaktır. Bu bağlamda ülkeler kamusal kurumlar için de plan kritik önem taşır. Ancak plan sosyalist ekonomilerde olduğu gibi bir kumanda sistemi içerir ise bu verimsiz bir çalışmaya dönüşür, ama plan yön vermeye, hedefler oluşturmaya ve bu hedefler doğrultusunda verimli bir yol haritası çizmeye dönük ise o zaman faydalı olacaktır. Ulusal bir bakış açısından açıdan bakıldığında ise Soyak (2013:5) ulusal planlamayı; sosyal değişimin teknolojisi ya da bir toplum mühendisliği modeli olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. Waterson (1966:26), planlamanın, özünde, belirli hedeflere ulaşmak için mevcut en iyi alternatifleri seçmek için organize, bilinçli ve sürekli bir girişim olduğunu belirtir.

İktisadi planlamayı ise; belli bir dönemde merkezi bir yapının bir ekonomideki makro ekonomik değişkenlerin akışını yönlendirmek amacıyla bilinçli bir çaba olarak tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla kalkınmaya yönelik olan bu bilişsel etki çabaları da kalkınma planı adını almaktadır. Öney'in (1985:19) ifadesi ile belirli bir dönemde belirli sosyo-ekonomik amaçlara ve sayısal olarak ifade edilebilen hedeflere ulaşmak için bu işle görevlendirilmiş organlar tarafından ve daha önceden saptanan araçları kullanmak suretiyle bir bölgede yürütülen faaliyetleri tümüne verilen addır. Kalkınma

planlarının süreçleri, özellikleri ve yapıları itibari ile sektörel gelişime sağladıkları katkılar çalışmanın ilerleyen kısımlarında geniş bir biçimde ele alınacaktır.

1.1.1. Plan Türleri

Belli Başlı Planlama türlerine baktığımızda, stratejik, taktik ve operasyonel şeklinde bir sınıflandırmaya gidilebilir. Kurumsal amaçlara göreyse planları; işletme planları, kamusal kurum planları olarak iki ana şekilde sınıflandırabiliriz. Kamusal kurum planlarının iktisadi, çevre, şehir, mekân, bölge şeklinde ayırabiliriz. Kamusal amaçlar içeren planları Sosyo-Ekonomik Planlar, Üst Düzey Fiziki Planlar, Yerel Fiziki Planlar Özel Amaçlı Planlar, Tamamlayıcı Planlar olarak da tanımlayabiliriz. Bu planları da kendi içinde çeşitlendirecek olursak, Sosyo Ekonomik Planları; Kalkınma Planı, Bölge Planı, Stratejik Plan olarak ayırmak olanaklıdır. Üst Düzey Fiziki Planları ise Metropolitan Alan Planı, Çevre Düzeni Planı olarak türlerken; Yerel Fiziki Planları da Nazım İmar Planı, Uygulama İmar Planı şeklinde bir ayrıma tabi tutmak mümkündür. Özel Amaçlı Planları ise Koruma Amaçlı İmar Planı, Turizm Amaçlı İmar Planı, Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak çeşitlerken nihayet Tamamlayıcı Planları da İlave İmar planı, Revizyon İmar Planı Mevzii İmar Planı şeklinde sınıflandırabiliriz.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde geniş bir alanın ilgisini celbeden plan ayrımlarının olduğu görülmektedir. Amaçlarına göre planlar, belirgin bir konuyla ilgili olan veya tek/çok hedefli planlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusal, bölgesel ulus ötesi ise coğrafi açıdan planlama türlerini oluşturmaktadır. Zaman açısından bakıldığında uzun, orta kısa vade ile yıllık hatta programlardan oluşmaktadır. Finansal planlar maddi açıdan plan çeşidini meydana getirmektedir. Bu çalışmanın ilgisini çeken asıl tür ise iktisadi planlamadır. İktisadi planlar ise fonksiyonlarına, yapısına, merkezi veya yerinden oluşuna, sosyalist veya kapitalist oluşuna yol gösterici veya emredici oluşuna göre birçok türe sahiptir.

1.1.2. Kalkınma Planları ve Teknikleri

Tezimizin bir kısmına konu olan planlamayı “Kalkınma Planı” olarak tanımlayabiliriz. Kalkınma planları ülkenin ekonomik gelişmesini planlamaya yönelik planlardır. Bu tür planları özellikli olarak planlama birimleri yapmaktadır. Ülkemizde bu planlar Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından yapılmıştır. Bir ülkenin tamamı

veya belirli bir bölgesi için belirlenen kalkınma hedefleri çerçevesinde iktisadi ve sosyal hedeflere ulaşmak amacıyla özel kesim için yol gösterici ve kamu kesimi için emredici niteliğe sahip plan olarak tanımlanan kalkınma planlarında toplam yatırımlar ve harcamalar, ülkedeki talep durumu, tasarruf eğilimleri göz önüne alınarak hedeflenen büyümeye ulaşılmaya çalışılır. 1960 yılında DPT'nin kurulması ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (BBYKP) hayata geçirilmesiyle başlayan planlı kalkınma süreci; ekonomik, sosyo-kültürel bir geçmişe dayanmaktadır. Planlı kalkınma deneyiminin temel aktörü olan devletin yanında özel sektör temsilcileri de planlama sürecine dahil olma çabaları ve iktidarlar ile yürüttükleri politikalar da bir anlamda planlama sürecinin ardındaki sektörel gelişimin önemli dinamiklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kalkınma Planları genel olarak iki türdür. Merkezi planlama ve yol gösterici niteliğindeki planlama: ilki halkın sosyo-ekonomik yaşamında devletin rolünün egemen olduğu merkezi bir ekonomide uygulanmaktadır. Bu tip planlamalar, daha sonra Sovyetler Birliği, Kuzey Kore ve benzeri sosyalist ülkelerde sürdürülmüştür.

Türkiye gibi karma ekonomik modele dayalı ülkelerde planlama, yönlendirici niteliktedir. Bu planlar kamu kurumları için zorunlu yani emredici, özel kuruluşlar içinse tavsiye hükmündedir. Yönlendirici Planlarda Ekonomik kararlar kısmen liberal ekonomi teorisyenlerince 'görünmez el' olarak tanımlanan piyasa aktörleri tarafından, kısmen de devlet müdahalesi ile yönlendirilmektedir. Shakya ve Rabindra (2007:8) çalışmasında; bu modelde devlet sektörünün de özel sektörün de ekonomide temel aktör olmaya devam ettiğini ve kendi rollerini oynadıklarını söylemektedir. Kamunun rolünün kalkınmayı kolaylaştırmak, özel sektörün ise büyüme için gerekli mal ve hizmetleri sağlamak olduğuna dikkat çekmektedir.

Kalkınmış ülkeler ile kalkınma sürecindeki ülkelerin planlama biçimleri doğaldır ki farklıdır. İlkinde ekonomik olarak oturmuş olan bir ülkedeki temel piyasa aktörlerine yardımcı olmak için devlet tarafından alınan önlemler planın esas unsurlarını oluştururken, diğerinde yani kalkınmaktaki ülkede kalkınma için temel stratejileri oluşturmak, ülkedeki kaynakları, ekonomik aktörleri koordine edecek bir stratejik yaklaşım esastır. Bu çerçevede ekonomik gelişme planları alt yapı planlarını, tarım sektörü ile sanayi sektörünün ihtiyaçlarına uygun yatırımların oluşturulmasını, bu anlamda bir yandan hızlı bir sanayileşme sağlanırken, diğer yanda tarımsal gelişmenin

de planlanması ve tarımsal gelişme için uygun yatırımların yapılması gibi birçok farklı stratejinin uygulamaya geçirilmesi gerekir.

Planlamaya duyulan ihtiyaç, fiyat mekanizmasının büyüme, verimlilik ve eşitlik temin edilememesi nedeniyle ortaya çıkar. Bazen bir ulusun siyasi amacı planlamanın gerekliliğini belirleyebilir ve hükümet, ülkenin ekonomik faaliyetlerine müdahale etmeye ihtiyaç duyabilir. Planlama sürecine etki eden unsurlar ne kadar çok ise planlamada başvurulan değişkenler de o kadar çok olacaktır.

Serin (1968:9) hazırladığı Birleşmiş Milletler Uzmanlar Kurulu raporunda; bir planın formüle edilmesindeki amacın genel iktisadi ve toplumsal hedeflere ulaşmak için en iyi şekilde hesaplanmış siyasetleri tespit edebilmek ve hangi siyasetin izleneceğine karar vermek olduğunu belirtmektedir. Aynı çalışmasının devamında; bahse konu amaçların iktisadi ve teknik imkanlar dahilinde tutarlı olması gerektiğini bunun için de plan formüle etme tekniklerini kullanmak gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda pek çok kalkınma planlama modeli ve bu model ekseninde kullanılan planlama teknikleri vardır. Kalkınma Planlarına baktığımızda belli başlılarını şöyle modellendirmek mümkündür. Harrod-Domar Modeli, Lewis Yapısal Değişim (ikili sektör) Modeli, Rostow'un Modeli - Ekonomik Kalkınmanın 5 Aşaması. Geçmişten günümüze birçok ülkede en çok kullanılan modelin Harrod-Domar Modeli olduğunu söylemek mümkündür. Çalışmanın bütünlüğünün dağılmaması açısından diğer modellerden ziyade Harrod-Domar Modeli'ne değinilecektir.

1.1.2.1. Harrod-Domar Modeli Kalkınma

Harrod ve Domar tarafından geliştirilen iktisadi büyüme modeli de büyük ölçüde Keynes'in ekonomiye devlet tarafından müdahale edilmesine imkân tanıyan iktisat kavrayışı ile ilişkilidir. Model esas olarak Keynes'in ekonomik büyüme teorisinin revizyonuna dayanır. Öncelikle Kalkınma modellerinin esas olarak sanayileşmiş kapitalist ekonomiler için değil, henüz ekonomik gelişmesini tamamlamamış az gelişmiş ya da günümüz ifadesi ile yeni sanayileşen ya da sanayileşme yolunda olan ülkeler için üretildiğini belirtmek gerekmektedir.

Harrod ve Domar Keynes'in kısa dönemli durağan ekonomi teorisini uzun dönemli olarak genişleten ve dinamik büyüme sorunlarıyla ilgilenen bir teoridir. Bir

ekonominin büyüme oranını sermayenin tasarruf ve verimlilik düzeyi açısından açıklamak için kullanılan modeller bu teoride kalkınma ekonomisinde kullanılır. Teori bir ekonominin dengeli büyümesinin doğal bir nedeni olmadığını göstermektedir.

Model, ekonomik büyümenin en önemli faktörü olarak sermaye faktörüne dayanmaktadır. Sermaye talebinin arzının ayarlanması yoluyla istikrarlı bir büyüme ihtimaline odaklanmaktadır. Modelde sermaye ve emek arasındaki ikame ile teknik ilerlemenin anlamı bakımından tarafsız bir teknik ilerleme varsayılmaktadır. Her iki faktör de teknik ilerleme gerçekleştiğinde bile aynı oranda kullanılır. Harrod da Domar da istikrarlı büyümenin sağlanması ve sürdürülmesinin temel şartlarını vurgular. Her iki iktisatçı da aslında, sermaye birikiminin ikili rolüne değinmektedirler. Baumol'a (1970:37) göre Harrod ve Domar büyüme sürecinde sermaye birikimine önemli bir rol yüklemektedir. Bu modelde kilit öneme sahip olan olgu ise yatırımlardır. Yeni yatırımlar bir yandan, gelir yaratır (çarpan etkisiyle); öte yandan da, sermaye stokunu genişleterek ekonominin üretken kapasitesini (verimlilik etkisiyle) artırır.

Harrod'un ana kaygısı, gelirden meydana gelen değişiklikler yatırım yapmaya kalkarsa, büyüyen bir ekonomide dengeyi sağlamak için tasarruf planlarını eşit tutmak için yatırım planları için gelir artışı ne olmalıdır sorusuna cevap verebilmektir. Böylece, model, ekonomik büyümeyi hızlandırmak ve yeterli yatırım üretmek için tasarrufların seferberliğine dayanır. Model, sermaye stoku (K) ile ulusal çıktı (Y) arasında doğrudan bir ilişki olduğunu öngörmektedir. Ekonomiye giren sermayenin GSMH yaratacak biçimde dolaşımına ihtiyaç duyması halinde, yeni yatırım şeklinde sermaye stokuna yapılan net katkının ulusal çıktıyı artıracığı varsayılmaktadır (Henegedara, 2016:3).

Harrod-Domar modeline göre büyümenin temel sorunu; gelirin mevcut tasarrufları emmeye yeterli bir yatırım artışına olanak verecek bir düzeye çıkıp çıkamayacağıdır. Büyüme sürekli olarak net yatırımların yapılmasını gerektirir. Yatırımlar gelir artışı tarafından yapıldığına göre, büyüme süreci içinde yatırımlar, çıktı kapasitesinin ve çıktının artmasına, bu da yeni yatırımların yapılmasına yol açmaktadır. Bu sürecin kesintisiz sürebilmesi için, yatırımın ortaya çıkardığı çıktı artışının (arzun) talep tarafından emilmesi gerekmektedir. Yatırımların sağladığı kapasite artışı, çoğaltan sonucunda ortaya çıkan talep ile dengelendiği zaman, gelir ve talep bekleyişleri gerçekleşmiş; planlanan miktardan ne fazlası ne eksikliği üretilmiş ve satılmış olacağından

bu süreç, arz-talep ve yatırım-tasarruf dengesinin sağlandığı bir büyüme süreci olarak ortaya çıkacaktır. Buna ilaveten işgücü piyasasında sürekli olarak arz-talep dengesi sağlanıyorsa: istihdam, gelir düzeyi, işgücü arzı ve üretim kapasitesi gibi makro bütüncül değişkenler sürekli olarak belli ve sabit bir oranda artacak ve ekonomi uzun dönem durağan durum dengesine oturarak sabit bir hızda genişleyecektir. Bu koşullar altında uzun dönem dengesi bir büyüme dengesi haline gelecek. Bu ideal bir denge durumudur. Ancak eylemde ekonominin dengeli büyüme düzeyine ulaşma ve bunu sürdürmesi olanaksızdır. Çünkü mal ve işgücü piyasasında aynı anda dengenin sağlanmasını gerektirecek herhangi bir sebep yoktur” (Şiriner ve Doğru, 2005:165).

Genel ekonomik denge Neo-klasik kuram ile değerlendirildiğinde piyasa optimalitesinin sağlanabilmesi adına; günün piyasa şartları yanında gelecekteki şartların da biliniyor olması gerekir. Planlamayı Neo-klasik pencereden değerlendirdiğimizde, ekonomide etkinlik yükseltici bir rolü olduğunu, büyümeyi arttırıcı bir fonksiyonu olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu bağlamda planlama geleceğe dönük atıflarıyla geleceğe ilişkin beklentilerin önünü açabilmektedir.

Bu tespitler Harrod'un Keynesyen teoriye yönelttiği temel eleştiriyi de ortaya koymaktadır Keynesyen model dengeli bir ekonomik büyüme için kısa vadeli bir model geliştirmektedir. Kısa vadede gerçekten de dengeli bir ekonomik büyüme sağlanacak ve tam istihdam gerçekleşecektir. Ancak model uzun vade söz konusu olduğunda bunu sağlayabilmekten yoksundur çünkü kapitalist bir ekonomide bunu sağlamak olanaklı değildir.

Harod-Domar modelinin zayıflıkları da vardır. Özellikle de gelişmekte olan ülkelerde bu model tam çalışma kapasitesinden yoksundur. Bu zayıflıklar her şeyden önce tasarruf ile nüfusa dayanmaktadır.

Bir ekonomide tasarrufların çokluğu ya da fazlalığı sermaye stokunu oluşturur. Bir ekonomide büyümeyi sağlayan iki temel bileşen sermaye birikimi ve tasarruflardır. Modelin zayıf noktası da buradadır. Çünkü bir ekonomik büyümeyi sağlayacak oranda tasarruf birikimi özellikle gelişmekte olan ülkelerde bulunmaz. Bir diğer zayıf nokta nüfus artış oranı sabit ve dışsal olduğunu varsaymasıdır. Oysaki gelişmekte olan bir

ülkede nüfus artış oranı sabit değildir tersine çoğu kez nüfus artış oranı ekonomik büyümeden fazladır.

Bir ülke kişi başına düşen geliri artırmak istiyorsa, bunun üç yolu olabilir. Birincisi, eğer ekonominin tasarruf oranı artarsa, o zaman nüfustan daha hızlı büyür ve kişi başına gelir artar. İkinci durumda ise bir ülke istikrarlı bir haldedir ve kişi başına düşen gelir nüfus artış oranını düşürerek yükseltirse nüfus artışından daha hızlı bir büyüme ve sermaye artışına yol açar. Üçüncü durumda ise eğer bir ülke istikrarlı bir durumda ve yeni teknolojileri uyguluyorsa sermayenin verimliliği artıracak ve bu da büyüme olarak gerçekleşecektir (Henegedara, 2016:5).

Ekonomi dinamik bir şekilde büyüme yakalamış ise sermayenin birikimi artar. Yani teoride varsayıldığı gibi sermaye artış mutlaka ekonomik büyüme ve kalkınma için bir ön koşul değildir. Bir ülke zenginleştikçe geliri artar, bu nedenle de tasarruf sağlanır ve yüksek gelir piyasada talep artışına neden olduğundan sermaye yatırım harcamalarında artışa neden olacaktır. Oysa model önce sermaye birikimi sonra ekonomik büyüme varsayımına dayanmakta bu da modelin gerçekçi olmadığını ortaya koymaktadır ki özellikle de gelişmekte olan ülkeler de bu modele dayalı olarak yapılan planlamalar genellikle akim kalmıştır çünkü model esas olarak gelişmiş bir sanayi ekonomisi ekseninde şekillendirilmiştir.

Hangi ekonomik kuram perspektifinden bakılırsa bakılsın, planlar geleceğe yönelik sahip oldukları bilgiler, bu bilgilerin doğruluğu, hedeflerin erişilebilirliği ve politika yapıcıların bunlara olan inançlarıyla ancak ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkide bulunabilirler.

İster Keynesci-Harrodcu, ister neo-klasik açıdan bakılsın, planlamanın, ekonomisinin büyümesine ve kararlılığına etkisinin olabilmesi için, planların içerdiği geleceğe yönelik bilgilerin doğruluğuna, bunların gerçekleşeceğine, karar alıcıların inanmaları gerekir. Aksi durumda, planlar yönlendirme işlevlerini yerine getiremezler. Ancak bilgilerin güvenilirliği yanında, bunların karar alıcılara ulaşmış olması ve alınan kararlarda kullanılması gerekir. Türkiye’de planlamanın kararlılık ve büyüme etkisi sorusuna bu noktadan başlamak yerinde olacaktır (Uygur, 1981:442).

1.1.2.2. Türkiye’de Planlı Dönemde Harrod-Domar Modeli

1960-1980 dönemine tekabül eden 4 plan dönemine genel olarak bakıldığında; Türkiye’de planların kalkınmadan çok büyüme planı mantığıyla kurgulandığını tespit etmek gerekir. Yani planlı kalkınma dönemi planlarının büyüme için gerekli olan yatırımların detaylı ortaya konulmakta, bunlar için gerekli olan kaynaklar ise hedeflenen büyüme rakamının üst sınırını oluşturmaktadır. Temelde ortaya konulan plan modelinin omurgasını; yatırımlar, kaynaklar ve nihayetinde büyüme hedefi üçlüsü oluşturmaktadır.

Özellikle 1950’li yıllarının sonlarında uluslararası kaynak ve kredilerin bir plan oluşturulması şartına bağlanmış olması; Türkiye’de de planlama kültürünün hızlı bir gelişim göstermesinde etkin rol oynamıştır. İlk yıllarda planlamaya ilişkin uzmanlık düzeyinin yetersizliği ülkemizi yabancı bilim adamlarından destek almaya götürmüştür. Türkiye’deki makro plan modellerinin o dönem ülkemize danışmanlık sunan Prof. Tinbergen’in aşamalı plan tekniğinden oluşması da doğaldır. Prof. Tinbergen’in ülkemizdeki planlama süreci önceki bölümlerde kapsamlıca ele alınmıştır. Burada üzerinde durulmayacağını belirtmekle birlikte; Harrod-Domar modelinin ilk plan döneminden itibaren Türk planlamasındaki yerini aldığını da vurgulamak gerekir.

Harrod-Domar modeli yardımıyla büyüme hızı, yatırım, tasarruf, vb. büyüklükler saptanmakta, sonra girdi-çıkıtı tablosu aracılığıyla sektöre üretim düzeyleri belirlenmekte, daha sonra da proje seçimi yoluyla mikro ölçeğe inilmektedir. Bu aşamalar, teknik olarak, birbirinden bağımsız çalışmalar olarak yürütülmekte, aşamalar arasındaki tutarlılık sonradan sağlanmaktadır. “Birinci Beş Yıllık Plan esas itibarıyla, yukarıda da söylendiği gibi, bu anlayış içinde hazırlandı. Üç aşamaya paralel olarak üç model (teknik) geliştirilmek istendi. Tek sektörlü bir büyüme modeli, input-output modeli ve proje değerlendirme tekniği. Fakat özellikle Prof. Tinbergen’in telkinlerine uyularak çeşitli tekniklerin uygulanmasında daima basit olmaya çalışıldı. Harrod-Domar tipi bir makro model, 1959 yılı için 15 kadar sektörlü fakat bazı hücrelerdeki katsayıların sıfır varsayıldığı bir açık ve statik input-output tablosu ile özü sosyal karlılık olan proje değerlendirme usulü teknik taslak kabul edildi (Orsan ve Tayanç, 1981:396).

Yukarıda da vurguladığımız gibi bu model Keynesyen kısa vade teorisinin eleştirisine dayanır ve modele göre denge her an bozulmaya eğilimlidir. Dengenin her an bozulabilmesinin nedeni ise tasarruf birikimlerinin istikralı ve kararlı bir büyüme oluşturmamasıdır. Dolayısıyla ekonomik birikimlerin değişkenliği uzun vadede kararlı ve istikrarlı bir denge oluşturmayacağından denge bıçak sırtıdır.

Bu bağlamda dengeli ve aynı karar bir büyümenin olabilmesi için girişimcilerin üretimle ilgili aldığı kararların muhakkak rasyonel olması ve bu kararlara bakarak büyüme oranının belirlenebilmesi gerekir ama bu öngörülemez olduğundan kararlı ve dengeli bir büyümeden de söz edilemez.

Birinci Beş Yıllık Plan, özü itibarıyla Harrod- Domar yaklaşımını esas alan basit bir gelişme modelidir. Bu modelde çeşitli makroekonomik değerler ile gayri safi milli hâsıla arasındaki ilişkiler yer almakta, planlı dönemde yapılacak harcamalar ile bu harcamaların gerektirdiği kaynaklar arasında bir denge kurulmuş bulunmaktadır. Birinci Plandaki makro büyüklüklerin bazıları 1950-60 dönemindeki eğilimlere göre hesaplanmıştır. Bazıları da plan stratejisine uygun politika araçları ile gerçekleştirilecek hedefler niteliğindedir. Plancılık tekniği açısından çeşitli makro büyüklükler arasında tutarlı ilişkiler kurmak oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında Birinci Beş Yıllık Plan modelinin başarılı olduğu söylenebilecektir. Ancak, kuşkusuz bu yeterli değildir. Plancılık tekniği açısından çeşitli değişkenlerin gerçeğe yakın şekilde tahmin edilmesi de büyük önem taşır. Planda 2.6 gibi düşük bir sermaye hâsıla oranı varsayımı, en çok eleştiriye konu olmuş bir husustur. Ayrıca model tek sektörlü veya tek kesimli olarak kurulmuştur. Input- Output veya doğrusal programlama gibi ileri sayılabilen planlama tekniklerini içermemektedir. Aslında Birinci Planda sektör çalışmaları aşamasında 15 sektörlü bir input-output modelinden ve bunun çözüm sonuçlarından yararlanılmıştır. (Öney, 1980:262)

Prof. Tinbergen tarafından önerilen İkinci Plan'ın matematiksel modeli, Hansen tarafından modifikasyona uğramış olsa da, temelde basit bir Harrod-Domar modeli olma niteliğini sürdürmüştür. Orsan ve Tayanç'a (1981:399) göre Üçüncü Plan'ın, matematiksel bir modele dayanması, modelden türetilen bilgilerin Üçüncü Plan'a büyük ölçüde temel oluşturması bakımından önceki iki Plan'dan ve modelden ayrılmaktadır. Ayrılmadığı nokta ise, Harrod-Domar tipi olma özelliğidir. Nitekim modele bakıldığında, İkinci Plan için hazırlanan modelden, teknik açıdan ayrıldığı noktaların 37 sektörlü bir girdi-çıkı tablosunun ilk kez kullanılması ve ithal ikamesinin endojen olarak ele alınması olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Dördüncü Plan döneminde de sektörel üretim eşitlikleri eşanlı olarak çözülerek Harrod-Domar denklemi ile iki aşamanın birleştirilmesi yoluna gidilmiştir.

Türkiye gibi sanayileşmekte olan bir ülkenin gerçekleri ile oluşturulan modellerin çok da örtüşmediğini vurgulamak gerekir. Çünkü söz konusu modellerin

işleyebilmesi için tasarrufların yeterli sermaye birikimine yol açabilecek bir düzeyde olması gerekir oysa modellerin Türkiye gibi içe sermaye birikimi tam da tasarrufların yeterli olmamasından dolayı eksik oranda olduğu bir ülkede modeller doğaldır ki tam olarak işlememiştir.

1.1.2.3. Kalkınma Planlarında Kullanılan Modellerin Teknikleri

Ekonometrik model, ekonominin dinamik yapısını anlayabilmek, işleyişinin kurallarını belirlemek, yapıyı belirleyen parametre tahminlerinin bazılarının değişiminin diğer parametre tahminlerini nasıl etkileyeceğini belli hata payları ile tahmin edebilmek, makro düzeyde uygulanan ekonomi politikalarının etkilerini saptayabilmek, gelecek dönemler için “şarta bağlı” ve “şartsız” tahminlerde bulunmak ve bu bilgilere dayanarak politika çözümlerini saptamak ve bunların modelin hangi değişkenlerini nasıl etkileyeceğini ve bunlardan nasıl etkileneceğini görebilmek için iktisatçıların elindeki en gelişkin araçtır (Korum, 1981:431).

Kalkınma planlarında uygulanan çeşitli ekonomik modeller, kalkınma anlayışları vardır ama teknikler doğal olarak sayısal modellemelere dayalıdır. Bu çerçevede planlı dönemde de sayısal modeller kullanılmıştır. En çok kullanılan modelleme Input-Out Put analizi ile doğrusal programlama olmuştur.

Input-Output modeli ilk olarak Wassily Leontief adlı bir iktisatçı tarafından formüle edilmiş ve Amerikan ekonomisine uygulanmıştır. Leontief'in çalışmaları ile geliştirilen bu analiz yöntemi, bugün birçok ülkelerin endüstriler arası ilişkilerle ilgili ampirik çalışmalarında kullanılmaktadır. Leontief'in matrix tablolarına dayalı girdi-çıktı analizine daha sonraki yıllarda doğrusal programlama modeli de eklenmiştir. Bu modele faaliyet analizi de denilmektedir. Sektör planlamasının yapılmasında kullanılan ve input-output'un bir tamamlayıcısı sayılan bir diğer metod da, Dantzig ve Koopmans tarafından geliştirilen “faaliyet analizi” veya “doğrusal programlama” tekniği olmuştur.

Input-Output analizi ülkemizdeki Kalkınma Planlarında uygulanan temel istatistiki model olarak uygulanmıştır. Özellikle de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Harrod-Domar modeli ile birlikte girdi-çıktı analizi kullanıldı, bu model sonraki kalkınma planlarında da kullanıldı, ancak ilerleyen yıllarda yeni modelleme

tekniklerinin de Kalkınma planlarına dahil olması ile birlikte bu modeller de kullanılmıştır.

Türkiye’de örnek alabilecekleri hiçbir model olmamasına rağmen, beş yıllık planlar ve yıllık programlar için, aralarında bazı önemli farklılıklar olsa da, uzun yıllar izlenen bir metodoloji ve yöntem geliştirdiler. Plan ve programlar için makro-model, bu amaçla "input-output" tablosu kullanımı, kalkınma hızı ve dış ödemeler için makro düzeyde, sektörel gelişmeler içinse mikro düzeyde hedefler saptanması, ekonominin tümü ve kamu sektörü için temel dengelerin tanımlanması, yatırımların proje bazında yıllık programlarda yer alması gibi kavramlar, yöntem açısından yaratılan yenilikler oldu. Makro düzeyde, vergi, döviz kuru, özel sektörün teşviki, yabancı sermaye politikalarından, sektörel planlamaya kadar kavramlar yöntemler geliştirdiler. Türkiye’de, ilk defa politika tasarımı, günlük ve kısa vadeli kararlara değil, teknik değerlendirmelere dayanan uzun vadeli perspektifler çerçevesinde oluşturuldu (Kansu, 2004:100).

Gerek gelişmiş ve gelişen kapitalist ülkelerde gerekse sosyalist ülkelerde, sürekli yükselen bir şekilde sektör ayırımına yer veren modellere rastlanmaktadır. Plan esnasında programlama oluştururken sektörel bilgi gereksinimi bir zorunluluktur. Bu, planlama modelleri ile ekonometrik modeller arasında da en basit bir yapı oluşturur.

Doğrusal programlama matematik tekniği, çok sayıda faaliyetlerden oluşan bir sistemde, belli koşullarda en uygun faaliyet setini çözmeye çalışır. Doğrusal programlama probleminin ekonomide yaygın bir kullanım alanı vardır. Söz konusu analiz, bir fabrikadan bir endüstriye veya bütün bir ekonomiye kadar her çeşit üretim birimlerinde uygulanabilir.

Input-Output modeli ile karşılaştırıldığında doğrusal programlama iki yenilik taşır. Öncelikle input-output modeli bir tutarlılık modelidir, buna mukabil doğrusal programlama modeli bir optimizasyon modelidir. Tutarlılık modelinde genellikle sayısal olarak belirlenmiş bir hedef bulunmaktadır. Bu bakımdan model, belli bir nihai talep setini karşılamak üzere ne kadar üretim yapılacağı sorusunun cevabını vermektedir. Oysa doğrusal programlamada hedefin sayısal değeri bilinmemekte, fakat yönü bilinmektedir. Model, belli kaynaklarla en çok ürünü sağlamak veya belli bir amaca en

düşük maliyetle ulaşmak şeklinde tanımlanan optimumlaştırıcı davranışı gerçekleştirmeye yönelmiştir. Bu nedenle, bu modellerde sabit bir hedeften söz edilemez. İkinci bir fark, input-output sisteminin tek bir çözümü olmasıdır. Bu sistemde bilinmeyen sayısı denklem sayısına eşittir. Oysa doğrusal programlamada bir malın alternatif üretim olanakları vardır. Dolayısı ile model, bir malın farklı üretim yöntemlerini ayrı faaliyetler olarak bünyesinde bulundurur ve her faaliyetin üretim düzeyini bir değişken olarak kabul eder. Bunun sonucu olarak, sistemde denklem sayısı değişken sayısından az olacağından çok sayıda çözüm bulunmaktadır. Her çözüm için belli bir hedef değeri bulunacağı için, bunlardan en optimal olanına ulaşmak için amaca uygun düşecek biçimde en büyüğü veya en küçüğü seçilerek nihai çözüme varılır (Öney,1985:162-163).

Bu iki sistemin kendilerine göre avantajları vardır. Doğal olarak kullanıldığı alana uygun bir yapısı mevcuttur. İktisadi planlarda çoğu zaman bu ikisi birlikte kullanılabilir ve bu ikisi birlikte ekonomideki pek çok değişkenin plan içinde anlamlı bir bütünlük oluşturmasını ve analizin gerçeğe uygunluğunu sağlar.

Makro planlama başlı başına bir çalışma alanıdır ve tezimizin sınırlarının ötesindedir. Input-Output modeli ve çözümlemede kullanılan matrisler, doğrusal programlama modeli ve süreçte karşılaşılan ikilik problemi gibi hususlar bu çalışma için ilgi alanımızın dışında kalan detayları oluşturmaktadır. Özellikler makro planlamaya ilişkin çalışmalara Erden Öney'in "İktisadi Planlama" ve Alkan Soyak'ın "İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi" eserleri araştırmacılarına önemli referans kaynakları olabilir.

1.1.2.4. Planlamanın Unsurları

Kalkınma planları her şeyden önce bir iktisadi plandır. Ama yapılış amacına göre istikrarı sağlayıcı ya da kalkınmayı sağlamaya yönelik olarak kendi içinde ayrılmışlardır. Eğer sanayileşmiş ve ekonomik yönden de gelişmiş bir ülke ise bu planlar istikrar sağlamaya yönelik oluşturulur. Buna mukabil sanayileşme sürecinde olan henüz gelişmiş ülkeler düzeyinde olmayan ülkemiz gibi yeni sanayileşen ülkelerde ise bu planlar kalkınma planı niteliği taşıyacaktır.

Kalkınma Planları da diğer planlar gibidir, oradaki süreçler Kalkınma planları için de geçerlidir. Her planda öncelikle hedefler saptanır, sonra bunun alt bileşenleri oluşturulur, daha sonra bunun yürütülmesi için gerekli birimler ve bu birimlerin süreci nasıl koordine edilmesini sağlayacak yapılarda şekillendikten sonra bunların ölçülmesi sağlanmaktadır.

Kalkınma planı dediğimiz süreci şöyle tanımlamak mümkündür. Belirli bir dönemde belirlenmiş sosyo ekonomik amaçları oluşturmak, nicel olarak ölçülebilecek hedeflere ulaşabilmek için bunu yapacak organların daha önceden belirlenmiş amaç ve hedefleri gerçekleştirecek araçları kullanmak için belirli bir bölgede yürütülen faaliyetlerdir.

Soyak (2013:51-53) çalışmasında planlamanın unsurlarını şu şekilde özetlemiştir;

- Planlama kurumsal bir faaliyettir.
- Planlama süreci ve plan yapmak, aynı zamanda veri toplama ve tahmin faaliyetini de beraberinde getirir.
- Planlama faaliyetinde sayısal olarak saptanmış hedefler olmalıdır.
- Plan belirli bir süre için hazırlanmış olmalıdır.
- Planlama rasyonel bir çaba olmalıdır.
- Planlama faaliyeti belirli bir bölgeyi ya da ülkenin bütünü kapsamalıdır.
- Program ve proje bir planlama sürecinin olmazsa olmaz çabalarıdır.
- Planda ortaya konan hedeflere ulaşabilmek için hangi araçların ne şekilde kullanılacağı net bir şekilde belirtilmelidir.

Bu bağlamda öncelikle ekonomik gelişim hedeflerinin belirlenmesi gerekir. Yani bir Kalkınma Planı oluştururken öncelikli olarak iktisadi kalkınmaya ilişkin olarak saptanmış bulunan ekonomik hedefler, sınırlamalar önde gelir. Ancak bu hedefler politik ve ideolojik amaçlardan bağımsız değildir. Sonuçta her Kalkınma Planı bir politik tercihtir çünkü bu planlar genel olarak Hükümetlerin makro tercihlerinin teknik ifadesidir. Genellikle bu tür amaçlar planlarda açık bir şekilde belirtilmez ancak bu tercihler uzmanlarca anlaşılır.

Kalkınma planında belirlenen ana amaçları şöyle sıralamak mümkündür:

- Hızlı ve dengeli büyüme
- Kişi başına milli gelirin artırılması
- Tam istihdamın sağlanması
- Kapasite kullanımının artırılması
- İnsan gücü kaynaklarının niteliğinin yükseltilmesi
- Yoksulluğun ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması
- Bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesi
- Çeşitlendirilmiş ve kendi kendine yeterli bir ekonomik yapının oluşturulması
- Sürdürülebilir ve dengeli bir büyüme ortamı yaratılması
- Sanayileşmenin hızlandırılması
- Bilim ve teknoloji alanında atılım yapılması
- Ödemeler dengesinin iyileştirilmesi
- Enflasyonun aşağı çekilmesi
- Dış dünya ile bütünleşme
- İdari yapının iyileştirilmesi

1.1.2.5. Ekonomik Planların Hazırlanış Amacı

Kalkınma planı oluşturulurken genel olarak hedefler ise şu şekilde belirlenir. Bir başka ifade ile ana tercihin alt başlıkları şöyle saptanır.

Bu grup amaçlar arasında şunlar sayılabilir:

- Kaynakların en ideal bir biçimde kullanımı
- İşgücünün tam kullanımı ve mümkünse tam istihdam
- Üretim kapasitesinin tam kullanımı
- Yaşama standartlarının yükseltilmesi ya da refahın en yüksek düzeye çıkarılması
- İktisadi büyümenin maksimum kılınması
- Ekonominin dengeli kalkınması ya da dinamik bir genel dengeye ulaşılması

- Ekonomide konjonktür hareketlerinin etkisini en alt düzeye indirmek veya yok etmek.

Türkiye'de uygulanmakta olan Beş yıllık kalkınma planlarında ekonomik ve sosyal amaçlar büyük önem taşıdığı bir gerçektir. Birinci ve ikinci beş yıllık planlı dönemi kapsayan 15 yıllık perspektif planda plan hedefleri şöyle sıralanmaktadır.

Yüzde 7'lik bir gelişme hızı sağlanması, (ii) İstihdam sorununun çözümü, (iii) Dış ödemelerde dengeye ulaşılması, (iv) Gelir grupları arasında sosyal adalet ilkesine ulaşılması (v) Türkiye'nin kalkınması için gerekli olan her alanda yeter sayıda ve üstün nitelikte ilim adamı ve teknik uzman yetiştirilmesi hedefler olarak sıralanmaktadır. Bu temel amaçların ışığında hazırlanmış bulunan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, kalkınmanın sektörler arasında dengeli bir biçimde gerçekleştirileceği, sektörel gelişmenin dinamik bir karşılaştırmalı maliyet strüktürüne göre olacağı, mevcut kaynaklar etkin bir biçimde dağıtılarak fazla kapasite yaratmayan, yani iç ve dış talep yapısına uygun bir üretim yapılanması meydana getirileceği belirtilmektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi Plan özünde bir ekonomik politik manifestodur. Bazen bir ulusun politik hedefi planlamanın gerekliliğini belirleyebilir ve hükümetin ülkenin ekonomik faaliyetlerine müdahale etmesi gerekebilir.

Bu kapsamda plan yapılırken durum analizi, misyon ve ilkeler, vizyon, stratejik amaçlar ve hedefler, faaliyet ve projeler, izleme, değerlendirme ve performans ölçümü gibi bazı teknik süreçler de devrededir. Durum analizi, stratejik plânlamanın ilk adımı olarak, “neredeyiz” sorusuna cevap bulması için yapılır. Kalkınma planlarında öncelikle ülkenin ekonomik durumu, eksikleri, yeterli ve avantajlı yönleri ele alınır. Bu analizler ekseninde durum tespiti yapıldıktan sonra da ne yapılması gerektiğine ilişkin hedefler tayin edilir.

Durum analizi yapılırken planlama sürecindeki iç ve dış paydaşlar da tespit edilir. Planın yapısına göre aktörler belirlenmiş olur. Ülkemiz kalkınma planlarında karma ekonomik model söz konusu olduğundan iç paydaşlar plan kapsamında amir hükümlere tabi olan kamu kurumları ve kuruluşlarıdır. Bunlar için plandaki hedefler emredici niteliktedir. Buna mukabil piyasa aktörleri olarak kabul edeceğimiz özel sektör kuruluşlardan ise bu hedeflere uyulması, bu kapsamda yardımcı olması istenir ama özel

sektörü bu hedeflere uymakta zorlayacak en önemli araç teşviklerdir, özel sektördeki bir kuruluş teşvik almak için planda özel sektörden yapması talep edilen hükümlere uymak durumundadır.

Misyon ve ilkeler ise kalkınma planları için amaçlar ve hedeflerdir. Bu doğrultuda kalkınma planında belirtilen hedefler üretim artışı, istihdam artışı, eğitim seviyesini yükseltme, alta yapı hizmetlerini maksimize etmek vb. hedefler misyon ve ilkeler çerçevesinde düşünülecek unsurlardır.

Vizyon ise kuruluşun yani planlama dairesinin planda belirlenen sürede ne tür gelişmeler olacağını ortaya koyduğu uzak erimli hedeflerdir. Bir anlamda 15 yılda o ülkenin geleceği seviye planın ve planı yapan kuruluşun vizyonunu teşkil etmektedir.

Stratejik amaçlar ve hedefler planda gerçekleştirilmesi amaçlanan hedeflerdir. Büyüme hedefi, teknolojik düzey vb. bir plandaki stratejik amaçlar ve hedefleri oluşturmaktadır. Stratejik amaçlar planlama sürecinin “nerede olmak istiyoruz?” kısmını oluşturur. Hedefler, stratejik amaçların gerçekçi olup olmadığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Böylece her alt düzeyde belirlenen ve uygulamaya gittikçe yaklaşan bu hedefler, daha üst amaçların gözden geçirilip güncellenmesinde etkili olmaktadır.

Faaliyetler ve projeler, stratejik plan sürecinin “nasıl hedefe varacağız?” kısmını meydana getirir. Faaliyetler ve projeler; stratejik planı hayata geçirebilmek için kullanılan stratejilerin ve basamakların detaylı bir açıklamasıdır. Her bir hedefin yerine getirilmesinden mesul olan birimlerin, alt birimlerin rol ve sorumlulukları ile yetkileri bu aşamada açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Öncelikli hale getirilmiş bir biçimde sıralanan ve sorumlu birimleri tanımlanan hedeflerin tanımlamalarından sonra, bu hedeflere varmak için gerekli olan faaliyet ve projeler bir öncelik sırası içerisinde bu aşamada değerlendirilmektedir.

İzleme, biçilen vazifelerin amaca uygun olarak yürütülüp yürütülemediğini; beklenen sonuçlara kalitatif ve kantitatif olarak ulaşıp ulaşılmadığının takibi için tekrarlanan faaliyetlerin kontrol edilmesidir.

Planlama bir hedefler manzumesi ise bu hedeflerin gerçekleştirilmesinden sorumlu bir birimin olması gerekmektedir. Bu kapsamda planı hazırlayan kurum aynı zamanda planın yürütülmesi, koordinesi ve denetiminde da aktif rol üstlenir. Yüksek Planlama Kurulları tam da bunun için organize edilen birimlerdir. Ülkemizde bu daire DPT kurulana kadar 1958 yılında oluşturulan Koordinasyon Bakanlığı bu kapsama uygun olarak iktisadi koordinasyonun ve eşgüdümün sağlanmasından ve uygulanacak ekonomi politikasının genel çerçevesinin hazırlanmasından sorumluydu. Bu işlev daha sonra Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı da hazırlayacak olan DPT'ye devredildi.

DPT bu görevden sorumlu olduğunu Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında şöyle ifade etmektedir. "İdare, planın başarıyla uygulanması için düzenleme, yol gösterme denetleme ile ilgili çalışmalarını açık, kararlı ve devamlı olarak yürütmekle görevlidir."

Planlama süreçlerinde amaç, koordinasyon gibi safhalardan sonra planlamadaki hedeflerin gerçekleşme düzeylerinin ölçülmesi gereklidir. Bir anlamda bu ölçü faaliyeti planlamanın sağlamasıdır. Amaçların, hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol eden ve bu kapsamda hedeflerin altına düşmüşse bu konuda gerekli uyarıları ve tedbirleri alan, bu tedbirler kapsamında gerekli birimlere uyarılar yapan, bu uyarıların yerine getirilip getirilmediğini denetleyen organlar mevcuttur. Bu birim de ülkeden ülkeye farklılık arz etmektedir. Ülkemizde bu görevi yerine getirecek organlar arasında, planlama teşkilâtlarının bünyesinde yer alan koordinasyon daireleri, maliye bakanlıkları, merkez bankaları, istatistik enstitüleri, sanayi ve ticaret bakanlıkları, Sayıştay vb. gibi organlar sayılabilir. Ölçüm işlemi idari, mali ve üretim düzeyinde yapılmaktadır.

1.2. İKTİSADİ KALKINMA KAVRAMI

Ekonomik kalkınma, bir ulusun ekonomik, siyasi ve sosyal refahını geliştirdiği süreçtir. Bir ülkenin ekonomik kalkınması nüfusun yaşam düzeyi, ekonominin rekabet yeteneği, ülkenin gayri safi yurt içi hasılası, kişi başına düşen millî gelir ve ekonomik özgürlüğün olumlu yönde değişmesi ile karakterize edilen bir süreçtir. Ekonomik büyüme de benzer bir kavramdır. Diğer yandan gelişme kavramı da aynı anlamda kullanılır. Bu anlamda kavramların çağrıştırdığı psikolojik anlambilimsel analiz yapılmadıkça kavramların farkı da tam anlaşılamayacaktır. Öncelikle kalkınma ve gelişme sanayileşmiş zengin ekonomilerden farklı olarak gelişmekte olan ya da az

gelişmiş olarak adlandırılan ekonomilere yönelik bir çabanın ifadesidir. Buna mukabil büyüme daha çok zengin ve gelişmiş ekonomiler için kullanılır.

Kavram ne yazık ki birçok şeyi içeren bir biçimde kullanılmaktadır. Özellikle ekonomik kalkınma ile ekonomik büyüme birbirlerinin yerine geçecek şekilde eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Yapısal değişme ise, ekonomik kalkınma ve büyümeyi tanımlamak veya aralarındaki farkı vurgulamak üzere ara bir kategori olarak ortaya çıkmaktadır. Yapısal değişme aynı zamanda ekonomik kalkınmaya atfen de kullanılmaktadır. Benzer bir durum modernleşme ve kalkınma arasında da söz konusu olmaktadır. Her iki kavram bazen birbirlerinin yerine kullanılmakta, bazen modernleşme kavramı içerisinde kalkınma kavramı değerlendirilmekte ve bazen de kalkınma kavramı, modernleşme ve sanayileşme kavramının her ikisini içerecek şekilde kullanılmaktadır. Başka bir durumda sanayileşme kavramı, kalkınma ile modernleşme arasında bir bağ kurulmak istendiğinde ara bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Sanayileşme bazen de geri kalmış bir toplumdaki gelişmiş bir topluma geçişte, kalkınmanın ve dolayısıyla modernleşmenin olmazsa olmazı olarak kabul edilmektedir. Hiç şüphesiz kalkınma bütün bu kavram setleri ile akrabalık bağına sahip olan bir kavram olmakla birlikte kavramlar arasındaki nüansları dikkate almamız faydalı olacaktır.

Maddi refah bakımından önemli olduğu için ekonomik büyüme ile ilgileniliyorsa, üzerinde durulması gereken nokta sadece yalın haliyle kapasite ve üretim artışı değil, bununla birlikte fert başına üretim artışıdır. Refah açısından önemli olan fert başına mal ve hizmet miktarıdır. Zaman içinde fert başına mal ve hizmet artışı olduğu takdirde refah seviyesinde gelişme olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, ekonomik büyüme konusunda en anlamlı ölçüt fert başına reel üretim seviyesidir (Peterson, 1994: 481).

Fakat mal ve hizmetlerin üretiminde artış olarak tarif edilen ekonomik büyüme kendi anlamıyla bir sonuç değildir. Mal ve hizmet miktarındaki artış daha temel sonuçlara ulaşılmasına yarayan bir araçtır. Zira ekonomik büyümenin temel hedefi toplumun refah düzeyini yükseltmektir. Üretim kapasitesindeki artış, toplum refahının yükseltilmesine iki yolla etkide bulunur. İlk olarak, tüketicinin hizmetinde olacak özel kullanım için gerekli olan mal ve hizmet miktarında artış yaratır. İkinci olarak, hükümetin istihdam edeceği kaynakların miktarını artırarak özel sektörün tüketim

standartlarına zarar vermeden, hükümetin artan sorumluluklarını yerine getirmesine imkân verir (Peterson, 1994: 482).

Görüldüğü gibi büyüme nicel olarak ölçülebilen bir durumdur ve esas olarak ekonominin üretkenliğini arttırmak ve bu artan üretkenlikle elde edilen gelir ile refahı sağlamak amaçtır. Ekonomik kalkınma kavramı, niteliksel değişme yolunda olan bir şeye işaret etmektedir. Bu durumda ekonomik kalkınma hem daha fazla ekonomik çıktıyı yani üretkenlik kapasitesinin artırılmasını, hem de teknik ve kurumsal yapıdaki değişimleri kapsamaktadır. Bu yönü ile kalkınma esas olarak yapısal değişmeyi içerir. Ancak kalkınmayı ekonomik büyümeden tamamı ile bağımsız da değildir. Kalkınmada birinci aşama, üretim faktörlerinin oluşturulmasıdır. Bu aşamada, üretim faktörlerinin oluşturulabilmesi için ekonomiyi de içine alan kurumsal/yapısal bir değişimin olması gerektiği açıktır. İkinci aşama ise üretim faktörlerinin en uygun bileşimini içerisine almaktadır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma kavramı, iktisadi nitelikte olan yapılar yanında sosyal, siyasal nitelikteki yapılarda da gelişme yönünde bir değişme, hatta yeni yapıların oluşturulmasını içeren süreçlere de işaret etmektedir. Yani iktisadi kalkınma sadece ekonomik boyutlarla sınırlanmayan, toplumu sosyolojik, psikolojik ve politik tüm boyutlarıyla kuşatan karmaşık bir süreçtir. Kalkınma her ne kadar iktisadi büyümeyi içerirse de var olanın sayısal olarak büyümesi anlamına gelmemekte, olumlu anlamda yeni bir yapının kurulmasını öngörmektedir.

Şu halde, bir bütün olarak yapıların dönüşmesi (veya yapısal değişim), büyüme ile kalkınma arasındaki niteliksel farkla beraber iki kavram arasındaki ilişkiyi de ortaya koymaktadır. F. Perreoux (2002:16), yapısal değişimden hareketle büyüme ile kalkınma arasındaki farkı şu şekilde ortaya koymaktadır: “*Kalkınma, bir toplumun sosyal ve mantık değişmelerinin kombinezonudur. Bu kombinezon global reel hasılayı sürekli ve birikintili bir şekilde artırmaya elverişlidir.*”

Mantıksal yapıların ve sosyal alışkanlıkların bu kombinezonu, kurumların kombinezonundan başka bir şey değildir. Fakat yapısal değişme kavramı, sadece ekonomik kalkınma olgusunu tanımlarken kullanılmamalıdır. Çünkü söz konusu kavramın büyüme olgusuyla da ilişkisi vardır. Ekonomik büyüme ile yapısal değişim de birbirlerini etkileyen süreçlerdir. Bir ekonomideki büyüme yapısal değişmeye neden olmayabilir. Ancak ekonomik büyümenin sürekliliğinin sağlanmasında yapısal değişme

temel bir öneme sahiptir. Yapısal değişme olmadan ekonomide ve cari sektörlerinde azalan getiri söz konusu olabilir ve sonuçta büyüme yavaşlayabilir. Yapısal değişim, iktisadi büyümeyi hızlandırabilir; yani yapısal değişim kaynakların marjinal hasılasında artışa sebep olabilir (Yavilioğlu, 2002:67).

Kalkınma kavramı ise ekonomik olan ve olmayan faktörleri, karşılıklı etkileşimleriyle bir neden sonuç ilişkisi içinde kapsamaktadır. Bu anlamda, yapısal değişme teknik bir kavram, kalkınma ise daha politik bir kavram olarak değerlendirilebilir. Aralarındaki ilişkinin bu özellikleri göz önüne alındığında yapısal değişimin, ekonomik kalkınmanın önemli ve zorunlu bir parçası olması gerektiği açıktır. İktisadi kalkınma bir yapı değişikliği yani bir yapıdan (sanayi öncesi tarımsal toplumdaki) diğer bir yapıya (sanayi ve sanayi sonrası toplumsal ekonomik yapıya) geçiştir. Dolayısıyla kalkınma için yatırım artışı, teknolojik gelişme, verim artışı, reel gelir artışı, eğitim düzeyinin yükselmesi yanında, düşüncenin, zihniyetin, sosyo-ekonomik yapıların da değişmesi gerekmektedir (Özgüven, 1988:99). Çünkü kalkınmamış bir ülkenin sorunu sadece üretim faktörlerinin en uygun bir biçimde nasıl bir araya getirileceği değildir. Aynı zamanda üretim faktörlerinin nasıl elde edileceği ve üretimi artırmak için nasıl kullanılacağı da önem taşımaktadır. Ancak her halükarda kalkınma ya da ekonomik gelişme esas olarak bir ekonomik modernleşme atılımıdır.

1.2.1. Modernleşme ve Kalkınma İlişkisi

Modernleşme yaklaşımı çerçevesinde toplumlar, geleneksel toplumdan modern olarak adlandırılan bir süreç izlemektedirler ki bu anlamda gelenekten modern olana olan süreçte ara aşamaya geçiş toplumu diyebiliriz. Kalkınma İktisadi çerçevesinde toplumlar, azgelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş toplum olarak sınıflandırılmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda geçiş sürecinde tanımlanmış amaçlara ulaşmak için belirli tipte bir davranış ve eylem biçimi gerçekleştirilmelidir (Dube, 1988:1). Fakat sanayileşme ile modernleşmenin birbiriyle ilişkisini kurmak için her bir kavramın içerikleri belirlenmelidir. Etimolojik anlamda “modern”, “modernleşme”, “modernlik” deyimleri. Kavram şimdiki zamanla ilişkili, son zamanlarda olan anlamına gelecektir.

Ekonomide kendi kendini besleyen bir büyüme derecesini sağlayacak sanayinin kurulması, halkın belli ölçüde devlet yönetimine katılması (demokrasi), seküler/rasyonel normların kültüre yayılması, toplum içerisinde sosyal hareketliğin artması. Bütün bunlar biz modernleşmenin batılılaşma ya da batıdan örnek alma olarak tanımlanabileceği bir noktaya götürmektedir o yüzden kimileri modernleşme ile batılılaşmayı eş değerli görmektedirler. Bu anlamda gelenek modernlik dikatomisi batı düşünce geleneğinin, batı dışı toplumları tanımlamaya yönelik kaygılarının sistematik bütünlüğe ulaşmış bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakış açısı batı'daki tarihsel gelişmenin bir ürünü olan modernleşme, dünyanın geri kalan ülkeleri açısından bir örnek teşkil edecektir. Örnek olmanın anlamlı kılınması için ise ilk önce modern olanla olmayanın karşılaştırılması; modern olmayanın özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Böylece örneğe ne derecede yaklaşıldığı veya modernleşmenin neresinde bulunduğu tespit etmek gibi pratik bir sonuç elde edilebilecektir. (Bendix, 1995: 101).

Modern olan şeyin kaynağını bu noktaya ulaşmış toplumların, yani endüstriyel ekonomilerini demokrasi ile birleştiren Batı Avrupa ve Kuzey Amerika toplumlarının deneyimlerinin oluşturduğunu kabul ederek bu kuram çerçevesinde kullanılan diğer ikilemler modern/geleneksel ikileminden hareketle geliştirilmiş, diğer bir deyişle ondan türetilmişlerdir. Modern/geleneksel ikileminde gelişmiş Batı modern ideal tipi temsil ederken; az gelişmiş Batı dışı toplumlar diğer uç olan geleneksel tipi temsil etmektedir.

Bu tür yaklaşımların arkasında şüphesiz toplumların sanayileşmelerini tamamladıkları ölçüde birbirlerine benzeyecekleri inancı yatmaktadır. Aynı şekilde ekonomik bakımdan geri ülkelerin de başarılı bir şekilde sanayileşmeleri durumunda üretim ve tüketim açısından gelişmiş ülkelere benzeyecekleri kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle geleneksel toplumlar, Batı Avrupa'nın yaşadığı tarihsel dönüşümü izleyerek değiştikleri takdirde gelişmiş olan ülkelere benzeyecek ve modern/kalkınmış hale geleceklerdir. Bu bağlamda modernleşme/kalkınma, geleneksel veya modern öncesi bir toplumun; gelişmiş, ekonomik olarak refah içinde ve görel olarak siyasal istikrarını sağlamış, belirli tipte bir teknoloji ile tanımlanan Batı tipi bir toplumsal örgütlenme doğrultusunda bütünsel olarak dönüşmesi olarak görülmektedir. Bu durum,

modernleşme teorilerinin, tek tip bir moderniteyi kabul ettiklerini ve dolayısıyla ulaşılabilecek noktanın farklı olamayacağını ifade etmektedir (Yavilioğlu, 2002:71).

Kalkınmayı bir modernleşme süreci olarak tanımlayan yaklaşıma en iyi örnek Walt W. Rostow sayılabilir. Rostow Amerika'dan yola çıkarak modernleşmeye yönelik beş aşama tespit eder. Rostow'un (1970:150) beş aşamalı gelişme merhaleleri ile bakarsak kalkınmaya çalışan az gelişmiş ülkeler şu yolları izler kalkınmayı amaçlayan toplumlar modern ekonomi özelliklerine sahip olmayan kırsal ekonomi ağırlıklı toplumdur. Ekonomik gelirin kaynağı tarımdır ve toplumdaki yöneticilerde toprak sahipleridir. Modernleşme sürecini başlatacak olan elitler de bunlar arasındadır. Daha sonraki safha hazırlık safhasıdır, bu aşamada durağan toplumu modern anlamda hareketli toplum haline getirmek için batıdaki kurumlar ve fikirler ithal edilir modern ekonomik kurumların altyapısı da bu aşamada ithal edilir. Endüstri yatırımlarına geçilmeye başlanır.

Kalkınma iktisatçılarına göre kalkınmada en belirleyici faktör ekonomik gelişmedir. Hatta bazı kalkınma teorisyenlerinin modernleşmenin sanayileşme üzerinden ekonomik kalkınmaya bağlandığı görülmektedir. Her iki kavramı birbirine yaklaştıran faktör sanayileşmedir. Bendix'in yaptığı tanıma göre sanayileşme, "devamlı bir şekilde sürdürülen tatbiki ilmi araştırmalara ve enerji kaynaklarına oturtulmuş bir teknolojinin neden olduğu iktisadi değişimlerdir (Bendix, 1995:99)." Sanayileşmenin neden olduğu değişimler, modernleşme ve kalkınma kavramlarının neredeyse eşanlamlı kullanımına neden olan üç ortak referans noktasını birbiriyle ilişkilendirmektedir. Bu manada, sanayileşme sürecinin doğrudan ve dolaylı etkileri, modernleşme ve kalkınma kavramlarının kapsamında yer almakta ve her iki kavramın içeriklerini birbirine yaklaştırmaktadır.

Sanayileşmenin, modernleşme ve kalkınmayı birbirine yaklaştıran etkisini ve yarattığı sonuçları, Appelbaum tarafından özetlenen bileşimde çok açık olarak görmek mümkündür (Appelbaum, 1984:41). Moore tarafından genel çerçevesi çizilen bu bileşimin öğeleri, kalkınma iktisadi ve modernleşme kuramları kapsamında yer alan teori ya da modellerde açık veya örtülü ön kabuller olarak yer almaktadır. Sonuç olarak denilebilir ki, modernleşmenin ve kalkınmanın geleneksel olandan modern olana geçişi ifade ettiği düşünülürse ve bu geçiş sonucunda gelenekselin moderne benzeyeceği

kastediliyorsa, bunu gerçekleştirecek en önemli unsurun sanayileşme olduğu düşünülebilir.

Öte yandan Kalkınma olgusunun tarihi gelişimine bakıp da onun anlambilimsel çözümlemesini yaptığımızda karşımıza çıkacak olan kavram azgelişmişliktir. Bu kavram ise daha çok ABD yardımları ile birlikte gündeme gelen bir kavramdır. Kavram ilk kez 29 Ocak 1949 tarihinde Truman tarafın kullanılmıştır. Azgelişmişlik kavramını ilk kullanan Truman olmasa da onun yaygınlaşmış bir kavram olarak akademik literatürde yer almasını sağlayacak şekilde kavramı şöhrete kavuşturan Truman oldu.

Kavram setinin ilk kullanımı da Cemiyeti Akvam sözleşmesinin ana sözleşmesinde yer almaktadır. Kullanılan kavram azgelişmişlik değil geri kalmışlıktır. Geri kalmış ekonomilerin gelişmesi için de kalkınma/gelişme kavramı yine aynı sözleşmede kullanılmıştır. Başkaya'ya (1994:25) göre burada hem kalkınma hem de kalkınmanın karşıtı olan kalkınmamışlık kavramları kullanılmıştır. Sözleşmede, “bu halkların refahı ve kalkınması uygarlığın kutsal misyonunu oluşturur” denilmiştir.

BM Kalkınma on yılı Başlıklı Belgede Kalkınma olgusuna değinilmekte ve ekonomik gelişme ile sosyal gelişme birleştirilmekteydi. Raporda Şu İfadeler yer alacaktı:

Azgelişmiş ülkeler sorunu sadece büyüme ile değil kalkınma ile de ilgilidir. Kalkınma; büyüme artı değişimdir (eklendi), Değişim ise ekonomi, nicelik ve nitelik ile ilgili bir süreç olduğu kadar toplum ve kültür ile de ilgili bir süreçtir... Halkın günlük yaşam kalitesinin iyileştirilmesi en önemli hedef olmalıdır (Estavo, 2007:29)

Tüm bu toplumsal hedefler ise ancak ekonomik gelişme ile sağlanabilecektir. Tam da bu nedenle kalkınma doğal olarak ekonomik büyümeyi de içermek zorundadır. Bu da GSMH ve Kişi başına gelir gibi ölçülebilir nicel unsurları içermek durumundadır. Dolayısıyla kalkınma mal ve hizmetlerin artan ölçüde akımına yansıyan, maddi refahta, kendini besleyen sürekli bir iyileşme olarak varlık bulması gereken bir olgudur. Meseleyi böyle ele alacak olursak kalkınmış ülke ise daha fazla sermaye, emek ve kullanışlı doğal kaynakları işlemek için potansiyel reçeteleri olan veya bu reçeteye dayanarak öncelikli olarak ekonomik bir büyüme sağlayan ve bununla bağlantılı olarak sosyal seviyeyi de ileriye götüren elindeki bütün kaynakları mevcut nüfusunu daha yüksek bir yaşam standardına ulaştırmak için kullanan ülke olarak tanımlanabilir.

Modernleşme, çağdaşlaşma, sanayileşme ve benzeri toplumsal değişimi ifade eden kavramlar da olduğu gibi, kalkınma kavramının tanımı da toplumların değişim veya gelişim çizgilerinin açık, anlaşılır ve tek düze olmamasından dolayı her yerde geçeli bir şablona sahip olmak durumunda değildir. Bundan dolayı her ülkenin kendi iç potansiyelini harekete geçirerek bir ekonomik gelişme kaydetmesi için içsel kalkınma/büyüme tezi bugün geçerli kabul edilmektedir.

1.2.2. Türkiye’de İktisadi Kalkınmanın Taşıyıcısı: Kalkınma Planları

Kalkınma kavramında karşımıza çıkan plan olgusu bir anlamda az gelişmiş olarak kabul edilen ülkelerin kalkınma sürecini başlatmak noktasında bir tür taşıyıcı bant vazifesi görecektir. Çünkü piyasa koşullarının oluşmadığı, sanayileşmeden önemli ölçüde yoksun olan az gelişmiş ülkelerde kalkınma için seferber edilecek kaynakların boşa gitmemesi için planlama bir gereklilik olarak görülmektedir.

Ekonomik kalkınmayı planlarken amaç güçlü, canlı bir ekonomi yaratmak ve sürdürmektir. Yerel yönetim ekonomik kalkınma planlaması bir bölgenin genel ekonomik kalkınma stratejisinin bir parçasıdır ve hükümetler arası koordinasyonu içerir. Ekonomik kalkınma planı ekonominin kapsamlı bir görünümünü sağlar, ekonomik büyümenin politika yönünü belirler ve ekonomiyi iyileştirmek için stratejiler, programlar ve projelere yön vermektedir.

Yukarıda kalkınma olgusu esnasında ele aldığımız yapısal dönüşüm olgusu bakımından yani kalkınmanın toplumsal altyapısının oluşabilmesi açısından planlama bir gereklilik olarak görülmüştür. Batılı ve sanayileşmiş olmayan ekonomiler ve toplumlar, aradaki mesafeyi kapatabilmek için hızlı yol almak durumunda olduklarını düşünmekteydiler. Özellikle de Orta ve Güney Amerika ülkelerinde kalkınmış bir toplum yaratabilmek amacıyla kenti yaratan bir uygarlık yaratmak için bütün toplumsal kaynaklar seferber edildi. Bu bir uygarlık değişimi olarak algılandığı için planlama daha da önem kazanıyordu. Merkezine kenti sanayiye, büyümeyi alan makas değişimi için oluşturulan kapsamlı planlar için de yabancı uzmanlardan destek alındı. Hedef bu olduğu için de çağdaş toplumla uyuşmayan geleneklerin ortadan kaldırılması, toplumun modernleşebilmesi için sosyal değişim ile ekonomik değişimi gerçekleştirmek için bu planlar elzem görünmekteydi.

BM ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlarda bu anlayışı teşvik etmişlerdir ve gerekli iktisadi yardımları alabilmek için kapsamlı bir iktisadi kalkınma planı yapılması talep edilmiştir. İleride Marshall yardımları ve Türkiye'nin bu konudaki planlama gayretlerinde söz edilecektir.

BM'nin hazırladığı Kalkınmanın 10 yılı başlıklı metinde kalkınma planlarının gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Kalkınmanın gerçek sorunları için, yani tasarruf, eğitim ve planlama konularında kuramsal olmayan yaklaşımlar için bu konularda eyleme geçmek için gereken ortam hazırlanmıştır. Özellikle, değişik konuları tek tek değil kapsamlı ve sağlam bir kalkınma planlamasıyla gündeme getirmek gerektiği artık kesinlikle anlaşılmıştır. Titizlikle hazırlanmış bir planlı kalkınma güçlü bir harekete geçirici işlevi görebilir... Sözü edilen sorunların rasyonel çözümleri için gereken potansiyel bu ülkelerde vardır. (Escobar, 2007:238-39)

Burada anahtar kavram “güçlü bir harekete geçirici işlevi”dir. Kalkınma planlarından umulan fayda ve bu planların yapılmasının asıl önemi de buradadır. Yani Kalkınma Planları kalkınmanın koordine edilmesini ve boşlukların doldurulması için yapılır. Bu anlamda özellikle Azgelişmiş Ülkeler ile Kalkınma planları arasında kalkınmanın sağlanabilmesi açısından kopmaz bir bağ vardır.

Özellikle az gelişmiş ülkeler için kalkınma için kalkınma planları bir zorunluluk olarak görülmüştür. Kalkınma sorunlarını çözmeye çalışan ülkeler, planlı bir ekonomi ile bu hedefin gerçekleşeceğine inanarak “plan dahilinde kalkınma” modelini uygulamışlardır. Kalkınma planları; genel ekonominin tümünü ekonomik ve sosyal faktörler arasındaki ilişkileri, uzun vadeli bir perspektifte ele alan makroekonomik planlar oluşturmuşlardır (Takım, 2011:155).

Planlamadaki amaç, sosyo-ekonomik açıdan öngörülen yapının belirlenen süre dahilinde istenen düzeye ulaştırılmasıdır. Gerçekleştirilen uygulamalarda, planlanan bu hedefler doğrultusunda yapılmaktadır.

Nitekim az gelişmiş ülkeler için kalkınma planları bir zorunluluk olarak görülmektedir çünkü bu ülkelerde içsel büyümeyi yürütecek bir piyasa mekanizması yeterince gelişmiş değildir.

Kısacası Kalkınma ile Kalkınma planları arasında en azından az gelişmiş ülkeler bakımından doğrudan ve gereklilik içerecek düzeyde bir bağ vardır ve bunun nedeni de bu ülkelerin batılı ülkeler gibi iyi işleyen bir piyasa mekanizmasından yoksun kalmışlığıdır.

1.3. TÜRKİYE’DE PLANLI KALKINMANIN KÖKENLERİ VE ÖZEL SEKTÖR

Ülkemiz gerçekliğinde de ülkede batılı ülkelerde olduğu gibi gelişmiş bir piyasa olmadığı ve bu piyasada rekabet koşullarının tam olarak gerçekleşmesinin sağlayacak iktisadi aktörlerin çok az oluşu bu ülkede ekonomik kalkınmada devletin özel bir rol üstlenmesine bir anlamda kendi özel sektörünü ve piyasa mekanizmasını oluşturma gerekliliğini oluşturmuştur.

Gerçi bu olguda Jön Türkler ya da İttihatçılığın milliyetçi siyasetinin ve daha sonra Osmanlı’nın yarı sömürgeleşmesinin önemli bir etkisi olduğu yadsınamaz. Faroz Ahmed Sultan Abdülhamid’in Liberal eğilimlerden hiç hoşlanmadığını bunun kendi iktidarı için tehdit olarak gördüğünü ifade ettikten sonra İttihatçıları aklayan bir dille ülkedeki liberal ekonomi yanlılarına dair şu tespitleri yapmakta:

Liberaller, genellikle, Osmanlı toplumundaki zengin ve tutucu ailelere mensuptular ve sosyal olarak İttihatçılar’dan daha yüksek bir tabakaydılar. Yönetimde adem-i merkezîyetçilikten ve geleneksel millet sisteminde olduğu gibi etnik grupların fiili özerkliğinden yanaydılar; bu da, İmparatorluğun Türk olmayan nüfusunun onları desteklemesine yol açıyordu. Aynı zamanda, hükümet müdahalesinin en az olduğu serbest bir ekonomik sistemi savunuyorlardı.(Ahmed, 1996:10)

Ahmed’in İttihatçıları kollayan tutumuna karşılık Tanzimat’ın ekonomik ve siyasi önemine dikkat çeken Zafer Toprak ise Ahmed’in tersi bir istikametten bakmakta ve bu birikimin önemine dikkat çekmekte ve bu döneme dair yerleşik yargının bir sömürge ekonomisi olduğu tezine itiraz etmekte:

Tanzimat ekonomisini yargılayanların açmazı bizce dönemin yapısal bütünlüğünü göz ardı ederek güncel kaygıların belirlediği neo-markantilist bir açılımla dünü yorumlamaları. Oysa klasik iktisat, merkantilist çözümlerinin bu dar boğazını aşmış. Batı’da kapitalizmin gelişimi bunun somut kanıtı. Ticari kapitalizminin tek düze bir yazgısı yok. Çok değişik sonuçlar doğurabildiğini görebiliyoruz. Avrupa dışı ülkelerde olumsuz etkiler genelinde olumlu sonuçları gölgede bırakıyor. Az gelişmişliğin faturası kaçınılmaz olarak dış faktöre çıkıyor. Diplomasi ve siyasi tarih de bu tür yargılara arka çıkıyor. (Toprak, 1989:25)

Dedikten sonra Tanzimat Ekonomisinin gerçek anlamda çağının gereklerini yerine getiren bir ekonomi olduğunu belirterek şu tespiti yapmaktadır.

Bizce Tanzimat ekonomisi Klasik Osmanlı iktisadi yapısından çağdaş iktisadi yapıya geçiş öyküsüdür. Yüzyıllardan süregelen durağan, içe dönük, provizyonist, fiskalist bir yapının çözülmesi ve dinamik, dışa açık, pazar güdülerine duyarlı, parasallaşan bir yapının doğuşu. (Toprak, 1989:25)

Cem (2016:283) Tanzimat yıllarının özel teşebbüse hareket alanı vermek, onu emniyetini sağlamak için geçtiğini sonuç olarak da aracılardan palazlanması ve yerli zanaatların yıkılması olduğuna dikkat çekmektedir. Dönemi çok kısa bir biçimde fotoğraflayan Cem; 1.Meşrutiyetin malumun tekrarı; 2.Meşrutiyeti ve Tek Parti dönemini ise ‘Milli İktisat’ın denendiği yıllar olduğunu, bu iki dönemdeki büyük devlet desteğine rağmen burjuvazinin ‘aracı’ niteliğini değiştirmediklerine dem vurmaktadır. Çalışmasının devamında aslında Türkiye’yi daha o yıllarda “bir çeşit ithalattan farksız olan montaj sanayi dönemi” geçirdiğine vurgu yapmaktadır. Bütün çabaların sonucunda nereye vardığımızı anlamak için ise kalkınma savaşına bizden yirmi yıl sonra girişen ülkelere bir göz atmanın ya da zengin mahallelerimizin iki sokak aşağısına inmenin yeterli olacağına dikkat çekmektedir.

Ancak hakikat şu ki bu girişim savaş koşulları güçlü batı ekonomisi karşısında yetersiz kalan rekabet gücü nedeni ile uzun soluklu olamadı ve Osmanlı sanayileşmesini tamamlayamadan Birinci Dünya savaşına girdi. Savaşın getirdiği ağır koşullar ve yenik olmaktan kaynaklanan savaş tazminatları ile olumsuz bir ekonomik miras üstlenen Cumhuriyet modernleşme olgusunun gereği sıkı bir sanayileşme programı, tarımsal reformlar öngören planlı bir ekonomik faaliyet üstlendi.

1.3.1. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Planlama

Yeni bir devlet inşası düsturuyla hareket eden Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları Cumhuriyet’in kurulmasının ardından ülkenin dört bir yanında inşaa ve imar çalışmalarının başlatılmasını sağlamıştır. Devlet ve millet olarak büyük ülkelere karşı büyük mücadeleler veren Türkiye, savaştan yeni çıkmış olmanın etkisiyle bu inşaa ve imar hamlesini kamu eliyle yapma konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. İlk yıllarda liberal bir yaklaşımla özel sektörü destekleyen ve bu doğrultuda adımlar atan hükümet, ülke ekonomisiyle ilintili sorunların farkındadır. Savaşın etkisiyle altyapı, kaynak ve kalifiye

eleman sorunları istenilen adımların atılmasını engellemektedir. Bu sebeple farklı yollar ile süreci başlatıp devam etmek isteyen hükümet, belirli dönemlerde farklı yollara ve politikalara başvurmuş; ülkenin tüm bireyleri ve özel ve kamu kaynakları ile yeni bir devletin inşası için uzun soluklu bir sürece girmiştir.

Sovyetler Birliği'nin hızla kalkınmasının en göze çarpan aracı olarak kabul edilen merkezi planlama sisteminden etkilenen Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge, Şevki Yazman ve Vedat Nedim Tör gibi Atatürk'e yakın olan bazı aydınlar ve ekonomistler, Türkiye'de de planlı kalkınma modelini savunmaktaydılar. İlk sayısında İsmet Paşa'nın da bir yazısı bulunan ve 1932-1934 yılları arasında yayınlanan Kadro Dergisi etrafında toplanan çoğunluğu "sol" eğilimli bu kişilerin savunduğu ana tez, devletçi bir ekonomi politikasıyla memleketin sınıflar arası çatışmalara düşmeden, kendi kendine yeterlilik ilkesine göre endüstrileşerek kalkınacağı ve benzer ülkelere örnek olacağıydı (Kansu, 2004:28). O süreçte Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Plan'ları hazırlanmıştır. Fakat İkinci planın hayata geçmesi 2. Dünya harbi nedeniyle mümkün olmamıştır. İlgili kısımda bu iki sanayi planı ve daha sonra hazırlanan Vaner Planı anlatılacağı için burada yalnızca süreç gereği bahsetmekte fayda bulunmaktadır.

Cumhuriyeti kuran kadrolarda özellikle de Atatürk'ünde benimsediği ekonomi politikasına ilişkin en önemli ipucu dönemin Ekonomi Bakanı olan Mahmut Esat Bozkurt'un şu tespitleri olmuştur:

Yeni Türkiye iktisadiyatı mevcut iktisat sistem ve siyasetlerinin hiçbirinin aynı olamaz. Memleketimizin iktisadi mana ve ihtiyacına, iktisat tarihimizin ruhiyatına muvafık başlı başına bir iktisat siyaseti takip eylemek mecburiyetindedir. Biz iktisat meslekleri tarihinde mevcut mekteplerinden hiçbirine mensup değiliz. Ne (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler, mektebine, ne de sosyalist, komünist, etatist veya himayeci mekteplerinden değiliz. Bizim de, yeni Türkiye'nin iktisadi manasına göre yeni bir iktisat mektebimiz vardır. Buna ben "Yeni Türkiye İktisat Mektebi" diyorum. Yukarıda zikrettiğim mekteplerden hiçbirine mensup olmamakla beraber memleketimizin ihtiyacına göre bunlardan istifade etmeyi ihmal eylemeyeceğiz. Yeni Türkiye muhtelit bir iktisat sistemi takip etmelidir. İktisadi teşebbüs kısmen devlet ve kısmen teşebbüs-ü şahsi tarafından deruhte edilmelidir. Mesela büyük kredi müessesatini, sanayi teşebbüsatını devlet idare edecektir. Çünkü memleketimizin iktisadi vaziyeti buna istilzam ediyor. (Ökçün, G, 1997:263)

Türkiye ekonomisi üzerinde Birinci Dünya Savaşı'nın etkileri her kesiminde yoğun bir şekilde hissedilmekteydi. Birçok üründe üretim dışa bağlı bir konumdaydı. Bu nedenle de ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum gereği, özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında (1923-1933) iktidarca özel sektöre dayalı liberal bir

ekonomik politika ortaya konmuş, devlet ise ekonomide teşvik edici bir vazife üstlenmiştir. Bu doğrultuda, 1923 senesinde İzmir'de organize edilen I. Türkiye İktisat Kongresinde kabul edilen “devletin, özel teşebbüse yardımcı olacağı ve özel teşebbüsün ekonomik gücünü aşan alanlarda faaliyet gösterebileceği” hükmü oluşturulmuştur. Kongrede kabul edilen 12 maddelik “İktisadi Misak-ı Milli” de maddelerin çoğunda yerli üretimi destekleyici ve teşvik edici beyanlara yer verilmiştir. Bu maddelerden birkaçına aşağıda yer verilmektedir:

Madde 3 Türkiye halkı, yakıp yıkmaz, onarır. Bütün çalışması ülkesini ekonomik yönden kalkındırmak içindir.

Madde 4 Türkiye halkı, tükettiği eşyayı olduğunca kendi üretir. Çok çalışır. Vakitte, servette ve ithalâta israftan kaçır, Millî üretimi temin için icabında geceli gündüzlü çalışır.

Madde 10 Türk açık alın ile serbestçe çalışmayı sever; işlerde tekellilik istemez.

Bu maddelerde yerli üretim ve tüketimin teşvik edilmesinden ziyade serbest piyasa vurgusu da yapılmış ve neredeyse devlete üretimde herhangi bir rol belirtilmeden maddeler tamamlanmıştır. 12 maddelik bu anlaşmanın yanı sıra kongreye katılan gruplar tarafından da bazı kararlar alınmış ve ilerleyen dönemlerde uygulanması hedeflenmiştir. Sanayi Grubu tarafından alınan kararlar da şöyledir:

- Koruyucu gümrük vergileri yoluyla sanayinin korunması ve bu sanayi için ithal olunacak mallara muafiyet tanınması.
- Sanayinin ve sanayicinin teşvik edilmesi
- Ulaştırımda ucuz tarifelerin uygulanması ve ulaşım imkanlarının geliştirilmesi
- Sanayi alanında kredi imkanlarının artırılması ve çeşitli kolaylıkların sağlanması
- Sanayinin ihtiyacı olan teknik elemanların yetiştirilmesi için gerekli eğitim kurumlarının oluşturulması, sanayi odalarının kurulması

Ancak 1923-1930 yılları arasında esas olarak özel sektörün gelişimini amaçlayan liberal bir ekonomik politika izlenmesinin yanı sıra yabancı sermayenin ülkeye

gelmesine de izin verilmekteydi. 1920'li yıllarda Cumhuriyet hükümetinin esas politikası Osmanlı döneminde genellikle Rum ve Ermenilerin yerine getirdikleri ekonomik ve ticari faaliyetlerin Müslüman Türk girişimci ve tüccarlar tarafından yapılmasını sağlamaktı. Bu bir anlamda, Müslüman Türk girişimcilerin ekonomik ve ticari faaliyetlerde Hıristiyan azınlıkların yerini almaları anlamına gelmekteydi. Ancak bu politikalar uzun vadede başarılı olamamıştır.

Her şeyden önce Devletin Müslüman Türk girişimcileri desteklemesi 1930 yılına kadar sürdü. Lakin beklendiği gibi bir Sanayici sınıfı oluşmadı. Bunda ki en önemli nedenlerden birisi ülkede ekonomistik bir kafa yapısının tüccarlar hariç olmayışdır denebilir. Nitekim hükümetin sanayileşme yolundaki çabalarına yönelik en büyük engeli Toprak ağaları gösterdi. Bu kesim bir sanayici sınıfının olmasını kendi çıkarlarına aykırı bulmaktaydı ve bu yüzden bu tür çabalar kösteklendi. Öte yandan Lozan öncesi İngiltere başta olmak üzere Lozan'da masaya oturulacak devletlerin tepkisinin çekmemek için gümrükler yükseltilmedi. Bu da tüccar sınıfının ekonomik yatırımlar yapmak yerine hazır sanayi malların ithal edip satmasına yol açtı. Böylece teşvikler hedefi tutturamadı. Bir başka etken de Sanayileşmeyi gerçekleştirecek finansman olanaklarının sağlanamamış ve kurumsal yapılar oturtulamamış olmasıydı. 1924 yılında kurulan İş Bankasının kredi yoluyla sanayinin finansmanını sağlamak yerine iştirakçi bir politika benimsemesi, özel girişimcileri özendirici olmamıştır (Berberoğlu, 1982:28-29).

Yine de bu yönde önemli adımlar atıldı. Bu dönemdeki önemli bir gelişme 1927 yılında çıkarılan Teşviki Sanayi Kanunu'dur. Temel ilkeleri 1913 yılında çıkarılan ve 15 yıllık bir süreyi kapsayan bir kanuna dayanan bu kanun kurulacak sanayi işletmelerini destekleyecek önlemleri olgunlaştırıyordu. Bu kanun; vergi indirimleri, yeni kurulacak fabrikalara kamu mülkiyetindeki arazilerin veya devlete ait binaların verilmesi, ucuz ulaştırma ve depolama olanaklarının sağlanması, yeni ürünlere prim verilmesi ve ithal ürünlerden % 10 pahalı olsa dahi devlet kuruluşlarınca yerli ürünlerin kullanılması gibi sanayii koruyacak ve güçlendirecek önlemler getiriyordu (Görgün, 1973:178).

Özellikle şeker fabrikalarının kurulması için daha büyük ayrıcalıklar getiren bu kanunun genel amacı, sermaye birikimini sağlayarak özel kesim eliyle sanayileşmeyi gerçekleştirmek olarak özetlenebilir.

Bu dönemde dikkati çeken bir diğer önemli gelişme, yine 1927 yılında İstatistik Genel Müdürlüğü'nün kurulması ve ülkenin ekonomik envanterini çıkarmak amacıyla ilk nüfus ve sanayi sayımlarının yapılması oldu.

"En küçük esnaf atölyelerini de içine almak üzere, kelimenin en geniş anlamı ile sınai müesseselerde yapılan" 1927 Yılı Sanayi Sayımına göre, Türkiye'deki 65.245 işletmenin % 43,6'si tarım, küçükbaş hayvancılık, deniz ve av ürünleri sanayilerinde yoğunlaşmıştır. İkinci ana grup, % 22,6 ile maden sanayii, maden işleme ve makine onarımı ve imalatı grubudur. Bu işletmelerde çalışanların sayısı ise 256.855'dir. Çalışanların % 43'ü tarımla ilgili sanayilerde, % 18,7'si dokuma sanayiinde çalışmaktadır. İşletmelerin % 35,7'si tek kişilik, % 35,7'si ise iki veya üç kişilik işletmelerdir. 50 kişinin üzerinde işçi çalıştıran işletme sayısı yalnızca 321'dir ve bu kuruluşların çok büyük bir kısmı dokuma sanayiindedir. Bütün bu sonuçlar, Türkiye'de sanayide genellikle küçük işletmelerin hakim olduğunu ve özellikle tarımsal maddeleri işleyen işletmelerin önem kazandığını ortaya koymaktadır (DİE, 1973 s.151-155).

Bütün bu koşullar altında 1929 dünya ekonomik buhranının da etkisi ile liberalleşme akamete uğrayacaktır. Özel sektörün yeteri kadar sermaye birikimine sahip olamaması, yatırımlarda istenilen hedeflere ulaşamaması, yetersiz sanayi alt yapısı, dış ticaret açığının giderek büyümesi, işsizliğin artması ve devletten kredi alan birçok ticari ve sanayi kuruluşunun iflas etmeye başlaması 1930'lı yıllar ile birlikte yeni bir ekonomik politikası arayışını beraberinde getirdi. 1929 buhranından sonra, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik kalkınma açısından yoğun bir doktrin tartışması başladı.

Böylece Planlı ve Devlet Ağırlıklı bir ekonomi siyaseti hayata geçirildi. Cumhuriyet döneminde devletçiliğin kurumlaşmasında en önemli etmenin ülkenin yöneticilerinde egemen olan çağdaşlaşma özlemiyle, uyumsuz ekonomik koşulları aşma isteği olduğu söylenebilir. Devletçilik aracılığıyla çağdaşlaşma sürecinin ekonomik yönü tamamlanmak istenmiştir. Özel kesimde var olan sermaye birikiminin düzeyi sanayileşme sürecini gerçekleştirmekten uzak kalınca, ekonomik atılım sağlamada, devlet bu eksiği kendisi aşma yoluna gitmiştir.

Tanzimat'tan bu yana ithal ettiğimiz hemen bütün sosyal, siyasal ve ekonomik kurumlar, aslında, yerli burjuvazinin güçlenmesi, sermayesini emniyete alması, bu şekilde memleketin kalkınması amacına dönüktür. Gerçi amaca kısmen varılmış, niteliklerini daha önce belirttiğimiz yerli burjuvazi kendi çapında gelişmiştir. Ne var ki bu gelişme, tarihsel, kültürel ve ekonomik koşullardan ötürü geri kalmaya mahkûmdur. Memleketi imkânlar oranında kalkındırarak güçte olamamış, yalnızca sermaye sahiplerinin, o da Türkiye ölçülerinde kalkınmasına yaramıştır (Cem, 2016:292).

1932-1960 yılları arasında, ülke sanayiinin ana omurgasını meydana getirecek yatırımların realize edilebilmesi için karma ekonomi sistemi benimsenmiş ve beraberinde tüm dünyaca benimsenmeye başlanan “sanayi planları” hayata geçirilmeye başlanmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrasında ülkemizde de devletin ekonomiye müdahalesinin arttığı, devletçiliğin uygulamaya konduğu, kamu müdahaleciliği ve hatta 1930'lu yılların başlarında planlama denemelerine yer verilen uygulamaların önem kazandığı görülmüştür.

Böylece, özel sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle Türkiye, 1933 yılında devletçilik yoluyla sanayileşme politikasına geçmiştir. Hükümetlerin yatırım harcamalarının düzene sokulmasına yönelik planlar yapılmıştır. Şakir Kesebir Planı, İsmet İnönü Programı, 1933-1937 ve 1938-1942 Sanayi Planlarına paralel Meslek Eğitimi Planları, Şevket Süreyya Planı gibi planlar bu dönemin ürünleridir.

1946-1960 döneminde, özel sermaye birikimi yeni kaynaklarla beslenerek, hızla genişlemiş ve bu, hem toplumsal hem de ekonomik gelişmeyi belirlemiştir. Savaş yıllarında ileri boyutlara ulaşan sermaye birikimi, özellikle ticaret sermayesi, ekonomik ve toplumsal gelişmede önceki dönemlerle kıyaslanamayacak kadar etkinlik kazanmıştır. Bu süreç, kırsal kesimin pazara açılması, hızlı kentleşme ve buna bağlı olarak yeni birikim olanakları yaratmış, çok partili siyasal ortama geçilmesi ve ekonominin dış yardım ve yabancı sermayeye açılması, yeni tüketim kalıplarıyla birlikte özel sermaye birikiminin artmasını sağlamıştır (Toy, 2009:39).

DPT'nin kuruluşuna kadar Özellikle Demokrat parti döneminde özel sektör ağırlıklı ve piyasayı merkeze alan liberal bir ekonomi siyaseti izlendi. Ancak bu dönemki uygulamalar politikaya "Liberal Ekonomi" olarak kabul edilmesine ve

başlangıçta devletin rolünün daraltılması hedef alınmasına rağmen, bu tam bir liberal ekonomi olmamıştır, çünkü kamu harcamalarının GSMH içindeki oranında kaydadeğer bir azalma olmamış, fakat kamu harcamaları içinde altyapı yatırımlarının oranı kritik seviyede artmıştır. Bu dönem, Türkiye'nin tıpkı bir inşaat alanı gibi dağınık, hızlı fakat systemsizlik dönemi olarak adlandırılmıştır. Ulaştırma ve sulama yatırımlarının ve tarımsal destekleme politikalarının katkısı, dış ticaret konjonktürünün etkisiyle tarım güçlenmiş, iç pazarın uyumu artmış, sonuçta piyasa ekonomisinin gelişmesine ve güçlenmesine katkı sağlanmıştır. Uygulanan liberal politikalar sonucu oluşan dış ödeme dar boğazının önünü kesmek ve bütçe açıklarını absorbe etmek adına 4 Ağustos 1958'de istikrar programı uygulamaya koymuştur.

Ancak 1960 ihtilali ile yeniden karma ekonomiye geçildi. Bu dönemde dış kredilerden faydalanabilmek ve ekonominin daha hızlı bir şekilde kalkınabilmesi için Devlet Planlama Teşkilatı Kuruldu. DPT Karma ekonomi modeli gereği kamu sektöründe merkezi planlama ilkelerine uygun olarak emredici iken özel sektörü yönlendirici ve teşvik edici olmuştur diyebiliriz.

1.4. DEVLETÇİLİK, LIBERALİZM VE PLANLAMA İLİŞKİSİ

Devletçilik genellikle bir ülkenin kalkınmasının, gelişmesinin devlet girişimiyle, devlet eliyle olabileceğini öne süren görüştür. Aynı zamanda devletin, ekonomik yaşama doğrudan doğruya el attığı sisteme verilen addır.

1929 Ekonomik buhranı sonrası olan dönem; Keynesyen ekonomi politikalarıyla başladı. Özellikle Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve İMF geliştirmekte olan ülkelere dış kredi vermek için planlama ön koşulunu getirmiştir. Türkiye'de de uluslararası aktörlerin taleplerine uygun olarak özellikle de Marshall yardımlarından faydalanabilmek için ılımlı bir planlama anlayışını geliştirmiştir. Öncelikle Planlama Sosyal Piyasa ekonomisi diyeceğimiz Keynesyen karma ekonomi modeli ile uyumlu olmuştur. Ancak liberal-kapitalist ülkelerin ya da sosyalist olmayan kalkınma modeli izleyen ülkelerin Sovyetler Birliğinde görülen kumanda ekonomisinden farklıdır. Bu farkı anlamak açısından hem “Devletçi Kumanda Ekonomisine” dayanan planlama anlayışı ile Sosyal Piyasa Ekonomisine” dayanan planlama modelini kıyaslamak anlamlı olacaktır.

Ülkemizdeki Kadrocuların kurguladığı devletçi planlama olgusuna girmeden önce Sosyalist Planlama anlayışına değinmek gereklidir. Çünkü Marksist fikirlerden etkilenmiş sol Kemalistler olarak Kadrocular sosyalist sistemin ve devletçi kumanda ekonomisinin liberal ekonomiden daha başarılı olduğuna inanıyorlardı.

Sosyalist sistemlerde devlet insan ihtiyaçlarını planlama ve üretmekten sorumludur. Bütün madenler, tarımsal alanlar, fabrikalar; merkezi planlama teşkilatı tarafından yapılan nüfus ve planlamaya göre kurulmakta, işletilmektedir. Üretim, dağıtım, değişim gibi ekonomik alanlarda koordinasyon bulunmaktadır. Ekonomi tek merkezden planlandığı ve herkesin ihtiyaçları aynılaştırıcı bir eşitlik mantığı ile belirlendiği için toplumda aynılaştırma söz konusudur. Üretilen mallarda zevk vb. unsurlar yerine dayanıklılık ihtiyacın karşılanması gibi kıstaslar hâkimdir. Merkezi Planlama bir kumanda ekonomisi olduğu için planlama otoritesinin kararlara tüm herkes için geçerlidir ve bu kararlara itiraz edilemez. Neyin iyi, neyin kötü olduğu merkezi planlanama teşkilatı tarafından planlanmakta ve her yerde uygulanmaktadır. Bu nedenle kötü ve iyi olan bir şeyin yanlış olduğunu merkezi planlama teşkilatına anlatmak uzun ve yorucu bir iş olarak karşımıza çıkar. Bürokrasi her şeydir ve bürokratlar ülkedeki en önemli seçkinlerdir. Seçkinler kendi fikirlerini bütün ekonomiye ve topluma empoze eder. Sosyalizmde de, her sistemde olduğu gibi seçkin grup barındırır. Bu seçkin grup ülkeyi yöneten, planlayan kesimdir. Toplum bu tercihlere kayıtsız koşulsuz itaat eder. Tam da bu nedenle sosyalist ekonomiler, batılı ekonomilerle rekabet edememiş ve sonunda sistem çökmüştür.

Türkiye'deki devletçi dönemdeki planlama da bürokratik oligarşik bir anlayışa dayandığından Sosyalist Planlama modeli ile benzerlikler taşımıştır. Tek fark sınırlı da olsa özel teşebbüse izin verilmiştir ama bunların ekonomide etkin olmalarının da önüne KİT'ler aracılığı ile geçilmiştir.

Birinci dünya savaşı sonrası özellikle büyük buhran sonrası önemli bir ideolojik anlayış geliştiren korporatizm 1930 sonrasının devletçi ekonomisinde büyük bir rol oynadı. Liberalizm karşıtlığı olarak tezahür eden bu anlayış ekonomide özel teşebbüsün etkin olmasını istemeyen bir yaklaşıma dayanmaktaydı. Devletin tüm ekonomik ve toplumsal hayatı kontrolü almasına dayanan devletçi uygulamada bütün yatırımlar devlet tarafından yapılmış ve hiçbir biçimde rekabete izin verilmemişti. Sağda Recep

Peker'in temsil ettiği Faşizan Korporatizm ile Solda Kadrocu hareketin mantığına dayanan toplumsal yapıyı tek bir bütün olarak görmek ve bu bütünde farklılaşmaya izin vermemek olarak tanımlanacak korporatist model, Türkiye'de kendisini Devletçi kumanda ekonomisi ve ünlü sınıfsız, imtyazsız kaynaşmış bir kitleyiz anlayışında göstermiştir. Bu bakımdan devletin tüm ekonomik hayatı kontrolü altına almakta başvurulan bir unsur olarak plan bu zihniyet için çok elverişli bir araç olmuştur.

Devletçilik zaman zaman, bir iktisadî politika olmak yanında, bir iktisadî-toplumsal sistem olarak da yorumlanmıştır. enen devletçilik politikasının dayandığı temel ilkeler "yapma", "yaptırma", "caydırma" dır. Burada "yapma"dan kastedilen, devletin bizzat bir sanayici ve bir işletmeci gibi mal ve hizmet üretmesidir. "Yaptırma" ise, devletin belirli alanlarda mal ve hizmet üretilmesinde özel sektörü, (çeşitli teşvik ve yönlendirmelerle) destekleyip onun da büyümesine ve gelişmesine yardımcı olmasıdır. Özellikle 1942'lere kadar yürürlükte kalmış olan Teşvik-i Sanayii kanunu bunun en canlı örneğidir. "Caydırma" ilkesinden, kastedilen ise, devletin ekonomik ve sosyal amaçlarına ters düşen özel girişimlerden bazılarını yasaklamak, pahalılaştırmak, özendirmemek ve benzer tedbirlerle önleme yoluna gitmek biçiminde hayat bulmasıdır (Kılıçbay,1973:471).

Az gelişmiş yahut gelişmekte olan ülkelerde piyasa mekanizması tam anlamı ile çalışmadığı, bu ülkelerin çoğunda piyasayı kendi başına çekip çevirecek büyüklükte sanayi ve ticari aktörler olmadığı için karma bir modele dayanan planlama yaklaşımı öne çıkmıştır. Nitekim Türkiye'de devletçi dönemlerdeki kumanda ekonomi anlayışını içeren planlamadan farklı olarak 1946 yılında dış şartların zorlaması ile özel teşebbüsün önünü açan plan ve daha sonra DPT tarafından hazırlanan beş yıllık kalkınma planları daha çok özel teşebbüsü teşvik edici şekilde yürütülen sosyal piyasa ekonomisi eksenli planlardır. Bu planlar Keynesçi ekonomi yerini yeni liberal uygulamalara bırakınca bu kez planlar tam anlamı ile liberal planlar halini almışlardır.

Planlı dönemde birinci, ikinci ve üçüncü beş yıllık sanayi planlarında özellikle de ilk ve üçüncü beş yıllık sanayi planlarında özel teşebbüs gelişme imkanı bulamamış piyasa mekanizması tamamı ile kadük kalmıştır. 1946'dan başlayıp özellikle Demokrat Parti döneminde ise özel sektör gelişme imkânı bulmuş DPT Planları ile de özel sektör serpilmiştir. 24 Ocak kararları ve ANAP döneminde ise ekonomi çok büyük oranda

liberalleşmiş Türkiye İhracata dayalı ekonomik büyüme sürecine geçmiştir ve özel teşebbüs ekonominin can damarı haline gelmiş, kamu daha çok özel sektörün taleplerine uygun yasal düzenlemeler ile alt yapı yatırımlarından ibaret kalmış, hatta son dönemlerde özelleştirmeler, yap işlet devret modelleri ile kamu yatırımları da özel sektör ortaklıkları ile birlikte yürütülmüştür.

1.4.1. Devletçilik Kavramı

Devlet eliyle müteşebbis yaratma politikası, Cumhuriyet'in kuruluşu ile kesintiye uğramadan devam ediyordu. Sanayii Teşvik Kanunları, himaye tedbirleri ve ihaleleri yerli müteşebbis bir tabaka meydana getirmeye yönelik çabalar, 1929 Buhranı sonunda gerçekleşen devletçilik yıllarında da varlığını sürdürüyordu (Sağlam,1994:264).

Devletçilik politikası 1929-1931 yılları arasında Türkiye'nin hızlı kalkınabilmesi maksadıyla ekonomik konularla kısıtlı olarak tanımlanmış ve bu nedenle de daha ılımlı devletçilik politikası sergilemiştir. 1932-1933 dönemiye devletçilik politikası bakımından bir evvelki yıllardan farklı olarak Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası, Devlet Sanayi Ofisi ile devletin ekonomik yaşama daha katı bir biçimde müdahale ettiği bir süreçtir. Övgün (2010:178) göre 1933 yılının devletçilik anlayışında özel sektöre kaymaların yaşandığı bir süreç olarak nitelendirilmesinin temel nedenini bir önceki dönemde Mustafa Şeref Bey' in İktisat Bakanlığı döneminde ekonomiye devlet müdahalesini öngören çeşitli yasal düzenlemelerin yapılması olarak görmektedir. Buna karşılık burjuvazinin talepleri doğrultusunda İktisat Bakanlığı'na aşırı devlet müdahalelerine sıcak bakmayan Celal Bayar'ın getirilmiş olmasıdır. Bayar, sanayi programında özel kesime de pay verilmesi gerektiğini ve esas olarak bu işin İş Bankası'nın üstleneceği yatırımlarla karşılanacağını belirtmektedir.

Cumhuriyet döneminde devletçilik genel olarak 1930'lardan sonra uygulanmaya başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ilk devletleştirme demiryollarında görülmektedir. Amerikalı bir kuruluş olan Chester Grubu 1922-23 yılları arasında kendisinden beklendiği gibi yatırım yapmayacağı yönünde sinyaller verince hükümet harekete geçerek 1924 yılında Haydarpaşa liman ve rıhtımıyla birlikte Haydarpaşa-Ankara, Eskişehir-Konya ve Arifiye-Adapazarı, 1928 yılında ise Mersin II. Tarsus-Adana demiryolu hatları devletleştirilmiştir. 1926 yılında ise kabotaj (yani Türk limanları

arasında deniz ulaşımı yapma) hakkı, yabancı sermayeye yasaklandı. Bu gelişmelere bağlı olarak demiryolları, Cumhuriyet rejiminin ilk modern ve dinamik devlet işletmeciliği olarak ortaya çıktı. Bu yıllarda devlet yatırımlarının yöneldiği başlıca üretken alan, dönemin ifadesiyle "şimendifer siyaseti" gereği, demiryollarıydı. Limanların ise, yukarıda da belirtildiği gibi, devletin imtiyaz verdiği yerli şirketlerce işletilmesi yeğlendi (Boratav, 2003:46-47).

1930 Yılından itibaren ise devletçilik diye adlandırılan dönem başlamaktadır. Bu dönemde sanayileşme devlet eli ile ateşlenmektedir. Bu dönem Lozan anlaşmasının Gümrük indirimlerine dayanan beş yıllık döneminin başlamasının da etkisi ile gümrük oranları yukarıya çekilerek korumacı bir ekonomiye geçilmektedir. 1932 yılında, o sürece hâkim olan devletçilik anlayışı perspektifinde, Sanayi ve Maadin Bankası'nı kapatarak alternatifini, "Sanayi ve Kredi Bankası" ve "Devlet Sanayi Ofisi" hukuksal düzenlemeleri yapılmıştır.

Kadrocu zihniyet devletçi, korumacı ve kapalı kumanda ekonomisine yönelik uygulamalara 1934 yılında yürürlüğü giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile başlamıştır. Bu dönemde önemli sanayi tesisleri devletleştirildi ve tekeller ile de sanayi dalları devletin kontrolüne sokulmuş oldu. Bu sık boğaz hareketi 1936 yılındaki ikinci beş yıllık sanayi planı ile genişleyecek birinci planda henüz el konulmamış sanayi alanları devletleştirilerek devlet kontrolüne sokulacak, ayrıca birinci beş yıllık planda kurulması öngörülen 20 fabrika sayısı arttırılarak 100 fabrikaya çıkartılmıştır.

1931-1940 dönemi, devletçilik politikasının izlendiği dönemdir. Genç Türk devleti kendi kaynaklarıyla endüstrileşmeye yönelmiştir. İlk bakışta özel teşebbüsün gelişmesini ters yönde etkilemesi beklenen devletçilik umulanın dışında sonuçlar vermiş ve Türk özel teşebbüsünde bir önceki döneme oranla önemli bir gelişme saptanmıştır. Ve asıl ilginç olanı gelişmenin endüstri sektöründe görülmesidir. Bunu iki nedene bağlayabiliriz. Birincisi daha önce belirttiğimiz gibi kapitalist gelişmenin gerektirdiği güçlerin yavaş yavaş serpilip devreye girmesi, ikincisi devlet eliyle kurulmaya başlayan ağır endüstrinin olumlu etkilerinin özel kesimde yansımalarıdır (Soral, 1972:37).

Bu süreçte 1946 yılına gelindiğinde Demokrat Parti kurulmuştur. Savaş sürecindeki uygulamalar, milli şeflik şeklinde yoğun olarak yürütülen bir devletçilik

politikası bulunmaktadır. Tam da bu dönemde Demokrat Parti tüzüğünü “Özel Sektör” perspektifiyle hazırlamıştır. Bundan sonra başlayacak olan Demokrat Parti döneminin seçim başarılarının temel gerekçesi de budur denilebilir.

Kemalizm ve Devletçilik anlamında Tekinalp'in fikirleri bu süreçte devamlılık arz etmektedir. Türkiye iktisat Mecmuası'nın Aralık 1954 yılı 77. sayısında yayınlanan “Kemalizm ve Devletçilik” adlı makalesi her üç devrin sentezini yapar gibidir. O'na göre, Kemalist inkılabı sayesinde milli iktisadımız, çok önemli bir kalkınma merhalesine ulaşmış bulunmaktaydı. Bu yüzden devlet işletmeciliğine gerek kalmamıştı. Devletçilik demek devlet işletmeciliği demek değildi. Bizzat Atatürk, ferdin yapamadığını, devlet yapar tarzında bir devletçilik tanımına giriyordu. Ferdin yapabileceği işler, özel teşebbüse bırakılırdı (Sağlam, 1994:278).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hesaplarında, hemen %50'ye varan dış finansman gereksinimi vardır ve uygulamada bu oranda fazla bir değişiklik olmamıştır. Türkiye, yabancı sermayesiz yapsa bile yabancı kaynak kullanmadan sanayileşemeyeceğini daha o zaman açık seçik anlamıştır. Başka deyimle, devletçilik, bir "kapalı ekonomi", "kendine yeterli ekonomi" varsayımı yapmış değildir (Günçe, 1981:119).

Milli Birlik Komitesi de Cumhuriyet Halk Partisi de, demokratların planlama eksikliğini (Menderes'te bu sözcüğe karşı marazi bir nefret olmuştu) sorumlu tutuyorlardı. Her ikisinin de planlama kavramıyla doğal bir ilişkisi vardı. CHP'liler devletçi bir mirasa sahiptiler ve birçoğu kurmaylık yapan ya da yapmış olan subaylar için planlama bir yaşam tarzıydı (Zürcher, 2012:382).

Devletçilik yıllarında başka bir paktta bulunması fabrika ve işletmelerin devlet kontrolünde olması ve henüz sanayi toplumu safhasına ulaşamamış bulunduğuandan buhrandan fazla etkilenmeyen Sovyetler Birliği'nden esinlenerek hazırlanan Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında dahi, uygulamaların özel teşebbüs'e daha geniş imkanlar sunması dikkate alınıyordu. Bir diğer hususta Sümerbank yasasında kurulan devlet tesislerinin özel teşebbüse aktarılmasının öngörülmesiydi (Sağlam, 1994:294-295).

1970'lerin gergin ve yıpratıcı ortamından, ülkenin tüm kuruluşları gibi, DPT'de nasibini almaktaydı. Buna rağmen, Turgut Özal zamanında, özellikle Teşvik ve Uygulama Dairesi'ne mukaddesatçıların ve Türk-İslam Sentezcilerin doldurulmasıyla plancılar arasında başlayan huzursuzluk, bu dairenin derhal Teşkilat dışına çıkarılmasıyla geniş ölçüde ortadan kalkmıştı. Zaman zaman az sayıdaki "devrimci" solcular ve "Ülkücü" sağcılar seslerini yükseltseler de, 1970'lerin büyük bir bölümünde DPT'de çoğunlukla birbirlerine yakın ılımlı solcuların veya ılımlı sağcılarının ağırlıkları devam etti. 1970'lerin son yıllarındaysa, Planlama önce devletçi-merkeziyetçi sola, sonra da, sağa kaydı. Yalnız, 1970'in son yılında Özal önderliğinde başlayan bu sağ kayışın, din sempatisizliği yanında bir de yeni "liberal" tarafı var (Kansu, 2004:306).

1979'un sonlarında bunalımın bütün yükü 1978, 1979 yıllarında izlenen politikaya yükleniyor, böylece bunalımın sorumlusu olarak, CHP'nin uygulamaları ve bunlarla özdeşleştirilen devletçilik gösteriliyordu. Kanımızca bu yolla iki hataya düşülüyordu. Çünkü 1978, 1979'da izlenen politikalar Türk ekonomisini bunalımdan çıkaramamıştı. Bu doğrudur. Ama Türkiye'nin 1970 sonlarında sürüklendiği ve hala yaşamakta olduğu bunalımın nedeni 1978, 1979 yıllarında izlenen politika değildi (Bulutay, 1981:522).

Bu hatayla ilgili yanları olan ikinci hata devletçilik konusunda yapılıyordu. Öteden beri izlenen devletçilik politikasının, düşük ve dar gelirliilere çeşitli destekler sağlamak şeklinde etkisi, dolayısıyla halkçı denebilecek bir yanı olmuştu. Ama özellikle 1950 sonrasında Türkiye'de devletçiliğin ikinci bir yanı daha vardı ve burada özel girişimi ayakta tutmak, desteklemek, bazen yaratmak söz konusu idi. Bu ikinci tür devletçilik göz önüne alınca, 1950-1980 döneminde uygulanan devletçilikten en çok yararlanan kesim özel girişimdi. Bugün (Temmuz 1931) özellikle inşaat ve otomobil sanayilerindeki bunalım ve yakınmalar, devleti yardıma çağıran istemler göz önüne alındığında, devletçiliğe gereksinim duyanların başında özel girişimin geldiği daha iyi anlaşılabilir (Bulutay, 1981:522).

1.4.2. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

1912 ile 1922 yılları arasındaki savaşlar döneminin deneyimleri, Türkiye'de milliyetçiliğin yükselişine bir hayli katkıda bulundu ve yeni devletin içe dönük iktisadi politikalarına yön verdi. Kendi kendine yeterlilik ve yeni bir savaşa hazırlıklı olmak, Türkiye'de iki savaş arasındaki dönemin iktisadi politikalarında temel öncelikler oldu.

1930 yılının ilk yarısında Türkiye Cumhuriyeti kritik bir dönemeğin eşiğine gelmiştir. ABD'nde başlayan ve genişleyen ekonomik krizin etkileri, 1. İzmir İktisat Kongresi'nden itibariyle yürütülen ekonomi politikalarının, ivme kazanmış olmasına karşın, başarılı bulunmaması, dönemin karar verici mekanizmalarını devletçi ekonomi politikalarına yakınlaşmaya ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın dillendirilmesine neden olmuştur.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı öncesinde, yasal ve kurumsal hazırlıklar tamamlandıktan sonra, yerli ve yabancı uzmanlardan oluşan bir kurul oluşturuldu. S. Rusya'dan davet edilen uzmanların başında bulunan Prof. Orlof çalışmaları yürüten karma kurulun başkanlığını yaparak; hazırlanan raporu (program önerisi) hükümete sundu. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Sanayi Planı'nın temel ilkelerini kapsayan bu rapor üzerinde Hükümet ve Atatürk gerekli düzeltmeleri yaptı ve kesinleşen Plan 17 Nisan 1934'te yürürlüğe girdi. 1934-1938 yıllarını kapsayan bu Plan, bir sektör (sanayi) planı özelliğini taşımaktaydı. Yani tüm sektörleri içeren bir makro (ulusal) plan olarak hazırlanmadı. Fakat yine de o dönemde yani 1930'lu yıllarda S. Rusya dışında ve geri kalmış bir ülkede ortaya konmuş benzeri olmayan bir yaklaşım veya uygulamadır denilebilir (Yücel, 2014:13).

Devletçi politikalar ve planlama yönünde temel olarak hükümet politikalarının, dünyadan yetkin görülen kimselerin getirilmesi ve yapılan çalışmalar neticesinde ülkenin ilk planlı kalkınma denemesi olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) 1933 yılında hazırlanarak 17 Nisan 1934 yılında uygulamaya konmuştur. Davet edilen Sovyet heyetin hazırladığı raporlarından yararlanılarak hazırlanan plan da SSCB'nin hem teknik hem de mali yardımları gözlemlenmiştir. BBYSP modern planlama literatüründe bir planlama belgesinden ziyade Projeler Topluluğu olarak yer bulmuştur (Soyak, 2003:177). Söz konusu planlı dönemde "toplumun bütün kültürel, sosyal ve

iktisadî kaynakları bir tek istikamette-hızlı kalkınma hedefine doğru yöneltmiştir" (Zaim,1965:41).

1.4.2.1. BBYSP'nin Hazırlanma Nedenleri

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının, 1933 yılında yazılmış olan "sunuş" bölümünde, ilgi çekici bir çözümlenme yer alır. Dünya'da "gelişme" ile "geri kalmış olmanın" tek bir bütünün birbirini tamamlayan parçaları olarak ele alındığı bu sunuşta, Türkiye'nin yeri de doğru ve açık yürekli bir saptama ile belirlenmekte ve ülkenin "bağımlı, geri kalmış, tarıma dayalı, ham madde üreten" kutupta yer aldığı vurgulanmakta, ileri ülkelerin yaşadığı "büyük ekonomik bunalımın", dünyanın geri kalmış bölgeleri için bir silkinme fırsatı yaratabileceğinden söz edilmektedir. bu silkinmenin yolu "sanayileşmedir" ve bunun yöntemi de "planlamadır" (Günçe, 1981:119).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ülkede hali hazırda var olan ekonomik sorunların giderilmesi ve sanayileşmede devletçilik prensibinin benimsenmesinin sonucunda meydana gelmiştir. Sorunların tekrar belirtilmesi, planın esaslarının anlaşılması için gereklidir. Planın hazırlanmasına neden olan etmenler:

- Yatırımların düşüklüğünden ötürü beklenen sanayileşme ve kalkınmanın gözlemlenememesi
- Ekonominin tarıma dayalı olmasından dolayı tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesinin yıkıcı etkisi
- Lozan Antlaşması ile devlet müdahalesine/denetimine izin verilmesi
- İthalatta en büyük paya sahip hammaddelerin yerli imkanlarla üretilmesinin sağlanması
- İhtiyaç duyulan altyapı ve sosyal yatırımların eksikliği

Cumhuriyetin ilk yıllarından beri izlenen liberal politikalar sonucu devlet, yatırımları özel sektöre bırakmış ve bundan ötürü bir yıl hariç 7 yıllık süreç zarfında bütçe fazlası vererek (aşağıdaki tabloda gösterilmiştir) bir nevi birikimde bulunmuştur. Bu sebeple de yeni benimsenen devletçilik anlayışına kaynak konusunda diğer

ülkelerden alınan destekler ve faizsiz kredilerle birlikte devletin yatırım yapma alanı genişlemiş fakat planın finansmanı yine de büyük ölçüde iç kaynaklarla sağlanmıştır. Gözlemlenen etmenlerin devlet eliyle çözülmesi de planın uygulanabilirliğini arttırmıştır. 1934'te kurulan Sümerbank ve 1936'da yılda kurulan Etibank birikimlerin değerlendirilmesinde önemli roller oynamıştır.

Tablo 1.1: 1924-1930 Yılları Arasındaki Bütçe Gerçekleşmeleri (Milyon TL)

Yıllar	Gider	Gelir	Bütçe Farkı	Gelir/GSMH(%)
1924	131,6	138,4	6,9	11,5
1925	202,3	170,7	-31,7	11,19
1926	172,4	180,2	7,7	10,91
1927	199,1	203,6	4,4	13,84
1928	200,8	221,7	20,9	13,58
1929	212,8	224,2	11,4	10,81
1930	210,1	217,5	7,4	13,76

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe Gelirleri Yıllığı, 1995.

1.4.2.2. BBYSP'nin Stratejisi ve Ana Esasları

Planın hazırlanmasında çok sayıda yerli ve yabancı uzmandan yararlanılmış ve diğer ülkelerin tecrübeleri Türkiye'nin var olan kapasitesi dahilinde değerlendirilmiştir. Planın temel hedefi doğrultusunda ülkenin var olan kaynakları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak sanayileşme atılımı hedeflenmiştir. Bu çerçevede planın esasları şöyle sıralanabilir:

- Öncelikle ham maddeleri memlekette bulunan veya sağlanabilecek olan sanayinin kurulması amaçlanmıştır.
- Büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren sanayi devlete bırakılmıştır.
- İktisadi gelişmenin sadece büyük merkezlerle sınırlı kalmaması, ülkenin çeşitli yörelerine dengeli bir şekilde dağıtılması hedeflenmiştir.

- Kurulmasına karar verilen sanayinin üretim kapasitesi ile ülkenin gereksinim ve tüketimi arasında paralellik kurulması hedeflenmiştir (Yaktı ve Soylu, 2012:373).

Planın esaslarının uygulanması için Sümerbank'ın kurulmasına karar verilmiştir. Plan dahilinde devlet eliyle yirmi kadar fabrika kurulmuş ve belirtilen esaslar neticesinde büyük dokuma ve iplik tesisleri kırsal olarak nitelendirilebilecek alanlarda kurulmuş buna ek olarak da diğer fabrikaların kurulumunda enerji, emek, hammadde ve ulaşım faktörleri temel alınmıştır. Seçilen sanayi kolları ülkenin dışarıdan aldığı hammaddeler ve temel alınan faktörler doğrultusunda belirlenmiştir.

BBYSP dahilinde ele alınan temel sanayi grupları; dokuma sanayii (Pamuk, kendir, yün), maden sanayi (demir, sömük kömürü, kömür türevleri, bakır ve kükürt), selüloz sanayii (Selüloz, kâğıt, karton) kimya sanayii (klor, sudkostik, süperfosfat, zaçyağı) ve seramik sanayii (Şişe, cam, porselen) şeklinde sıralamak mümkündür. Bu sanayi gruplarında yapılması planlanan 20 fabrikanın finansmanı gerek iç kaynaklar gerekse yabancı ülkelerden alınan borçlar ile sağlanarak işletmelerin tamamı 1938 yılı sonuna kadar hazır hale getirilmiştir.

1.4.2.3. BBYSP Dönemi Ekonomik Görünüm

Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın uygulamaya konduğu 1934 yılından geçerlilikte kaldığı 1938 yılına kadar geçen dönem ekonomik veriler ve plan çerçevesindeki hedefler dikkate alındığında planın istenilen düzeyden daha başarılı sonuçlara ulaşılmasını sağladığı görülmektedir.

Tablo 1.2: 1930-1939 Dönemi Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İthalat		İhracat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İthalatın İhracatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	Oran
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840	140 920	102,6
1931	60 226	-15,6	59 935	-13,8	291	120 161	100,5
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1	7 254	88 690	117,8
1933	58 065	21,0	45 091	10,7	12 974	103 156	128,8
1934	73 007	25,7	68 761	52,5	4 246	141 768	106,2
1935	76 232	4,4	70 635	2,7	5 597	146 867	107,9
1936	93 670	22,9	73 619	4,2	20 051	167 289	127,2
1937	109 225	16,6	90 540	23,0	18 685	199 765	120,6
1938	115 019	5,3	118 899	31,3	- 3 880	233 918	96,7
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2	7 149	192 15	107,7

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Mart 2017

İnönü'nün meclis konuşmalarında vurguladığı devletçilik anlayışının uygulanmış olması, devlet kontrollü ekonominin bir ayağının da devletin özel sektörü desteklemesi ve yönlendirmesi olmuştur. Devlet var olan birikimlerini işletme kurmanın yanı sıra özel sektörü destekleme alanlarında da kullanmış; bu dönem tarihe ülkenin kalkınması için devlet ve özel sektörün beraber hamleler yaptığı bir dönem olarak geçmiştir. Devletçilik dönemine geçildiği ve devam ettirildiği süre zarfında devlet bankalarının özel ticaret ve sanayi kesimine sağlanan kredilerdeki payı 1930'da %28'den 1935'de %32'ye ve 1938'de ise %40'a yükselmiştir (Tezel, 1986:215). Kredilere paralel olarak 1932-1939 yıllarında özel sınaî kârların millî gelir içindeki payı %3,4'den %6,2'ye; toplam sınaî hasıla içindeki payı ise %26,2'den %35,8'e ve özel sanayi ve madencilik kesimi içinde katma değerden aldığı pay da %72,1'den %78,2'ye yükselmiştir (Boratav, 1989:58-59).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile ilgili verilen bilgiler, Cumhuriyet Türkiye'sinin sanayileşme öyküsü içindeki önemli yeri, çok başarılı bir plan ve

uygulamasını gözler önüne sermektedir. Genç Cumhuriyet, ekonomik kalkınma modeli olarak, Türk girişimcisine dayalı, kendine yeten bir milli ekonomiyi benimsemiştir (Yücel, 2014:280).

Birinci İzmir İktisat Kongresi'nden başlayarak 1930 yılına kadar geçen zaman dilimini Ulusal Ekonomiye Geçiş Dönemi olarak isimlendirmek yanlış olmaz (Tokgöz, 2002: 158).

Bu dönem, serbest ekonomi koşullarında yeniden inşa olarak da tanımlanabilir (Aytemur, 2010:155). Yeniden inşa kapsamında yapılanlar aşağıda özetlenmiştir:

1924 yılında milli kuruluşların kredi ihtiyaçlarını karşılamak ve tasarrufun gelişmesine yardımcı olmak üzere 1 milyon lira sermaye ile Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Daha sonra, 1927 yılında, Osmanlı döneminden kalan bir devlet bankası ile birleştirilerek sermayesi dört milyon liraya çıkarılmıştır. Türkiye İş Bankası'nın ilk Genel Müdürü Celal Bayar'dır.

Türkiye İş Bankası, gerek genel bankacılık işlemlerinde, gerekse kendisine verilen görevlerde başarılı olmuştur. 1925 yılında, Sanayi ve Maadin (madenler) Bankası, amacına uygun bankacılık işlemleri yapmak yanında, Osmanlı'dan kalan sanayi kuruluşlarını, kurulacak şirketler devralana kadar, yönetmek ve yenilerini kurmak maksadı ile kurulmuştur. Kuruluş sermayesi 1,4 milyon lira olup 1926 yılı başında 6,1 milyon liraya çıkarılmıştır. Bankanın yukarıda belirtilen amaca ilaveten, özel sanayi kuruluşlarına kredi ve bilgi desteği de sağlaması ön görülmüştür. Sanayi ve Maadin Bankası, geçici olarak yönetmekle görevlendirildiği fabrikaların yükü dolayısıyla, diğer faaliyetlerini beklendiği ölçüde yerine getirememiştir. Bir başka önemli banka Emlak ve Eytam (yetimler) Bankası olup 1926'da Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı ile kurulmuştur. Kuruluş sermayesi 20 milyon lira olan bankanın amacı Türkiye'de inşaat girişimlerini desteklemek, gerekli kredileri sağlamak ve yetim haklarını korumaktır.

1924 yılında çıkarılan bir kanunla Ziraat Bankası bir devlet kurumu olmaktan çıkarılarak Anonim Şirket haline getirildi. Bu suretle banka, aynı zamanda tarımsal kredi açma imkânına da sahip olmuştur.

Maliye ve bankacılık alanında önemli bir adım, 1930 yılında para piyasasını düzenlemek, banknot ihraç etmek, hazine görevini yerine getirmek ve devletin iktisadi ve mali danışmanlığını yapmak üzere bir Merkez Bankası Kanunu'nun çıkarılmasıdır.

Atatürk para piyasasının Türkler'in yönetiminde ve elinde olmasını istemiştir. Merkez Bankası kurulurken bizzat Alman Merkez Bankası Başkanı ve Yardımcısı'na (ünlü Dr. Hjalmar Schacht ve Karl Müller) danışmış ve bunların olumsuz görüşlerine rağmen Merkez Bankası'nın kurulmasını sağlamıştır.

Bankanın sermayesi için 10 milyon ABD dolarlık bir kredi kullanılmıştır. Asırlardan beri uygulanan Aşar Vergisi, Türk köylü ve çiftçisine büyük yük getirmiştir. Bu vergi cumhuriyet döneminin başlangıcında da uygulanmaya ve devlet gelirlerinin önemli bir kısmını teşkil etmeye devam etmiştir. 1924 yılında, 153 milyon lira olan devlet gelirlerinin 27,5 milyon lirası aşar vergisinden elde edilmişti. Buna rağmen ve harbin yaralarını sarmak, çok önemli bir kalem tutan ordu masraflarını karşılamakta zorlanan Cumhuriyet Hükümeti, 1925 yılında çıkardığı bir kanunla, aşar vergisini kaldırmıştır. Bu hareket köylünün ekonomik durumunda önemli bir iyileşme sağlamıştır. Tarım alanında tohum ıslah istasyonları ve Ankara'da uzman yetiştirmek ve tarım alanında araştırmalar yapmak amacı ile Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuştur. Ancak makineleşme ve sulama alanlarında pek başarılı olunamamıştır.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı tarım ve hizmet sektörlerini içermemesi nedeni ile bir ulusal makro plan özelliği taşınamamasından kaynaklanmaktadır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, sanayi sektörüne ağırlık veren bir plandır. Önceden belirlenmiş makro hedeflere de planda yer verilmemiştir. Fakat o tarihlerde Sovyet Rusya dışında hiç bir gelişmemiş ülkede örneği bulunmayan bir yaklaşımdır. Diğer yandan, belki de yukarıda sayılan özellikleri dolayısıyla, başarı ile uygulanmış ve büyük ölçüde istenen sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır.

Bu plan ve uygulamasının ülkemizin sanayileşmesinde kuvvetli bir taban teşkil ettiği ve bunun içinde kurulan kuruluşların sonraki dönemler için bir okul görevi gördüğü de bilinmektedir.

Planın dayandığı temel ilkeler şöyle özetlenebilir:

- Temel hammaddeleri yurt içinde üretilen veya üretilecek olan sınaî tesislere,
- Büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren projelere,
- Kuruluş kapasitelerinin iç tüketimi karşılayacak düzeyde tutulmasına öncelik verilmiştir.

Benimsenen sanayileşme stratejisi temel ihtiyaç maddelerinin içerden teminini hedeflemektedir. Plan bu temel ilkelere dayanarak seçilmiş beş alt sanayi dalında fabrika kurmak kararına uygun şekilde düzenlenmiştir. Bu dallar, Dokuma (pamuk, kendir, yün), Maden (demir, kömür, bakır vb.), Selüloz (kâğıt, karton, suni ipek), Seramik (cam, porselen) ve Kimya (klor, fosfat, südkostik vb.) olarak seçilmiştir.

Planda öngörülen yatırımların gerçekleştirilmesi için ayrılan 44 milyon liranın %49,9'u dokuma, %26,9'u maden, %12,1'i kâğıt ve selüloz, %5,3'ü kimya ve %4,6'sı seramik sanayisine ayrılmıştır. Kalan %1,2'lik kaynak ise yurt dışına teknik öğretim için öğrenci gönderilmesinde kullanılacaktır.

Plan uygulamasının 15-16 bin kişilik bir sanayi istihdamı yaratacağı hesaplandığından, özellikle ortaya çıkacak vasıflı işçi ve gerekli diğer personelin açığının kapatılması için planda eğitim önerilerine de yer verilmiştir. Bu bağlamda yetiştirilmesi öngörülen mühendis ve teknisyenlerin yurt dışında, ustaların, İktisat Vekâleti'ne bağlanması önerilen İstanbul ve İzmir Sanayi Mektepleri'nde, işçilerin ise devlet fabrikalarında ve açılacak kurslarda yetiştirilmesi önerilmiştir. Planın yürürlüğe girmesi sırasında demir-çelik fabrikası öngörülmemiştir. Daha sonra, Karabük Demir-Çelik Tesisleri'nin İngiltere den uygun şartlarla sağlanan kredi ile İngilizlere yaptırılması kararlaştırılmıştır.

Planın uygulanması Sümerbank eliyle gerçekleştirilmiştir. Bir özel banka yapısında olan İş Bankası ve sonradan kurulan Etibank ve Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü de bu uygulamada rol ve yer almışlardır. 44 milyon liraya gerçekleştirilmesi öngörülen tesisler 100 milyon lira harcanarak tamamlanabilmiştir.

1.4.2.4. BBYSP Döneminin Başarısı

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, bazı gecikmeler, maliyet artışları olmakla beraber, büyük bir başarı ile uygulanmıştır. Bu uygulama sonucunda önemli bir deneyim kazanmanın yanında, geleceğin sanayi alt yapısına kuvvetli bir temel

hazırlanmış ve gelecekte önemli görevlerde faydalanılacak uzman kadrolar oluşmuştur. Kurulan tesislerin bazıları (özellikle Sovyet kredisi kullanılarak yapılan Kayseri Bez Fabrikası) fabrika, lojman ve sosyal tesisleri ile küçük modern bir şehir görünümü ile yaşanan devrimin yansıması idiler. Bunlar Türkiye'nin sosyal alandaki gelişmesinde güzel örnekler vererek de faydalı olmuşlardır. Türkiye'de bulunan imtiyazlı yabancı şirketlerin satın alınarak ulusallaştırılması hareketi de birinci plan döneminde hızlandırılmıştır. 1931-1938 yılları arasında ulusallaştırılan şirketlerin belli başlıları şunlardır:

- İzmir-Kasaba ve Aydın Demiryolları,
- Ereğli Kömür Şirketi,
- Şark Demiryolları
- Ergani Bakır Madeni,
- Şirketi Hayriye(İstanbul Boğaz Vapur İşletmesi),
- İstanbul su, rıhtım, telefon, elektrik, tünel, tramvay şirketleri.

Bir taraftan da Lozan Antlaşmasına göre kabul edilen Osmanlı borçlarının taksitleri ödenmeye devam edilmiştir. Bu müddet zarfında Sovyet Rusya'dan ve İngiltere'den sağlanan ve yukarıda sözü edilen kredilerden başka dış kredi alınmamıştır. Çeşitli ülkelerle yapılan ikili ticaret anlaşmaları ile karşılıklı alım ve satımları denkleştirmek hedeflenmiştir. Bunun sonucunda Türkiye'nin dış ticareti, 1930-1937 yılları arasında, ihracat fazlası vermiştir. Oysa 1923-1929 arasında her yıl dış ticaret açığı vardır. On beş yıllık dönemde kişi başına gelir 47. 5 ABD dolarından 89 ABD dolarına yükselmiştir. Bu da yılda ortalama %8'lik bir büyümeye karşı gelmektedir.

Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nda bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltmak için özel yatırımların görece az gelişmiş bölgelere yapılmasına yönelik bir arayışın olduğu da görülmektedir. Başka bir anlatımla, sanayi tesislerini coğrafi bölgelere göre yayma politikası sadece devlet yatırımları için değil, özel kesim yatırımları için de düşünülmüştür.

Türkiye'nin ilk ara ve tüketim malları üreten tesislerinin 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren devletçilik döneminde gerçekleştirildiği saptanmaktadır. Söz konusu bu tesisler sonraki yıllarda ürettikleri ara malları ve yetişmiş işgücü ile özel kesimin

gelişmesine ve sermaye birikimine önemli katkılar yapacak, sanayileşmenin en temel aktörleri olacaktır.

Hem özel kesim hem de kamu kesiminin katılım sağladığı ve Türkiye'nin ilk sanayileşme hamlesi sayılabilecek Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'ndan elde edilen olumlu sonuçlar ve başarılar neticesinde devlet planlama dönemlerine devam etme kararı almış, birinci plan başlangıçta belirtilen hedeflere plan dönemi bitmeden önce ulaşması sonucu hemen ikinci bir plana yönelme yaşanmıştır. Böylece 1936 yılı sonlarında İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı hazırlanarak 1938 Eylül'ünde hükümetçe resmen kabul edilmiştir.

1.4.3. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'ndan edinilen tecrübeler ve beklenenin üstünde başarılar sonucu hükümet 1936 yılında ikinci planın hazırlanmasına karar vermiştir. Planda temel olarak birinci plana paralel bir şekilde sanayileşmeyi artırma ve özel sektörle birlikte önceki planda yakalanan büyüme trendlerini devam etme amacı güdülmüş; 2 yılda hazırlanarak 1938 yılında kabul edilmiş ancak 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle uygulanamamıştır (Yaşa, 1966:42).

Dönemin devlet adamları iktisadi ve siyasi bağımsızlığı korumak için sanayileşmeyi vazgeçilmez bir ulusal hedef saymaktadırlar. Bu nedenle İkinci Plan, kapsadığı iktisadi alanlar ve tesis sayısı yönünden Birinci Plan'dan daha geniş tutulmuştur. Bu kararın alınmasında kazanılan tecrübelerin ve kısa bir zaman diliminde üretime açılan tesislerin verdiği moralin etkisi bulunmaktadır.

1.4.3.1. İBYSP'nin Hazırlanma Nedenleri

İkinci Beş Yıllık Sanayileşme sanayi ürünlerine ve bu bağlamda maden sektörüne yönelmiş bir plan şeklindedir. Bunun birincil sebebi ise maden sektörü ve ihracat potansiyeli olan ürünlerin imalatıdır. Bu dönemde maden sektörü ile alakalı bir çok adım atılmış ve özel sektörü desteklemek için kredi ve teşvik programları geliştirilmiştir. Fakat ilk dönemde özel sektörün de devletin üretim yaptığı alanlara yönelmesi ile bazı cevherler ülke içinde yerli arz sıkıntısı yaşamıştır.

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın genel özellikleri şöyledir:

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlanmasında, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşmakta olduğu ve bu nedenle ekonomik gücün hızla arttırılması düşüncesi hâkim olmuştur. Birinci Planda olduğu gibi, ikinci planda da büyük sermaye ve teknik güce gerek gösteren ve ham maddesi tamamen içerde bulunan, iktisadî yapı ve koşullarımıza uygun sanayi ele alınmıştır. İçerde sürümü az fakat dış ülkelerde talebi yüksek olan madenlerimiz, gerek ham, gerek yarı mamul, olarak ihracata elverişli bir hale getirilecektir. Su mahsullerimiz ve hayvancılığımız geliştirilecek, meyvalarımızın içte ve dışta sürümünü temin edecek faaliyetlerde bulunulacaktır. Ülkenin enerji ihtiyacını giderecek elektrik santralleri, makine sanayiine bir başlangıç olmak üzere de kurulmakta olan Karabük demir ve çelik fabrikalarının yarı mamullerini işleyecek fabrikalar kurulacaktır. (Gökçen, 1998: 3255-3269)

1.4.3.2. İBYSP'nin Stratejisi ve Ana Esasları

Devletçilik anlayışıyla ülkeyi kalkındırma amacı taşıyan İkinci Plan'da sadece sanayileşme değil aynı zamanda ticaret ve tarımda da hamleler yapmayı hedeflenmiş ve planın stratejisi bu doğrultuda çizilmiştir. Planın ana hedefleri ve stratejisi şöyle sıralanabilir:

- Yeniden hangi sanayinin kurulması ve mevcutlarından hangilerinin genişletileceği belirlenecektir.
- Büyük sermaye ve teknik güç gerektiren ve hammaddesi tamamen yurt içinden sağlanabilen, ülkenin ekonomik yapısı ve şartlarına uygun olan sanayi kollarına yönelicektir.
- İç piyasaya karşın dış piyasada yüksek talebi olan madenler gerek hammadde gerekse yarı mamul olarak ihracata elverişli biçime getirilecektir.
- Ülkenin enerji ihtiyacını karşılayacak elektrik santrallerinin kurulması sağlanacaktır.
- Makina sanayiine bir başlangıç olmak üzere, kurulmakta olan Karabük Demir ve Çelik Fabrikalarının yan mamullerini işleyecek fabrikalar kurulacaktır.
- Su ürünleri ve hayvancılık geliştirilecek, meyvelerin içte ve dışta sürümünü temin edecek faaliyetlerde bulunulacaktır (Özyurt, 1981:131).

1.4.3.3. İki Sanayi Planının Farkları

İkinci Beş Yıllık Sanayi ve Kalkınma Planı, gerek içeriği ve bunu gerçekleştirmek için gerekli olan sermaye büyüklüğü açısından, gerekse öngörülen

ekonomik ve sosyal gelişme hedefleri açısından Birinci Beş Yıllık Sanayi ve Kalkınma Planı'ndan çok daha geniş tutulmuştur. Birinci planda yirmi kadar yeni tesis kurulması ön görülmüşken ikinci planda kurulacak tesis sayısı yüze yakındır. Ancak, 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve hüküm süren savaş ortamı nedeniyle bu plan uygulamaya konulamamıştır. Savaşın getirdiği olumsuzluklar, kıtlıklar ve seferberlik ortamında ekonomik kalkınma ve sanayileşme hamlelerini sürdürmek söz konusu bile olamadığı gibi ülke kaynaklarının çok büyük bir bölümü askeri harcamalara ayrılmıştır. Ülke savaşa girmeden ayakta kalabilmenin mücadelesini vermiştir. 1942 yılında "Teşvik-i Sanayi Kanunu"nun yürürlükten kaldırılması olası tek tük girişimcileri de temelsiz bırakmıştır.

İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'na ilişkin sektörel yatırım payları incelendiğinde ise sektörel tercihlerin Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planına göre önemli ölçüde farklılaştığı, İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nda madencilik, enerji, kimya ve gıda sanayinin öne çıktığı saptanmaktadır. Başka bir anlatımla, Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planında yatırım malları üretiminden ziyade temel tüketim ve ara malları (dokuma, demir-çelik, kağıt vs) üretimine yönelirken, İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nda, madencilik, enerji, kimya, demir-çelik, deniz ulaşımı ve gıda sanayileri gibi sektörlerin öncelikli sektörler olarak belirlendiği, böylelikle sanayileşmede derinleşmenin ve dışa bağımlılığın azaltılarak kendi kendine yeterli bir ekonominin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Her iki plana ilişkin sektörel yatırım profili genel olarak değerlendirildiğinde; İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın sektörel tercihlerinin Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nı tamamlamaya yönelik olarak hazırlandığı, İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı ile birlikte ekonominin giderek dışa bağımlılığının azaltılmaya çalışıldığı saptanmaktadır. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın uygulanması sonucunda, birçok üründe yerli üretim oranı önemli düzeyde artmıştır.

- Her iki planda da, ülkenin iktisadi bünyesine ve koşullarına uygun olan, büyük sermaye ve teknik gücü gerektiren ve hammaddesi tümüyle içerde yetişen sanayi ele alınmıştır.

- Her iki planda da büyük sermaye ve teknolojiyi gerektiren sanayi alanlarında özel girişimciliğe yer verilmemiştir. Bunların dışındaki alanlarda özel girişimciler serbest bırakılmıştır.
- Yeraltı ve üstü kaynaklarımızın bol ve kaliteli olduğuna işaret edilerek bunların halk kitleleri için kazanç kapısı haline getirilmesi planlanmıştır.
- İkinci planda özellikle, ulusal savunma ve iktisadi gelişme bağlamında kömür havzaları ile elektrik santrallerine özel bir dikkat çekilmiştir.
- Makine sanayiine bir altyapı oluşturmak üzere, I. plana göre kurulmakta olan Karabük Demir ve Çelik fabrikalarının yarı mamul maddelerini işleyecek fabrikalar II. planda teklif edilmiştir.

Beş yıllık sanayi planları ve onların dayandığı devletçilik sistemi, sosyalizm (kolektivizm) yanlısı ya da liberalizm (kapitalizm) karşıtı olarak ifade edilmediği için doktriner (ideolojik) değil, ihtiyaçların ve koşulların zorlaması ve Türkiye'ye özgü bir yapı arz ettiği için pragmatiktir.

1.4.4. İvedili Plan ve Türkiye İktisadi Kalkınma Planı (Vaner Planı)

Tarıma dayalı bir yapı benimsenirken devletin rolüne de daha az vurgu yapılmaya başlanmıştır. 1946 yılında hazırlanmış olan İvedili Kalkınma Planı'dır. Temel özelliği ülke kaynaklarının nasıl en dengeli şekilde kullanılacağını göstermesi ve ekonomide sanayileşmeye birincil derecede önem vermesidir. Marshall yardımlarından pay alabilmek amacıyla 1947 yılında İktisadi Kalkınma Planı ya da Vaner Planı olarak bilinen yeni bir çalışma hazırlanmıştır (Övgün, 2010:181). Cumhurbaşkanı İnönü'nün bütün çabalarının savaş dışında kalmaya yöneldiği İkinci Dünya Savaşı'nın sıkıntılı ortamında, uzun vadeli ekonomik kalkınma endişeleri zorunlu olarak geri plana itildi. Ancak, savaşın sona ermesinin hemen ardından (Kansu, 2004:28) 1947 Kalkınma Planı'na, planı hazırlayan grubun başkanı Kemal Süleyman Vaner'den dolayı "Vaner Planı" da denilmektedir.

1947 yılında hazırlanan Kalkınma Planı daha değişik bir yaklaşım ve bambaşka bir mantık getirecektir. 1947 Planı'nın yeni bir kalkınma ideolojisi ürünü olduğunu söylemek istiyorum (Esasen, her plan, hatta her proje bir ideolojiye yaslanır ve onu

doğru dürüst yansıtır!). Bir metin olarak (lafzen) uygulanmamış olsa bile, yaklaşım olarak (ruhen), öncelikleri ve ağırlıkları açısından bu "plan", 1948-60 Döneminin ex-ante bir belirleyicisi, bir fotoğrafıdır. Ben bu düşüncemde ısrar ediliyorum (Günçe, 1981:122).

Aslında, 1947 Planı da bir makro plan niteliğinde değildir. Denilebilir ki, nasıl 1930 planları birer "projeler koleksiyonu" idiyseler, 1947 planı da bir "sektörler koleksiyonudur".(Günçe, 1981:124).

Ne var ki, gerek İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluştan uluslararası konjonktür, gerekse bu konjonktürün Türk siyasal hayatına yaptığı etkiler, planda öngörülen yaklaşımının hayata geçilmesi açısından pek elverişli değildi. Türkiye, Marshall Yardımı Programı'ndan yararlanan devletler arasında yer almak istiyordu. Yardım veren ülkeleri ikna etmek için de, Türkiye ağırlığı tarım sektörüne kaydırmak ve özel sektöre ekonomi içerisinde daha net ve güvenceli bir yer vermek durumundaydı. İlimli devletiler DP'yi kurduktan sonra, CHP kendini yeni koşullara uydurmak zorunda hissetti. Böylelikle CHP hükümeti 1946 planının yerine, ağırlığı tarım sektörüne veren ve çok daha az devletçi hükümler içeren yeni bir plan hazırladı. 1947 yılında hazırlanan planda, Türkiye'de bir türlü uygulanamayan pek çok plandan biri olarak kaldı. Bununla birlikte, CHP'nin ekonomik politikalarında yenileşmeye öncülük etmek konusunda DP ile yarışmakta kesin kararlı olduğunu göstermesi açısından planın önemi büyüktür (Buğra, 2013:173).

Bu dönemde özel sektörün birikimlerinin yüksek vergilere maruz kalması, orta ve alt kesimin kanunlar ile ezilmesi, devletin savaştan etkilenen halkı korumak için ortaya koyduğu uygulamalar ve son olarak da devletin varlıklarını silahlanma ve uzun süren askerlik dönemleri için harcaması sonucu ülkede yatırım yapacak bir kamu gücü kalmamıştır. Uzun askerlik süreçlerinden doğrudan etkilenen tarım üretimi, kesintiye uğramış ülkede yükselen tarım fiyatları sonucu devlet tek fiyat uygulamasına geçmiş ancak bu uygulama sonucu da karaborsacılık ortaya çıkmıştır. 1946 yılında ihracat ve döviz gelirlerini arttırmak için yapılan %116 oranındaki devalüasyon bile ülkede herhangi bir sorunu zmemiş, halkı daha da olumsuz etkilemiştir. Açıkçası bu ekonomik göstergeler doğrultusunda ülkenin kalkınma ve halkın en azından temel gıdalara makul fiyatlarla ulaşması ve zarar görmemesi için ülkenin dış yardımlara

ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Ancak burada sermayedar kesimin çok fazla zarar görmediğini belirtmek gerekir. Zira Savaş sırasında tarım ürünleri ve hammadde ihracatının rekor düzeylere varmasının yanı sıra içerideki yüksek enflasyonist ortam, özel sermaye birikiminin büyük boyutlara varmasına neden olmuş, savaş koşullarının getirdiği kısıtlamalar ve korumacı dış ticaret politikası sonucu ortaya çıkan kıtlık rantları devletten çok özel kesim için kaynak birikimi sağlamış (Doğruel v.d. 1990:31), eli güçlenen özel kesim de devlete baskı yapabilecek gücü eline geçirmiştir. Hatta bu dönemde Milli Koruma Kanunu ile olağanüstü koşullarda fiyatların saptanması, özel işletmelere el konulması, zorunlu çalıştırma gibi hükümete ekonomiyeye doğrudan müdahale etme yetkisinin verilmesi orta ve üst kesimi oldukça rahatsız etmiş; Vaner Planı için adeta tüm sermaye sahipleri seferber olup planın hazırlanmasında etkin rol oynamışlardır.

1.4.4.1. Vaner Planı'nın Genel Hatları

Vaner Planı gerek hazırlanışta temel aldığı ilkeler gerek finansman gerekse de politika yönüyle önceki planlardan büyük farklılıklar göstermiştir. Gelişen ve globalleşen dünyaya uyum sağlama çabaları ışığında hazırlanmış bir plan olarak nitelendirilebilecek Vaner Planı, Türkiye'nin kapitalist sisteme entegrasyonunda da Cumhuriyet'ten sonra ilk adım olarak görülebilir. Vaner Planı'nın temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Plancılara, ana hedeflerle (gelişme hızı, strateji) ilgili açık ve kesin bir talimat verilmemiş, sadece kredi temini gayesiyle, dış ekonomilerde gelişmelerin dikkate alınması istenmekle yetinilmiştir.
- Tarım ve tarımla ilgili ulaşım ve enerji tesislerine öncelik verilmiştir.
- Sanayi yerine “yol ve vasıta ıslahı” başlığı altında tarım ve altyapı yatırımlarına yönelinmiştir.
- Kamucu bir anlayış yerine “hususî teşebbüslere tam serbesti ve emniyet” anlayışını öne çıkaran bir ilkesel çerçevede hareket edilmiştir.
- “Devrin vasatî teknik seviyesine” ulaşmak için yurtdışından makine alımına özel vurgu yapılmıştır.
- Ülkenin temel ihtiyaçları nokta atışıyla belirlenmemiş, plan 8 sektörlü geniş kapsamlı bir yapıda tasarlanmıştır.

- Sektörel bir plan olmanın ötesinde makro büyüklüklerle (milli gelir vs.) ilişki kurulmuş, ancak sektör hedefleri makro modelden çıkartılmamıştır. (Tekeli ve İlkin, 1981:16-18).

Planın temel çerçevesi doğrultusunda pek çok adım atılmış teknik seviye ve tarımda makineleşme çerçevesinde başta traktör olmak üzere ABD'den yapılan ithalat döneme damga vurmuştur. Planın 1948-52 dönemi için öngördüğü 3,7 milyar liralık yatırım harcamasının yüzde 20,6'sı doğrudan tarım işlerine, yüzde 43,7'si ulaştırmaya, yüzde 16'sı enerjiye, yüzde 14,1'i ise tarımsal ürünleri değerlendirmek için kurulacak sanayi tesislerine ayrılması kararlaştırılmıştır. Bu açıdan planın tamamının neredeyse tarım sektörünü yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Zira sanayi sektörünün plan içindeki %4 civarlarındadır.

1.4.4.2. Vaner Planının Getirdikleri

Planın dayandığı ana fikirlerden birisi, özel teşebbüslerin faaliyet göstermek istedikleri veya isteyecekleri sahalarda tam bir serbesti ve emniyet içinde faaliyet göstermelerini sağlamak ve fertler tarafından başarılabilecek her türlü iktisadi faaliyetlerin özel müteşebbisler ve sermayelere hasredilmesi prensibidir (Tezel, 2002:328). Fakat planın uygulanıp uygulanmamış olmasıyla ilgili sorunlar bu prensiplerin ne denli gerçekleştirildiğini de şüpheye gark etmektedir.

Vaner Planı'nın BBYSP'den farklı olarak sanayi sektörü yerine tarıma odaklanması ile ülkenin genel kalkınma stratejisi tarım temelli olarak değişmiş; aynı zamanda büyümenin ana etmeni de tarım sektörü olmuştur. Plan uygulanmamış dahi olsa 1945-1950 döneminde ekonomide kayda değer bir ilerleme gözlemlenmiştir. Bu tarihler arasında GSMH %66,3 artmış, GSMH içinde tarımın payı %41'e yükselirken endüstrinin payı %13,1'e düşmüştür (Sencer, 1991:32).

1.4.4.3. İvedili Plan

Türkiye iktisat tarihi açısından 1946 İvedili Sanayi Planı'nın üç temel açıdan önemi vurgulanmalıdır: İlk olarak bu Plan, 1930'lu yıl arda gündeme gelen sanayi planlarının bir devam niteliğindedir. Tıpkı Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nda olduğu gibi uluslararası ihtisaslaşmanın dışında bir sanayileşmeyi hedeflemekte, kalkınmada sürükleyici sektör olarak sanayiye

görmektedir. İkinci olarak bu Plan, “Kadrocu Planlama” anlayışının somut bir örneğidir. Plan, Kadro hareketinin iki önemli ismi, Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Husrev Tokin tarafından hazırlanmıştır. Üçüncü olarak, 1946 İvedili Sanayi Planı Türkiye’nin kalkınma serüveninde bağımsız bir sanayileşme (kalkınma) ile dışa bağımlı ve tarıma dayalı bir gelişme arasındaki bir yol ayrımını göstermektedir.

Türkiye’nin 1930’lu yıllardaki sanayileşme deneyimi az gelişmiş bir ekonomide devletin planlama yolu ile ekonomiye müdahale ederek uluslararası ihtisaslaşmanın dışında önemli sanayileşme atılımlarının gerçekleştirilebileceğini ortaya koymuştur.

1946 İvedili Plan’da öngörülen harcamalarla ilgili tartışmalar sürerken, hükümet 1947 Şubatında daha çok özel kesim yanlısı bürokratlardan oluşan bir komisyona, komisyon başkanı İktisat Vekaleti Başmüşaviri Kemal Süleyman Vaner’in adıyla Vaner Planı diye anılan 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nı hazırlattı (Kepenek ve Yentürk, 2000:91). Bu dönemde Türkiye’ye gelen ABD’li uzmanlar, savaştan çıkmış Avrupa’nın gıda maddeleri ihtiyacının karşılanmasında, tarımda karşılaştırmalı üstünlüğü olduğu iddia ettikleri Türkiye’ye büyük işler düştüğünü söylüyorlar. Türkiye’nin tarıma, hafif sanayiye öncelik veren bir kalkınma politikası uygulayarak daha çabuk ve kolay kalkınacağını telkin ediyorlardı. Bu uzmanlar dış kredi çevrelerinin sözcüsü gibi davranıyorlardı. 1947 Planının hazırlanmasında ve savaş sonrası ekonomi politikasının oluşturulmasında bu uzmanların öğüt ve önerilerinin etkili olduğu söylenebilir (Toy, 2009:41-42).

1946 İvedili Plan’da öngörülen harcamalarla ilgili tartışmalar sürerken, hükümet 1947 Şubatında daha çok özel kesim yanlısı bürokratlardan oluşan bir komisyona, komisyon başkanı İktisat Vekaleti Başmüşaviri Kemal Süleyman Vaner’in adıyla Vaner Planı diye anılan 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nı hazırlattı (Kepenek ve Yentürk, 2000:91). Bu dönemde Türkiye’ye gelen ABD’li uzmanlar, savaştan çıkmış Avrupa’nın gıda maddeleri ihtiyacının karşılanmasında, tarımda karşılaştırmalı üstünlüğü olduğu iddia ettikleri Türkiye’ye büyük işler düştüğünü söylüyorlar. Türkiye’nin tarıma, hafif sanayiye öncelik veren bir kalkınma politikası uygulayarak daha çabuk ve kolay kalkınacağını telkin ediyorlardı. Bu uzmanlar dış kredi çevrelerinin sözcüsü gibi davranıyorlardı. 1947 Planının hazırlanmasında ve savaş sonrası ekonomi

politikasının oluşturulmasında bu uzmanların öğüt ve önerilerinin etkili olduğu söylenebilir.

1946 İvedili Sanayi Planı da aslında alınması planlanan Marshall yardımlarıyla koordineli olarak hazırlanmış bir plan olarak görülebilir. Nitekim Türkiye, 1947'de Truman Doktrini ve 1948'de Marshall Yardım Programı çerçevesinde ABD'den yardım almıştır.

1.4.5. Liberalizm (Piyasacılık) Kavramı

Liberalizm bir siyasal düşünce olarak önemli erdemlere sahiptir. Aynı ölçüde piyasa ve kendiliğindenlik düşüncesi de önemlidir. Özünde özgürlükçü bir siyasal düşünce olan liberalizm ekonomide de özgürlükten yanadır. Siyasette olduğu gibi ekonomide de sınırlı devlet anlayışı ön plandadır. Liberal düşünce esas olarak korumacı bir ekonomi öğretisi olan merkantilizme ve onun ekonomiye müdahalesine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Yeni yükselen girişimci sınıf, toplumda kendi faaliyetini sınırlayacak bütün kayıtlara karşıydı. Merkantilizmin tekellerine, kamu denetimine, ayrıcalıklara, soyluların toprak mülkiyetinden doğan gücüne karşı çıkarken özgürlük, bireysel girişim ve bireysel denetim istiyordu. Liberal düşünce tabii hukuk temelinde düşünür toplumsal hayat doğal yasaların işleyişine bırakıldığında en uygun en ideal çözümü ortaya çıkartacaktır. Buna mukabil doğal işleyişteki topluma ve ekonomiye dışarıdan müdahale edilirse bu doğal işleyiş bozulacak ve bundan ortaya çıkan optimal düzende oluşamayacaktır. Tam da bu anlayıştan dolayı ünlü bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler düşüncesi liberalizmin alametifarikası olmuştur. Tabii uyum, bireyin bireyle ve bireyin toplumla çıkarlarının uyuşmasını sağlıyordu. Toplumun işleyişindeki belirli amaç, toplumun maksimum refahıydı. Kanunların tabiiliği ise, bunlara hiç müdahale edilmemesi, müdahalenin faydasız olacağı sonucuna götürüyordu. Liberaller tam rekabet şartlarında işleyen bir piyasa düşüncesinden yola çıkarlar. Buna göre piyasa rekabet şartlarında sağlıklı bir ekonomi inşaa eder rekabet hâkim olduğundan fiyatlar piyasanın kurallarına göre oluşur. Piyasada rekabet oldukça herkes davranışlarını bu rekabet koşullarına göre ayarlayacaktır. Piyasa ekonomik teşebbüs hürriyeti mülkiyet özgürlüğü, sözleşme özgürlüğü vb. hürriyetlerin garanti altında olduğu devletin piyasaya oluşan fiyat mekanizmasına müdahale etmediği bir ekonomik değişim mekânıdır (Aktan,1995:4).

Devletin ekonomideki rolünün ve ağırlığının ne olması gerektiği konusu, gerek ekonomi literatüründe gerekse politik olarak uzun zamandır tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu tartışmalar neticesinde devlet, bazı dönemlerde piyasanın işleyişine fazla müdahale etmemiş, bazı dönemlerde ise piyasaya müdahale ederek veya bizzat üretici olarak ekonomide faaliyette bulunmuştur. Her iki durumu da savunan görüşlerin odaklandığı nokta, ekonomide etkinliğin sağlanmasıdır (Sarısoy, 2010:279). 1929 büyük buhrandan sonra piyasa ekonomisinin işlerliği sorgulanmış, Kynesyen politikalar devreye sokularak ekonomide müdahaleci bir anlayış benimsenmiştir. 1970'ler ile birlikte devletin ekonomik hayattaki rolü regüle ediciliğe doğru gelişmiş bugünkü karma ekonomik anlayışın yanında devletin ekonomik faaliyetlerin içinde neredeyse hiç yer almadığı sadece piyasa işlerliğini denetlediği, serbest piyasa modelin kapılarını tekrar aralamıştır.

Eğilmez kitabında (2009:40) küreselleşmeyle birlikte devletin piyasalarla ilişkileri daha çok siyasetten soyutlanmış kurumlar aracılığıyla yürütülmekte olduğunu belirtmektedir. Küreselleşme sürecinin getirmiş olduğu yeni ekonomik düzende ortaya çıkan yeni devlet anlayışı, devletin müdahaleci olma kimliğinin yeniden sorgulanmasına yol açmıştır. Bu süreçte, devletin sınırlanması ve küçültülmesi ve bu şekilde piyasa ekonomisine daha fazla işlerlik kazandırılması görüşleri önem kazanmıştır. Uluslararası ekonomik ilişkilerde eski korumacılık anlayışının yerine serbest ticaret anlayışının benimsenmesi, mali ve parasal alanlarda liberalleşme sürecinin geliştirilmesi gerekliliğinin vurgulanması ve devletin vergi, borçlanma, para gibi araçları piyasa ekonomisinin işleyişini bozmayacak şekilde kullanması gerekliliği bu durumun bir göstergesidir (Ener ve Demircan, 2007:207).

Piyasa mekanizması bir kaynakların dağılımı mekanizmasıdır. İnsanların duyduğu ihtiyaçlar ile var olan kaynaklar arasında bir nevi koordinatörlük vazifesi üstlenerek; neyin, nasıl, ne kadar ve kim için üretileceği sorularına cevap oluşturmaya çalışır. Piyasa her zaman "Pareto Optimalite" sağlayamaz. Ekonomik etkinlik ne kadar yüksekse piyasa ekonomisinin başarı düzeyi de o kadar yüksektir.

Ekonomide tam rekabet piyasasının tesis edilememesi neticesinde ekonomik etkinliğin sağlanamadığı ve bu durumun devletin ekonomiye müdahale gerekçesi olduğu genel kabul görmüş bir yaklaşımdır. Stiglitz, piyasanın Pareto etkin olmadığını

gösteren ve devlet faaliyetleri için gerekçe kümesi oluşturan altı şart ya da durumun mevcut olduğunu belirtmiştir (Sarısoy, 2010:280). Ekonomide üretilen toplumsal fayda hedefiyle üretilen kamusal mallar, dışsallıklar, aksak rekabet, asimetrik bilgi, riskler ve belirsizlik ortamı, ücretlerin ve fiyatların yapışkanlığı, arz talep arasındaki senkronizasyon sorunu, adil paylaşım, ekonomik istikrarsızlık gibi makroekonomik faktörler ve sorunlar piyasa mekanizmasının en temel sorunlarını oluşturmaktadır.

Piyasa sürecinin temel özelliği, girişimci insan faaliyetlerinin birbirini etkilemesidir. Girişimciler piyasada kar fırsatlarını elde etmek için hareket ederler. Bu girişimci faaliyetleri sonucunda, piyasaya sunulan ürünlerin fiyatları ve miktarları, kendiliğinden denge değerlerinde gerçekleşecektir. Böyle bir sistemin işleyebilmesi için temel şart, bireysel girişim özgürlüğü ile serbest rekabetin olması olacaktır. Bunun dışındaki, devletten ya da başka bir otoriteden gelen bir müdahaleye gerek yoktur. Böylesi bir müdahale, hem bireysel özgürlüğü hem de kaynak dağılımını bozacaktır (Biber, 2008:65). Böylesi bir piyasa anlayışında da temel beklenti siyasi iktidarın sürdürülebilir ve istikrarlı olmasıdır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin ekonomik hayattaki rolünü “liberal ekonomik ilişkilerin işlerliğinde gerekli ön koşulları sağlamak” olarak görmek daha yerinde olacaktır. Bu dönemde devlet, ekonomik etkinliğini, devir aldığı girişim potansiyelini geliştirmek, yeniden düzenleyerek örgütlemek yerine, bu işletmeleri olduğu gibi tutmak yeni bir kamu girişimi kurmamak ve devir alınan bu girişimleri Merkezi İdarenin birer uzantısı gibi yönetmeyi uygun görmüştür (Ekzen, 1981:235).

Türkiye’de piyasa ekonomisine muhalif olan uygulamalar Akalın (2002:173) tarafından vurgulanmıştır. Bunlardan bir kaçısı aşağıdaki gibidir;

- Geriye yürüyen vergiler
- Kira artışlarının sınırlandırılması
- Döviz, ücret, faiz gibi unsurların programa bağlanması
- Otomotiv, beyaz eşya v.b. ürünlerde vasıtalı vergilerin fiyatları katlaması
- KİT’lerin varlığı

1.4.6. Türkiye’de Demokrat Parti Dönemi ve Liberalizm

Türkiye’de liberal düşünce ilkin Tanzimat döneminde Jön Türk hareketi içinde hayat bulmuştur. Daha sonra birinci mecliste Cavit Bey ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında Tekin Alp liberal fikirlerin ülkemizdeki temsilcileri olmuşlardır. Türkiye’de gerçek manada liberal olma amacını taşıyan piyasa ekonomisi Demokrat Parti döneminde hayat bulmuş ve uygulanmıştır. Ancak bu dönem uzun sürmedi döviz rezervlerinin tükenmesi ile birlikte mecburen korumacı ekonomi siyasetine geri dönmüştür.

1. Dünya Savaşı içindeki enflasyonun ve darlıkların yol açtığı spekülasyonun, tüccar sınıfının elinde yarattığı servet birikimiydi. Ancak teknoloji, üretim, örgütlenme ve pazarlama bilgisinin özel kesimde pek bulunmadığı, bir sanayici-girişimci sınıfın henüz gelişmediği bu dönemde, bu servetlerin üretken sermayeye dönüştürülmesi pek olanaklı değildi. Dışa açılmayla birlikte yabancı sermaye ortaklığı ve dış yardımın getireceği sermaye bollaşması, biriken servetlerin üretken sermayeye dönüşme olanağını yaratabilecekti (Kazgan, 2013:80).

Dönemin koşulları gereği denetimli bir liberalleşme 1946’dan itibaren gündeme gelmeye başlamıştı. ABD’nin dış yardımlarından yararlanabilmek için zorunlu olarak liberal ekonomiye geçilmesi gerekiyordu. Bu zorunlu geçişle ilgili olarak Kazgan (2013:82) şu saptamaları yapmaktadır.

Dönemin güçlü sınıflarında, yürürlükteki devletçi düzenin tasfiyesiyle birlikte yabancı sermayeye katılma isteğinin en belirgin ifadesi 1948 İktisat Kongresi’dir. Ahmet Hamdi Başar’ın kurduğu İstanbul Tüccar Derneği’nin düzenlediği bu kongrede, işadamları ve üniversite hocaları tarafından Türkiye’nin hızlı gelişmesinin koşulları saptanmıştı. Bunlar arasında, (yeni uluslararası sistemle pek bağdaşmadığı kabul edilen) devletçiliğin yavaş yavaş tasfiyesi ve dövizle sermaye kaynaklarının kıtlığının aşılması için yabancı sermayeye açılma vardı. 1948 İktisat Kongresi’nde belirtilen bu görüşler, 1946’da ABD’nin yardım yapıp yapmama kararını almak için Türkiye’ye yolladığı (Standart Petrol Şirketi’nin bir yöneticisi olan) Max Thornburg’un raporundaki görüşlerle tam çakışıyordu. Devletçiliğin daraltılması, ağır sanayiden vazgeçme, yabancı sermayeye açılma ve eşit haklar tanıma, bu çakışmanın temel noktalarıydı. Benzer görüşler, 1950’de Türkiye’ye gelen Dünya Bankası heyetinin hazırladığı ve heyet başkanı Barker’in adıyla anılan raporda tekrarlanmıştı. Türkiye, buna göre, sanayileşme hedefinden vazgeçmeyecektir; ama tarıma öncelik vermeli, devletçiliği tasfiye etmeli ve yabancı sermayeyi teşvik etmelidir. (Kazgan 2013:82)

Bu kapsamda ilk adımlar 1946 yılında başlamıştır. Atılan ilk adımlardan birincisi devletçi politikalara dayanan 1946 tarihli Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı bir yana

birakıp tarımı ve altyapıyı (karayolları ve elektrik enerjisi) serbest piyasa düzeninde geliştirme önlemlerini içeren bir programa geçmek olmuştur. Bunu devalüasyon izlemiştir. Ardından tarımsal ekonomiyi geliştirmek ve bu kapsamda ihracata geçmek için Marshall Yardımları kapsamında Traktör ithal edilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin tarımsal gelişmesini tamamlamak üzere karayolları yapımı için Karayolları genel müdürlüğü kuruldu ve Karayollarının yapımına başlandı. Yabancı sermaye transferini kolaylaştırmak için Maliye Bakanlığı tek yetkili kurum kılınmıştır.

CHP'nin attığı bu liberalizasyon ve dışa açılma hamlelerini seçimlerde büyük bir çoğunluk elde ederek İktidarı CHP'den devralan Demokrat Parti döneminde atılan adımlar izlemiştir.

1950'de hükümetin değişmesi üzerine, 1951 'de (5821 no.lu) Yabancı Sermaye Kanunu çıkarıldı. Ancak tarımı ve ticareti yabancı sermayeye kapalı tutan ve kâr transferini sınırlayan bu kanun yetersiz bulundu; 1954'te (6224 no.lu) Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlüğe girerken söz konusu sınırlamalar kaldırıldı. Ayrıca 1950'de, Hazinece Özel Teşebbüse Kefalet Edilmesi ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair (5583 no.lu) Kanun, Maliye Bakanlığı'nı (300 milyon TL'yi geçmemek kaydıyla) özel girişimin dışarıdan sağladığı uzun vadeli borçlara kefil saydı. 1953 yılından itibaren devreye giren "kredili ithalat", ticaret bankalarının dış dünyadan döviz kredisi sağlamalarını mümkün kıldı. Buna göre, kredinin geri ödenmesi durumunda döviz ödeme sorumluluğu T.C. Merkez Bankası'nda kaldığı halde, bankaların krediye ilişkin dövizleri T.C. Merkez Bankası'na devretme yükümlülüğü yoktu.(6088 no.lu) Turizmi Teşvik Kanunu'yla yabancıların köyde gayrimenkul satın alması, Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi kararına bağlı olarak serbest bırakıldı. 1950'de özel girişime düşük faizli, projeye bağlı döviz kredisi verme amacına dönük Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kuruldu. Türkiye OECD tavsiyesiyle 1950 yılında ithalatını yüzde 60 oranında liberasyona açtı; bu oran bir ara yüzde 65'e kadar yükseltildi. 1946'da Transit Depolama ve Ticaret Kanunu çıkarılmıştı. Bu kanunun işlerlik kazanamaması üzerine, 1953'te (6209 no.lu) Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe kondu. Buna dayanan bir kararnameyle de, 1956'da İskenderun'da serbest bölge kurulması kararı alındı. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti hükümetinin programında, devletin ekonomideki etkinliğini daraltma ve özel girişimi genişletme amacı yer aldı. Bu amacı gerçekleştirmek için devlet fabrikaları satışa çıkarıldı. Devlet Denizyolları ve Devlet Havayolları anonim şirkete dönüştürüldü ve yabancı sermaye ortaklığına açıldı. Bu arada kibrit-çakmak tekeli ve yerli mallar pazarları da lağvedildi. (Kazgan, 2013:84)

Türkiye'de liberal politikaların yeni bir dalgası Demokrat Parti'nin kuruluş süreciyle başladığını söylemek mümkündür. CHP içindeki muhalif grup 1946 yılında Demokrat Parti'yi kurdu. Yeni parti, savaş yıllarının güçlüklerini üstlenen Cumhuriyet Halk Partisi karşısında kırdan kente pek çok kesimin değişiklik özlemlerini temsil ediyordu. 1950 seçimleri öncesinde, Demokrat Parti'nin ekonomiye ilişkin platformunda iki temel unsur dikkat çekiyordu: devletin ekonomideki yerini küçültmeyi hedefleyen, özel sektörü öne çıkaran, yabancı sermayeye davet çıkaran liberal bir

anlayış ve tarıma ağırlık veren bir kalkınma stratejisi. Demokrat Parti devlet fabrikalarını satacağını, kalkınmaya kırlardan başlayacağını vaat ediyordu. Daha sonraki yıllarda partinin önderleri iktisadi kalkınma felsefelerini “her mahallede bir milyoner yaratmak” olarak özetleyeceklerdi (Pamuk, 2012:226).

Dünyadaki ve yurttaki değişimin doğrultusunda bir faaliyet DP'nin kurulmasıyla hızlanmıştır. ‘Dolar diplomasisinin sihirli havası Türkiye’yi sarsmaktadır.’ 1947, Amerika’yla askeri yardım anlaşmasının, 1948, ekonomik işbirliği anlaşmasının imzaladığı yıllardır... 1947’de gelen bir Amerikalı uzman, Max Thornburg, çeşitli çevrelerle temas etmekte, Türkiye’nin kalkınması üzerine rapor hazırlamaktadır. Sonradan kapitalizmin en büyük sözcüsü Fortune dergisinde yayınlanan bu önerilerin hedefi tek cümlede özetlenmektedir: “Türkiye’de gelişen liberal eğilimlerle dolar diplomasisini bağdaştırmak” (Cem, 2016:318).

Tarımsal üreticiler 1950’lerin başlarında elverişli hava koşullarından, artan talepten ve yükselen ürün fiyatlarından da yararlandılar. Dış piyasalarda Kore Savaşı sırasında ABD’nin buğday, krom ve diğer hammaddeleri stoklama politikası nedeniyle, Türkiye’nin dış ticaret hadleri ise 1948-1953 arasında yaklaşık yüzde 50 kadar iyileşmişti. İç piyasalarda da fiyatlar 1940’ların sonlarından itibaren tarım lehine dönmeye başlamıştı. Toplam nüfusun dörtte üçünün kırsal alanlarda yaşadığı bir ülkede, tarımsal gelirdeki artışlar tüm ekonomi için iyi haber anlamına geliyordu. 1953 yılına gelindiğinde liberal iktisadi kalkınma modelinin başarıya ulaştığı, ekonominin artık rayına oturduğu konuşuluyordu. 1947-53 yılları arasında GSYİH yılda ortalama yüzde 8.7’lik bir hızla büyüdü. Maaşlar ve ücretler de artıyor, tarım kesiminin yanı sıra kent ekonomisi de büyümeden payını alıyordu. Demokrat Parti bu elverişli koşullarda girdiği 1954 seçimlerini daha da büyük bir farkla kazandı (Pamuk, 2012:230).

Demokrat Parti hükümetleri gitgide bu görüşlerin uzantısı olarak uluslararası sermayeyi iç pazara çekebilmek için çeşitli liberal kanunlar çıkarmaya başlamışlardır.

- Yabancı sermaye uğraşlarına devlet garantisi,
- Yerel sermaye ile uluslararası sermaye arasındaki farklı uygulamaları kaldırmak; yerel sermayeye tanınan çeşitli kolaylıkları yabancı sermayeye de tanımak,

- Yabancı sermayenin uğraşı alanları ile ilgili kısıtlamaları ortadan kaldırmak, ekonominin bütün alanlarını yabancı sermayeye açmak,
- Yabancı sermayeye karlarını transfer garantisi sağlamak, vs. (Eralp, 1981:623).

İcra makamının birden çok temsil ile yürütüldüğü modeller ekonomik kriz dönemlerinin de sancılı atlatılmasına neden olmaktadır. Evcimen (1992:324);

24 Ocak 1979 istikrar tedbirleri ile uygulamaya konulan ekonomik modelin gerekleri, parlamenter bir rejime oranla, başkanlık hükümeti sistemi ile daha iyi bir uyum sağlamaktadır. ...Uluslar arası kapitalizmin, Türkiye'yi 1970'lerin sonunda içinde bulunduğu kriz konjonktüründe benimsemeye zorladığı model de, Türk ekonomisinin dışa açılmasını ve uluslararası mal ve sermaye hareketleri ile bütünleşecek, ulusal ekonominin dış pazarlardan gelen etkilere göre şekillenmesini ve işlemlerini; bu yolla da yeniden mal ve sermaye ithal edebilecek duruma gelerek, sermaye birikim sürecinde yetmişli yılların ortalarında kendisini gösteren tıkanmaların giderilmesine; uluslararası ekonomideki hiyerarşik yapılanmanın sürdürülmesine katkıda bulunmasını öngörmekte idi.

diyerek bir anlamda başkanlık sisteminin ekonomik istikrar gerektiren dönemlerde gerçekten parlamenter sisteme göre çok daha efektif olacağına dikkat çekmektedir. Piyasa mekanizmasının işlerliğinin artması açısından gerekli olan siyasi uyumun varlığıdır.

Tüm bunlar Ekonomik büyüme olarak “kalkışı” hızlandırdı. Dış kaynaklar hem tarımda hızlı bir makineleşmeyi, hem de ülkede modernleşmeyi ve kalkınmayı hızlandıracak olan büyük altyapı yatırımların mümkün kılınmıştı. Yollar, köprüler, barajlar, santrallerle donatılan Anadolu, kapalı bir ekonomik birim konumundan çıkarılıp giderek piyasa ile entegre olmaya başladı. Tarımda ekilebilir topraklar neredeyse tamamen tarıma açılmıştı. Hız alan kalkınma ve buna bağlı sermaye birikimi ekonomide küçük işletmeler dayanan güdük sanayileşmenin yanında büyük sınıai işletmelerin, bir yandan cüce işletmeleri etkisizleştirirken, öte yandan modern işletmelerin kuruluşunu desteklemiştir. Özellikle büyük kentlerde yoğun bir sanayileşme çabasına girilerek, orta ve büyük işletmelerin yaygınlaşması sağlanmıştır. Bütün bunların sonucu yüzde 6'lık bir yüksek büyüme hızı oldu. Türkiye ekonomisi özellikle büyük canlanma sağladığı bu dönemde büyük bir gelir artışı da yakaladı. Söz konusu olan, çok ciddi bir ekonomik gelişmeydi. Bundan önce Türkiye ulusal geliri, devletçilik deneyinin doruklarına eriştiği 1938 yılında (1961 fiyatlarıyla) ancak 20 milyar 428,8 milyon liradan ibaretti. Liberal bir ekonomik kalkınmanın ilk hızını

yakaladığı 1950 yılımda ise (yine 1961 fiyatlarıyla) Türkiye ulusal geliri 25 milyar 293.2 milyon liraya yükselmişti. Ulusal gelirden on iki yılda elde edilebilen toplam artış hızı 24.1 dolayındaydı. Buna karşılık Türkiye'nin ulusal geliri 1950 ile 1970 arasındaki yirmi yılda büyük bir sıçrama gerçekleştirmeyi başarabilmişti Türkiye Ekonomisi bu dönemde istikrarlı bir biçimde her yıl artan bir ivme ile büyüdü. Bu dönemde Türkiye ulusal geliri (1961 fiyatlarıyla): 1950'de 25 milyar 298.2 milyon TL. İken, 1955'te 34 milyar 288.2 milyon TL'ye 1960'da ise 46 milyar 362.9 milyon TL'ye yükseldi. Bütün bu kalkınmada ise en büyük pay özel sektörün oldu (Gevgilli, 1989:57).

1.4.6.1. 1951 Dünya Bankası Barker Raporu

Kurul başkanı James M. Barker'in ismine atfen Barker Raporu adı verilen çalışma 15 Mayıs 1951'de dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a sunulmuştur. Raporda hükümetin isteklerinin hepsini yerine getirmenin mümkün olmadığını belirten heyet, Türkiye Ekonomisi için bir yol haritası çizme eğiliminde bulunmuştur. Raporda batının o dönemde izlediği liberal politikaların etkileri oldukça aşikardır. Özellikle özel sektöre alan açılmasını öneren rapor, devletin halihazırda faaliyetler yürüttüğü alanların belirtilmesi ve sınırlandırılması gerektiğinin vurgulamaktadır:

1. *Hükümet Devletin endüstri, madencilik ve ticaret faaliyetlerine doğrudan doğruya karışmayı tasarladığı sahayı daha açık biçimde belirlemelidir.*
2. *Bazı muayyen devlet teşebbüsleri derhal satılmalıdır.*
3. *Hükümetin halen kredi, döviz ve ithal lisansı ve hammaddeler temininde ve mamullerin satışında devlet teşebbüslerinin faydalanmakta oldukları hususi imtiyazları lağvetmek suretiyle, devlete ait teşebbüslerle hususi teşebbüsleri yekdiğeri ile müsavi bir rekabet zeminine oturtması lazımdır.*
4. *Çiftçi, işçi ve tüccar birlikleri üzerindeki doğrudan doğruya kontroller kaldırılmalıdır (Barker Raporu, 1951:188)*

300 sayfadan oluşan bu rapor, hükümetin talep ettiği yönün dışında ancak çok detaylı bir Türkiye analizi konumundadır. Çoğunlukla devlet idaresi konusunun ele alındığı raporda genel olarak; Türkiye'nin iktisadi politikalarını belirlemek üzere bir planlama birimi kurulması, merkezîyetçiliğin gevşetilerek mahalli idarelere yetkilerin devredilmesi ile ayrıca genel anlamda Türk kamu yönetiminde yetki devri acil olarak gerçekleştirilerek yetki ve sorumlulukların yeniden dağıtılması, bütün kamu personelinin kapsayacak biçimde, personel politikalarını belirlemek, uygulamaları tek elden yürütmek ve birleştirmek amacıyla merkezi düzeyde Devlet Personel Dairesinin

kurulması, kamu yönetimi ve işletme sahalarında devletin ve özel sektörün ihtiyacı olan uzman personelin temin edilmesi ve gerekli uzmanlaşmanın temin edilmesi amacıyla üniversitelerde kamu yönetimi kürsülerinin kurulmasının sağlanması gibi önemli bir kısım saptama ve önerilerde bulunulmuştur (Yayman,2005:159-160).

Rapor dahilinde hükümet bazı açılımları gerçekleştirirken bazı konularda raporu takip etmemiştir. Örneğin, kamu yönetimi kürsülerinin kurulması dahilinde Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) ve Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Kamu Yönetimi Kürsüsü kurulmuş ve bu kuruluşlar için pek çok akademisyen yurtdışında eğitim almaya gönderilmiştir (Altunok, 2011:242). Ancak raporda; kamunun üretim alanlarından çekilmesi ve istihdam konularında daha dikkatli davranması önerilmesine rağmen DP iktidarı süresinde devletin üretim yaptığı faaliyet alanları ve istihdam ettiği kişilerin sayısı gittikçe artmış; eleman fazlalığı ve devlet işletmesi olduğundan kar-zarar motivasyonu ile çalışılmaması neticesinde Kamu İktisadi Teşebbüsleri zarar üreten kurumlar haline dönmüştür.

Rapor, 2 kısım ve 13 fasıldan oluşmaktadır. İlk bölümünde Türkiye'nin iktisadi sorunları, tarihi perspektifte kısaca ortaya konmaktadır. İkinci kısımda bazı çevreler, politikalar ve uygulanacak programın fonlaması ele alınmaktadır.

Rapor; uzun vadeli ekonomi politikalarına eğilerek, Türkiye'nin iktisadi yapısı, ihtiyaçları, sahip olduğu imkanlar ekseninde:

- Yatırımların hangi alanlarda ve nasıl bir sıralamayla, kaynakların optimal dağılımını sağlayacak şekilde yapılması,
- Tarımda ve sanayide üretim seviyesini yükseltmek ve dağıtım sisteminin etkinliğini artırmak için hangi tedbirlerin alınması,
- Kalkınmayı kolaylaştıracak şekilde idari mekanizmada ve maliye siyasetinde nasıl bir koordinasyon, gerektiğine hükümetinin dikkatini çekmek istemiştir.

1.4.6.2. 1958 IMF Stand-by Anlaşması ve İstikrar Programı

1950- 1955 yılları arasında benimsenen liberal kalkınma modeli ile piyasalarda olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ancak, ithalatın serbest bırakılması 1954 yılında ithalat hacminin artmasına ve dış ticaret açığının yaşanmasına neden olmuştur. 1954'ten

itibaren tarımsal ürüne dayalı dış ticaretteki düşüşle birlikte dış ticaret açıkları daha da artmıştır (Ekzen, 2009:30-38).

1957 yılında Paris’te yapılan görüşmelerde bir ekonomik istikrar paketinin hazırlanması konusunda Türkiye ile OECD, IMF ve ABD arasında anlaşmaya varıldı. Uluslararası Para Fonu’nun Türkiye’nin durumunu temel dengesizlik olarak değerlendirmesinden ve sorunun asıl nedeninin parasal genişlemeden kaynaklandığını düşünmesinden ötürü hazırlanacak paket parasal kısıtlamalar ve fiyat denetimi ile ilgili önlemlerden oluşuyordu. Türkiye’ye istikrar programının uygulamaya konması ile 350 milyon dolarlık kredi ve 600 milyon dolarlık dış borç erteleme imkânı vaat ediliyordu (Demircan ve Ener, 2003:92). Bir nevi İstikrar programının belli başlı altı ögesi vardı; devalüasyon ve dış borç erteleme ABD ve IMF’nin güvencesinde iken; para ve maliye politikasına kısıtlamalar, dış ticaretin serbestleşmesi ve KİT fiyatlarının serbestleştirilmesi (arttırılması) Türkiye’nin sorumluluğu altındaydı. 4 Ağustos 1958 de yürürlüğe konulan istikrar önlemleri tarafımızca şu şekilde özetlenebilir:

- Harcamalar bütçe denkliliğine bağlı kalınarak azaltılmalı
- Devalüasyon yapılarak doların değerinin yükseltilmesi, kuru sisteminin revizyonu
- Toplam talebi azaltacak şekilde Kamu İktisadi Teşebbüslerine ait ürünlerin fiyatlarının arttırılması
- Sıkı para politikası uygulanarak kredi emisyon hacminin daraltılması
- Yatırımların geri dönüşü hızlı etkin alanlara yönlendirilmesi

1958 yılında yaşanan bu ekonomik krizin atlattılması için, IMF tarafından Türkiye’ye “*İstikrar Tedbirleri*” önerilmiş (Tokgöz, 1996:91), 359 milyon dolarlık yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Bu yardımın 234 milyon doları ABD’den, 25 milyon doları stand-by düzenlemesi karşılığı IMF’den, 100 milyon dolarlık bölümü de Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) kaynağından taahhüt edilmiştir (Ekzen, 2009:38). Ağustos 1958’de kabul edilen istikrar programı, kısmen de olsa, enflasyonu önlemeyi ve ödemeler dengesindeki güçlükleri ortadan kaldırmayı amaçlayan daha önceki politikaların başarısızlığına karşı yapılan bir girişimdi (Buğra, 2013:185). Zürcher’e (2012:348) göre ise, 1958 sonlarıyla 1959 başlarında yaşanan iki

olay Menderes'in nüfusunu, kentlerde değilse bile, kırsal kesimde güçlendirmişti. Birincisi IMF istikrar programının kabulüyle 359 milyon Amerikan Doları yardımın sağlanmış olmasıydı.

1958 İstikrar Önlemleri ile dış ticaret rejimini yeniden düzenlemiş, önlemler 1953 sonrasında yürürlüğe konan dış ticaret kontrollerinin sınırlı düzeyde gevşetilmesine, Milli Korunma Kanunu uygulamalarının fiili olarak durdurulmasına, KİT zamlarına ve bütçe açıklarının kısılmasına yönelik olmuştur. Emisyon ve bütçe harcamalarının kısıtlanması kararlarına bir yıl kadar uyulmuştur. Dış ticaret kontrollerinin serbestleştirilmesi ve yapılan devalüasyon ithal mallarının fiyatlarını artırırken, kamu kurum ve kuruluşlarının ürettikleri mal ve hizmetlere uyguladıkları zamlar da maliyetlerin ve fiyatların artmasına ortam sağlamıştır; ihracatta beklenen artış gözlemlenememiştir (Alptekin, 2009:476). 1958 yılında %15 seviyelerine yükselen enflasyonu 1958 İstikrar Programı da engelleyememiş; program ile düşmesi beklenen enflasyon oranı 1959 yılında %22,6 olmuştur (TÜİK, 2012:602). 1958 yılında başlatılan istikrar programı ile birlikte Türk lirasının resmi kur değeri olarak dolar karşısında 2,80 liradan 9 liraya düşürüldü. Türkiye'deki ilk popülizm denemesi olarak nitelendirmek hatalı olmaz (Pamuk, 2012:233).

Yabancı sermaye kuruluşları sanayici değil üstü örtülü bir ithalatçı gibi gözükmektedir. Zira yaptığı üretimin memlekete sağladığı döviz tasarrufu hem azdır hem de DPT'nin konuyla ilgili çalışmasında belirttiği üzere "gittikçe düşmektedir". Yabancı sermayenin Türkiye'deki bu döviz tasarrufunun ortalaması şöyledir: yaptığı her 100 Liralık satış, memlekete 40 Liralık döviz kazandırmıştır. Bu kazanç 1955'te 62, 1956'da 73, 1957'de 70, 1958'de 78 Lira olmuş, sonra düşmüştür. Düşüşün nedeni, ithalatın yerini almak gerekçesiyle gelen yabancı sermayenin, bilakis, ithalatı gerektiren kuruluşlar meydana getirmesi, bunları daha karlı görmesidir. İhracatın tüm satışlardaki payı, %3 kadardır (Cem, 2016:376).

Plan dahilinde yapılan değişiklikler Türkiye de durumun daha da kötüleşmesine neden olmuş ve ekonomik sorunlar halk açısından iyice artmıştır. İstikrar Önlemleri'nin uygulanması ülkeye sadece yeni krediler ve ödemesi gelen borçların ertelenmesi konusuna fayda sağlamıştır. Bu çerçevede Türkiye 25 milyon dolar IMF'den (Alpar ve

Ongun,1988:178), 250 milyon dolar ABD'den ve Paris'te yapılan anlaşma dahilinde OECC ülkelerinden 75 milyon dolar kredi almıştır.

Tablo 1.3: Türkiye'nin 1958 Yılında OECD'den Aldığı Dövizle Ödenecek Dış Borçları

Anlaşma Tarihi	Karşılığı (\$)	Faiz Oranı (%)	Ödeme Süresi	Ödemesiz Dönem (Yıl)
25.11.1958	10.010.000	5 ³ / ₄	10 Yıl	5 Yıl
27.11.1958	52.500.000	5 ³ / ₄	10 Yıl	5 Yıl
28.11.1958	1.500.000	5 ³ / ₄	10 Yıl	5 Yıl
28.11.1958	1.276.063	5 ³ / ₄	10 Yıl	5 Yıl
28.11.1958	4.000.000	5 ³ / ₄	10 Yıl	5 Yıl
29.11.1958	1.574.586	5 ³ / ₄	10 Yıl	5 Yıl
17.12.1958	750.018	5 ³ / ₄	10 Yıl	5 Yıl
17.12.1958	750.000	5 ³ / ₄	10 Yıl	5 Yıl
18.12.1958	500.000	5 ³ / ₄	10 Yıl	5 Yıl
19.12.1958	499.800	5 ³ / ₄	10 Yıl	5 Yıl
22.12.1958	1.500.000	5 ³ / ₄	10 Yıl	5 Yıl

Kaynak: Cem Alpar, M. Tuba Ongun, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, 3.baskı, Evrim Yayım, İstanbul, 1988

1.4.6.3. Planlamada Tinbergen Dönemi

OECD'nin, Türkiye'nin yardım talebine karşı kamu harcamalarında bir disiplin kurulabilmesi için plan yapılmasını bir koşul olarak ileri sürmesi ve plan hazırlıklarına destek olmak üzere Nobel ödüllü iktisatçı Prof. Tinbergen'in görevlendirilmesi ile ilgili ısrarları Menderes hükümeti tarafından zorunluluk nedeniyle kabul edilmiştir. Türkiye'deki üniversitelerle temas etmemesi gerektiğini düşünen hükümet, Tinbergen'i Elektrik İşleri Etüd İdaresinde görevlendirmiştir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden akademisyenlerden bir grup aynı kurumda danışman olarak görevlendirilmiş ve bu akademisyenler Tinbergen'le ortak bir çalışma başlatmışlardır (Karaosmanoğlu, 2005:97).

Bu yıllarda muhalefetin en önemli gündem maddesi Menderes hükümetinin planlamayı reddetmesidir. Küçük (1981:88) "Bayar-Menderes rejimi, dikkat çekici bir sınıf bilinci ile, "plan" düşüncesine sırtını çevirdi. Fakat ne zamana kadar? Cumhuriyet

Türkiye'sinin en görkemli planlama deneyimi olan 27 Mayıs 1960 sonrası Devlet Planlama Teşkilatı'nın, bina olarak, yerli uzmanların bir bölümü olarak, başdanışman Profesör Jan Tinbergen dâhil yabancı uzmanların tümü olarak, Bayar-Menderes rejiminin devrilmeden hemen önce kurmuş olduğu embriyonik planlama örgütünü miras aldığı inkâr edilebilir mi? Tarih sanıldığı kadar kopuk değildir” diyerek bu durumu ideolojik bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Özellikle bu noktada reformist aydınların mevcut hükümete büyük bir tepkisi vardır. Dikkat çeken husus, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşlar ile ülke içindeki muhalefetin görüşleri arasındaki örtüşmedir. Uluslararası kurumların, kamu harcamalarının özellikle yatırımların bir kalkınma planı içinde değerlendirilmesini istemelerinin nedeni, yabancı sermaye açısından daha açık bir ortam oluşturma gayretidir. Yukarıda değinildiği gibi, 1954 yılında döviz çıkışında kısıtlamalara gidilmeye çalışılsa da dış ticaret sürekli açık vermiş ve dış borç gün geçtikçe önemli bir hale gelmiştir. Bu sürecin sonunda ise, yeni borçlar alabilmek için uluslararası kurumların taleplerine uyum sağlanması gerekmiştir (Boratav, 1989:76).

Uluslararası kuruluşlar yapılacak yardımlar ve verilecek borçlar için devalüasyon, deflasyonist politikalar ve yardımların nereye gideceğine dair plan istemişlerdir (Keyder, 1990:111). Menderes Hükümeti bu tarz politikalara uzun bir süre direnmiş, bunun sonucunda dış yardımlarda, özellikle Amerika kökenli yardımlarda azalma meydana gelmiş bu da ülkenin içinde bulunduğu döviz darboğazını daha da çıkmaza sokmuştur (Karatepe, 2009:32). 1950'lerin sonlarına doğru Menderes Hükümeti'ne karşı yapılan bu muhalefete 'planlama' kavrayışı önemli bir yerde durmaktadır (Gülalp, 1987:43). Üstelik bu eleştiriler ülke içinden geldiği gibi yabancı devletlerden Türkiye ile ilgili pek çok raporda yinelenmiş; Menderes Hükümeti'nin “plansız, programsız” ekonomi politikaları ile ilgili, uluslararası kuruluşlardan ve merkez ülkelerden gelen telkinlerinin sayısı artırmış, planlı yaklaşımı öneren uluslararası kuruluşların temsilcilerinin Türkiye'ye ziyaretleri sıklaşmıştır (Kansu, 2004:38). Menderes Hükümeti, bu baskılara dayanmanın zorlaşması ve ekonominin gittikçe kötüleşmesi üzerine, Paris'te yapılan toplantıda diğer şartlara ek olarak sunulan Türkiye'nin kalkınma için planlı ve programlı bir yol haritası belirlemesini de kabul etmiştir. Krediler alındıktan ve borç ertelemeleri gerçekleştikten sonra DP Hükümeti, planlama baskısını üzerinde hissetmiş ve bu doğrultuda ülkede “yatırımların

düzenlenmesini sağlamak amacıyla” uluslararası kuruluşların tavsiyesiyle planlama ile de ilişkilendirilebilecek Koordinasyon Bakanlığı kurulmuş ve OEEC’den kalkınma planı hazırlanmasında yardımcı olacak bir ekip çağırılmıştır. Bu doğrultuda Hollandalı planlama uzmanı Nobel ödüllü iktisatçı Prof. Jan Tinbergen plan hazırlıklarına destek olmak üzere görevlendirilmiş ve Tinbergen 1959 da Türkiye’ye gelerek ilk hazırlara başlamıştır. DP iktidarı, kendi oy ve teşkilat tabanından "Komünist metotlarıyla çalışmaya başladılar" eleştirisini almamak için Tinbergen'in çalışmalarını gözlerden uzak sürdürmesini istemiş ve Profesör ile ekibini Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nde (EİEİ) görevlendirmiştir (Cengiz ve Somel, 2005:12). Ancak ülkede artan kutuplaşma, siyasi gerginlik ve sorunlar 1960 Askeri Darbe ile sonuçlanmış, rapordan DP hükümeti faydalanamamıştır.

1.4.6.4. 1960 İhtilaline Geline Sürecin Değerlendirilmesi

1960 Askeri Müdahale Dönemi 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimle Türkiye ekonomisi çok partili düzenin getirdiği iktidar muhalefet çekişmeleri ile popülist ekonomi politikalarının getirileri ve sonuçları ile tanışacağı yeni bir döneme girmiştir. DP hükümetinin ekonomik programı; liberal ekonomi politikası amaçları doğrultusunda devletçilik uygulamasının daraltılmasını, özendirilen özel girişimciliğin ekonominin öncü gücüne dönüştürülmesini, kurallayıcı ve kısıtlayıcı sayılan planlamaya ve devlet tekellerine son verilerek, kurulmuş kamu ekonomik girişimlerinin özel kesime aktarılmasını öngörmüştür (Sencer, 1991:2).

1954 Genel Seçimleri öncesinde iktidar, yerini sağlamlaştırmak ve seçmen oylarını güvenceye alabilmek için iç politikada önemli uygulamalara gitmiş, dış politikada ise Kore savaşına katılmanın bir sonucu olarak NATO’ya girmeyi başarmış, özellikle ABD’den büyük ölçüde yardımlar almıştır (Aslan, 2014:61). Kore Savaşı’nın tarım ambarına dönüşen Türkiye’ye etkisi oldukça yüksekti. 1950 yılında seçimleri kazanarak iktidar olan Demokrat Parti yönetiminin ilk dört yıllık döneminde dış yardımların da desteğiyle tarımsal üretimde çok olumlu ilerlemeler gerçekleşmiştir. Ticaret hadlerinin tarım lehine gelişmesi 1953 yılında en yüksek seviyeye çıkmış; elverişli iklim koşulları ile 1950-1953 döneminde tarım ürünleri ihracatı %50 artmıştır. Yine, 1946-47 döneminde tarım kesiminin milli gelir içindeki payı ortalama %42 iken bu oran 1952-1953 de %45,2’ye düşmüş; sanayi sektörünün payı ise %15,2’den

%13,5'e düşmüştür. Toplam nüfusun %80'inini oluşturan ve kırsal bölgede yaşayan küçük çiftçilerin yaşam standartlarında (Oktar ve Varlı, 2010:14) meydana gelen bu değişimler DP'nin elinin seçmen açısından güçlenmesini sağlamıştır.

Demokrat Parti döneminde, sanayi dalında başta madencilik, şeker, çimento ve dokuma olmak üzere, özellikle demir ve bakır üretimi artmış; bu sektörlerde kritik gelişim sağlanmıştır. Bu dönemde Yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesini kolaylaştırmak için "*Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu*" kabul edilerek Türk ekonomisi canlandırılmaya çalışıldı. Böylece, tek parti döneminde ekonomik açıdan özel sektörün aleyhinde olduğu ileri sürülen engeller kaldırılmış (Baytal, 2007:552). 1951'de faaliyete geçen Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası, özel kesime orta ve uzun vadeli sanayi yatırım kredisi vermek üzere, büyük ticaret bankalarınınca örgütlenmiştir (Tokgöz, 2002:333).

DP Hükümeti yalnızca tarım sektörü ile köylü kesimin değil aynı zamanda sermaye sahiplerinin de desteğini almıştır. Milletvekili seçimlerine kadarki Menderes Hükümetleri dönemindeki dört yıl içinde (1950-1954 arasında) Türkiye, yılda %13'lük gibi hayli yüksek bir ekonomik büyüme ve kişi başına düşen ulusal gelir artışında da %3,5'luk bir oran yaşanmıştır. Böyle bir refah döneminin sonucunda Demokrat Parti, 2 Mayıs 1954 tarihindeki genel seçimlerden Cumhuriyet tarihinin rekoruyla galip çıktı: %56,6 oya sahip bulunan DP mecliste 503 sandalye elde etti. CHP ise %34,8 oranıyla sadece 31 sandalyeyi koruyabildi. Hükümet kurma görevi tekrar kendisine verilen Adnan Menderes, 1954 yılında yaptığı açılış konuşmasında hükümetin değişmediği gibi var olan politikalarında değişmediğini vurgulamış, 1950 de hükümeti kurduğu döneme atıfta bulunmuş ve iktisadi ve mali politikanın unsurlarını şu şekilde belirtmiştir:

- *Nüfusumuzun %80'inin işteğal mevzuunu ve geçim vasıtasını, milli ekonomimizin temelini, sanayi ve ticaretimizin ana kaynağını teşkil eden ziraatımız büyük bir dikkat ve ehemmiyetle ve ön planda ele alınacaktır.*
- *Memleketin iktisadi cihazlandırılması süratlendirilecek, bütün mali ve iktisadi imkanlarımız, azami nispette iktisadi kalkınmanın emrine tahsis olunacaktır.*
- *Hususi teşebbüsün çalışması ve gelişmesi için lüzumlu hukuki ve fiili emniyet havasının yerleşmesini; temine matuf bütün tedbirler alınacaktır. Memlekette mevcut sermaye ve tasarrufların istihsale akması teşvik ve temin olunacaktır.*
- *Yabancı teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanmanın şartları tahakkuk ettirilecek ve icapları yerine getirilecektir.*
- *Devlet bütçelerinin cari hizmetler ve sarfiyatında azami tasarrufla hareket edilecek, memleketin iktisadi takatıyla mütenasip denk ve muvazeneli bütçeler getirilecek, buna*

mukabil iktisadi kalkınmaya ve bir kül halinde bütün vatandaşların istihsal gayretleri ve faaliyetlerini desteklemeye matuf sermaye yatırımlarına mümkün olan en geniş hissenin ayrılması temin edilecektir (Dağlı ve Aktürk, 1988:188).

Konuşmasının pek çok yerinde demokrasi ve özgürlük vurgusu yapan Adnan Menderes, hükümet programında verdiği sözleri bir nevi tutamamış; döneme yapılan adaletsiz ve hukuksuz uygulamalar damgasını vurmuştur. Bunların ilk sırasında şüphesiz DP'ye oy vermediği gerekçesiyle Kırşehir ilinin ilçe yapılarak Nevşehir'e bağlanması gelmektedir. Bunun ardından yeni bir yasayla hizmetini tamamlamış pek çok öğretim üyesi ve Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyesinin zorunlu olarak emekli edilmesi ve herhangi bir resmi kuruluştaki çalışan memurun işten atılmasına imkân sağlanmıştır (Eroğul,1990:102-103). Tüm bu antidemokratik uygulamalarla beraber, Kıbrıs sorununun tartışıldığı sırada, Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı haberi 6-7 Eylül olaylarıyla büyük şehirlerde gayrimüslimlere yönelik saldırılarla neticelenmiş ve süreç başbakan hariç kabinenin istifası ile sonuçlanmıştır. 1955 yılında yeni kabinenin kurulmasının ardından Basın Yasası'nda yapılan değişikliklerle basına kısıtlamalar ve basın suçlularına ağır cezalar getirilmiştir (Özer ve Bekcan, 2008:10).

Gündemde olan yasaklar ve uygulamalar ile birlikte ekonomi de sinyal vermeye başlamıştır. Tehlikenin ilk belirtisi dış ticarete ağırlık veren DP hükümeti, politikasını gerçekleştirmeye yönelik elverişli koşullar, 1954 yılında Kore Savaşı'ndan sonra ortadan kalkmıştır. Savaş Türkiye'nin geleneksel ihraç maddesi olan tarım ürünlerine olan talebi ve dolayısıyla bunların dünya piyasalarındaki fiyatlarını arttırmışken, savaşın sona ermesi hem talebi hem de fiyatların düşmesi sonucunu doğurmuştur (Baytal, 2007:556). Bununla beraber 1950'lerin ortalarından itibaren ortaya çıkan bütçe açıkları ve hızla artan dış borçlar; verilen sübvansiyonlar ile yanlış yatırımlarla birleşince ekonominin sıcaklığı artmaya başlamış ve ekonomi hızla enflasyonist bir sürece sürüklenirken, ödemeler dengesinde de önemli açıklar ortaya çıkmıştır (Soyak, 2003:175).

Kalkınmada tamamen yabancı finansmana öncelik veren DP Hükümeti'nin ABD'den istediği 300 milyon dolarlık kredi anlaşmasını ABD'nin artan dış borçları gerekçe olarak gösterip anlaşmayı geri çevirmesi ve hükümetin sadece 30 milyon dolarlık bir hibe ile geri dönmesi adeta yatırım planlarına set çekmiştir. Hükümet programında belirtildiği gibi devlet öncülüğünde çimento, sıvı çelik, kâğıt, şeker, gübre,

linyit, taş kömürü ve elektrik enerjisinde önemli artışlar olmasına rağmen sanayi gelişimi istenilen düzeyde olmamıştır. Bunun yanında ülkede yaşanan döviz sıkıntısından dolayı ithalatı kısıtlayıcı önlemler alınması ile hükümetin liberal politikalarından vazgeçmeye başladığı gözlemlenmiştir. Bunlara ek olarak Ekonomideki kötü gidişin önüne geçmek için hükümet birtakım önlemler de almıştır. Bunlar arasında; gümrük vergisinde değer esasına geçilmesi, gümrük tarifelerinin yükseltilmesi, ithal malları fiyat kontrol dairesinin ve en önemlisi de *Milli Korunma Kanunu'nun* uygulamaya konulması yer almaktadır (Baytal, 2007:557). 1957'de tekrar yürürlüğe giren Milli Korunma Kanunu ile karaborsacılık sorunu ve piyasanın daha iyi denetlenmesi hedeflenmiş ancak düzenlemeler etkin olamamıştır. Bu önlemler devletçilik anlayışının köklerine dönüşün başladığını göstermiş ve kamunun üretimden elini çekeceği belirtilmesine rağmen, faaliyet gösteren devlet kuruluşlarının sayısı artması bu görüşü perçinlemiştir.

Tablo 1.4: İmalat Sanayisinde Faaliyet Gösteren Devlet Kuruluşları

Yıllar	İşyeri Sayısı	Yıllık Ortalama Çalışan Sayısı
1950	103	76 033
1951	111	83 871
1952	115	82 115
1953	149	86 331
1954	146	86 161
1955	156	94 473
1956	167	105 520
1957	183	110 799

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu.

Örneğin bu dönemde TCDD (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları), Posta Telefon ve Telgraf Genel Müdürlüğü (PTT), Denizcilik Bankası (DB) ve Devlet Malzeme Ofisi (DMO), İktisadi Devlet Teşekkülüne dönüşmüştür. Ayrıca Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Et Balık Kurumu (EBK) ve Türkiye Demir Çelik İşletmeleri (TDÇİ) Genel Müdürlüğü gibi kamu işletmeleri kurularak kamu girişimciliği daha da yaygınlaştırılmıştır (Takım, 2012:166).

1950'lerin sonunda özel kesim hükümetle ters düşmekten özellikle kaçınan ve muhalefetle samimi görünmemeye özen gösteren bir tavır içindeydi. Mesela, 1960'da

İstanbul Ticaret Odası, CHP’li bir heyetin ekonomik konuları tartışmak amacıyla Odayı ziyaret etme isteğini geri çevirmişti (Buğra, 2013:174). Değişen uluslararası konjonktür, dış yardımlar ve kredilerde karşılaşılan kesintiler, tarım hadlerinin Türkiye aleyhine dönmesi, ülke içindeki antidemokratik uygulamalar sebebiyle hükümete karşı artan yoğun eleştirilerden ötürü Demokrat Parti’nin 1958 yılının ilkbaharında yapılacak olan seçimleri yedi ay öne çekmesiyle halk 27 Ekim 1957’de sandık başına gitti. DP Hükümeti’nin CHP hükümetini eleştirdiği konuların neredeyse tamamında aynı adımları atması CHP’nin elinin güçlenmesine ve halk tarafından tekrar kabul görmesiyle sonuçlandı. Katılım oranının önceki yıllara göre daha düşük olduğu seçimler neticesinde DP’nin oyu %47’ye gerilemiş ancak mevcut seçim sistemi dolayısıyla 424 sandalyeye sahip olmuştur. CHP 178, CMP 4 ve HP 4 milletvekili ile meclise girmiştir (Ahmad ve Tugay, 1976:171).

Uzun hükümet kurma sürelerinin ardından belli başlı konuların tartışıldığı kurul sonucu hükümet kurma görevi beşinci kez Adnan Menderes’e verilmiştir. Meclis konuşmasında Türkiye’de ve dünyada şartların değiştiğine ve teknolojinin hızlandığına vurgu yapan Menderes, hükümet programında partinin temel ilkelerinden uzaklaşmadan değişiklikler yapıldığını beyan etmiştir. Hükümetin temel iktisat politikasının çerçevesini belirten Menderes, konuşmasında şu ifadelerle yer vermiştir:

- *İktisadi düzene zararlı tesisler icra eden amilleri ortadan kaldırmak ve hususiyile fiyat murakabesini tam manasıyla temin edebilmek için Milli Korunma Kanunu üzerinde ehemmiyetle durmak, bu çalışma devremizin farik vasıflarından olacaktır.*
- *İstihsalı, ihmali, ithali zamanında, yerinde ve kaynağında ele almak ve müstahsilin, imalatçının, ithalatçının velhasıl iş hayatındaki vatandaşların, meşru kazançlarını korumakla beraber malların müstehlike intikalinde gayritabii ve gayrimeşru telakki edebilecek bütün fiyat arttırmalarına imkân ve mahal vermemek vazifemiz olacaktır.*
- *İtimadınıza mazhar olduğumuz takdirde Hükümet bu vazifeyi bir gün dahi ihmal etmeyecek ve sebepsiz fiyat artışlarıyla daimî mücadele halinde bulunacaktır. Ayrıca alacağımız türlü veçheli iktisadi tedbirlerle de makul ve tabii fiyat nizamını devam ettirmek ve Türk parasının kıymetini korumak ve hatta arttırmak gayesiyle hareket edeceğiz. (Dağlı ve Aktürk, 1988:215-216).*

Bu süreçte iktidarın yaptığı eylemler planın tersine bir yok izlemiştir. Fiyatlar genel seviyesi hızlı bir artış seyretmiş, ürün kıtlığı baş göstermiş, karaborsa oluşmaya başlamıştır. Buğra (2013) 1950’lerin sonunda, Milli Koruma Kanunda yapılan değişikliklerin, İktisadi Tedbirler Kanunu’nun bu yasanın yerini almasının ve 1958

yılında uygulanmaya başlayan istikrar politikasının getirdiği belirsizliklerin, oldukça istikrarsız bir iş ortamı yaratmış ve iş dünyasında önemli rahatsızlıklara yol açtığına dikkat çekmektedir. Aynı dönemde artık iyice zayıflamış olan DP hükümetinin iş dünyası ile uzlaşma sağlamak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunduğu da belirtmiştir. Odaların yetkilerini arttırmak için yapılan yasal düzenlemelerin bu tür girişimlere örnek olarak gösterilebileceğine dikkat çekerek; Başbakan Menderes'in 1960 yılının Mart ayında İstanbul Ticaret Odası'na ziyaret etmesi, iş adamlarının endişelerini yatıştırmaya yönelik girişimlerden biri olarak görülebileceğini vurgulamıştır. Bu ziyaret sırasında Menderes tüccarların şikâyetlerini dinleyip, bunların "bir iki saat içinde halledilebilecek meseleler" olduğunu söylemiştir.

Tüm bu belirsizlik sürecinde enflasyonu önlemek için kredilerin azaltılması, yatırımların azaltılması yoluna gidilmiş bu önlemler de iş hacminin daralması, dolayısıyla işsizliğin artması sonucunu doğurmuştur. Hükümet iktidara geldiği yıllardan itibaren kamu kesimi yatırımları ulaştırma ve haberleşme, altyapı yatırımlarına, tarım ve sanayide ara ve yatırım malları sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Dönemin sonlarına doğru ekonomideki dalgalanmalar nedeniyle başlangıçta dayanıklı tüketim malları sektörüne yönelen özel sektörün, daha sonraları spekülatif alanlara yönelmesi ile kamu kesiminin sabit sermaye yatırımlarındaki payı yükselmiştir (Takım,2012:170-171).

Ekonomide karşılaşılan sorunlar ve içerideki kaynak yetersizliği hükümeti tekrar dışa yönlendirerek borç bulma çabaları başlamış ancak dış borçların alındığı ülkeler hükümeti mali prensipler açısından adımlar atmaya zorlamıştır. Önerilen adımların atılması sonucunda Türkiye yeni kredi imkanları ile ödemesi gelmiş borçların ertelenmesi şansı bulacaktı. Bu doğrultuda fiyatlardaki hızlı artış yatırımlardaki plansızlık, dış yardım ve kredilerin azalması neticesinde 4 Ağustos 1958 İstikrar Programı yürürlüğe kondu (Boratav, 1989:77-78). Ekonomi 1958 yılında iç ve dış borçların yükü altında durma noktasına gelmiştir.

Kimi yazarlar, 1960 sonrası Türkiye'nin iktisat politikalarını, büyük burjuvazi ile kalkınmacı devlet ittifakına dayanan bir kalkınma modeli bağlamında açıklamaya çalışmaktadırlar. Ancak, saha sonraki tartışmanın da göstereceği üzere, bu model Türkiye'deki devlet-özel kesim ilişkilerinin niteliğinde, önemli bir kopuş oluşturmuyordu. Yeni model, daha ziyade devlet tarafından yaratılmış büyük burjuvazinin, ülkenin

iktisadi gelişiminde daha önemli bir görev üstlenmesi sonucunu doğuracak bir tarihsel sürecin doğal evrimi içerisinde bir aşama olarak açıklanabilir. Her ne kadar büyük işadamlarının toplumsal konumları 1960 sonrası dönemde sağlamlaşmışsa da, devlet-özel kesim ilişkilerine damgasını vuran, gene, devlet kaynaklı belirsizliğin yarattığı gerilimin sürüyor olmasıdır (Buğra, 2013:192).

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (DPT) ve TÜRKİYE'DE PLANLI KALKINMA DÖNEMİ

2.1. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI

1960 yılı sonrası için, ekonomi politikalarının uygulanmasını koordine etmek, sistematik bir bütüne bağlamak, uluslararası yardımlardan yararlanmak için plan yapılmasının neredeyse zorunlu hale gelmesi gibi nedenler; planlama ve beraberinde bunu yürütecek bir kurumun oluşmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda istikrarlı bir ekonomik düzenin temin edilmesi amacıyla 30 Eylül 1960 tarihinde Başbakanlığa bağlı Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur.

Kalkınma planlarının daha önceki planlama anlayışı ve deneyimlerinden çok farklı olduğunun da altını çizmek gerekir. Yalnızca kamu yatırım projelerini öngören 1930'lardaki planlama anlayışı; ulusal bağımsızlığı sağlamak için ve kalkınmanın ulusal kaynaklarla yönlendirilmesini içerirken, 1960'lardaki planlar dış yardımdan yararlanmanın aracı haline gelmiştir. Tinbergen'in aşamalı planlama tekniği ile plan hazırlama süreci işletilmiş ve kamu için emredici özel sektör için yol gösterici, sosyoekonomik yapının tüm yönlerini kapsayıcı bütüncül bir planlama öngörülmüştür. Fakat uygulamada planlı ekonomik kalkınma büyük ölçüde sanayileşmeyle özdeşleştirilmiş; ithal ikameci sanayileşme doğrultusunda dayanıklı tüketim malları sektöründen ara ve yatırım mallarına doğru sanayide yapısal bir değişim öngörülmüştür. DPT, 1960-80 döneminde dört adet kalkınma planı hazırlamıştır. Bu planlardan dördüncüsü dışında diğer üç plan uygulama olanağı bulmuş ve büyük ölçüde hedeflere ulaşılmıştır. Hazırlanan planların temel amacının hedeflenen büyüme hızlarına ulaşılması olduğu düşünüldüğünde bu tespit destek bulmaktadır (Soyak, 2003:176).

Tablo 2.1: Planlı Dönemde (1960-1980) Büyüme Hedef ve Gerçekleşmeleri

	1963-1967 BBYKP	1968-1972 İBYKP	1973-1977 ÜBYKP	1979-1983 BBYKP
Hedeflenen Büyüme Oranı	7	7	7,9	8
Gerçekleşen Büyüme Oranı	6	6,3	5	1,7

Kaynak: DPT, Kalkınma Planlarından alınarak tarafımızca derlenmiştir.

1977 yılından itibaren ithal ikameci sanayileşme politikaları; uluslararası ekonomik konjoktür ve ülke içi dinamiklerde yaşanan bozulmalar nedeniyle tıkanmaya uğramıştır. Bunun bir sonucu olarak da 1978 ve 1979 yıllarında stand by anlaşmalarını beraberinde getirmiştir. Akabinde yenedünya düzeninin getirdiği devletçiliği dışlayan ve piyasacılığı ön plana çıkararak anlayış; 24 Ocak 1980 kararlarını ülke gündemine taşımıştır. Bu yeni liberal anlayış devletin küçülmesini, ekonomideki rolünün azaltılmasını ön plana çıkarmaktadır. Bu yeni anlayış Devlet Planlama Teşkilatı'ndaki ilk meyvelerini 200'ün üzerinde personelin tasfiye edilmesiyle vermiştir.

Ulusal kalkınmayı 1960-1980 yılları boyunca yönlendiren bir kuruluş olan Devlet Planlama Teşkilatı; 1980'den itibaren bu hüviyetini kaybetmeye başlamıştır. 1991 yılında ekonomi yönetimindeki yetkileri sonlandırılmış, 1993 yılında da planlamadan ziyade ekonominin genel gidişatını izleyen bir kuruma dönüşmüştür.

2.1.1. Planlama İhtiyacı ve İdari Mekanizma Gerekliliği

Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla birlikte planlama önem kazanmıştır. Planlı ekonomi batı dünyasında ise planlama düşüncesi Büyük Buhran dönemine kadar küçümsenmiş ve kabul görmemiştir. Büyük Buhran sonrasında Keynesyen ekonomi politikaları ile birlikte batı dünyasında da planlama düşüncesi önem kazanmıştır. Özellikle İkinci dünya savaşı sonrası yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerin kalkınma sürecinin planlı olması özellikle BM ve Dünya Bankası gibi kurumlarca teşvik edilmiştir. Piyasa ekonomisinin yerini kamu ekonomisinin alması, ya da bir başka deyişle üretim araçlarının özel mülkiyetten çıkarılıp kamu mülkiyetine devredilmesiyle birlikte piyasa ekonomisinin yerine ikame edilecek bir mekanizmanın yaratılması gerekmiştir. Bu mekanizma planlama mekanizması olmuştur. Planlamanın en uç

uygulamasında fiyatların, faizlerin, döviz kurlarının, daha genel bir ifadeyle piyasanın oluşturacağı bütün değişkenlerin merkezi bir otorite tarafından belirlenmesi esas alınmıştır.

1929 dünya ekonomik bunalımından sonra kamu mülkiyetinin yaygınlaşmaya başlaması planlama kavramını ön plana çıkarmış, kapitalist sisteme dayalı ülkelerde bile bir dereceye kadar planlama önem kazanmıştır. Önceki bölümde de üzerinde durulduğu üzere; Türkiye’de 1935’ten başlayarak iki kez beşer yıllık sanayileşme planı uygulamıştır.

Cumhuriyet’in ilk planlama deneyiminin savaş tarafından kesintiye uğramasıyla birlikte 1960 yılına kadar sürecek olan ‘plansız’ dönem başlamıştır. Ancak planlama arayışları bu ‘plansız’dönemde sürmeye devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Bretton-Woods dünyasında ülkelerin kendi iktisat politikalarını düzenleme süreci planlama düşüncesini dışarıdan dayatma biçiminde Türkiye’ye tekrardan girmesine neden olmuştur. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası dış yardımlar için planlamayı ön şart olarak öne sürmüşlerdir. Bu zorlamalar ile 1958 yılında Koordinasyon Bakanlığı kurulmuştur. Bu gelişmeler “karma ekonomik sistem” adı verilen bir ekonomik yaklaşımı doğurmuş, Keynesgil ekonominin de katkısıyla bu uygulama yaygınlaşmıştır.

Uluslararası örgütlerin yardımlarını merkezi planlamaya bağlamaları, kamu yönetiminde yabancı uzmanların danışmanlığında bir planlama örgütünün kurulması çabalarını gündeme getirmiştir. Ünlü ekonomist J.Tinbergen ve yardımcısı J.Koopman başkanlığında oluşturulan çalışma ekibi, planlama örgütünün kuruluşu yönünde ilk çalışmaları başlatmıştır.(Mihçioğlu, 1983:254-257)

1950’ler boyunca Cumhuriyet Halk Partisi muhalefetin önemli söylemlerinden birisi olan ‘ekonomik sıkıntıların çözümünün ancak plan yoluyla olacağı’ ve ‘siyasetçilerin planlama gibi ussal bir olguyu kabul etmemelerinin ekonomik sıkıntıya neden olduğu’ yönündeki düşünceleri, 27 Mayıs sonrası ilk olarak bir planlama örgütünün kurulması yönünde adımların atılmasının nedenidir. Ancak planlama örgütünün kuruluşu nedenine yönelik bu düşünce yukarıda belirttiğimiz uluslararası örgütlerin planlama istekleri ile de birleştirilmelidir.

Ekonomiyi planlama girişimlerinin 27 Mayıs öncesinde başladığı ve bu girişimlerin sermaye çevreleri tarafından da desteklendiği biliniyor. Ancak 27 Mayıs

sonrasında, ortaya çıkan planlama anlayışının önemli bir farklılığı bulunmaktadır. Her şeyden önce, DPT politik krizin sürdüğü ve bürokrasinin toplumsal bir nedenle, egemen sınıfın görüş ve istekleri yanında ve belki bunlardan daha ağırlıklı olarak, 1960 öncesinden siyasal iktidar üzerindeki etkisinin giderek azaldığını gözlemleyen bürokrasinin görüş ve isteklerini de yansıttığı söylenebilir. Bunun sonucu olarak, 27 Mayıs hareketinin önceki dönemin hesapsız gidişine karşı yapıldığı görüşünün yaygın kabul gördüğü bu dönemde planlama fetişleştirildi, DPT ve onun hazırlayacağı planlar siyasal iktidar üzerindeki teknokrattık ve bürokratik denetimin aracı olarak görüldüler (Tüzün, 1981:9).

Planlama girişimlerinin ardında, askerlerin yanı sıra CHP'den, bürokrasinin bir bölümünden ve özellikle Ankara'daki aydınlardan oluşan bir koalisyon vardı. OECD'nin de desteğiyle, önde gelen kalkınma ve planlama uzmanı, Hollandalı iktisatçı Jan Tinbergen planlama yöntemlerinin yerleştirilmesi için danışman olarak gelmişti. 1963 yılında uygulanmaya başlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ekonominin rotası iç pazara yönelik sanayileşme yönünde çizildi. Tarım kesimi ise büyük ölçüde plan dışında kalıyordu (Pamuk, 2012:235).

2.1.2. DPT'nin Kuruluş Gereksinimi ve Yapısı

Demokrat Parti (DP) kendisinden önceki dönemde uygulanan ekonomik politikalara bir tepki olarak kurulmuştur. DP döneminde liberal ekonomi anlayışı gereği planlama gereksiz bir tartışma olarak görülüyordu. Piyasanın kendi düzenlemeleri içinde ve oluşturulan parti örgütlerinin ülkedeki ekonomik aktörlerin taleplerine uygun olarak el yordamı ile bir ekonomi modeli uygulamaya koymuştur. DP iktisadi yönden büyük atılımlar yapmasına karşılık bunları belli bir koordinasyon içinde olmadan plansız, programsız bir biçimde yürütüyordu. 1954'ten sonra ekonomide yaşanan tıkanma nedeniyle bir ölçüde planlama yapmaya, devlet müdahalesi ile durumu toparlamaya çalışmışsa da ekonomik zorluklar yaşanmıştır.

Bu anlamda 27 Mayıs Darbecileri DP'nin karma ekonomi modelini dengeli bir kalkınma anlayışı içinde ve bilinçli bir ithal ikameci ekonomi politikası içinde uygulamak için planın gerekli olduğu düşüncesi ile DPT'yi kurmuşlardır. Bundan böyle ekonomik büyüme kaynakları planlı bir biçimde kullanacak, kalkınma süreci bir teknik

planlama ekseninde yürütülecektir. Öte yandan dış finansman ihtiyacı nedeni ile İMF ve Dünya Bankası; yaptıkları yardımların kendi felsefeleri ile deyim yerinde ise çarçur edilmemesi için gözetim mekanizmalarını yürütecek bir birim talebi içerisindeydiler. ABD’de sonuçta kendi destekleri ile yapılacak yatırımların planlanmasını ve belki de kendi çıkarları doğrultusunda yapılmasını istiyordu. Bu anlayış ekseninde DPT kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

Bu kurum aynı zamanda ülkenin doğal, beşeri ve ekonomik her türlü kaynak ve olanaklarını saptayarak bu bağlamda izlenecek ekonomik sosyal ve kültürel politikayı ve hedefleri belirlemekte hükümete danışmanlık yapmak, hükümetçe belirlenen amaçlar doğrultusunda kalkınma planları ile yıllık programları hazırlayarak bakanlıkların ve kamu kurum ve kuruluşlarının ekonomik, sosyal ve kültürel politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu sağlamak, ve birlikte uygulamayı etkin bir biçimde yönlendirmek amaçlarını da taşımaktadır.

Kalkınma konusu geniş çapta olduğundan uluslararası kuruluşlarla iletişim içerisinde çalışarak ileriye dönük stratejiler geliştirmek ve topluma perspektif sağlayan politika önerilerini katılımcı yaklaşımla belirleyerek özel kesim için orta ve uzun dönemde belirsizlikleri giderici genel bir yönlendirme görevinin uygulanması da kurumun yapacağı işler arasında sayılmıştır.

Kurumdan kalkınma planı ve yıllık programlardaki ilke ve hedeflere uygun olarak uluslararası ekonomik kuruluşlarla ilişkilerin geliştirilmesi ve bu doğrultuda oluşturulan ilişkilerin ve görüşmelerin yürütülmesinde gerekli görüş ve önerileri bildirerek gerek bölgesel gerek sektörel bazda gelişme programları hazırlaması da istenmektedir.

Bu bağlamda oluşturulan kalkınma planlarının ve yıllık programların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili kurum ve kuruluşların ve yerel yönetimlerin kuruluş ve işleyişlerinin iyileştirilmesi konusunda görüşlerin alınarak tekliflerde bulunulması, kalkınma planlarının ve yıllık programların uygulanmasını izlenilmesi ve koordine edilmesi, değerlendirilmesi ve gerektiğinde kalkınma planlarında yıllık programlarda usulüne uygun değişiklikler yapılması; maliye, para, dış ticaret ve kambiyo

politikalarının kalkınma planı ve yıllık programların hedeflerine uyum içinde uygulanması konusunda hükümete danışmanlık yapılması gerekmektedir.

Ayrıca özel sektör ve yabancı sermaye faaliyetlerinin plan hedef ve amaçlarına uygun bir şekilde yürütülmesini düzenleyecek teşvik ve yönlendirme politikalarının genel çerçevesini hazırlamak ve hükümete teklif etmenin yanı sıra, kalkınmada öncelikli yörelerin hızlı bir şekilde gelişmesini sağlayacak önlemleri saptayıp önermek ve bu öneri doğrultusunda uygulamayı izleyerek ve koordine etmesi beklenmektedir.

DPT'nin örgütsel yapısının, Sovyetler Birliği'nin Gosplanı'ndan, Hindistan'ın Yojhana Bhavan'ından, Çin Halk Cumhuriyeti, Polonya, İsrail ve özellikle de Fransa'daki planlama örgütlerinden esinlenmiş olmasına rağmen bütün bu örneklerden çok farklı olarak tasarımılandığı anlaşılıyor (Kansu, 2004:62).

Yapı olarak incelendiğinde bir bakanlıkta olması gereken kademe sayısının oldukça altında olan sadece üç kademesi olan bir yapı tasarlanmıştır. İktisadi Planlama Dairesi (İPD): Finansman, Uzun Vadeli Planlar, Sektör Programları ve Yıllık Programlar birimlerinden oluşturulmuştur. Sosyal Planlama Dairesi (SPD): Planlama ve Araştırma birimlerinden oluşturulmuştur. Kalkınma Dairesi (KD) ise: Tetkik ve Tahlil, Yayın ve Temsil, Mali ve Hukuki Tedbirler alt birimlerinden meydana getirilmiştir. Ayrıca bu birimlerin dışında Özel İhtisas Komisyonları marifetiyle ilk kez özel sektör ile kamuyu bir araya getiren, sorunlarını tartışabildikleri bir platform geliştirilmiştir. DPT'nin yapısında çok kez meydana gelen değişimlere rağmen Özel İhtisas Komisyonları varlıklarını sürdürmüştür. Bu da atılan adımın ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir.

DPT ile siyasal iktidar ve kamu kuruluşları arasındaki sürtüşmeler ve işbirliği eksikliği istenilen sonuçların gerçekleşmemesinde önemli roller oynamışlardır. Özellikle siyasal iktidar ile örgüt arasında ortaya çıkan sürtüşmeler, DPT'nin yapısını ve işleyişini derinden etkilemişler, önem ve etkisinin giderek azalmasına neden olmuşlardır. Bu bağlamda, DPT'nin gerçek güvencelere sahip tarafsız bir teknokratik kuruluş durumuna getirilemediği; hükümetlerin değişmesiyle personeli ve hazırladığı esasları kolayca değiştirilebilen bir teknik büro haline dönüştüğü görüşü üzerinde önemle durmak gerekmektedir (Sezer, 1981:169).

Merkezi planlama kurumunun görevlerinin tanımlanmasındaki belirsizlik, planlama bürokrasisiyle hükümetlerin çatışmaya girmesine katkıda bulundu. Birkaç yazarın belirttiği gibi, DPT, planlama mekanizmasına büyük umutlar bağlayan ve bu mekanizmanın iktisat politikası alanında hükümetleri devre dışı bırakmasını isteyen bir hükümetleri devre dışı bırakmasını isteyen bir iktidar tarafından kurulmuştu. Dolayısıyla, DPT kurulduğunda teknik bir dayanışma kurulu niteliğinin ötesinde, yürütme alanına taşmasını sağlayacak yetkilere sahipti. Ancak, yürütmenin plan gereklerine uygun hareket etmediği takdirde uygulanacak yaptırımlar da iyi tanımlanmamıştı. Bu çelişkinin sonucunda, siyasiler DPT'ye sürekli müdahale ettiler ve kurumu politize etmekte de başarı sağladılar. DPT'ye müdahalenin boyutları bazı yazarlara göre, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) hariç, hiçbir beş yıllık planın tam olarak uygulanamamasına yol açacak kadar büyüktü. İlk planın uygulanması bile plan dönemindeki hükümet değişiklikleriyle kesintiye uğramıştı. Genel seçimlerle planların hazırlanma tarihlerinin birbirini tutmaması her zaman planlama sürecini sekteye uğratıyordu (Buğra, 2013:226).

Hatta bu yapı planlı kalkınmanın belli dönemlerinde politika yapıcılarla iç içe geçmiş hale bürünmektedir. İktisadi model, devletçilikten özel sektör denetiminde karma ekonomiye doğru değişirken, ekonominin, özellikle de kent ekonomisinin denetimi kamu kuruluşlarından İstanbul ve Marmara Bölgesindeki büyük holdinglere geçti. Büyük holdinglerin öncülüğünde sanayi kesimine öncelik verildi. İktisadi kurumlar da büyük ölçüde bu model çerçevesinde belirlendi. Lisans ve permilerin, teşviklerin ve vergi muafiyetlerinin dağıtımında holdinglere önemli ayrıcalıklar sağlandı. Devlet Planlama Teşkilatı'nı ve holdingleri görüyoruz (Pamuk, 2012:250).

2.1.3. DPT'nin Kuruluşu

27 Mayıs öncesi toplumsal muhalefetin ve aydın eleştirilerinin düşünce birikimi askerlere de yansımış ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin "İlk Hedefler Beyannamesi"nde somutlaşan eleştirileri, askerler de benimsemişlerdi. 27 Mayıs sonrasında Anayasa hazırlandı ve Anayasa'dan önce, Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu. Türkiye, ekonomisini akılcı bir biçimde yöneten, demokratik bir ülke olarak dünya sistemi içinde yerini korumayı amaçlıyordu. Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluşunu ve hazırlanışını böyle bir perspektif içine yerleştirmek gerekir. Üzerinde durulacak diğer bir nokta ise; o

zaman planlı ekonominin, gelişmekte olan ve gelişmiş kapitalist ÷lkelerde, itibar gören bir yaklaşım olmasıydı. O dönemde, Çağlar Keyder'in "ulusal kalkınmacılık" diye tanımladığı yaklaşım egemendi. Planlama, genel kabul gören bir düşünce uygulamaydı ve planlı kalkınma dönemin paradigması idi (Erder, v.d., 2003:7).

DPT'nin kuruluşu ilgili yasanın 1. Maddesinde şöyle açıklanmıştır: "Başbakanlığa bağlı bir Devlet Plânlama Teşkiltı kurulmuştur. Başbakan bu teşkiltın yönetimi ile ilgili yetkilerini Başbakan Yardımcısı vasıtasıyla kullanır."

DPT'nin görevleri de 91 sayılı Yasa'nın 2. maddesinde genel olarak şöyle belirtilmiştir:

- Memleketin doğal, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak ve olanaklarını tam bir şekilde saptayarak, izlenecek iktisadi ve sosyal politikayı ve hedefleri belirlemede Hkmete yardımcı olmak;
- Çeşitli bakanlıkların iktisadi politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde eşgüdümü sağlamak için tavsiyelerde bulunmak ve bu konularda danışmanlık yapmak;
- Hkmete kabul edilen hedefleri gerçekleştirilecek uzun ve kısa vadeli planları hazırlamak;
- Planların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili daire ve kurumlarla yerel yönetimlerin kuruluş ve işleyişlerinin düzeltilmesi konusunda tavsiyelerde bulunmak;
- Planın uygulanmasını izlemek, değerlendirmek ve gerekli hallerde planda değişiklikler yapmak;
- Özel sektörün faaliyetlerini planın hedef ve amaçlarına uygun bir şekilde özendirecek ve düzenleyecek önlemleri tavsiye etmek (Sezer, 1981:169).

İş dünyası açısından bürokratik yapının oturmamış ve istikrarsız niteliği, 1960'ların önemli bir gelişmesiyle çok arttı. 1961'de Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulması, hükümet-iş ilişkilerinde bürokrasinin rolüyle ilgili önemli bir etki yaptı. Paradoksal biçimde, DPT'nin kurulması temel iktisadi değişkenlerin gelecekteki

değerleri hakkında veri sağlayarak iş hayatına bir istikrar unsuru getireceğine, mevcut belirsizliği arttırdı. Bunun sebebi, teşkilatın, tarafsız bir bürokratik kurum niteliğine kavuşamayıp hükümetlerin bir aracı haline gelmesiydi. Ayrıca, DPT'nin yetkileri net olarak belirlenmemişti ve bu yüzden diğer bürokratik kurumların yetki alanlarına da geçebiliyordu (Buğra, 2013:225).

DPT'nin kuruluşu sürecinde bu kurumu Doğu Asya ülkelerindeki sanayileşme örneklerindeki gibi, toplumdan ve siyasetten korunan, sanayileşmenin uzun vadeli hedeflerini belirleyen özerk bir merkez olarak görenler vardı. Özel sektörün kısa vadeli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir destek kuruluşu haline geldi (Pamuk, 2012:236).

Birinci olarak, DPT'de kadrolu olarak çalışanlar, kıdem ve yaşlarına bakılmaksızın üst düzeyde “maaş” almaktaydılar. İkinci olarak, DPT'ye “sözleşmeli” olarak personel kullanabilme imkânı yaratılmıştı. Üçüncü olarak da, 99 sayılı yasa, diğer kamu kuruluşunda çalışmakta olan kişilerin, o kuruluşlardaki kadro ve özlük hakları korunarak, DPT'de sözleşmeyle istihdamına imkân veriyordu (Kansu, 2004:65).

DPT'ye ekonomik toplumsal ve kültürel planlama alanlarında geniş yetkiler verilmişti. DPT, yabancı danışmanlarla birlikte, beş yıllık kalkınma planları oluşturmaya başladı. Ancak başından beri DPT'nin rolüne ve konumuna ilişkin bir anlaşmazlık vardı. CHP, DPT'nin rolüne ilişkin devletçi bir bakışa sahip olduğundan onun politikalarını bütün kesimler için bağlayıcı görüyor, diğer partiler ise bunu kabul etmiyordu. İnönü DPT'nin yetkileri konusunda bazı tavizler vermek zorunda kaldı. 1965'ten sonra AP hükümeti zamanında DPT'nin nüfuzu daha da sınırlandı. 1968'de uygulamaya konulan ikinci beş yıllık planının devlet kesimi için bağlayıcı, özel kesim için ise sadece öneri olduğu ilan edildi. CHP kendi devletçilik geleneğine uygun olarak, devletin rolünü yol gösterici addederken, AP ise, DP geleneğinin bekçisi olarak, devleti özel teşebbüsün hizmetkarı gibi görüyordu. İkinci cumhuriyetin neredeyse sonuna kadar, hükümetlerin kalkınma politikaları, sanayileşme yoluyla ithal ikamesini amaçlamaktaydı. Türkiye hala, mamul gıda maddeleri, dokuma ve demir çeliğin dışında hemen hemen tüm sanayi mallarında ithalata bağımlıydı (Zürcher, 2012:382).

2.1.4. Planların Hazırlanması

Kalkınmanın gerçekleştirilmesini sağlayabilmenin en iyi yönetsel aracı olarak planlama belirmektedir. Çünkü planlama, ekonomik ve toplumsal yaşamın yönünü, amacını ve hedeflerini önceden belirleyen; amaca ve hedefe nasıl ulaşılacağını tayin eden yönetsel bir araçtır. Kalkınmaya gidilen yolda anahtar kavram “piyasa” değil, doğrudan devletin ekonomik ve toplumsal yaşama müdahalesini öngören “planlama”dır. Kalkınma planlamasının temel amacı, piyasa mekanizmasında beliren aksaklıkları giderebilmek değil, kalkınmanın hızlı ve dengeli gerçekleşebilmesini sağlayabilmektir. Türkiye’de kalkınma planlamasının doğmasında Demokrat Parti (DP) iktidarı önemli bir yer tutmaktadır. Bürokrasi ve sanayi burjuvazinin yaşanan sıkıntılara yönelik ortak çözüm önerileri planlama olmuş ve daha 1950’li yılların sonlarında planlama düşüncesi kuvvetli bir şekilde dile getirilmeye başlanmıştır (Övgün, 2010:183-185).

1962 yılında çıkarılan 77 sayılı yasa, kalkınma planlarının TBMM’de görüşülmesi sırasında, politikacılar tarafından ”bütünlüğü” bozabilecek girişimleri önleyici ayrıntılı tedbirler getirmektedir. Yasanın pratikteki anlamı, milletvekillerinin, planları değiştirmeye yönelik önerilerinin, DPT katılmadığı takdirde, yasalaşmasının mümkün olmadığı, TBMM’yi, plan dokümanlarını ya olduğu gibi kabul etmek, ya da bütünüyle reddetmek gibi tatsız iki alternatifle karşı karşıya bırakmış olduğuydu (Kansu, 2004:64-65).

Planlamanın niteliği ve sanayileşme sürecindeki yeri konusunda farklı görüşler vardı. Özel sektörü de yönlendirmesi gerektiğini, sanayileşme sürecinde hangi sektörlerin destekleneceğinin piyasaya bırakılmamasını, DPT’nin bu kararı vermesi gerektiğini savunuyorlardı. Özel sektörle rekabet etmemesi gerektiğini, DPT’nin kamu kesimini yönlendirirken korumacılık, sübvansiyon teşviklerle özel sektöre destek olması gerektiğini savunuyorlardı (Pamuk, 2012:236).

2.1.5. Yüksek Planlama Kurulu (YPK) ve DPT ile Olan Anlaşmazlıkları

DPT’nin kuruluş kanununda belirtildiği üzere Yüksek Planlama Kurulu; Başbakan (veya Başbakan Yardımcısı) Bakanlar Kurulunca seçilecek üç bakan, Plânlama Müsteşarı, iktisadi Plânlama Dairesi Başkanı, Sosyal Plânlama Dairesi Başkanı ve Koordinasyon Dairesi Başkanından meydana gelmektedir. Kurulun görevi,

iktisadi ve sosyal politika hedeflerinin tâyininde Bakanlar Kuruluna yardımcı olmak ve hazırlanacak plânları Bakanlar Kuruluna sunulmadan önce, tâyin edilen hedeflere uygunluk ve kifayet derecesi bakımından incelemektir.

YPK, kurul başkanlığı görevini yürüten başbakan dahil, dört politikacı ve dört plancı, olmak üzere toplam sekiz üyeden oluşuyordu. Kurulun bakan üyeleri, Bakanlar Kurulu'nca seçilmekteydi. Plancılar ise, DPT müsteşarı ve üç daire başkanıydılar. Bu yapısıyla YPK, teknisyenlerle politikacılara ortak çalışma imkânı veren, ülkenin kalkınma sorunlarının (ve planlama kavramlarının) politikacılara aktarılmasına olanak sağlayan bir diyalog ortamı yaratmaktaydı. YPK'nın yapısıyla ilgili ilginç bir nokta da, bu kurulda plancılar hariç, Merkez Bankası başkanı dahil hiçbir atanmış bürokrata yer verilmemiş olmasıdır (Kansu, 2004:63).

DPT temelde teknik bir organdır. Buna mukabil onun üzerinde yer alan YPK ise esas olarak siyasi bir organdır. YPK'nın ana omurgasını siyasi yapı olarak hükümet belirlemektedir. Hükümet tekrar seçilebilmek istediğinden teknokratların rasyonalitesi ile düşünmemektedir. Bu anlamda hükümet için öncelik refahı sağlamak, bunun içinde ülkede sanayileşmeyi ateşlemek, bu bağlamda Sanayiciyi teşviklerle yatırım yapmaya yöneltmektir. Sanayi kuruluşlarının sayısı çoğalacaktır ki giderek büyük şehirlerde toplanmakta olan kırsal nüfusa istihdam sağlanabilsin. Son tahlilde siyasi organ "Popülist" olmak durumundadır. Doğal olarak bu iki yapı arasında anlaşmazlık yaşanması tam da bu nedenle çok da ihtimal dışı değildir. Nitekim DPT kurulduktan sonra YPK ile aralarında kriz yaşanmıştır.

Zaten YPK'nın kuruluş ilkelerinde de bu çatışmayı yaratacak anlayış bulunmaktadır. Plânlama hedeflerini tespit ederken imkânlarla istekleri karşı karşıya getirmek ve bunların analizinde lüzumluyu ve mümkün olanı tayin etmek gerekecektir. Yüksek Plânlama Kurulu da bu düşünceden hareket edilerek terkip edilmiş, siyasi temayülleri ve otoriteyi temsil edenlerle ilmi ve tekniği temsil edenlerden meydana gelen karma bir Yüksek Konsey teşkil edilmiştir.

Ancak YPK'daki teknokratlar da siyasi otoriteye yakın bürokratlardan olduğundan YPK ister istemez siyasi bir birim olmaktadır. Yasa da belirtildiği gibi amaç, siyasi kanallardan gelen isteklerin bilimsel ve teknik bir yaklaşımla "olanaklar"

süzgecinden geçirilerek elenmesi ve gerekli ve olanaklı olanların ayıklanarak plana yansıtılmasıdır. Ancak, teori ile pratik uyuşmayacağından siyasetçinin talepleri daha ön planda olacaktır dolayısıyla işleyeceği düşünülen denge fren mekanizması işlemeyecektir.

Siyasetçi, seçmen tercihlerini öncelikli ve ussal olmasa bile plana yansıtmak isteyebilir. Planlama bürokrasisinin bu tercih karşısında direnebilmesi ve siyasetçiyi “yerel” ve “kişisel” olandan “ulusal” ve “toplumsal” olana yönlendirebilmesi, ancak bürokrasinin özerkliği ile olanaklıdır. Atama ve görevden alma yetkisini elinde tutan siyasetçi karşısında bürokratin tavrını belirleyecek olan kişiliği ve görev anlayışıdır. Bu ölçütlere göre bürokrat ya yerini korumaya öncelik verecek ve siyasetçinin tercihini onaylayacak ya da görevden ayrılacaktır. Her iki koşulda da gelişme siyasetçinin isteklerinden yana olacaktır; çünkü siyasetçinin isteklerini kabullenecek bürokrat bulmada sıkıntı çekilmediği uygulamada görülmektedir. Nitekim bu tür bir gerilim daha ilk planın hazırlıkları aşamasında ortaya çıkmış ve DPT teknokratlarının istifası ile sorun çözülmüştür. Uygulamada YPK'nın bu karma yapısından yararlanmak ya da onu tümüyle siyasi bir organ gibi kullanmak siyasi iktidarların elindedir. Kuruluş yıllarında, YPK toplantılarında DPT müsteşarının “bunun böyle olması gerekir” diye ısrarcı davranabildiği ve başbakanın da bu ısrar üzerine “peki, bu konuyu bir daha inceleyelim” dediği sahneler yaşanmıştır. Bu dönemde, DPT üst düzey yöneticilerinin yanı sıra, gündemdeki konuya göre YPK toplantılarına DPT uzmanlarının da katılması ve önemli ya da sorunlu sektörler tartışılırken başbakanın doğrudan uzmana soru yöneltmesi de sıkça görülen bir uygulamadır. Buna karşın, IV. Süleyman Demirel Hükümeti döneminde YPK'ca görüşülüp kabul edilen yıllık programın, belli bölümlerinin daha iyimser bir bakış açısıyla ve YPK'nın teknokrat üyelerine haber verilmeksizin hükümetçe değiştirilerek yayımlandığı da olmuştur” (Sezen, 1999: 79-81).

Sezen'in (1999:79-81) yukarıda belirttiği durum yani DPT'nin olmasını talep ettiği durumun başbakan tarafından bir daha düşünelim diyerek kabul edilmesi DPT'nin ilk kurulduğu yıllarda MBK üyelerinin esas iktidar olduğu dönemlerdir. Adalet partisi dönemi ile birlikte DPT bir teknik karar organı olmaktan çok bir danışma organı olarak işlev görmüş hükümetin istem ve amaçları plana yansıyabilmiştir.

2.5.6. Özel İhtisas Komisyonları

Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında 540 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, "İktisadi ve sosyal sektörlerde uzmanlık alanları ile ilgili konularda bilgi toplamak, araştırma yapmak, tedbirler geliştirmek ve önerilerde bulunmak amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı'na, Kalkınma Planı çalışmalarında yardımcı olmak, Plan hazırlıklarına daha geniş kesimlerin katkısını sağlamak ve ülkemizin bütün imkân ve kaynaklarını değerlendirmek" üzere sürekli ve geçici Özel İhtisas Komisyonlarının kurulacağı hükmünü getirmektedir.

Söz konusu kararname aslında Devlet Planlama Teşkilatı Özel İhtisas Komisyonlarıyla Koordinasyon Komisyonlarının Kuruluş ve Çalışmaları Hakkında Tüzük'tür. 1961 tarihin taşıyan söz konusu tüzüğün 1'inci maddesi "Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması hakkındaki 30/9/1960 tarihli ve 91 sayılı Kanunun 7 ve 8 inci maddeleri ile 9 uncu maddesinin b fıkrası gereğince teşkil olunacak komisyonların kuruluş ve çalışmaları bu Tüzük hükümlerine tabidir" demektedir.

İktisadi ve sosyal gelişme planlarının hazırlanması ve tatbikatı ile ilgili hususlarda devamlı veya geçici komisyonlar kurulmasına karar verme yetkisi Başbakana veya ona izafeten Planlama Teşkilatının yönetimi ile görevli Başbakan Yardımcısı'na aittir. Bu konuda Devlet Planlama Teşkilatı dışındaki Bakanlık, daire veya teşekküllerden gelecek teklifler, Planlama Teşkilatına bildirilmekte ve Başbakan veya Planlama Teşkilatı'nın bağlı bulunduğu Başbakan Yardımcısı tarafından karara bağlanmaktadır. Başbakan veya Başbakan Yardımcısı Komisyon kurulmasına karar verme konusunda Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarını yetkili kılabilenmektedirler.

Kurulmasına karar verilen bir komisyonun hangi husus veya hususlarla meşgul olacağı, komisyona Planlama Teşkilatı'ndan başka hangi daire teşekküller temsilcilerinin yahut hakiki veya hükmi özel şahısların katılacağı, ilk toplantının ne zaman ve nerede yapılacağı Planlama Teşkilatı vasıtasıyla bir yazı ile ilgili daire, teşekkül ve şahıslara duyurulur denilmektedir.

Tüzüğün diğer maddelerinde de bu komisyonların nasıl olacağı düzenlenmektedir. Komisyonların çalışması:

- Komisyonlar ilk toplantılarında tespit edecekleri bir program ve usule göre çalışarak faaliyetlerini belirli süreler içinde bitirirler. Bu süreler ve tesbit edilecek program yapılacak işin icaplarına ve müstaceliyetine göre Komisyon tarafından tayin edilir ve Planlama Teşkilatının tasvibi alındıktan sonra uygulanır.
- Komisyon çalışmaları daima Planlama Teşkilatı ile yakın ve sıkı bir işbirliği halinde yürütülür. Bu hususun temini için Devlet Planlama Teşkilatı gereken tedbirleri alır veya alınmasını ilgili makamlara arz eder.
- Komisyon çalışmaları sırasında Başkan veya üyelerden herhangi biri mazeretine binaen Komisyondan muvakkaten veya tamamen ayrılmak durumunda kalırsa bağlı olduğu daire veya teşekkül yerine derhal bir başka temsilci tayin eder ve Devlet Planlama Teşkilatına bildirir.
- Komisyon üyelerinin bağlı buldukları daire veya teşekküller, bunların Komisyondaki görevlerini gereği gibi yerine getirmelerini sağlıya çak tedbirleri alırlar.
- Komisyon çalışmaları sırasında üzerinde mutabakata varılamayan hususlar ortaya çıkarsa, çeşitli görüşler nihai raporda ayrı ayrı belirtilir.
- Komisyonlar çalışmalarında kendilerine verilen görev veya görevler çerçevesinde hareket ederler.
- Komisyonlar icabında tali komisyonlar kurabilirler. Bu takdirde gerekli koordinasyon ve ahenk esas Komisyon Başkanınca sağlanır.
- Komisyona yeni üyeler alınmasına Komisyonca lüzum görüldüğü takdirde durum Planlama Teşkilatına bildirilir.
- Komisyonlar topladıkları bilgileri ve raporlarını Planlama Teşkilatına sunarlar. Bu bilgi ve raporların neşri, kullanma şekli vesaire gibi hususlarda karar verme yetkisi Planlama Teşkilatı veya daha üst makamlara aittir.
- Verilen raporlarda eksiklik veya hata müşahede edildiği takdirde Planlama Teşkilatı bunların ıslahını ilgili komisyondan isteyebilir.

Komisyonların ihtiyacı olan bilgilerin toplanması:

Bu Tüzük hükümlerine göre kurulan komisyonlar 91 sayılı kanunun 10 uncu maddesinde gösterilen bilgi alma imkânlarından faydalanırlar. Bu ruhsatla, ihtiyaç duyulan bilgilerin mahiyeti ve bunların nerelerden temin edileceği komisyon tarafından tespit olunduktan sonra Planlama Teşkilatı'nca ilgililerden istenir (DPT, 1963:165-166).

2.2. İLK PLANLAMA DENEYİMLERİ VE SEKTÖREL GELİŞİM

2.2.1. DPT'nin İlk Plan Taslağı

DP döneminde Plansızlığı esas alan anlayışla başlayan dönem, ekonominin darboğaza girmesi ile plan düşüncesinin de oluşmasına neden olmuştur. Ancak Adnan Menderes'in Plan konusundaki olumsuz fikirleri bir Planlama dairesini oluşumuna el vermiyordu. Yine de DP son zamanlarında 27 Mayıs Darbesi öncesi bu yönde bir süreç başlamıştır. Başbakan Menderesin planlamaya olumsuz bakmasına rağmen bu yönde girişimler söz konusu olmaktadır.

Bu yönde ilk işaretler ABD'de planlamayı anlatan bir kitabın çevirisi ile görülecektir. 1957 yılında Ankara Üniversitesi Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, New York Üniversitesi Amme İdaresi ve Sosyal Hizmetler Fakültesi ortak çeviriler serisinin ilki olarak yayınlanan "Devlet Planlarının Hazırlanması" isimli kitap çalışmasıdır. Bu kitapta planlama kavramı, kısa-uzun vadeli planlar, planlama örgütünün idare içindeki yeri, planlama ve siyasetçi ilişkileri gibi konulardaki tartışmalar ele alınarak, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaptığı planlama çalışmaları anlatılmaktadır. Ancak bu kitap bu yönde bir niyetin oluştuğuna dair bir işaret olarak okunsa da Demokrat Parti döneminde planlama konusundaki çabaların arka planında esas olarak dış finans odakları ile içerde İktidarın desteklediği büyük Sanayi kuruluşlarından gelen basınçlar çok daha önemli bir rol oynamaktaydı. Ancak bir planlama kurumunun kurulması Başbakanın Planlamayı CHP dönemindeki devletçi uygulamaların bir neticesi olarak gören düşüncesi ve bundan kaynaklanan olumsuz fikirleri nedeni ile açıktan yapılmasını imkânsızlaştırmaktaydı. Bu nedenle bu çabalar Başbakan'a pek iletilmeden üstü örtülü biçimde yürütülmekteydi.

Bu çerçevede hükümet tarafından, kamu harcamalarını eşgüdüm altına almak için bir girişimde bulunulmuş ve özellikle de iktisadi politikaların düzenli bir şekilde uygulanması, dışı kaynakların ülke ekonomisine yararlı bir şekilde kullanılması gerekçeleriyle 05.09.1958 tarih ve 4/10715 sayılı kararla (4 Ağustos 1958 kararlarının üzerinden daha bir ay geçmeden) bir “İktisat Koordinasyon Heyeti” kurulmuştur (Turgut, 1964:41).

27 Mayıs askeri müdahalesi öncesinde, bir planlama teşkilatının kurulmasıyla ilgili çalışmaların bir diğeri Dışişleri Bakanlığı içerisinde kurulan “Envestisyon Program Komitesi” ile başlayan süreçtir. Komite 1959 yılında, Alman Ekonomi Bakanı Ludwing Erhard’ın, Türkiye ile Almanya arasında çeşitli alanlarda yardım anlaşmaları imzalamak üzere Türkiye’ye geleceği haberi üzerine toplanmıştır. Yapılan komite toplantısına çeşitli kamu kurumlarının temsilcileri katılmış ve toplantıda Erhard’a sunulmak üzere, hangi alanda ne kadar yardım talep edilebileceği tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak toplantıya katılanlardan ne İktisadi Devlet Teşekkülleri Müdürleri, ne de diğer kamu kuruluşları yetkilileri sağlıklı ve net verileri ortaya koyamamışlardır. Sonuçta Erhard’a sunulmak üzere bazı projeler hazırlanması için komisyonun sekreteryası olarak Elektrik İşleri Etüt İdaresi tespit edilmiştir. Ancak komisyonun hazırladığı, yardım taleplerini içeren projeler Alman heyetine sunulduğunda, Erhard “bunlar plan değil, gereksinme listesi, siz kendinize önce bir plancı bulun” diyerek heyeti eli boş göndermiştir (Mihçioğlu, 1983:254). Ne yazık ki bu çabalara karşılık DP’nin ömrü bir Planlama dairesi kurmaya yetmemiştir.

Ama bu dönemde yürütülen faaliyetler darbe sonrası kurulacak kurumun alt yapısını teşkil etmiştir. Bu dönemde atılan en önemli adım ise Tinbergen isimli ünlü bir Hollandalı iktisatçı ve plancının Türkiye’ye davet edilmesi olmuştur.

Yatırım plan ve projelerinin olmaması nedeniyle dış yardım alınamayacağı çok net bir şekilde anlaşılmasından sonra Menderes hükümeti, herhangi bir dış yardım alabilmek için ciddi bir planlama çalışmasına başlamak gerekliliği kanaatine varmıştı ve de bu yönde girişimlerde bulunmaya da başlamıştır. Bu çerçevede Menderes hükümeti, o dönemde Türkiye’nin Lahey Büyükelçilik Müsteşarı olarak görev yapan Turgut Aytuğ vasıtasıyla, Jan Tinbergen ile temasa geçmiştir (Akçay, 2007:72).

Tinbergen bu hususta gereken yardımı yapmaya hazır olduğunu ve Ankara'ya gelerek hükümetle görüşebileceğini iletir. Bu girişimlerin sonunda Tinbergen ve yardımcısı Koopman 4 Nisan 1960'da Türkiye'ye gelir ve ilgililerle görüşmelere başlar. Tinbergen'in gelişi planlama örgütü ile ilgili yapılan çalışmalar açısından önemli bir gelişme niteliği taşıdığından çok önem verilmiştir. Bundan sonra hız verilen çalışmalar, Koordinasyon Bakanlığı'nın Mithatpaşa Caddesindeki binasında yürütülmüştür. Bu süreçte Tinbergen çalışacak uzman bulamamıştır. Buna rağmen yardımcısı ile çalışmalara başlayan Tinberger darbe beklentisi içindeki bürokrasiden gerekli verileri toplayamaz (Çilingiroğlu, 2014: 29).

27 Mayıs Darbesi sonrası ise tüm bu çalışmalar hızlanacaktır. Tinbergen ve Koopman'ın danışmanlığında bir planlama teşkilatı kurulması için çalışmalar hızlı bir şekilde yürütülecektir.

2.2.2. Akademik, Asker ve Devşirme Plancılar (İlk Plancılar)

İlk Plancılar denilince elbette ki DPT'nin kuruluşu ile birlikte ilk planı hazırlayan ekip akla gelmektedir. Fakat abartılı olmamak kaydıyla dönemin nabzını tutmak gerekirse ilk plancılar için "Özal öncesi plancılar" demek çok da yerinde olacaktır. Çünkü 1960-1980 planlı kalkınma dönemini temelde iki ana artere ayırmak mümkündür. Birincisi DPT'nin kuruluşu ile birlikte daha devletçi politikaları benimseyen "İlk Plancılar", ikincisi ise Özal'ın DPT müsteşarlığı ile birlikte başlayan özel sektör yanlısı, liberal politikalar izleyen plancılarıdır.

İlk plancıların hemen hepsi, o sıralarda yeni yeni güncellenen deyimle, ortanın solundaydılar. Aralarında sosyalistler, Marksistler yok değildi; ama onlar bir "alt-kültür" oluşturmanın ötesine bir türlü geçemediler. Bu solculuk, doğal olarak, 1960 model bir solculuktu. Yani, bugünün, evrensel, özgürlükçü, piyasa sistemiyle, özel girişimcilikle barışık, "Batı" anlamında sosyal demokrasiden oldukça uzak... Lafta kaldığı sürece toplumsal sorunlara duyarlıydılar, elbette. Ama iş kalkınma stratejisinin belirlenmesine, ekonomi politikalarının tasarılanmasına, kaynak tahsisine gelince, isteksizcede olsa, bu duyarlılıklar bir kenara itiliverirdi. Zira toplumsal sorunların çözümlenebilmesi için önce ekonomik gelişmenin sağlanması gerektiğine inanıyorlardı. Hazırladıkları planlarda ve yıllık programlarda, Türkiye'nin ekonomik yaşanabilirliği

(viability), plancuların en önde gelen amaçları olmuştur. Özellikle yurt içi tasarrufların yatırımların arttırılmasına ve dış ödemeler dengesi açığının küçültülmesine dönük hedeflere bu nedenle ağırlık verilmiştir. İdealleri, dış "yardıma" gereksinim duymadan hedeflediği kalkınma hızına esas olarak kendi kaynakları ile ulaşabilen bir ekonomi yaratmaktı (Kansu, 2004:207-208).

27 Mayıs Darbesi sonrası Anayasa teşkil etmeden kurulan ilk kurum DPT olmuştur. Darbecilerin bu denli ellerini çabuk tutmalarının en önemli nedeni darboğaza girmiş olan ekonomiyi düzeltmek için dış finansmana olan ihtiyaçtır. Türkiye'nin dışarıdan kredi bulabilmesi için de muhakkak bir planlama teşkilatına sahip olması gerekmektedir. Dış finansman kurumlarının Türkiye'nin kendi ülkelerindeki mükelleflerinin parasını çarçur etmesine izin verilememeliydi dahası verilen kredinin batık kredi olmaması içinde mutlaka ödenebilmesi gerekmektedir. Bunun için ise ekonominin planlı ve üretken olup hızlı büyüyerek gelir sağlaması, refahı çoğaltması gerekmektedir. Bu koşullar sağlandığı zaman Türkiye kredibilitesi olan bir ülke olarak yabancı finansmanı ve yabancı sermayeyi çekebilecek, aldığı kredileri ödeyebilecektir.

O yüzden darbe sonrası ilk yapılan işlerden biri bir planlama teşkilatının kurulması için çalışmalar yapılması olmuştur. Bu işi daha önce Tinbergen ve Koopmanla görüşmeleri yürüten Ayhan Çilingiroğlu vasıtası ile bu plancılarla da görüşen Devlet Bakanı Şefik İnan üstlenmiştir. Ancak sonradan kendi ifadesi ile "sırf merakından" bu süreci takip eden Kurmay Albay Şinasi Orel de sürece dâhil olacak ve o da bir Planlama Teşkilatı yasa tasarısı hazırlayacaktır. Orel bu sürece nasıl dâhil olduğunu şöyle anlatmaktadır:

Ankara Komutanlığı Kurmay Başkanlığı yaptığım sırada üst katta çalışan Devlet Bakanı Sayın Şefik İnan'ın bir planlama tasarısı hazırlamakla görevlendirildiğini duymuştum. 1955-1958 yılları arasında Washington'da NATO Daimi Grubu nezdindeki Türk Askeri Temsil Heyeti üyesi olarak bulunduğum sırada George Washington Üniversitesinin Ekonomi ve İngilizce gece kurslarına devam etmişim. Çeşitli devrelerdeki iktisadi planlama teşkilatları dikkatimi çekmişti. Esasen iktisat benim için ikinci bir meslek gibiydi. Bu konuda elime geçen her kitabı zevkle okurdum ve hala okurum. Sırf merak saikasıyla Sayın Şefik İnan'dan bir randevu rica ettim. İki üç gün sonra Bnb. (Orgeneral) Recep Ergun'la Bnb. (Emekli General, Antalya Milletvekili) Kadri Altay'ı yanıma alarak kendisini ziyaret ettim. Sayın İnan yaptığı işi anlattı. Anladığıma göre, lağvedilen koordinasyon dairesinin biraz daha mükemmeli bir teşkilat oluyordu. Ama öğrendiğim planlamalara benzemiyordu. O akşam Başbakanlık Müsteşarı Sayın Türkeş'i ziyaret ettim. Sayın İnan'la yaptığımız görüşmeyi naklettim. Sayın Türkeş. "bir tasarı da siz hazırlayın, onu da mütalaa ederiz" dedi. Sayın İnan'la görüşmek için bana kimse direktif vermedi (Mihçioğlu, 1983:123).

İlk plancılar, karma ekonomi sisteminden ve devletin ekonomik yaşama geniş ölçüde müdahalesinden yanaydılar. Piyasa sisteminin "gizli eline" hiç güvenleri yoktu. İlk plancılar sanayileşmeye, ağır sanayinin kurulmasına ve teknoloji üretimine büyük önem veriyorlardı. Üstelik sanayileşmenin "ulusal" olması gereğini vurgulamayı solculuklarının bir göstergesi olarak görürlerdi. Yabancı sermaye konusunda, en azından "temkinliydi". Karma ekonomi sisteminden yanaydılar. Servet düşmanlığı derecesine varmasa da, özel sektöre pek sıcak bakmazlardı. Teşvik sistemiyle, kamusal kaynakların özel sektöre aktarımını bir türlü içlerine sindiremezlerdi. Teşvik taleplerini, kılı kırk yarararak inceler, isteksizce onaylardı (Kansu, 2004:208).

2.2.3. Orel Tasarısı Askeri Alternatif Öneri Paketi

Önceki bölümde belirttiğimiz gibi başlangıçta iki planlama teşkilatı tasarısı söz konusudur. Ancak Milli Birlik Komitesi'ndeki (MBK) eğilim bu işin asker birisi ile yapılmasıdır. Tinbergen ve Koopman iki tarafa da danışmanlık vermekte ve nasıl bir Planlama Teşkilatı olması gerektiğini belirtmektedirler. MBK'da o dönem oluşan eğilim DPT gibi bir kurumun politikacı denen "popülist" bir tipolojinin bu işten uzak durması gerektiğidir. Askerdeki algıya göre siyaset gibi kötü bir işe ulaşmamış bu nedenle de temiz olan bürokrat ve teknokratların ekonominin dümeninde olmasıydı. Mihçioğlu bu algıyı ve algıya mukabil askerinin zihnindeki Planlama teşkilatının mantığı ve yapısını Orel üzerinde şöyle tanımlamaktadır.

"Bir aralık, planlama amaçlarını belirlemek üzere bir araya gelecek eşit sayıdaki Bakanlarla Planlama örgütü üst düzey yöneticilerinin bu amaçlar üzerinde anlaşamamaları, bir başka deyişle oyların kilitlenmesi durumunda çözümün nasıl bulunacağı konusuna takılmış, açıkça anlaşılacağına göre sorunu daha çok bir oylama konusu olarak görmüştü. O günlerde politikacı denilen kişi hep kötü düşünüp yanlış davranan çıkarıcı bir şeytan, politika çamuruna bulaşmamış uzman bürokrat ise hep iyiyi, doğruyu bilip öyle davranan bir melek olarak algılanıyordu. Doğmasında Demokrat Parti dönemi uygulamalarının büyük payı bulunan bu izlenim gerçeğe uymadığı gibi, demokrasi denen yönetim biçiminin ana düşüncesine de tümüyle ters düşüyordu. En azından dört yılda bir seçmen karşısında sınav vermek, bu yüzden de ona karşı duyarlı olmak durumunda bulunan politikacıyı kendini kötülöklere adanmış bir 'kişi olarak düşünmek gerçekçilikten olabildiğince uzak bir görüştü. Yurttaşın "değer"lerinin bir yansıtıcısı olan politikacıya danışmanlık etmesi, ona ışık tutması gereken planlama uzmanlarına sayılarına bakarak onlarınkine eşit bir ağırlık tanımak da -gerçekçilikten uzaklığının yanı sıra- uzmanı devlet içinde devlet durumuna getirmekten başka bir anlam taşımaz, yönetim biliminin ana ilkeleriyle de bağdaşmazdı. Görüşmeler sırasında bu düşüncemi kısaca dile getirmek,' bu arada alışılmış anlamda bir oylamanın burada söz konusu olamayacağını belirtmek gereğini duymuştum" (Mihçioğlu, 1983:125).

Buradan da anlaşıldığı gibi Orel'in Tasarısı MBK'daki eğilimi, yansıtacak düzeyde siyasilere karşı mesafeli akademisyenlerin, bürokratların oluşturduğu, olabildiğince özerk bir teknik kurul düşüncesini içermektedir. Oylama meselesi de YPK ekseninde düşünülmektedir. Nitekim YPK'da ağırlıklı olan uzmanlardan oluştuğu için oylamada çoğunluk uzmanlar olacaktır ve teknokratların sözü nihai belirleyici olacaktır.

Orel'in taslağında İnan'ın farklı olarak sosyal planlamada söz konusu olacaktır. Akçay bu konuya dair şu tanıklıkları ortaya çıkaracaktır;

Buna göre MBK başkanı Cemal Gürsel sosyal planlamanın yeni kurulacak olan teşkilatta olması gerektiğini savunurken, Sefik İnan'ın -Tinbergen ve Koopman'dan yararlanarak- hazırladığı taslakta sosyal planlamaya yer verilmemiştir. İnan'ın tasarısında, iktisadi sorunların yatırımların düzenli hale getirilmesiyle çözüleceği ve bunun için de planlama yapılması gerektiği belirtilmiştir Bunun üzerine sosyal planlama ile ilgili bir çalışma yapmak üzere, İnan'dan ayrı olarak Nur Yalman'a görev verilmiştir. Daha sonra Yalman, Karaosmanoğlu ile birlikte başbakanlıktan gelen bu talep üzerine Sosyal Planlama Dairesinin Kuruluşu ile ilgili bir çalışma yaparak, dönemin Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş'e götürmüştür; Türkeş de kendilerine, Şinasi Orel başkanlığında yürütülen planlama çalışmalarına dâhil olmalarını söylemiştir (Akçay, 2007: 78).

Milli Birlik Komitesi'ndeki (MBK) eğilim DPT'nin tamamı ile özerk olması şeklindedir. Bazı MBK üyeleri DPT'nin sadece hükümetlere "tavsiye" ve "müşavirlik" etmesinin yeterli olmadığını, bunun yerine aldığı kararları hükümetlere "emretmesi" gerektiği ifade etmişlerdir. Ancak MBK içindeki bir başka grup üye ise bunun "devlet içinde devlet" olacağını belirterek bu görüşe karşı çıkmışlardır. Bütün bu tartışmalar düşünüldüğünde Orel'in askerinin görüş ve eğilimine uygun olarak önce tamamı ile özerk bir yapı kurgulamış olduğu düşünülebilir. Ancak tam da bu nedenle revizyon istenmiştir ve sonra gerekli revizyon yapıp nihai karar vericiyi meclis olarak düşünen bir taslak ortaya çıkmış ve MBK'da kabul edilerek yasalaşmıştır.

2.2.4. Bir Buçuk Yıllık İlk Kalkınma Planı

DPT'nin kuruluş döneminde ilk beş yıllık planı hazırlayan ekip tarafından bu plana geçmeden önce 1.5 yıllık bir taslak plan hazırlanmıştır. Bunun nedeni ise gerekli olan fakat az olan verilerdir. Dahası birinci beş yıllık plan için birçok yasal değişiklik de gerekiyordu. Bu kapsamda yapılan ilk iş "1961 Yılı Devlet Bütçesi Hakkında Mütalaa" olmuştur. Hazırlanan bu çalışmada, geçmiş yılların arz ve talep durumları tespit edilerek, ekonominin toplam kaynakları ile bunlara yapılan harcamalar ortaya konmuş ve 1961 yılı için tahminler yapılmıştır. DPT'nin yaptığı bu ilk

çalışmadan sonra, kalkınma planlarının hazırlanması ve planlı sisteme geçiş için, bir hazırlık döneminin gerekli olduğu görülmüştür. 1962 yılı için basit bir “yıllık programın hazırlanması” ve 1962 yılı bütçesinin, bu programın genel çerçevesi içinde oluşturulması öngörülmüş, 1963 yılı ise beş yıllık planın başlangıcı olarak tespit edilmiştir.

1962 programı için yapılan hazırlıklarda farklı konularda bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunların en önemlilerinden biri kamu bürokrasisinin planlı çalışma sistemine alışkın olmamasından kaynaklanmaktadır. Oysa kamu bürokrasisindeki koordinasyon, planlama için hayati önem taşımaktadır. Ancak bu dönemde devlet dairelerinin koordinasyonu anlamamış olmaları, bazı dairelerin ise örgütlenme şeklin koordinasyonu güçleştirecek şekildedir, bir kısmını da böyle bir koordinasyon için hem yeterli birikime sahip olmaması, hem de koordinasyon açısından uygunsuz eğilim ve temayül ve geleneklere sahip olmaları bu tür bir kapsamlı planı yapmak için gerekli altlıklar oluşturamadığından bir geçiş planı daha anlamlı görülmüştür (Akçay, 2007: 85-88).

2.2.5. DPT'nin Dönüşümü ve Özel Sektörün Gelişimi

DPT, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında, siyasi gücün askeri rejim ve bürokrasi tarafından paylaşıldığı bir ortamda kurulmuştu. Ekonominin özellikle sanayileşme stratejisi ve hedeflerinin belirlenmesinde DPT'nin özel sektöre, özel sektörün kısa vadeli çıkarlarına bir miktar mesafeli duracağı öngörülmüyordu. Bu yaklaşım terk edildi; DPT'nin belirlediği öncelikler ve hedefler giderek özel sektörün, özellikle de holdinglerin daha kısa vadeli perspektifleri çerçevesinde belirlenmeye başladı. Özel sektör çevreleri ağır sanayi ya da yüksek teknolojiyi değil, güçlü bir biçimde korunan iç pazarda kısa vadeli karları en önemli hedef olarak görüyor, ağırlığın iç pazar için dayanıklı tüketim malları ve otomotiv üretimine verilmesini gerekirse bu konularda çokuluslu şirketlerle işbirliği yapılmasını istiyorlardı (Pamuk, 2013:250).

O dönem Türkiye’de özel sektörün en önemli dezavantajı; ithalat tarafı ihracatçı yapısının oldukça üstünde olan bu sebeple de dış bağımlılığı yüksek olan dönemin araştırmacılarının tabiriyle “Montajcı” olarak nitelendirilen bir yapıya sahiptir.

Türkiye’de sanayinin oluşumunda ithalat yasası nedeniyle genişleyen piyasa talebini karşılayamaz olmasıdır.

Cem (2016:386) o dönem Türk özel sektöründe yaşananları aşağıdaki tespitleri ile şöyle özetlemektedir:

Bu durumda, tüccar-eşraftan olma sanayici için ‘kolayına’ gidecektir. İşin kolayı ‘montajcı’ bir sanayi kurmak, bu şekilde talebi karşılamaktadır. Eğer memleketin radyo yapacak gücü yokken radyoya talebi yaratan bir gelir birikimi varsa, o zaman radyonun ‘parçaları’ yurda sokularak imalatın tümünü değil, ‘son safhasını’ yapan bir sanayi kurulacaktır. Örneğin, binek otomobil yapımında, 1973 yılında %69 oranında ‘yerli malzeme’ kullanıldığı üretici tarafından belirtilmektedir. Ne var ki, bu ‘yerli malzeme’nin önemli bölümünde, ithal malı girdiler bulunmaktadır. ‘Yerli’ diye nitelenen parçaların ithal girdileri DPT’nin bir araştırmasında incelenince, binek otomobilinde sadece %33 oranında yerli malzeme olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu oran üretim dalına göre değişmekte, yıldan yıla azalacağı umulmaktadır. Ancak genel çizgileriyle, 1970’lerdeki durum böyledir.

Türkiye’deki özel sanayi kesiminin yapısındaki bozukluk budur. Ülkenin ekonomik gücü hesabı alınmaksızın ‘yaratıcı’ değil, ‘yapıştırıcı’ bir sanayi kurulmuştur. Bir malı meydana getiren parçaların yaratılması safhası, ekonominin gücü yetmediğinden ve tatlı kar hazır beklediğinden, atlanmıştır. Ancak, iş imkânı artar, bir miktar döviz tasarruf edilir gerekçesiyle desteklenmesine rağmen, kurulan aceleci sanayi kaçınılmaz şekilde güçsüz ve israfçı olmuştur. Yurt kalkınmasını gerçekleştirmemiştir. Güçsüzlüğü sanayiden çok ithalata benzemesidir; hammadde değil parça ve işlenmiş madde ithal etmesinden doğmaktadır. Sanayi, büyüdüğü 1970’lerde bile bu özelliğinden kurtulamayacaktır. Özel sanayi kuruluşlarının montajcı-ithalatçı niteliği gelişme süreci içinde azalsa bile, bünyesel bir hastalık olarak 1970’lerin sonunda da etkinliğini korumaktadır. Hammadde diye ithal malı mamul madde kullanan bu sanayi, kendi girdilerinin pahalılığından ötürü ancak yüksek maliyetle üretim yapmakta, bu kez yaptıklarını dışarıya satma imkânını çok zor bulabilmektedir. Sanayinin bu özelliği, Türkiye’nin sanayileşme temposunu olumsuz etkilemiş; özellikle 1960’larda, hem hiç derecesinde ihracat yapan özel sanayinin hammadde ihtiyacını sağlamak uğruna, ülkenin gelirinin yarısı tüketilmiş; yatırımları geliştirmek için bu kaynaktan yararlanılamamıştır. Bu dönemde, bir bölümümü imalat sanayinin oluşturduğu toplam sanayi ürünlerinin dışa satımından yılda yaklaşık 80 milyon dolar elde edilirken, imalat sanayinin yıllık ‘hammadde’ gereği için gene her yıl yaklaşık 150 milyon dolar ödenmiştir. İla, boya ve benzeri sanayinin sadece 1967’de dışarıya hammadde için ödediği, 72 milyon dolardır. “1966’daki ihracatı 23 milyon lira olan tekstil sanayinin o yılki ithalatı, merinos, suni ve sentetik elyaf ve iplik, mamul madde olarak 400 milyon liradır.

1970’lerde, sanayinin güçsüzlüğünden ileri gelen sonuçlar bir ölçüde hafifleyecek ama özelliklerini koruyacak kendilerini sürdürmektedir. 1970’lerin sonunda, sanayinin ihracattaki payı %30 civarındadır. 600-700 milyon dolarlık bu atkıya karşılık, aynı sanayi, bir milyar dolardan fazla bir hammadde, daha doğrusu, mamul madde ithalatına bağımlıdır. Bu niteliğinden ötürü, sanayi, hem yatırımda kullanabilecek fonları kendi montaj maddesi ihtiyacında kullanmakta hem de Türkiye’yi sık sık döviz darboğazına sokabilmektedir. Ekonominin dışa bağımlılığına ve sürekli borç aranmasına da, bu durum yol açmaktadır. Tüccar-eşraf ikilisinin öncülüğündeki sanayileşme, ancak böylesine gerçekleşebilmektedir. Köklü bir sanayinin kurulması girişimcilik, büyük sermaye, tecrübe ister ki, bunlar az gelişmiş burjuvazide ya yoktur ya da çok gecikerek eksik oluşmaktadır (Cem, 2016:386).

DPT’nin kullandığı görelî otonomi, esas olarak işlevinden kaynaklanmıştır. Yukarıda da değinildiği gibi 1960’lı yılların başında, planlama düşüncesinin prestiji çok yüksektir ve planlama toplumun tüm sorunlarını çözebilecek adeta sihirli bir araç olarak

algılanmaktadır. İşte bu ortam içinde DPT'nin işlevsel etkinliği hızla artmış, kurumsal kontrol olanakları büyümüştür. Örneğin kamu kesiminin hemen hemen tüm yatırımları, özel teşebbüs için ne gibi teşvikler sağlanacağı, yabancı sermaye, hatta fiyat vb. makro politika kararları üzerinde DPT'nin ciddi kontrolü sağlanmıştır. Başka bir deyişle DPT, Türkiye'nin kaynaklarının dağıtımında, yaratılacak rant ve olanakların kimlerce kullanılacağını belirlemede etkin bir merkezi karar organı haline gelmiştir. Doğal olarak böyle bir konuma girmek DPT üzerindeki baskı ve çatışmaları yoğunlaştırmış; bu baskıların giderek artması sonucu kurum adım adım partizanlaştırılmıştır. Böylece 20 yıllık gelişmenin sonunda kurumun otonomisi ve buna bağlı olarak prestiji büyük bir düşüş kaybederek sıfır noktasına yaklaşmıştır (Şaylan, 1981:196).

2.2.6. DPT Müsteşarlığı Döneminde Özal ve Özel Sektör

Özal, 1967 yılının ocak ayında Planlama'ya müsteşar olduğunda, ikinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıkları sonuna yaklaşmıştı. Planlama'ya gelir gelmez, hatta belki de, daha müsteşar olma hayalleri kurarken bile, kalbinde yatan özel sektörü desteklemek için elinin altında ne kadar güçlü bir potansiyel olduğunun farkına varmıştı. Sonra ki yıllarda daha da belirginleşen o "iş bitirici" becerisiyle, DPT müsteşarlığının kendisine sunduğu yetkileri bu potansiyeli genişletmek ve ülke kalkınmasında sonuna kadar kullanmak için harekete geçti. İlk iş, kendisine bu yolda yardımcı olacak kadroyu, sistemi ve yönetsel mekanizmaları yaratmaktı (Kansu, 2004:240-241).

1967 yılında Turgut Özal'ın, Başbakan Süleyman Demirel tarafından DPT'ye müsteşar olarak atanması, DPT'nin özel sektörü destekleyen bir yapıya dönüşümünü çok iyi yansıtır. Daha da ileri gidilirse bu süreçte DPT; özel sektöre imtiyazlar dağıtan bir kuruma dönüştüğünü söylemek mümkündür. Tam da bu noktada hızla başlayan "Holding Erozyonu"nu ve hedeflerinden giderek uzaklaşan dönemin ithal ikameci sanayileşme politikasını Pamuk (2013:250) eserinde şöyle açıklamaktadır:

Holdingler ise özel sektör denetimindeki ithal ikamesi yoluyla sanayileşme sürecine hakim olan firma tipini en iyi biçimde yansıtıyorlar. Holdinglerin bir avantajı, aynı sermaye grubunun denetimindeki şirketlerin kendi aralarındaki eşgüdümü kolaylaştırmak ise, diğeri de yasalarla holdinglere sağlanan çeşitli vergi indirimlerinden ve diğer desteklerden yararlanmaktır. OYAK'ın diğer holdinglerden de daha ayrıcalıklı bir konumu vardı. 1970'li yıllarda siyasal istikrarsızlıkların artmasından sonra kurulan kısa dönemli darbe ve koalisyon hükümetleri sırasında, iktisat politikası giderek kısa vadeli hedeflere odaklandı. İthal ikamesi yoluyla sanayileşme süreci giderek uzun vadeli hedeflerden, etkinlik, rekabet gibi ölçütlerden uzaklaştı,

özel sektörün kısa vadeli taleplerine ve ekonominin günlük koşullarına göre belirlenmeye başladı. Daha rekabetçi çalışan yapılar oluşturmak yerine, devlete yakın durmak ve devletten destek almak daha önemli oldu. Örneğin rekabet gücü daha yüksek olan sanayi dallarının ihracata yönlendirilmesi hedefinden vazgeçildi. Hangi sektörlerin koruma kapsamına alınacağı yerli üretimin hangi dallarda yapılacağına ilişkin kararlar, uzun vadeli maliyet ve rekabet hesaplarına göre değil, farklı holdinglerin taleplerine ve hükümet üzerindeki etkilerine göre alınmaya başladı. Böylece ithal ikamesi sürecinin kendi iç mantığı giderek zayıfladı. Daha önce devletçilik döneminde olduğu gibi, özel sektör önderliğinde ithal ikamesi yoluyla sanayileşme stratejisi altında da devletin küçük ya da büyük alımları, yaptırdığı inşaatlar, bu amaçlarla açılan ihaleler, kamu ve özel sektör bankalarının kullandırdıkları krediler ve diğer yöntemler özel sektörü güçlendirmenin, özellikle hükümete yakın kesimler arasından bir burjuvazi yaratmanın yöntemleri olarak kullanıldı. Sonrasında özel sektör giderek güçlenir ve öne çıkarken, devletin özel sektör içinde ayrıcalıklar dağıtma rolü farklı biçimlerde de olsa sürdü. Esnafın talepleri daha güçlü bir biçimde gündeme geldi. Patronajın kökenleri, genellikle büyük toprak sahibi büyük kişilerle yoksul köylüler arasındaki eşitsiz ilişkilere uzanır. Patronaj ilişkileri güçlü kesimlerin geniş yığınları taleplerine eşitsiz güç ilişkilerini değiştirmeden yanıt vermelerini sağlıyordu. Patronaj ilişkileri vardı. Tarımsal üreticileri, işçilerin kentlerdeki esnafın artan gücü ve yükselen taleplerine tepki olarak biçimlenen bir diğer küme kurum da gelirin bölüşümü ile ilgiliydi. Kentlerdeki küçük esnafa sağlanan ucuz krediler de aynı uygulamaların bir parçasıydı. 1960'lı ve 1970'li yıllarda hükümetler ve DPT sanayileşmenin tabanını güçlendirmek, teknolojiler kullanılmasını ve bunların geliştirilmesini sağlamak ve nihayet sanayi üretimini ihracata yönlendirmek gibi uzun vadeli hedefler izlemek yerine kısa vadeli karlar peşinde koşan özel sektöre ayrıcalık dağıtmayı ve tarımsal üreticilerin, işçilerin, kentlerdeki esnafın daha yüksek gelir taleplerini kabullenmeyi tercih ettiler (Pamuk, 2013:250).

DPT'nin yeni müsteşarıyla, ilk Plancılar arasında çıkan başka bir anlaşmazlıkta, Özal'ın İkinci Plan dokümanında, “sanayi sektörünün gelişmesi bundan böyle tamamen özel sektöre bırakılacak; kamu sektörü Plan döneminde bu alana yatırım yapmayacaktır,” tarzında bir ibarenin "Plan İlkeleri" arasında yer almasını istemesiyle patlak verdi (Kansu, 2004:251).

Özal ve ekibinin göreve gelir gelmez ilk faaliyetleri devlet bütçesinden oluşturulacak bir "Kalkınma Fonu" kurmak olmuştur. Bu husus İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, “Ekonomik gelişme ve özellikle sınai gelişme ile ilgili araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin etkin bir şekilde düzenlenmesi, en yeni teknolojik gelişmelerin izlenebilmesi adına” DPT bütçesinde fon tahsis edileceği açıklanmıştır. Bu noktada Özal; özel sektörü tetikleyecek düşük maliyetli krediler sağlayacak bir fon oluşturmaya çalışmıştır. Bu kulağa hoş gelen uygulamada dönemin bir gerçeği dikkate alınmamıştır. Oda kamudaki planlama, projelendirme deneyiminin özel sektörde henüz oluşmamış olmasıdır. Yani o dönemde özel sektör yatırım projesi geliştirme becerisine büyük ölçüde sahip değildir.

Ancak, Kalkınma Fonu, çalıştırmaya başlar başlamaz, Özal'ın "özel sektörü desteklemekten" kastının biraz farklı olduğu ortaya çıktı. Kalkınma Fonu,"Özal'ın Fonu" haline geliverdi. Fon, önerilen objektif ve teknik kriterler bir tarafa bırakılarak, kişisel tercihlerle kullanılmaya başladı. Özal, özel şirketlerden gelecek proje tekliflerini değerlendirmek yerine, kendisinin yapılmasını gerekli gördüğü projeleri, Fon desteği vaadi ile "pazarlamaya" girişti. Vereceği mali desteğe karşılık, tesislerin hangi kapasitede, hangi teknolojiyi kullanarak, nerede gerçekleştirilmesi gerektiğini "telkin", daha doğrusu, "empoze" etmeye başladı. Ucuz kamu fonlarından yararlanmak istedikleri için Planlama Müsteşarı ile aralarının bozulmasını göze alamayan özel yatırımcılar da, Özal'ın önerilerine karşı çıkmaktan çekiniyorlardı (Kansu, 2004:281-282).

Özal'ın özel sektörün desteklenmesi için düşündüğü esas araç, mevcut teşvik önlemlerinin kapsamalarını genişleterek, güçlendirerek, sistematize ederek ve kurumsallaştırarak, etkili bir mekanizma haline getirmektir. Nitekim bu sistem o kadar "başarılı" oldu ki, yerine oturduktan sonra birkaç yıl içinde, genel ekonomik ve sosyal kalkınma kavramları geri plana itilmiştir. İlk Plancıların korktukları gibi, özel sektörün teşviki, planlama sisteminin bel kemiği, temel mekanizması ve DPT'nin en öncelikli işlevi haline gelmiştir.

Türkiye'de özel sektörü teşvik araçları Özal'ın DPT Müsteşarlığından evvel de bulunmaktadır. 1950'lerden itibaren dönemin politika yapımcıları tarafından bazı yasal ve idari düzenlemelerle özel sektör girişimlerini sübvansede edilmektedir. Fakat müsteşarlığı döneminde Özal'ın aradığı tam olarak bu değildir. Çünkü o süreçte teşvik mekanizması oldukça dağınık bir vaziyettedir. Örneğin, Kansu (2004:286) "474 sayılı yasaya göre, gümrük muafiyeti Gümrük Bakanlığı'na, yatırım indirimi Maliye Bakanlığı'na ve yabancı sermaye işleri de Ticaret Bakanlığına bağlıydı" diyerek bunu net biçimde ortaya koymaktadır. Tüm bu sistematığın de üstünde DPT ve son karar mekanizması rolüyle Bakanlar Kurulu bulunmaktadır. Bu yapı tabii yönden şikayet, bürokrasi ve karmaşayı da peşinden getirmektedir.

1980'li yıllarda DPT'nin örgütsel kuruluşunda yaşanan değişimi iki noktada ele almak mümkündür. İlk olarak, DPT'nin merkez teşkilatını oluşturan üçlü yapı ortadan kaldırılmış ve değişen planlama anlayışına uygun olarak yeni birimler kurulmuştur.

Bütüncül planlama anlayışı çerçevesinde oluşturulan üçlü yapılanmadan vazgeçilerek “teşvik ve uygulama”, “yabancı sermaye” ve “serbest bölge başkanlıkları” şeklinde yeni birimler oluşturulmuştur (Övgün, 2010:190).

2.3. ÖZEL SEKTÖR PERPEKTİFİNDEN KALKINMA PLANLARI (1960-1980)

Türkiye ekonomisinde planlı dönemde meydana gelen dönüşümlerin yapısal sonuçlarını özel imalat sanayimizdeki gelişmelerde görmek mümkündür. Aşağıdaki tablo, Soral (1972:19) hazırlanmış ve Türk özel imalat sanayinde 1951-1967 döneminde gerçekleştirilen hızlı büyümeyi yansıtmaktadır. Özel sektör yatırımlarında sağlanan sürekli artışların sonucunda üretim ve katma değer rakamlarında büyük yükselmeler meydana gelmiştir. Özellikle, 1959'dan sonra gelişmenin çok hızlı bir tempo içinde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 2.2: Özel İmalat Sanayinde Gelişmeler (Cari Fiyatlarla)

Yıllar	Yatırımlar	Endeks %	Üretim	Endeks %	Katma Değer	Endeks %
1951	43.976.541	100	1.291.317.470	100	363.451.567	100
1952	72.522.811	164	1.444.054.830	111	428.837.182	117
1953	130.214.061	296	1.870.874.443	144	604.565.119	166
1954	111.778.935	254	2.314.971.217	179	746.883.741	205
1955	151.172.736	343	2.981.106.741	230	931.182.621	256
1956	200.757.983	456	3.576.635.692	276	1.120.551.533	308
1957	171.554.480	390	4.886.261.865	378	1.624.172.637	446
1958	183.490.411	417	6.007.150.094	465	2.068.530.615	569
1959	286.265.726	650	7.627.940.232	590	2.452.480.807	674
1960	277.314.355	630	7.936.733.411	614	-	-
1961	285.800.677	649	9.548.902.172	739	3.007.165.765	827
1962	319.368.414	726	10.134.461.214	784	3.283.151.239	903
1963	537.953.631	1223	10.966.058.065	849	3.139.183.577	863
1964	845.421.597	1922	13.212.467.382	1023	3.384.676.253	1068
1965	899.428.852	2045	15.161.867.753	1174	4.960.125.737	1364
1966	1.056.393.592	2402	18.165.964.584	1407	5.988.799.324	1647
1967	1.405.665.123	3196	21.788.793.336	1687	6.684.921.369	1839

Kaynak: Soral, Erdoğan (1972), Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri, Devlet Planlama Teşkilatı, ID:56709.

2.3.1. Planlı Dönemde İthal İkameci Sanayileşme

İthal İkameci Sanayileşme ithal edilen mamullerin memleket içinde üretilmesi ve bu biçimde sanayileşme yapısının oluşturulmasını hedefleyen bir sanayileşme politikasıdır. Bir başka deyişle ithal ikamecilik, ekonomideki toplam arz portföyü içindeki ithalatın payını düşürerek yurt içi üretimin payını yükseltmeyi hedefleyen ekonomik gelişim ve sanayileşme stratejisidir.

Türkiye’de İthal İkameci Sanayileşme süreci Demokrat Parti döneminde başladı denilebilir. Ancak bu ekonomik kalkınma modelinin en geniş biçimde uygulanması süreci 1960 ile 1979 arasındaki süreç olmaktadır. İthal İkameci Sanayi politikası genel olarak iktisat tarihçileri tarafından bilinçli olmayan bir dönem olarak görülmektedir. Bir tercih olarak bu sanayileşme politikasının ise 1960’lı yıllardan itibaren başlayıp 24 Ocak Kararlarına kadar devam ettiği de yine ekonomi tarihçelerimiz tarafından üzerinde mütabakata varılan bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim Birinci Beş Yıllık Plan'da yer alan Planlı Kalkınmanın 15 yıllık Hedefleri bölümünde ithal ikameci stratejinin gerekliliği savunulmuş ve şu görüş dile getirilmiştir.

Öte yandan ithalâtı ikame yatırımlarının etkisi daha çok ilk beş yıl içinde kendini gösterecektir. Bu dönemde ithalâtı ikame imkânları geniş ölçüde kullanılmış olacaktır. İthalâtın ikamesinde gene uzun süreli bir mukayeseli maliyet strüktürü göz önünde tutulmuş, öncelikler yüksek bir ticaret hacminde denge kurmak hedefi ile uzlaşacak şekilde tesbit edilmiştir (DPT, 1963:42).

Türk ekonomisi de önemli bir yapısal değişiklik geçirmiş ve ithal ikameci bir sanayileşme stratejisi uygulanmaya başlanmıştı. Kalkınma planlarının, büyük ölçüde pragmatik ve bu nedenle ilkesiz ve güvenilmez nitelikteki politika oluşturma ve uygulama sürecini değiştirebilecek gücü yoktu. Bununla birlikte planlama olgusu, hükümetlerin etki sahaları ve özel teşebbüse bırakılan alanların niteliğine ilişkin yeni sorunların doğmasına neden oldu. Her şeye rağmen, özel sektör bu dönem içerisinde güçlenmesini sürdürdü. Özel sektör, 1980’lerin başında sanayide önemli bir güce erişmişti, büyük firmalar da oldukça yetkin örgütlenme yapıları kurmuş durumdaydılar. Ayrıca, söz konusu dönemde büyük işadamlarının toplumsal konumlarında da bir gelişme süreci gözlenmekteydi. İkinci olarak ise, büyük iş çevrelerinin 1960’lardan

başlayarak kendilerini özel sektörün diğer kesimlerinin de içinde olduğu kuruluşlardan uzaklaştırdıkları izlenmekteydi. 1971 yılında TÜSİAD'ın kurulması bu gelişmelerin sonucudur (Buğra, 2013:192).

İthal ikameci politika da belirli bir süre sonra özel sektör müteşebbisleri üzerinde zorlayıcı bir rol oynamaya başlamıştır. Buğra (2013:104) çalışmasında bunu biyografilere dayalı bir örnekle açıklamaktadır:

Türkiye'de 1960'lar ve 1970'ler işadamlarının toplum içerisine çıkmaktan kaçındıkları, ortalıkta fazla görünmemeye özen gösterdikleri yıllardı. Bir diğer girişimci Alber Bilen'dir. Bilen kimya sanayi alanında kırk yıldan fazla çalışmıştır. Kendisi, gerek babasının başarısız bir girişimi, gerekse, diğer Hıristiyan ve Musevi aileler gibi, Varlık Vergisi'nin etkilerinden dolayı zor zamanlar yaşamış olan orta halli bir Musevi ailenin oğludur. 1950'lerde, döviz sıkıntısı iş âleminin en önemli sorunlarından biri haline gelmeye başlayınca, Bilen de, diğer birçok işadamı gibi, yabancı patent altında ithal ikameci bir üretime geçme fırsatlarını zorlamaya başladı (Buğra, 2013:104).

Durumun bunalıma dönüştüğü 1978 yılında, yaklaşık rakamlarla şöyle bir tablo vardır: Türkiye'nin toplam dış borçları 11 milyar dolara yaklaşmaktadır: Bunun 5 milyarı, vadesi 1978'de gelmiş borçlardır. Yani, Türkiye 5 milyar dolar bir ödeme yapmak durumdadır. Oysa bunu gerçekleştirmek imkansızdır ve Türkiye, bir yandan ithalatını büyük ölçüde azaltarak sanayi üretimini, yatırımlarını ve milli gelir artış hızını düşürmek zorunda kalmıştır, öte yandan alacaklılarını kapı kapı dolaşarak ve birtakım dış siyasal 'yumuşamalar' göstererek erteleme çareleri aramıştır. Sonuçta, vadesi gelmiş bu borcu ödeme gücüne Türkiye'nin maddeten sahip olmadığı alacaklılara bildirilmiş, ertelenmesi istenmiştir. Ne var ki, ekonominin ihtiyaç duyduğu 1,5 milyar dolarlık ek taze paranın bu arada ancak yarısı sağlanabilmiş, geri kalanın bulunamaması ise ciddi sorunlar yaratmıştır (Cem, 2016:362).

Askeri ve sivil hükümetlerin 80'lerde uygulamaya çalıştıkları paket, daha önce uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi nedeniyle fiyat mekanizmasının bozulduğu bir ülkede, liberal piyasa ekonomisini kurmaya amaçlıyordu. Başka bir deyişle, kaynak dağılımının piyasa sinyallerine dayanması için 'fiyatların düzeltilmesi' amaçlanıyordu. Başka ülkelerdeki benzer tecrübelerin gösterdiği gibi, bu tür politika değişiklikleri devletin küçülmesini gerektirmez. Tam tersine, bazı durumlarda iktisadi karar alma sürecinin merkezileşmesi liberalizasyon sürecinin başarısına katkıda bulunmuştur (Buğra, 2013:207-208).

Türk işadamları, ithal ikameci dönemde edindikleri, karı büyük, sosyal faydası küçük girişimcilik alanındaki becerilerini kullanmak için pek çok fırsat buldular. Bir yandan hükümet politikalarının istikrarsızlığı bu tür davranışların güçlenmesinde etkili olurken, bir yandan da, ulusal ekonomi içindeki giderek artan önemleri sayesinde işadamları da politika sürecini kendi çıkarları doğrultusunda etkileyerek veya amacından saptırarak, bu sürecin keyfilğini artırdılar. Başka bir deyişle, devlet, ekonomideki önemini koruyor, devlet politikası da partikülarist ilişkilerin etkisi altında, sağlam bir mantıktan yoksun, istikrarsızlık yaratan bir süreç halinde yol alıyordu (Buğra, 2013:359).

Sanayileşme çabası ithalatı yeterince azaltmamıştır. Yeterince azaltmak bir yana, bağımlılığı büsbütün artmıştır. Zira çeşitli alanlardaki sanayi yaratıcı olmaktan çok montajcıdır. Memleketin hammaddesini ya da dışarının hammaddesini alıp onu işleyen sıhhatli bir sanayi değil, Avrupa'nın zaten işlenmiş parçalarının alıp birbirine ekleyen israfçı bir sanayi kurulmuştur. Bu sanayi, Avrupa'nın mamul parçalarından, ithalata muhtaçtır. Dolayısıyla dış borçlara muhtaçtır. Bu durumda yabancı devletlerin Türkiye'ye verdiği borcun önemi söz konusu dönemde bir kat daha artmıştır. Borcun azalması halinde belirecek tehlike sadece belirli malların alımı, belirli sanayi dallarının kurulamaması, yatırımların azalması değil, bütünüyle sanayinin ve bağımlı ekonomik düzenin çökmesidir. Ne var ki Türk ekonomisinin bu özelliği, yabancı devletlerin eline eşi benzeri olmayan bir silah vermiştir. Üstelik tüccar-eşraf hem ekonomik düzenin sarsılmasından en büyük zararı görecektir, hem de Türkiye'nin iktidarı ve yabancılara muhatabıdır. Bu durum alacaklı devletlere fazladan bir koz sağlamaktadır. Zira borcu kısıtları anda, derme çatma sanayiyle beraber eşraf-tüccar iktidarı da yıkılmaya mahkûmdur (Cem, 2016:362).

2.3.2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Türk Özel Sektörü

Planlama'nın bu ilk kadrosu, DPT'de çalıştıkları kısa sürede, 1962 yılı için bir geçiş programı, bir on beş yıllık perspektif plan ve strateji dokümanı ile Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlanmasının sorumluluğunu yüklendiler. Türkiye'de örnek alabilecekleri hiçbir model olmamasına rağmen, beş yıllık planlar ve yıllık programlar için, aralarında bazı önemli farklılıklar olsa da, uzun yıllar izlenen bir metodoloji ve yöntem geliştirdiler. Plan ve programlar için makro-model, bu amaçla

"input-output" tablosu kullanımı, kalkınma hızı ve dış ödemeler için makro düzeyde, sektörel gelişmeler içinse mikro düzeyde hedefler saptanması, ekonominin tümü ve kamu sektörü için temel dengelerin tanımlanması, yatırımların proje bazında yıllık programlarda yer alması gibi kavramlar, yöntem açısından yaratılan yenilikler oldu. Makro düzeyde, vergi, döviz kuru, özel sektörün teşviki, yabancı sermaye politikalarından, sektörel planlamaya kadar kavramlar yöntemler geliştirdiler. Türkiye'de, ilk defa politika tasarımı, günlük ve kısa vadeli kararlara değil, teknik değerlendirmelere dayanan uzun vadeli perspektifler çerçevesinde oluşturuldu (Kansu, 2004:92).

Erder, v.d. (2003:35-36) dönemin İstanbul sanayisini anılarını anlattıkları bir panelde kısaca şu şekilde açıklamaktadırlar:

Tabii özel sektör de biraz anlatmak lazım; o sırada Dr. Koopman'la İstanbul'a gittik, özel sektörle temas edeceğiz. O zaman, İstanbul Sanayi Odası ile temas ettik. Rıza Ormancı genel sekreter. Sanayi Odası'ndan verilen adresine gittiğimiz zaman, Oda'nın çalışma mekanının Sirkeci'de bir apartman dairesinden ibaret olduğunu gördük. Ufak bir apartman dairesi. Genel sekreter, Maliye Bakanlığı'ndan gitme olduğu için, bazı istatistiki bilgiler derlenmiş ve elinde bir kopyası var, ona bakarak bilgi veriyordu. Koca İstanbul'da da sanayici olarak karşımıza çıkartılanlar sekiz kişi idi. Nejat Eczacıbaşı'nın iki fabrikası vardı ve toplantıya kendisi gelmişti, diğerleri kibrit fabrikasının genel müdürü filan, İstanbul sanayisi buydu (Erder, v.d., 2003:35-36).

DPT tarafından uygulanan "Sınai Eğilim Anketleri" neticelerine bakılırsa; Birinci Plân Döneminde ham madde temininde yaşanan zorluklar ile pazar sıkışıklığı sınai üretimini olumsuz etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmaya göre; hemen hemen Plân döneminin başlangıcından bu yana ham madde temin güçlüklerinin sanayicilerin problemleri içindeki payı %30' dur. Aynı ölçüdeki satış azlığı problemlerinden sonra işçi meseleleri, mâli imkânsızlıklar ve diğer sebepler üretimde eşit şiddet de olumsuz etki göstermişlerdir. Birinci Plân döneminde sanayi eğilim anketleri neticesine göre sınai üretimi olumsuz etkileyen faktörler tabloda gösterilmekte ve sanayi kolları itibariyle bu faktörlerin dağılışı hakkında örnekler verilmektedir.

Tablo 2.3: Sanayi Eğilim Anketlerine Göre Sınai Üretimi Olumsuz Etkileyen Faktörler (%)

6 Aylık Devreler	Satış Azlığı	Ham Madde Tedarik Güçlüğü	İşçi Meseleleri	Mali İmkânsızlık	Diğer Sebepler
1963-II	40	29	9	20	2
1964-I	36	22	14	16	12
1964-II	27	35	9	18	11
1965-I	33	30	7	11	19
1965-II	22	34	11	13	20

Kaynak: Uras, Güngör T. (1966), Özel Sanayi Sektörünün Gelişmesini Etkileyen Faktörler, Devlet Planlama Teşkilatı Dokümantasyon Şubesi, ID:6989, Ankara.

Türkiye ihracatının ortalama değeri 1951’de ‘100’ olarak belirtilirse, satılan malların değeri sürekli şekilde düştüğünden 1965’te 80 olmuştur. Yani, 1951’de 100 liraya satarken, aynı mal 1965’te satıldığında karşılık olarak sadece 80 lira alabilmekteyiz.

İhracatta ton başına ortalama değer hesaplanması, sadece genel bir fikir vermekle beraber, aynı gelişmeyi işaret etmektedir. 1950-54 döneminde, Türkiye, sattığı malların her bir tonu karşılığında 1.844 lira almıştır. 1955-1959’da ise bu değer 1.664 liraya, 1960-64’te 1.476 liraya düşmüş, 1965 yılında 1.568 lira olmuştur.

Dünyadaki genel eğilime uygun olarak, alınan bu maddelerin ortalama bir değeri her yıl biraz daha artmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı’nın sözü geçen çalışmasında, dıştan alım maddelerimizin 1956-1964 yılları arasında %10 pahalılaştığı belirtilmektedir. Yani, fiyatlar 1956’nın düzeyinde kalmış olsaydı, 7 milyara satın aldığımızı 6,3 milyara alabilecektir.

Devlet Planlama Teşkilatı’nın çalışmasına göre dış ticaret hadlerinin Türkiye’nin zararına gelişmesi, 1963’te 100 olarak belirtilince, 1956’daki 127’den 1965’teki 95’e doğru düşmüştür.

DPT’nin aynı çalışmasında belirtildiğine göre, 1956’daki ithalat ve ihracatının fiyat düzeyini Türkiye koruyabilmiş olsaydı, 1956-1965 döneminin dış ticaret açığı 10 milyar lira olacaktı. Yani, dış ticaret hadlerindeki olumsuz gelişme, bu dönemde Türkiye’ye döviz olarak 7,4 milyar (yılda 820 milyon) bir zarara mal olmuştur.

Nitekim, 1967 Temmuz'u sonlarına doğru 933 sayılı yasa çıkarıldı. Yasa, kalkınma plan hedeflerine varmaya yardımcı olmak amacıyla, devlet bütçesinden transfer yapılarak fonlar kurulabileceğini ve yatırımları, ihracatı ve yabancı sermaye akışını teşvik maksadıyla çok geniş bir önlemler demetini öngörüyordu. Gelir Vergisi Kanunu'nun bazı maddeleri değiştiriliyor, KİT'lerin özel sektörlerle karma teşebbüsler kurmasına olanak sağlanıyor, gümrük vergilerinden muafıklar ihdas ediliyor, gümrük vergi ve resimlerinin iadesiyle sınai ve turistik bölgeler tesisi ve tanzimi, ihracatın teşviki konularında Bakanlar Kuruluna geniş yetkiler veriliyor, Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi kaldırılarak yetkileri DPT'ye devrediliyordu. Ayrıca Plan'ın uygulanması konusunda kilit rol oynayacağı düşünülen müsteşar, genel müdür gibi üst düzey bürokratlarda Personel Kanunu'nun aradığı şartlar kaldırılıyor, bu görevlerde sözleşmeyle eleman çalıştırılmasına olanak sağlanıyordu. (Sonradan bu yasanın bazı maddeleri Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi; ama Özal bir yolunu bulup, uygulamaya devam etti) (Kansu, 2004:289).

1968 sonrasında ise önce birkaç yıllık durgunluk, 1972-73'te ise tarım ürünlerinin dünyadaki değerlenmesi nedeniyle yükselme görülmüştür. Ne var ki petrol fiyatlarındaki sıçrama bu dengeyi bozmuş ve Türkiye'nin dış ticaret hadlerinde hızlı bir düşüş başlamıştır (Cem, 2016:368).

Birinci plan aşamalı bir bölge planlama stratejisinden söz etmektedir. Birinci aşamada bölgesel boyutun proje düzeyinde de alınması öngörülmektedir. Bu aşamada, projelerin birden fazla kuruluş yeri için hazırlanması ve diğer yatırım ölçütlerince eşit olan projelerden geri kalmış bölgelerdekilerin seçimi istenilmektedir. İkinci aşamada daha aktif bir yönlendirme öngörülmektedir. İkinci aşamada daha aktif bir yönlendirme öngörülmektedir. Özel kesim yatırımlarının geri kalmış bölgelere yönlendirilmesi için teşvik tedbirleri alınacak ve kamu kesimi yatırımlarına bu yörelerde öncelik verilecektir. Üçüncü aşamada tüm ülkeyi kapsayacak çok yönlü bölge planlarının yapılması öngörülmüştür (Tekeli, 1981:373).

Tablo 2.4: Birinci Plan Döneminde Toplam Kredi Hacminin Bölgesel Dağılımı

Bölgeler	1963	1964	1965	1966	1967	Toplam	%
Orta-kuzey	4.370.976	8.267.536	9.817.547	12.453.855	17.397.898	52.307.812	41.77
Ege	1.787.727	2.169.914	2.606.520	3.274.575	3.662.416	13.501.152	10.78
Marmara	4.026.623	5.081.555	6.434.304	7.839.913	8.667.852	32.050.247	25.60
Akdeniz	1.146.257	1.269.695	1.539.440	2.052.280	2.551.462	8.559.134	6.83
Kuzey-Doğu	174.145	299.302	446.959	502.051	343.230	1.765.687	1.40
Güney-Doğu	161.958	249.222	281.334	347.892	440.921	1.481.327	1.18
Karadeniz	611.358	1.915.825	2.066.959	2.844.309	2.267.088	9.705.539	7.75
Orta-Doğu	233.566	304.390	367.812	445.534	466.650	1.817.952	1.45
Orta-Güney	475.023	683.241	866.960	1.043.529	998.126	4.066.879	3.24
TOPLAM	12.987.633	20.240.680	24.427.835	30.776.938	36.795.643	125.228.729	100.00

Kaynak: Ertuna, Özcan (1976), Planlı Dönemde Toplam Mevduatın Ve Toplam Kredilerin Bölgesel Dağılımı, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: DPT:1477-KÖYD:17, ID:61144, Ankara.

Plan döneminde toplam kredilerin bölgesel dağılımı yıllar itibariyle ve toplam olarak yukarıda ortaya konmuştur. Beş yıllık toplam kredinin %41.77' sinden Orta-Kuzey Bölgesi, % 25-60' ından Marmara Bölgesi ve %10.78' inden Ege Bölgesi yararlanmıştı. Diğer bir deyişle, toplam kredi hacminden üç gelişmiş bölge % 78.15 pay almışlardır. Buna karşılık kalkınmada öncelikle yörelerin önemli bir bölümünü oluşturan üç bölgenin (ortadoğu, kuzey doğu ve güneydoğu) toplam kredi hacminden aldığı pay sadece %4.03' tür.

Plan özel sektöre dönük beklentiler içermektedir. Bunun başında da yatırım gelmektedir. Plandan amaçlanan özel sektör yatırımlarının artmasıdır. Geçmiş yıllarda özel yatırımların gayrisâfi millî hâsıla içindeki oranı yüzde 6-7 arasında değişmiştir. Son üç yılın ortalaması yüzde 7 dir. Bu oranın plân dönemi sonunda yüzde 8 e yükseleceği tahmin edilmektedir. Özel yatırımların 1961 de 3,6 milyar liradan 1963 de 3,8 milyar liraya 1967 de 5,9 milyar liraya yükseleceği farz edilmiştir. Plân dönemi içinde ortalama yıllık artış oranı yüzde 11 dir. Plânlı kalkınmamızın sağlayacağı iktisadi üretimin ve artan faaliyet hacminin özel yatırımlar üzerinde olumlu bir etki yapacağı ve yatırımları teşvik için alınacak tedbirlerle bu sektör için tesbit edilen yatırım hedeflerinin gerçekleşebileceği umulmaktadır. Özel yatırımlarla ilgili seriler özel konut yapımını da içine almaktadır. Son üç yıl içinde Özel yatırımların ortalama yüzde 57 si konut yapımına gitmiştir. Önümüzdeki plân döneminde kalkınma hedefimizin

gerçekleşebilmesi için konut yatırımlarının belirli sınırlar içinde kalması, özel yatırımların daha çok verimli alanlara yönelmesi gerekmektedir. Beş yıllık plân döneminde konut yatırımlarında yılda ortalama yüzde 7 bir artışa karşılık üretgen yatırımlarda 17,3 bir artış beklenmektedir. Plân döneminde konut yatırımlarının özel yatırımlara oranı ortalama yüzde 52 ye düşmekte dönem sonunda ise yüzde 47 ye kadar inmektedir (DPT, 1963:136).

Planda özel sektöre yönelik mesaj ısrarlı bir biçimde iki konuda odaklanmaktadır. Birincisi özel sektörün verimli alanlara yatırım yapması ikincisi de tasarruf sağlayarak oto finansman ile yatırım yapmalarıdır. Bunun dışında teşviklerin uzun vadeli krediler halinde oluşması için gerekli kredi kuruluşlarının kurulacağı da belirtilmektedir. Lüks tüketimin özellikle de lüks konutun vergilendirileceği de belirtilerek özel sektörün lüks tüketim harcamalarını kısması için cebri (vergilendirme) yollar kullanılabilceği hatırlatılmaktadır.

2.3.3. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Türk Özel Sektörü

1968-1972 dönemini kapsayan İkinci Plan (DPT, 1968) için de, bölgeler arası dengeyi sağlamak baş amaç olmak niteliğini korumaktadır. Ama bunun başarılması için yeni bir yol önerilmektedir. Önerilen yaklaşım geri kalmış bölgelerde az sayıda şehirselle merkezlerde özellikle hizmet yığılması yaparak gelişme yaratmak ve kendi kendini besleyen ve çevresine yayılan bir büyümeyi başlatmaktır (Tekeli, 1981:374).

Plan özel sektörü teşvik edici önlemleri ise şöyle sıralamaktadır:

Özel sektörün 1968 - 1972 yıllarını kapsayan devrede toplam 57,4 milyar liralık yatırım yapacağı öngörülmektedir. Özel sektörün yatırım ve üretim hedeflerine varabilmek için duyacağı finansman ihtiyacı özel sektörün gönüllü tasarrufları ve dış tasarruflardan özel sektöre ayrılacak pay ve kamudan özel kesime yapılacak transferler ile karşılanacaktır. Gönüllü tasarrufların verimli yatırım alanlarına yönlenebilmesi için mali kurumların daha iyi işler bir düzene kavuşturulmaları gerekmektedir. İkinci Beş Yıllık Plan döneminde gönüllü tasarrufların özel kesim için öngörülen yatırım hedeflerini finanse etmeye yeterli olmaması nedeniyle 1970 yılından itibaren kamudan özel kesime kaynak transferi zorunlu görülmektedir. Bu fonlar, daha çok kurulması teşvik edilecek, karma teşebbüsler ve kurulacak. Özel sektör Yatırım Bankası eliyle verimli alanlara yöneltilerek kullanılacaktır. Özel sektörün kredi ihtiyacıyla ilgili yaklaşık nispi bağantılar, sektör için ilave yatırım hedefleri düşünülürken bu yatırımların işletme faaliyetleri dolayısıyla gerekli kılacağı ek finansman ihtiyacının da gözönünde bulundurulmasını zorunlu kılmaktadır.

Birinci Beş Yıllık Plan döneminde gayrimenkul teminat gösterme şartı, taksitli satışların finansmanı için gerekli örgütlenmenin sağlanmaması, sanayicilerin hammadde alım ve pazarlama ile ilgili senetlerinin reeskont kolaylıklarından faydalanamaması ve nihayet orta

vadeli kredi konusunda uygulamaya geçilememesi sanayicilerin banka sisteminden geniş ölçüde yararlanmalarını engellemiştir. Sınai yatırım ve kredi bankalarının faaliyeti Birinci Beş Yıllık Plan döneminde beklenen yönde gelişmemiştir. Bu konuda ilk Planda kar amacı güdülmüş, kredinin yüzde 200 ü civarında gayrimenkul teminat aranması ve hizmet masraflarının yüksekliği bu bankaların çalışmalarında ancak belli grup sanayicilerin yararlanması sonucunu ortaya çıkarmış, öte yanda bazı hallerde banka kaynaklarının sınırlı olması faaliyet alanının genişletilmesine imkan vermemiştir” (DPT,1968: 85-86).

Görüldüğü gibi ikinci beş yıllık planda özel sektörün daha fazla teşvik edilip sanayide daha da çok gelişme hedeflenmektedir, bunun için de özel sektör fonları üretilmektedir. Dahası yatırım noktasında özel sektör kamuya öncelikli görülmekte kamudan öze sektöre kaynak transferi yapılacağı belirtilmektedir.

1960'ların ikinci yarısında başlayan süreç; isimleri çok ortaklı şirket, halk şirketleri, hemşehri şirketleri, işçi şirketleri olarak değişen, bir ölçüde Türkiye'ye özgü şirketleşme heyecan ve olgusunun filizlenmeye başladığı yıllar olarak tanımlanabilir. Önceleri yurtdışındaki işçilerin tasarrufları genellikle yurttaki ailelerinin cari harcamalarına veya taşınmaz mallara yönelmesi gözlenmişse de sonraları bu tasarrufların iktisadi, sosyal ve yurtsever düşüncelerle bir ölçüde üretimin hizmetine tahsis edilmesi olayına tanık olunmuştur. Yurtdışında çalışan vatandaşlarımızın girişimiyle kendi tasarrufları, yurtiçindeki diğer küçük tasarrufları da uyararak ve desteğini alarak yöresel ölçekli bir yatırım ve sanayileşme heyecanı yaratmıştır. Gelişmiş yörelerde olduğu kadar kalkınmada öncelikli yörelerde de etkisini gösteren bu eğilimler bir taraftan dövizin, yatırım, sanayileşme ve dolayısıyla iktisadi kalkınmaya akıtılmasını sağlarken, diğer taraftan küçük tasarrufların sınai mülkiyette ortaklığı ve iktisadi refahın halka yayılması olgusunu da filizlendirmiş ve hatta, döviz ve milli para cinsinden küçük hacimli tasarrufların iktisadi kalkınmanın finansmanında kullanılma faaliyetleri diğer özel sektör kuruluşlarını da halka açık anonim şirketler kurmaya itmiş; bu hareket, sermaye piyasalarının gelişmesine de küçük ölçüde de olsa katkıda bulunmuştur (Nasuhoğlu, 1984:23-24).

Böyle bir dönemde, yeni fonlar yaratılmasında ve bu kaynakları yatırımlara kanalize edecek finansal aracı kurumların oluşturulmasında işçi dövizlerine ulusal tasarrufların artırılmasında merkezi bir rol yüklemeye çabaları sonucunda, 1973 yılında "İşçi Yatırım Bankası" kurulması faaliyetleri hız kazanmıştır.

Bu dönemde kamu kesimi planlanan yatırımların % 88 gibi düşük bir bölümünü gerçekleştirmiştir. Özel sektör sabit sermaye yatırımları plana göre % 116 oranında gerçekleşmiştir. Bu süreçte kamu kesimi ulaştırma ve konut sektöründe plan hedeflerinin önüne geçerken özellikle eğitim alanında planlanan yatırımı yapamamıştır. Özel sektör ise Maden, Turizm ve Enerji sektöründe planın gerisinde kalırken Tarım ve Konut sektöründe planın hedeflerine ulaşmıştır.

Sabancı grubu, benzer yapıda bulunan Koç'la karşılaştırıldığında, sanayi sektörüne daha sıkı bağlanmış durumda gözükmektedir. BOSSA'nın kuruluşunun ardından, Sabancı ailesi tekstil alanında birçok başka şirket kurmaya ve sonra, bazen de hükümetin öneri ve desteği doğrultusunda, başka sektörlerde girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Mesela lastik imalatında kullanılan kordun imalatına başlaması, o dönemde Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) başında bulunan Turgut Özal'ın yönlendirmesiyle oluşmuştur. Gerek Koç'un gerekse Sabancı'nın otobiyografilerinden çıkan sonuç, bu tür rekabette mücadelenin piyasada değil, Ankara'daki hükümet ve bakanlık binalarında yapıldığıdır. Başka bir ifadeyle, bu konularda kararı tüketiciler değil devlet vermektedir (Buğra, 2013:126).

Türkiye'nin tasarruf ve yatırım gayretinde İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı döneminde düşüş kaydedilmektedir. İstihdam sorununu çözmek için o dönemlerde tasarruf eğiliminin yükseltilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Yine o dönemde dış dünyada faiz haddinin kritik düzeyde yükselmiş olması, büyüyen tasarruf açığını dış borçlanma ile telafi etmenin maliyetini de arttırmaktadır. Petrol krizi ise bu kötü gidişatı daha da körüklemiştir.

Tablo 2.5: İkinci Plan Döneminde Toplam Kredi Hacminin Bölgesel Dağılımı

Bölgeler	1968	1969	1970	1971	1972	Toplam	%
Orta-kuzey	17.130.103	15.438.330	17.748.454	20.724.226	23.113.817	94.154.930	34,99
Ege	4.247.414	5.138.335	5.382.685	6.793.969	7.913.111	29.475.514	10,97
Marmara	10.897.837	13.872.936	16.125.646	18.053.608	24.947.394	83.897.421	31,19
Akdeniz	3.064.407	3.926.082	4.095.551	4.582.517	6.644.783	22.313.340	8,30
Kuzey-Doğu	425.347	776.740	706.634	574.584	677.708	3.161.013	1,18
Güney-Doğu	933.692	974.945	1.201.230	1.022.167	1.229.129	5.361.163	2,01
Karadeniz	3.168.085	3.206.986	4.120.691	4.665.022	4.450.294	19.611.078	7,29
Orta-Doğu	616.417	661.624	687.230	746.178	969.413	3.680.862	1,37
Orta-Güney	1.219.074	1.378.435	1.421.177	1.475.072	1.764.328	7.258.086	2,70
TOPLAM	41.702.376	45.374.413	51.489.298	58.637.343	71.909.977	269.113.407	

Kaynak: Ertuna, Özcan (1976), Planlı Dönemde Toplam Mevduatın ve Toplam Kredilerin Bölgesel Dağılımı, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: DPT:1477-KÖYD:17, ID:61144, Ankara.

İkinci plan döneminde toplam kredilerin bölgesel dağılımı yıllar itibariyle ve toplam olarak yukarıda verilmiştir. Beş yıllık toplam kredinin %34,99’undan Orta Kuzey Bölgesi, %31,19’undan Marmara Bölgesi ve %10,97’sinden Ege Bölgesi yararlanmıştır. Diğer bir deyişle toplam kredi hacminden üç gelişmiş bölge %77,15 pay almıştır. Buna karşılık kalkınmada öncelikli yörelerin önemli bir bölümünü oluşturan üç bölgenin (Kuzey Doğu, Orta Doğu ve Güney Doğu) toplam kredilerden aldıkları pay sadece %4,56’dır.

“Tasarruf ve Yatırımlar Konusunda Plânlı Dönemin Başarısının Ölçülmesi Ve Değerlendirilmesi” (Kızılyalı, 1975:34) adlı çalışmada; İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi öncesi ve sonrası da olmak üzere sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı ortaya konmaktadır.

Tablo 2.6: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

	1950-58	1963-67	1968	1969	1970	1971	1972	1968-72	1970-72
Tarım	21.6	15.3	15.2	13.3	11.4		10.4	12.1	10.7
Madencilik	1.1	5.4	3.1	2.9	3.3	3.3	3.3	3.2	3.3
İmalât	21.7	19.7	21.5	23.2	24.7	26.5	31.2	25.4	27.5
Enerji	6.7	6.0	8.3	9.0	9.6	7.6	7.1	8.3	8.1
Ulaştırma	21.3	15.5	16.3	16.6	16.5	17.4	18.2	17.0	17.4
Konut	18.6	22.5	19.1	19.7	21.2	21.7	18.7	20.1	20.5
Hizmetler	9.0	15.6	16.5	15.3	13.3	13.3	11.0	13.9	12.5
Sabit yatırımların GSYİH' ya oranı	15.5	19.0	20.7	21.9	22.1	20.4	19.9	21.0	20.8

Kaynak: Kızılyalı, Hüsni (1975), “Tasarruf ve Yatırımlar Konusunda Plânlı Dönemin Başarısının Ölçülmesi Ve Değerlendirilmesi”, İstanbul Üniversitesi Maliye Enstitüsü Konferansları, 23. Seri, 1974'ten Ayrı Basım, İstanbul.

2.3.4. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Türk Özel Sektörü

Üçüncü Plan, ekonomiyse tam bir girdabın içine girdiği, piyasanın dışlılarının yağsız kaldığı, dövizin kıt olduğu ve dolayısıyla yatırımların üretimlerin neredeyse durma noktasına geldiği, kıtlıkların, karaborsanın tavan yaptığı, petrolün dahi neredeyse ithal edilemediği bir dönemde hazırlandığını söylemek abartılı değildir. Hatta o dönemin akademik çalışmalarını incelediğimizde hem üçüncü hem de dördüncü plan dönemi için “Karanlık Dönem”, “Kaybolan Yıllar” gibi ifadeler kullandıklarına rastlamaktayız.

Üçüncü Plan'ın strateji ve temel hedefleri, Melen hükümeti zamanında ve Aytür'ün DPT'deki son haftalarında, YPK'dan sonra Bakanlar Kurulu tarafından da onaylanarak kabul edildi. Plan Bakanlar Kurulu ve TBMM tarafından kabul edildikten sonra Kasım 1972'de Resmi Gazete'de yayınlandı (Kansu, 2004:335).

DPT planlı dönemin başlarından itibaren ara malı, yatırım malı, ikamesine ve ihracata yönelmesine değinmesine rağmen, gerekli politika değişiklikleri söz konusu olmamıştır. Ancak 1970'ler başlarında politika değişikliği artık zorunluluk şeklinde belirtmeye başlanmıştır. Üçüncü Plan bu değişiklik anlayışını belirgin bir şekilde ortaya sermektedir. İkame politikasında önceliği yatırım mallarına veren değişiklik göz önünde tutularak Üçüncü Plan döneminde geliştirilmesi hedef alınan sanayilerin himayesi ve ihracata dönük sanayilerin teşviki için gerekli düzenlemeler yapılacak ve

bu sanayilerin temel hammadde girdilerinden olan ürünlerin yurtiçinde üretilmediği takdirde, gümrük kolaylığı sağlanarak ve kısıtlama olmaksızın ithali gerçekleştirilecektir (Eralp, 1981:628).

Üçüncü Planda etkinlik kaygısı ön plana çıkarıldığı için, “demet projesi” kavramına önem verilmiş “ekonomik sosyal ve kültürel gelişim programlarının ülke düzeyine demet projeler halinde yansımaları” ilkesi getirilmiştir. Bu yaklaşım, bir anlamda etkinlik kaybına uğramadan, bölge planının sözünü etmeden onun bir ikamesi olarak düşünülmüştür denilebilir (Tekeli, 1981:376).

Tablo 2.7: Üçüncü Plan Döneminde Toplam Kredi Hacminin Bölgesel Dağılımı

Bölgeler	1973	1974	1975	Toplam	%
Orta-kuzey	30.221.816	40.656.453		70.878.269	32.04
Ege	11.097.895	15.595.798		26.693.693	42928,00
Marmara	31.818.599	38.762.935		70.581.534	31.91
Akdeniz	9.925.938	15.792.300		25.722.238	23316,00
Kuzey-Doğu	799.733	968.766		1.768.499	0.80
Güney-Doğu	974.409	1.205.367		2.179.776	0.99
Karadeniz	5.220.021	9.312.683		14.532.704	20972,00
Orta-Doğu	1.284.350	1.621.771		2.906.121	11324,00
Orta-Güney	2.531.949	3.390.985		5.922.934	24869,00
TOPLAM	93.878.710	127.307.058		221.185.768	

Kaynak: Ertuna, Özcan (1976), Planlı Dönemde Toplam Mevduatın Ve Toplam Kredilerin Bölgesel Dağılımı, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: DPT:1477-KÖYD:17, ID:61144, Ankara.

Üçüncü plan döneminin ilk iki yılında toplam kredilerin bölgesel dağılımı yıllar itibariyle ve toplam olarak yukarıda verilmiştir. İki yıllık toplam kredinin %32,04’ünden Orta Kuzey Bölgesi, %31,91’inden Marmara Bölgesi ve % 12,07’inden Ege Bölgesi yararlanmıştır. Diğer bir deyişle toplam kredi hacminden üç gelişmiş bölge %76,02 pay almıştır. Buna karşılık kalkınmada öncelikli yörelerin önemli bir bölümünü oluşturan üç bölgenin (Kuzey Doğu, Orta Doğu ve Güney Doğu) toplam kredilerden aldıkları pay sadece %3,10’ dur.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “Özel sektör yatırımlarının değerlendirilmesi ve yönlendirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerdeki yatırımların

özendirilmesi, ihracat kredisi ve sermaye piyasasının geliştirilmesi konularında sorumluluk yüklenecek özel hukuk hükümlerine tabi tüzel kişiliğe ve özerkliğe sahip bir kalkınma bankası kurulması” temennisi bir ölçüde önceki satırlarda değinmeye çalıştığımız noktaları realize edebilme kaygısından kaynaklanmaktadır. Bu temenniye dikkat edilirse, Türkiye'nin bölgesel anlamda iktisadi gelişmişlik farklarının giderilmesi konusunda da kurulması önerilen bankanın görev üstlenmesi gereğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca, 27.3.1968 tarihinde Güven Partisi, TBMM Başkanlığı'na 26 maddelik "Gelişmemiş Bölgeler Kalkınma ve Yatırım Bankası" kurulması için bir kanun teklifi vermiştir. Bu kanun teklifi tarihi ile ÜBYKP başlangıç tarihi arasında beş yıllık bir gecikme vardır (Şahinkaya, 1996:471-497).

2.3.5. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Türk Özel Sektörü

Dördüncü Plan'ın dikkat çeken en temel özelliklerinden biri, önceki üç planda hedeflenen %7'lik bir kalkınma hızından ziyade %8 şeklinde daha yüksek bir kalkınma hızını hedeflemiş olmasıdır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ayrıca ihracat artışı yıllık olarak %18, kamu tasarruflarının da yıllık %20 arttırılması hedeflenmiştir. Bu verileri de dikkate alarak bir analiz yapmak gerektiğince; Dördüncü Plan'ın öncekilerden çok daha fazla kamusal ağırlık içerdiğini söylemek mümkündür (Kansu, 2004:386).

Nöbetleşe iktidara gelen hükümetler, birbirleriyle didişmekten, birbirlerinin kuyularını kazmaktan, terörle uğraşmaktan, uzun vadeli kalkınma konularına ayıracak vakit bulamamışlar. 1971'den sonraki dönemdeki ekonomik gelişmeleri de sağlıklı bulmuyorlar. Zira birbiri peşine gelen petrol krizleri ödemeler dengesini zora sokmuş. Ekonomik büyüme, daha çok hâlâ yüksek düzeyde süregelen işçi dövizleri ve eritilen döviz rezervleri sayesinde olmuş. Döviz kıskacından kurtulmanın yolu olarak, 1975'te Demirel hükümetinin bulduğu Döviz Çevrilebilir Mevduat Hesapları (DÇM) ise, o yılın yaklaşık 1 milyar dolarından, 1977'de 2,3 milyar dolara çıkmış. 1978'e gelindiğinde, Üçüncü Plan'da %35 oranlarında öngörülen yurt içi marjinal tasarruf eğilimi %10-12'ler civarına kadar gerilemiş. Sonucunda, Üçüncü Plan'ın sanayileşme hedefinin de büyük ölçüde gerisinde kalınmış. Kalkınma hamlesinde kendilerinden çok şey beklenen KİT'ler, büyük açıklar vermeye, zararları kamu dengelerini bozacak ölçülere varmaya başlamış. Hem kamunun genel dengesi, hem de ödemeler dengeleri

büyük açıklar verir hale gelmiş. Yatırımlar da, tüketim de gittikçe artan oranlarda zor bulunan dış kaynaklarla karşılanır hale gelmiş. Kısacası, ekonomi bir çöküşe doğru hızla kaymaya başlamış (Kansu, 2004:388).

1979-1983 dönemini kapsamı söz konusu olan Dördüncü Beş Yıllık Plan (DPT, 1979), planlı dönemde bölgeler arası dengesizliğin arttığı, özellikle Üçüncü Plan döneminde geri kalmış bölgelerin yatırımlardan gittikçe azalan paylar aldığını görgül olarak saptadıktan sonra, sorunu bir bölgeler arası denge sorunun ötesinde daha genel bir yerleşme sorunu olarak bakmaktadır. Plan “aralarında belirli toplumsal ve ekonomik iş bölümü olan yerleşme merkezleri sistemiyle planlama düzeninin gerçekleşmesini içeren bir mekân örgütlenmesini” amaçlamaktadır (Tekeli, 1981:377).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hedefleri özetle aşağıda sıralanmıştır;

- Gayrisafi Milli Hasıla'nın yılda ortalama olarak % 8 büyümesi ile birlikte piyasa fiyatları ile tarım sektörünün % 5,3, sanayinin %9,9 ve hizmetlerin %8,5 genişletilmesi,
- Ekonominin hızlı büyümesinde 'sürükleyici sektör' olarak sanayi sektörünün büyürken yapı değişikliğine uğraması, imalat sanayi içinde tüketim mallarının payının 1978'de %42,1 iken 1983'te %36,8'e düşmesi, ara ve yatırım mallarının payının %57,9'dan %63,2'ye yükselmesi ve GSMH'nin oluşumunda piyasa fiyatlarıyla 1978 yılında sanayinin payının %29 iken 1983'te %32'ye yükselmesi, tarımın payının %22'den %19'a düşmesi,
- Hızlı sanayileşmeye uygun olarak iç tasarrufların GSMH'ya oranının %16,4'ten %22,4'e yükselmesi öngörülmüştü. Plan 1575 milyar TL sabit sermaye yatırımı ve bunun %57'sini kamu kesiminin gerçekleştireceğini öngörmüştü. Ayrıca dış ekonomik ilişkilerde dış satımın çeşitlendirilmesi ve sanayi mallarının payının %60'a çıkarılması, ilişkilerin çok yönlü olup birikmiş kısa vadeli dış borçların konsolide edilmesi, sınai yatırım hedeflerine uygun bir dışsalım politikası izlenmesi hedeflenmiştir (Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979:201).

Mevzuat gereği Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlüğe konulmuştur. Fakat ekonomik şartların zorluğu ve toplumsal yapının yaşadığı ağır yükler ve bedeller sebebiyle uygulanma fırsatı elde edememiştir.

Ülkenin içine girdiği ekonomik bunalımın bilincinde olmakla birlikte Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı da daha önceki planların genel stratejisi olan “içe dönük sanayileşme” çizgisini korumuştur. 1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Plan, “hızlı bir sanayileşme ve buna bağlı kaynak sağlayacak kuramsal düzenlemeleri ve dışarıda önemli atılımları” gerektiren bir plan olarak karşımıza çıkmaktadır. Plan her şeyden önce, yetişmiş insan gücü ve teknik deneyim birikimiyle önemli doğal kaynaklara sahip bir ülke olan ve “temel gereksinimlerin büyük bir bölümünde yeterliğe kavuşan” Türkiye’nin “daha da kendine yeter bir duruma gelmesini” öngörmüştür.

Yine bu Plan, tarımda ve endüstrideki verim artışlarıyla ekonomiye yeterlilik kazandırarak dışarıda sıçramaların zeminini oluşturmayı amaçlayan ve ekonomide dışarıya açılma ya da dışarıya ödeme gücünü artırma biçiminde özetlenebilecek olan yeni bir strateji benimsemiştir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı; öz yeterlik, dışarıya sağlıklı açılım, toplumsal adalet ve yüksek gelir düzeyi gibi temel nitelik farklılıkları ile önceki dönemlerden ayrılmaktadır.

Yürürlükte olan mevzuat gereğince Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın 10 Ocak 1978’de yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Fakat Ocak ayının ilk günleri hükümet kurma çalışmaları ile geçmişti. İşte bu yüzden Bülent Ecevit Hükümeti ilk olarak 1978 yılı için bir yıllık geçiş programı hazırlayıp yürürlüğe koymuştur. Daha sonra yürürlüğe koyulan bu geçiş programının tabanından hareket ederek Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın hazırlıklarına başlanılmıştır. Planı hazırlayıp yürürlüğe koyan hükümet ve teknik kadro daha Plan’ın birinci yılı tamamlanmadan Kasım 1979’da görevlerinden ayrılmak zorunda kalmıştır. 14 Ekim 1979 ara seçimlerinde başarısız olan Bülent Ecevit istifa etmiştir. Süleyman Demirel altıncı kez başbakan olurken Turgut Özal da Başbakanlık Müsteşarlığına ve DPT Müsteşar Vekilliğine getirilmiştir. Birlikte “24 Ocak Kararları” diye anılan istikrar programı hazırlamışlardır. Tıpkı Bülent Ecevit gibi Süleyman Demirel’de bir yıl dolmadan 12 Eylül 1980 yılında silahlı kuvvetlerin emir komuta zinciri içinde müdahalesiyle görevden ayrılmak zorunda kalmıştır. Ara rejimin özelliklerini yansıtan ve çoğunluğunu teknokratların oluşturduğu yeni hükümeti

Emekli Oramiral Bülent Ulusu kurmuştur. Ekonomik işlerden sorumlu Başbakan Yardımcılığını da Turgut Özal yüklenmiştir. 24 Ocak 1980 yılında başlatılan fakat başarılı olmayan istikrar programı yeniden uygulamaya konulmuştur.

1989 yılına yani Türkiye’de tam finansal serbestleşmenin ilanına kadar olan süreçte, bu karara ön hazırlık niteliğinde kabul edilebilecek adımlar üç eksen üzerinde gerçekleşmiştir. Bunlardan (Dağdelen, 2004:46-47) birincisi,

- Finansal piyasaların düzenlenmesi ve geliştirilmesi;
- Sermaye Piyasası Kanunu’nun Çıkarılması (Temmuz 1981) ve Sermaye Piyasası Kurulu’nun (SPK) kurulması (Şubat 1982),
- Ağustos 1989’da Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkındaki 32 Sayılı Karar ile dış finansal serbestliğin sağlandığı dönemde finansal araçların yapılması ve çeşitlenmesi, (Böylece finansal piyasaların geliştirilmesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır).

İkincisi, Mevduat Faiz Oranlarının Belirlenmesinde Serbestleşme;

- Faizlerin tamamen serbest bırakılması (Ekim 1988), (Faizlerin serbest bırakılması daha önce 1980 yılında denenmiş fakat yaşanan banker kriziyle son verilmiştir).

Üçüncüsü, Kambiyo Rejiminde ve Sermaye Hareketlerinde Serbestleşme;

- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası bünyesinde oluşturulan Döviz – Efektif Piyasası ve Kur Belirleme seansları uygulamasıyla kurların Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Bankalar tarafından ortak belirlenmesi ilkesinin yürürlüğe konulması (Ağustos 1988), (Böylece de piyasa tarafından belirlenen döviz kuru modeline geçilmiştir).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEŞVİKLER, DEVLET DESTEKLERİNİN DÜNYA VE PLANLI DÖNEM TÜRKİYE’DEKİ UYGULAMALARI

3.1. KAVRAMSAL BOYUT

Teşvik kavramını uygulamalar esas alınarak gruplamak ve bunun üzerinden açıklama çabası kavrama daha anlaşılır bir yapı kazandıracaktır (UNCTAD, 2004:5). Ekonomi literatürü çerçevesinde temel olarak “devletin maliye politikası gereğince özel sektöre dolayısıyla özel sektörün yapı taşı olan işletmelere- sağladığı kolaylıklar bütünü” olarak somutlaştırılan teşvik kavramı, sübvansiyon kavramına da karşılık gelmekte, kimi zaman bu kavramlar birbiri yerine kullanılmaktadır.

Teşvikler, belli türde sermaye harcamalarına, geri kalmışlık arz eden alanlara yapılan yatırımlara özel sektörün ilgisini çekmek amacıyla uygulanır. Bu uygulama hem doğrudan sübvansiyon (hibe usulü) şeklinde hem de yatırımcıların maliyetlerini düşürme (vergi indirimi, muafiyeti gibi) yoluyla uygulanabilir. Bütün bu uygulamalar literatürde sözü edilen “yardım” ve “destek” gibi kavramlarla da açıklanabilir. Esasen, uygulamanın özellikleri ve uygulama alanı tanıma isabet eder ve buna paralel tanımsal ifadesini bulur (Durgun, 2003:107-108).

Teşvikler yatırımları artırmak gayesi taşır. Bunun yanı sıra üretimin ve buna paralel olarak istihdamın artırılarak işsizliğin azaltılması teşvik uygulamalarının temel argümanıdır. Bu uygulamalar doğrudan maddi olabileceği gibi yine maliyetleri düşürücü etkisi sonucu dolaylı olarak da (gayri maddi) gerçekleşebilmektedir.

O’Brien (1997) sübvansiyona ilişkin verdiği tanımında, mal/hizmet üretimini desteklemek gayesiyle yapılan kamu harcamalarından söz etmektedir. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)’nın ilgili anlaşma metninde sübvansiyon; *“Devlet tarafından toplum çıkarlarını gözeterek üretimi veya ihracatı çeşitli şekillerde etkilemek ve yerine göre üreticileri/ihracatçıları korumak ve teşvik*

etmek amacıyla para ya da para olarak ifade edilebilecek diğer şekillerde verilen karşılıksız mali yardımlar” olarak deklare edilmiştir (GİB, 2009:19).

Yinelemek gerekirse; teşvik, sübvansiyon ve devlet desteği kavramları girift bir şekilde kullanılmakta, keskin bir ayrımla birbirinden ayırt edilmesinin zorluğu ortaya çıkmaktadır. Ancak yine de teşvik, anlamı itibariyle “özendirme” niteliği taşımaktadır.

3.2. TEŞVİK TÜRLERİ

Teşvikler mikro ve makro ekonomik hedeflerin nihai bir sonuca ulaşması için devlet tarafından verilmektedir. Genel itibariyle teşviklerin üretime destek olma ve üretimi idame etme amacı taşıdığı söylenebilir. Üretimi idame etme amacı devletin mikro hedefleri doğrultusunda vuku bulmaktadır. Diğer yandan devletin dış ticarete ihracatı artırmaya yönelik ortaya koyduğu uygulamalar makro iktisadi bir hedef bağlamında değerlendirilir.

İktisat teorisi çerçevesinde teşvikleri bir çeşit “negatif vergi” olarak varsaymak mümkündür. Devlet, özel ve/veya kamu teşebbüsü olsun ya da olmasın program dahilinde belirlediği bir kesime vergi muafiyeti uygulayabilir, başka bir kesime ise topladığı vergilerin bir kısmını karşılıklı/karşılıksız transfer edebilmektedir (Aktan, 2001:2).

Teşvikleri öncelikle finansal ve mali olmak üzere iki grupta incelemek olanaklıdır. Bu iki sınıflandırmaya dahil edilmeyen teşvik türleri ise diğer teşvik türleri başlığında işlenmiştir. İlgili tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 3.1: Teşvik Türleri

Finansal Teşvikler
❖ <i>Yatırım Teşvikleri:</i> Devletin bir yatırım projesiyle ilgili sermaye, üretim ve pazarlama maliyetlerinin bir kısmını doğrudan sübvansiyon etmesidir.
❖ <i>Sübvansiyonlu Kredi ve Kredi Garantileri:</i> Devlet yatırımcıya düşük faizli kredi sağlayabilir, ucuz kredi bulabilir ve/veya ihracat hacmini artırmak için garantili ihracat kredisi temin edebilir.

- ❖ *Risk Sermayesi Üzerindeki Hükümet Sigortası:* Yüksek risk içeren yatırımlarda hükümetler yatırımcıya olası siyasi karışıklık, devalüasyon veya kamulaştırma gibi istisnai durumlarda (acenta aracılığıyla) destekte bulunur. Böylece yatırımcı ticari olmayan riskleri üstlenmemiş olur.

Mali Teşvikler

- ❖ *Kâra Dayalı:* Standart kurumlar vergisi ve gelir vergisi oranının düşürülmesi, geçici vergi muafiyeti sağlanmasına yönelik bir teşvik türüdür.
- ❖ *Sermaye Yatırımına Dayalı:* Yıpranma payı (amortisman) ve yatırım-yeniden yatırım yardımlarını kapsar.
- ❖ *İşgücü Maliyetine Dayalı:* İşletmeye ek maliyetler getiren sosyal güvenlik katkı paylarının ve vergilerin düşürülmesi hem yatırımcıyı hem de emek piyasasını (işsizliği azaltıcı etkisi sebebiyle) -makro hedefler bağlamında- etkileyen bir teşvik türüdür.
- ❖ *Toplam Satışa Dayalı:* İşletmenin toplam satışları üzerinde kurumlar gelir vergisinin azaltılmasına yönelik bir teşviktir.
- ❖ *İthalata Dayalı:* Üretim sürecinde ekipman ve hammadde teminine yönelik ithal malzeme ve malzeme üzerine ödenen vergilerin indirimi ve/veya vergi kredisi desteğidir.
- ❖ *İhracata Dayalı:* İhracattan elde edilen gelir üzerindeki ve ülkeye döviz girdisi sağlayan faaliyetlerin teşviki ve buna yönelik vergi politikaları (örn. KDV iadesi) uygulamaları ihracata dayalı mali teşvik olarak değerlendirilebilir.
- ❖ *Özel Masraflara Dayalı:* İşletmelerin pazarlama ve tanıtım faaliyetlerine yönelik uygulanan vergi indirimleri bu sınıflandırmaya örnek verilebilir.
- ❖ *Katma Değere Dayalı:* Üretim sonucu elde edilen çıktılarının net yerel katkılarına yönelik sağlanan krediler ve vergi indirimleri uygulamaları bağlamında sağlanan

teşviklerdir.

- ❖ *Tabiiyete Dayalı:* Devlet, doğduğu ülkenin dışında farklı bir ülkede yaşayan vatandaşları için vergi indirim politikaları uygulayabilir.

Diğer Teşvikler

- ❖ *Düzenleyici Teşvikler:* Devlet mevzuata ilişkin yapacağı düzenlemelerle çevre, sağlık, güvenlik ve emek standardını düşürmeye yönelik uygulamalar ortaya koyabilir. Öte yandan mevzuatla garanti altına alınmış standartlara uyulması halinde geçici veya kalıcı muafiyetler sağlayabilir ve mevzuatın yatırımcıyı olumsuz etkilemeyeceğini garanti edebilir.
- ❖ *Sübvans Edilmiş Hizmetler:* Devlet yatırımcıyla elektrik, su, ulaşım ve telekomünikasyon gibi altyapı hizmetlerini ticari fiyattan daha düşük bir bedele sunabilir. Sübvans edilmiş hizmetler ayrıca; finans kaynaklarının belirlenmesi, projelerin uygulanması ve yönetimi, yatırıma ilişkin ön çalışmaların yürütülmesi, pazarlar hakkında bilgi ve araştırma hizmetleri, hammadde ve altyapı temini, üretim süreçleri ve pazarlama teknikleriyle ilgili tavsiyeler, eğitim ve eğitim yardımları, teknik imkanların geliştirilmesine yönelik uygulamalar, know-how ve kalite geliştirme çabalarını da kapsar.
- ❖ *Pazar İmtiyazları:* Hükümetler yatırımcıyla belirli bir pazara özgü “tekel” hakkı sunan anlaşmalar yapabilir. Bu, yatırımcıyı ithalat rekabetinden koruma amaçlı olabilir.
- ❖ *Yabancı Para (Kambiyo) İmtiyazları:* Yatırımcıya özel döviz kuru fiyatlandırması, kur riskinin ortadan kaldırılması ve ihracat kazançlarıyla ilgili özel imtiyazları kapsayan bir teşvik türüdür. Bir diğer anlamıyla özel sektöre faaliyet gösterdiği alanla ilgili dövize ilişkin verilen imtiyazlardır.

Kaynak: UNCTAD, 2004:6-7.

3.3. DEVLET DESTEKLERİ, TEŞVİKLER VE BAZI UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Dünyada 1930'lı yıllar ve bu yıllarda baş gösteren ekonomik buhran süreci, devamında İkinci Dünya Savaşıyla beraber temel büyüme ve kalkınma problemlerinin tartışılmaya başlandığı bir dönem olarak varsayılır. Bu süreç dahilinde kalkınma ve gelişme 1960'lara değin ve devamında 1980 sonrası küreselleşmeye bağlı neo-liberal argümanların etkin olduğu yıllara kadar ulusal gelirdeki artışla ifade bulmuştur. Bu yıllarda yükselişe geçen kalkınma, büyüme, gelişme, az gelişmişlik vb. kavramlar dönemin iktisadi anlamda bir dönüşüm süreci geçirdiği yönünde kuvvetli bir bulgu olarak kabul edilir. Diğer yandan kriz ve savaş dönemlerinin etkisinde, dağılmış sosyal ve toplumsal yapıların yeniden dünya düzenine adaptasyonu kalkınma teorilerinin gelişmesine öncülük etmiştir. Pratikte sanayileşmenin temel alındığı ve sermaye birikimi olgusuna dayanan kalkınma iktisadi teorileri planlamayı öncül kılmıştır. Bu sayede devletlerin piyasalardaki rolü etkin konuma gelmiş, önceden belirlenmiş hedefler doğrultusunda müdahaleyi esas alan bir anlayış gelişmiştir. Bu anlayışa paralel kalkınma gelişmeye, gelişme ise planlamaya bağlanmıştır.

Planlama rasyonel bir girişimdir ancak sonuçları itibariyle müdahaleci bir yapısı vardır. Tarihsel süreç incelendiğinde planlama; sanayileşme, fiyat istikrarı, istihdam temelli iktisadi gayelerle değil ideolojik, politik, kitlesel ve etik amaçlarla da gündemde tutulmuştur (Soyak, 2003:168). Ancak amacı ne olursa olsun, planlama kalkınma iktisadının yükselişi sürecinde önemli bir müdahale aracı haline gelmiştir. Bu bağlamda teşvik politikalarının kamusal hedefler nezdinde uygulandığı göz önüne alınırsa, bu politikaların iktisadi amaçlara ulaşmada etkin bir yol olduğu yorumu yapılabilir. Böylece teşvikler, ulaşılmak istenen iktisadi hedeflere ait planlamaların birer tamamlayıcı unsurudur.

İktisadi planlamanın önemli bir boyutunu oluşturan ekonomik teşvik politikalarının ilke ve amaçlar doğrultusunda gerekliliğini Aktan (2001) şöyle açıklamıştır:

- ❖ Teşvikler bölgesel dengesizlik ve geri kalmışlığı sona erdirerek ilgili bölgeleri kalkındırmalıdır.

- ❖ Teşvikler sanayi sektörünün rekabet gücünü korumalı ve onu güçlendirmelidir.
- ❖ Teşvikler üretim, yatırım ve ihracata destek mahiyetinde oluşturulmalı ve bu destek ve yardımlarla makro hedeflere ulaşılabilirliği sağlamalıdır.

Teşvikler birçok ülkede iktisadi kalkınmanın ve sanayileşmenin hızlandırılması gayesiyle önemli ölçüde uygulanmıştır. Gelişmekte olan ülkelere yatırım temelli bölgesel teşviklere, istihdam projelerine ve üretimin artırılmasına yönelik uygulamaların varlığının yanı sıra, gelişmiş ülkelere bunlara ek olarak uluslararası rekabet gücünün korunmasını ve ar-ge çalışmalarını kapsayan teşvik politikaları gündemdedir. Öte yandan yatırım teşviki bugün küresel pazardaki bütün dünya ülkelerince önem verilen bir teşvik türüdür.

3.3.1. Dünyada Devlet Destekleri, Teşvikler ve Bazı Uygulama Örnekleri

Dünyada kalkınma ekonomisinin yükselişe geçtiği ve planlamanın iktisadi büyümede öncül bir rol üstlendiği yıllarda dinamiği harekete geçiren iki unsurdan birisi finansal yardımlar, diğeri ise Dünya Bankası'dır. Bu iki unsurun üçüncü dünya ülkelerine ulusal kalkınma planı anlayışını yayması, bu ülkelere finansal teşvikler sunarak ülkelerin ulusal ve uluslararası ekonomi politikalarını yönlendirmesi neticesinde "planlı" bir dünya düzenine entegrasyonun sağlandığı söylenebilir (Soyak, 2003:170-171).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin mutlak hegemonyası ve sermaye birikimine dayalı uluslararası bir modelle dünya genelinde ekonomik bir plan yürütmesi savaştan büyük bir yıkımla çıkan ülkelerin kapitalizmle bütünleşmesini mümkün kılmıştır. Buna paralel modernleşme kavramıyla birlikte ortaya çıkan "gelişme ekonomisi" bir kuram olarak ortaya konulmuştur (TMMOB, 2007:1-2). Ancak bu yapının 1980'den sonra dönüşüme uğradığı çok açık bir biçimde ifade edilebilir

Planlı dönemden bu yana ABD'de teşvik politikalarının giderek yaygınlaştığı izlenmiştir. Özellikle endüstriyel yatırım teşviklerinin büyüme ve istihdamı artıracak yönündeki kalkınma hareketlerinin neticesinde, ABD'de vergi indirimine yönelik teşvik politikalarının 1963 yılından 2000'li yıllara değin uygulandığı görülmektedir. Yapılan

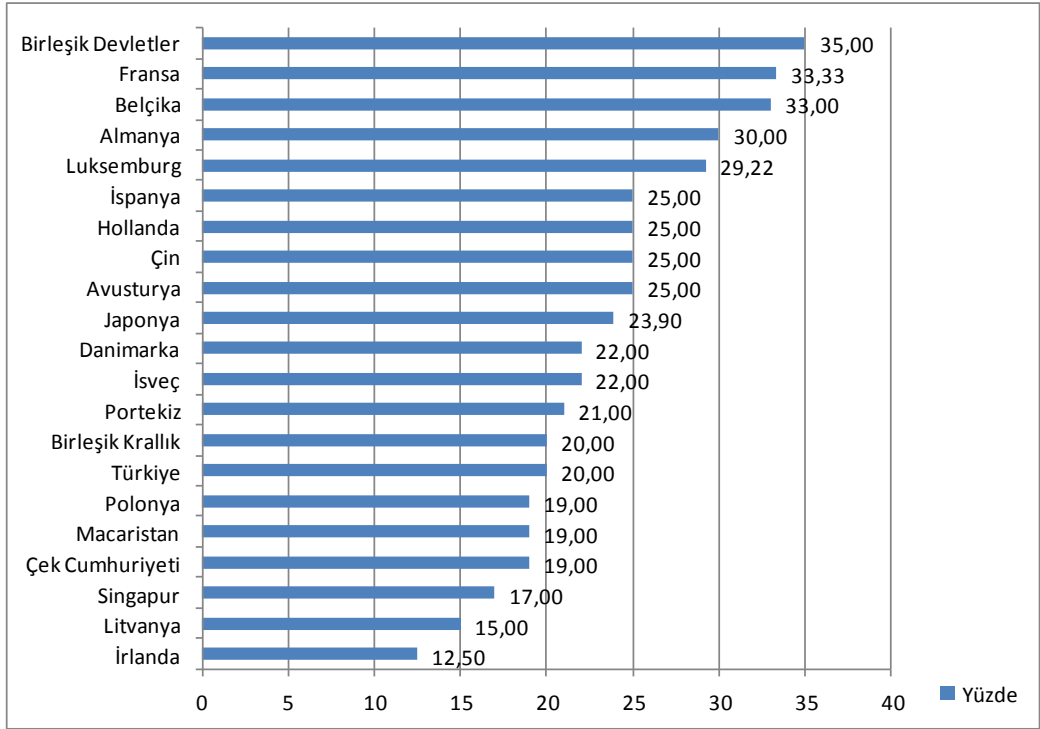
çalışmalarda vergi indirim ve teşviklerin 24 eyalette yeni bir tesis kurma girişimini artırdığı yönünde bulgular sunmaktadır (Fisher ve Peters, 1998:1).

ABD’de eyaletler bağlamında kendi bölgesinde imkanları genişletmek ve yatırım hacmini artırmak amaçlı bölge, sektör, istihdam garantisi ve yatırım büyüklüğü gibi kriterler dikkate alınarak: yatırım arazisi tahsisi (bedelsiz), ucuz kredi imkanı ve vergi muafiyetleri sağlanmaktadır (Gülsoy ve Koca, 2012:22).

Avrupa Birliği ülkeleri de Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) yatırımlarını çekmek üzere çeşitli teşvik politikaları uygulamışlardır. Bunun yanı sıra AB ülkeleri bölgesel yatırım teşviki uygulamaları, eğitim ve ar-ge yardımları, istihdam ve sektörel teşvikler olmak üzere çeşitli uygulamalar ortaya koymaktadır (EU, 2005:283). Ülkeler nezdinde özellikle İrlanda’nın vergi teşvikleri neticesinde yatırım büyümesinden fayda sağlayan bir ülke olduğu görölmektedir. Oldukça agresif politikalar izleyen İrlanda hükümeti 2000’li yılların başına değin yatırım maliyetleri üzerindeki vergi yükünü % 65 - % 75 oranında tolere edici uygulamalar geliştirmiştir. Bununla birlikte 1980’lerin başından itibaren cömert vergi teşviklerinin, yatırım oranlarının artmasının yanı sıra ülkede, istikrarlı bir idari yapının gelişimine katkı sunduğu söylenebilir. Bu durum ise beraberinde altyapı yatırımlarıyla birlikte yabancı yatırım oranının yükselmesini getirmiştir.

İrlanda’nın yanı sıra bazı AB üyesi ülkeler nakit destek programları ve vergisel indirimler sunarak Batı Avrupa ülkelerinden yatırım sermayesi çekme amaçlı politikalar geliştirdiği görölmektedir (Sorsa, 2003:1-2). Son yıllarda özellikle Polonya’nın bu konuda başarılı olduğu söylenebilir. Diğer yandan Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan ve Romanya’nın da vergi ve sosyal güvenlik prim desteği gibi cömert politikaları bölgede dikkat çekmektedir.

Grafik 3.1: Ülkelerin Kurumlar Vergisi Oranları (%)

Kaynak: IDA Ireland

Polonya'nın "özel ekonomik bölge" politikası oldukça dikkat çekicidir. Yatırımcının ülkenin tamamına yatırım yapabilmesini olanaklı kılan ve bölgesel ekonomik dengesizlikleri asgari düzeyde tutma amacı güden bu uygulama dahilinde alınan teşvik tedbirleri şunlardır:

- ❖ Gelir ve/veya kurumlar vergisi indirimi ve özel istihdam desteği,
- ❖ Yatırımların özel ekonomik bölge içine alınarak yatırımcının teşviklerden yararlandırılması,
- ❖ Emlak vergisine yönelik indirimler ve/veya muafiyetler.

Dünyada teşvik politikası bağlamında bir diğer dikkat çeken örnek Güney Kore'dir. Güney Kore'de özel sanayinin gelişmesinin, hemen hemen bütünüyle performans standartlarına karşılık verilen, doğrudan devlet teşviklerine bağlı olduğu söylenmektedir (Buğra, 2013:21). Kore Savaşı sonrasında büyük bir ekonomik yıkım ve parçalanma içerisinde bulunan ülkenin 1960 sonrası kalkınma planıyla tekrar yükselişe geçmesi kendine has bir olgu olarak görülmektedir. Öte yandan 1980'lerde otomotiv, beyaz eşya ve elektronik gibi yoğun teknoloji içeren sektörlerde yatırımların artmasını

sağlamak adına Ar-Ge teşvikleri uygulayan ülke, buna müteakip 1990'lerden sonra bilgi iletişim teknolojilerine dönük destek politikaları geliştirmiştir. Güney Kore'nin günümüze değin uyguladığı temel teşvik tedbirleri şunlardır:

- ❖ Belirli faaliyet ve yatırım bölgelerine vergisel teşvikler,
- ❖ İleri teknoloji, ar-ge, çevre dostu yatırımlara binaen nakit hibe destekleri,
- ❖ Yatırım yeri tahsisi,
- ❖ Eğitim ve işgücü desteği (Eser, 2011:67-72).

3.3.2. Türkiye’de Devlet Destekleri, Teşvikler ve Bazı Uygulama Örnekleri

Türkiye’de devlet destekleri ve teşvik uygulamaları Osmanlı dönemine dayanan bir sürecin devamıyla ifade bulabilir. İlk olarak –uygulama düşüncesi olarak ilke tekabül etmese de- 1913 yılında çıkarılan “Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkati” yasasıyla 15 yıl yürürlükte kalması öngörülen bir sanayi planı ortaya konulmuştur. Sanayileşmenin en mühim aracı sermayeden yoksun geçirilen bu sürecin savaş dönemiyle de bütünleşmesi planın başarılı olmasını mümkün kılmamıştır. Bu süreçten sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti sanayi ve tesis yatırımlarına büyük önem vermiş ve çıkartılan teşvik yasalarıyla 1942 yılına değin sanayileşmenin önü açılmıştır.

1960 sonrası planlı dönemde süregelen bir biçimde destek ve teşvik uygulamalarının var olduğu, ancak 1980 sonrası dönüşen ekonomik aygıtların farklı strateji ve uygulamalarla –ki bunu “ihracata dönük sanayileşme stratejisi” olarak tanımlamak gerekir- teşvik ve destek programlarını düzenlediği söylenebilir. Örneğin 1990 sonrası “özel bölge” yatırımlarına yönelik teşviklerin artışı ve sektörel ayrıcalıkların sunulması bu bağlamda değerlendirilebilir. 1995 yılından sonra düzenlenen KOBİ destek ve teşvik programları, 2000’li yıllarda istihdam ve araştırma-geliştirme teşviklerinin yatırım programlarıyla beraber yürütülmesi sistemselsel olarak günümüze değin ulaşan teşvik programları kapsamında değerlendirilebilir. Yine günümüzde KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme) idare birimi aracılığıyla yürütülen teşvik ve destek uygulamaları tesisleşmenin ve süregelen bir biçimde büyümenin önemine binaen hazırlanmış programlarla sürdürülmektedir.

3.3.2.1. Türkiye’de Teşviklerin Tarihsel Süreci

Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü sonrasında, ekonomik yapı olarak neredeyse tükenmiş bir yapıyı miras alan Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş yıllarındaki ekonomik konjonktüre uygun bir biçimde –liberal bir yapının varlığı kuvvetle muhtemeldir- özel teşebbüse dayalı kalkınma ve sanayileşme stratejisi benimsemiştir. Cumhuriyetin ilanı öncesinde toplanan İzmir İktisat Kongresinde belirtilen bu duruma binaen 1929 yılına kadar -yerli yatırımcı sayısının az olmasına rağmen- özel teşebbüsün egemen olduğu bir ortamda ekonomisini ayakta tutmaya çalışan Türkiye’de bu dönemde milli gelir iki katına çıkarken ihracat % 50 genişleme göstermiştir.

1929 bunalımının tüm dünyayı etkisi altına alan resesyon ve çöküş dönemi Türkiye’yi de etkilemiş, bu döneme kadar süren olumlu gelişmelerin durması üzerine TBMM ve hükümet bunalımdan çıkış için devlet müdahalesine ağırlık vermek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda 1933 yılında Birinci Sanayi Planı yürürlüğe girmiştir (Günçe, 1981:119) çalışmasında bu dönemi oldukça net bir biçimde açıklamaktadır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının, 1933 yılında yazılmış olan "sunuş" bölümünde, ilgi çekici bir çözümleme yer alır. Dünya’da "gelişme" ile "geri kalmış olmanın" tek bir bütünün birbirini tamamlayan parçaları olarak ele alındığı bu sunuşta, Türkiye'nin yeri de doğru ve açık yürekli bir saptama ile belirlenmekte ve ülkenin "bağımlı, geri kalmış, tarıma dayalı, ham madde üreten" kutupta yer aldığı vurgulanmakta, ileri ülkelerin yaşadığı "büyük ekonomik bunalımın", dünyanın geri kalmış bölgeleri için bir silkinme fırsatı yaratabileceğinden söz edilmektedir. bu silkinmenin yolu "sanayileşmedir" ve bunun yöntemi de "planlamadır".

Savaş sonrası dönemde kamu kaynaklarının sınırlılığı, bütçe açıkları ve borçlar tarım ve sanayide yeni reformların yapılmasının önünü tıkamış ve 1960’lara değin enflasyon ve döviz darboğazı dönemin kırılganlığı nedeniyle aşılammıştır. Türkiye 1963’te, dünyada iktisadi planlamanın en makul fikir olarak sunulduğu dönemde, ekonomisini beş yıllık kalkınma planlarıyla yönetmeyi tercih etmiştir.

1963-1967 yılları arasındaki dönemde ilk kalkınma planının kabulü ile başlayan devlet eliyle sanayileşme süreci ithal ikamesi politikasıyla birlikte sermaye çevreleri için birikimin sürdürülebileceği tek alternatif olmuştur. İthal ikamesi; planlama ve diğer

yasal/kurumsal düzenlemelerle birlikte resmiyet kazanmıştır. Buna müteakip 1979'un sonları 80'lerin başına değin ithal ikamesi, güçlü bir döviz bunalımına sebebiyet verse de önemli bir kalkınma stratejisi olarak uygulanmıştır (Kondu, 1975:5-10).

1983'e kadar 4 kalkınma planı uygulayan Türkiye, tek çözüm yolu olarak gördüğü 24 Ocak 1980 kararlarında planlamayı ikinci plana itmiştir. Bu politikanın gereği olarak ithal ikamesi anlayışı yerini ihracata yönelik bir kalkınma stratejisine bırakmıştır. Eğilmez (2014) bu süreci şu cümlelerle açıklama yoluna gitmiştir:

1980'ler Türkiye'nin ekonomiyi başlatan ve hızla öteki alanlara yayılan bir dışa açılma ve sistem değişikliğine girdiği yıllar oldu. 1980'lerden itibaren insanlar daha fazla yurtdışına çıkmaya başladılar, daha fazla yurtdışıyla temas kurmaya yöneldiler. Dış dünya ile rekabet ilk kez 80'lerde fark edildi, daha önce sürekli kendi kendimizle rekabet ediyorduk.

Kalkınmacı devlet anlayışından düzenleyici devlet anlayışına geçildiği bu dönemin ardından 90'lı yıllara kadar kamu kesiminin örgütlenme yapısında değişikliğe gidilerek, yapısal uyum çerçevesinde yeni bir ekonomik modelin inşası tesis edilmiştir. 2000'li yıllar atlatılan krizlerin sonucunda yeniden istikrar ikliminin yakalandığı ve büyüme ivmesinin hızlandığı bir dönem olarak süregelmiştir.

Türkiye'de yukarıda işlenen dönemlere ilişkin sanayileşme, tesisleşme ve yatırım çabalarına yönelik teşvik, yardım ve destek politikalarının Osmanlı döneminden bu yana uygulandığı görülmektedir. Bu bilgi ışığında genel itibariyle Türkiye'de yatırım teşvik sisteminin üç temel gaye ile uygulandığını söylemek mümkün olacaktır:

- ❖ Yatırımların artırılması,
- ❖ Yatırımların artmasına paralel olarak istihdam oranının artırılması ve buna bağlı olarak işsizliğin azaltılması,
- ❖ Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının asgari seviyeye indirilmesi.

3.3.2.2. Türkiye'de Teşvik Uygulamaları

Türkiye tarihi açısından ilk ciddi teşvik uygulamasının 1913 yılında "Teşvik-i Sanayi Muvakkatı" adı altında çıkarılan yasa olduğu söylenebilir. Yasanın dönemin şartları göz önüne alındığında çok da sağlıklı bir sürece tekabül etmediği görülecektir ancak yine de Türkiye'nin teşvik uygulamalarına emsal oluşturacak nitelikte bir yasa

olduğu kuşkusuzdur. Vergi indirimleri, yatırım yeri tahsisi gibi destekler barındıran teşvik kanununun çıkışından Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre içinde rakamsal olarak üretim artışının sağlandığı görülmektedir.

Tablo 3.2: 1913-1915 Sanayi Sayımı'na İlişkin Üretim Değerleri (Kuruş)

Sektör Adı (Sanayi Kolu)	1913 Sayımı (227 İşyerine Ait)	1915 Sayımı (175 İşyerine Ait)
Gıda	459.694.490	531.895.512
Toprak Ürünleri	13.382.456	2.683.843
Deri	31.983.117	62.577.319
Ağaç	11.062.825	5.920.096
Dokuma	100.266.904	90.787.522
Kağıt	37.541.277	46.185.177
Kimya	16.935.693	16.997.286
Toplam	670.816.762	757.046.755

Kaynak: Kasalak, 2012:69.

1923 yılında gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'nde "Misak-ı İktisadi" kararları adı altında 12 maddelik karar metni, 28 Mayıs 1927'de çıkarılan "Teşvik-i Sanayi Kanunu"nun temelini oluşturmuştur. Özel sektör ağırlıklı kalkınma anlayışına paralel özel sanayi yatırımları ile maden işletmelerine teşvik ve destek unsurları barındıran kanunun ekonomik anlamda başarısının istenilen düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Zira birkaç yıl içinde dünyada büyük bir ekonomik buhran yaşanmıştır. Bu kanun çerçevesinde alınan teşvik tedbirleri şunlardır:

- ❖ Sanayi kuruluşları teşviklerden yararlanabilmeleri açısından dört sınıfa ayrılmaktadır. Bu ayırmadaki kıstas büyüklükleri ve işçi sayılarıdır.
- ❖ Yurt içi işletmeleri korumak amaçlı, bütün işletmeler ihtiyaçlarını –ithal fiyatından fazla olsa bile- yurt içi işletmelerden karşılayacaktır.
- ❖ Yatırımların maliyeti esas alınarak; bedelsiz yatırım arazisi temini, üretime yönelik araçlarda gümrük muafiyeti, bürokratik işlemlerde borçlardan muafiyet sağlanacaktır.
- ❖ Bazı koşullar içinde işletmelere gelir vergisinden muafiyet sağlanacaktır (İlkin, 2012).

İkinci Sanayi Kongresi'nin 1930 yılında toplanmasının neticesinde özel sektör ağırlıklı kalkınma modeli kamu sektörüyle bütünleştirilerek karma ekonomik düzen benimsenmiştir. Maden Tetkik Arama, Etibank, Makine Kimya Endüstrisi Kurumu ve Sümerbank gibi öncü kuruluşlarla devlet sanayileşmede mühim bir adım atmıştır. Öte yandan bu dönemde iş yasalarının yürürlüğe girmesi ve özel teşebbüse yönelik teşvikler üretim hacminin artmasını sağlamıştır. Aşağıda 1930-39 yılları arasında cari üretici fiyatlarıyla GSMH rakamlarını içeren tablo sunulmuştur.

Tablo 3.3: 1930-1939 Yılları Arası Cari Üretici Fiyatlarıyla GSMH Rakamları

Yıllar	Kişi Başına GSMH (TL)	Kişi Başına GSMH (USD)
1930	109	51.4
1931	94	45
1932	78	37
1933	74	44.5
1934	77	61.1
1935	82	65.1
1936	104	82.5
1937	109	86.5
1938	112	88.9
1939	119	93.0

Kaynak: Kasalak, 2012:76.

1950 yılından itibaren konjonktürel olarak karma ekonomik yöntemler ikinci plana itilmiş ve tekrar özel sektörün öncü olduğu politikalar izlenmeye başlamıştır. 1950-60 döneminde özel sermayenin –siyasi argümanlar eşliğinde- teşvik edilmesi, akabinde Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın kurulmasıyla birlikte özel sanayi işletmelerine büyük çapta destek olmuştur. Bu dönem içerisinde yabancı sermayenin ülkeye çekilmesini sağlamak amacıyla 1951'de “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” çıkarılmıştır. 1954 yılında değiştirilen maddelere binaen yabancı sermaye sahipleri birçok teşvik uygulamasından faydalanmıştır. Bu maddeler ve bu döneme ilişkin yatırım izinleri ve sermaye ilişkini ihtiva eden tablo aşağıda sunulmuştur.

- ❖ Yabancı sermaye sahipleri kârlarını ve ana sermayelerini transfer edebileceklerdir.
- ❖ Yatırımcı makine ve teçhizat gibi mallarını ithal edebileceklerdir.
- ❖ Yatırımcının lisans ve patent vb. hakları ana sermaye olarak kabul görecektir ve yatırımcı bu hususta yerli sermayeye tanınan bütün haklardan faydalanabilecektir.

Tablo 3.4: 1951-60 Yılları Arası Özel Yabancı Sermaye İzinleri ve Getirisi

Yıllar	Verilen İzinler	Gelen Sermaye (Bin TL)
1951	4.800	3.410
1952	26.993	2.993
1953	18.197	1.148
1954	108.440	2.598
1955	48.968	8.002
1956	66.954	21.655
1957	42.895	10.531
1958	57.693	15.068
1959	69.474	19.825
1960	48.926	18.711

Kaynak: İlkin, 2012.

1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye'de teşvik sistemine yönelik oluşturulan politikalar değişime uğramış, ülkenin özellikle 1980 sonrası ekonomi politikası gibi kalkınma stratejisi de değişmiştir. 1960-80 arası planlı döneme ilişkin değerlendirmeler bir alt başlığın konusu olacağı için bu kısımda üzerinde durulmayacaktır.

24 Ocak 1980 kararlarının ardından kalkınma anlayışında yaşanan köklü değişiklikler, dolayısıyla teşvik sistemini de etkilemiş ve görece daha liberal bir piyasa yaratma arzusundaki devlet teşvik sisteminde de daha önceki yıllara nazaran daha farklı adımlar atmıştır. Temel felsefesi “liberalizm” olan dönüşüm içerisinde devlet, daha önce desteklediği sektörler üzerindeki sübvansiyonları kaldırarak kamunun ekonomideki payını küçülten müdahalelerde bulunmuştur. Dış ticaret yeni yapıya uyumlu hale

getirilmiş, ihracat; vergi indirimi/iadesi, düşük faizli kredi, imalat sanayisindeki yatırımcıya ithal girdide gümrük desteği ve sektör bazlı teşvik programı uygulanmıştır.

1980 sonrası dönemde, beşinci ve altıncı kalkınma planı içeriği doğrultusunda teşvikler bölge ayırımına gidilerek revize edilmiştir. Bu bağlamda Organize Sanayi Bölgeleri'ne ayrıcalık tanıyan teşvik uygulamaları geliştirilmiştir. Diğer yandan kalkınmada öncelikli bölgeler uygulamasıyla, bölgesel farklılıkların asgari seviyeye çekilmesi amaçlanmıştır. Bu uygulama 2009 yılında hayata geçirilen yeni teşvik kanununun temelini oluşturmuştur. 1995 yılında KOBİ'lere yönelik yeniden yapılandırılan "Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları" kararı yürürlüğe sokularak kurumsal yapısı üst seviyede olmayan müteşebbislere yönelik teşvik/destek programları hazırlanmıştır.

Kriz dönemleri sonrası 2000'li yıllarda yeni teşvik düzenlemelerinin yapıldığı görülmektedir. 16 Temmuz 2009 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren yeni teşvik sistemi doğrultusunda teşvik belgeli yatırımlara¹ devlet tarafından çeşitli teşvik ve destek uygulamaları söz konusu olmuştur. Buna paralel İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması yapılarak iller, sosyo-ekonomik gelişmişlik/az gelişmişlik düzeylerine göre 6 gruba ayrılmıştır. 1 Ocak 2012 tarihli düzenlemeyle; Genel, Bölgesel, Büyük Ölçekli ve Stratejik Yatırım olmak üzere 4 ayrı rejimden oluşan yatırım teşvik sistemiyle ilgili destek unsurları aşağıda verilmiştir (<http://resmigazete.gov.tr>).

- ❖ Katma değer vergisi istinası ve iadesi,
- ❖ Vergi indirimi,
- ❖ Gümrük vergisi muafiyeti,
- ❖ Sosyal sigortalar prim desteği,
- ❖ Gelir vergisi stopajı indirimi,
- ❖ Faiz oranı desteği,
- ❖ Yatırım arazisi tahsisi.

¹ Hazine Müsteşarlığı'na yapılan başvuru sonucunda, yatırımın belirlenen şartlara uygun olarak gerçekleştirilmesi halinde destek unsurundan yararlanılabileceğini ifade eden belgedir.

3.4. PLANLI DÖNEMDE TEŞVİKLER VE UYGULAMALARI

Türkiye'de özel sermaye birikimi mücadelesinin bazı çevrelerce kazanıldığını vurgulamak gerekir. Bir müteşebbis sınıf, Türkiye'nin büyük katılmadığı Dünya Savaşını kazanmış oldu. Daha somut olarak, İzmir İktisadi Kongresi (1923), Teşvik-i Sanayi Kanunu (1927) ve yeni yatırımların (demiryolları, ofis ve fabrika binaları) 1930'larda sağlayamadığı özel sermaye birikimi, Savaş'ın olağanüstü konjonktürü ile sağlamış oldu.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde gerek iç gerekse dış baskılar altında yürüttüğü karma ekonomik model ile diğer yandan uluslar arası ekonomilere entegre olma çabası arasındaki gelgitleri 1960'lı yıllardan sonra yeni bir aşamaya geçmiştir. 1960'dan sonraki süreç Dünya Bankası'nın ve finansal yardımların rolü ile Batı coğrafyasında iktisadi planlamanın diğer bir deyişle planlı ekonomik düzenin öne çıktığı bir dönemdir (Soyak, 2003:170).

İktisadi planlama anlayışının ekonomik birimleri yönetmede temel argüman olarak kabul görmesi neticesinde Türkiye'de iktisat politikalarına istikrar kazandırmak amacıyla 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. DPT'nin kurulmasına paralel 61 anayasasında devlete kalkınma planı hazırlama görevi sunularak, planlama, "Sosyal ve Ekonomik Hükümler" çerçevesinde anayasal mecburiyet haline gelmiştir. Planların icra merci olarak tanınan DPT ile birlikte planlama düşüncesi sosyoekonomik hayata egemen olmuş, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) de bu bağlamda devlete yüklenen sorumlulukların uygulayıcı birimleri olmuştur.

Plandan önce ve planın uygulaması sırasında, Türkiye, başlıca 4 dış borçlanma anlaşması imzalamıştır. 1930 yılında, İvan Kenger Conker'in bir şubesi olarak kurulmuş bulunan Amerikan-Türk Yatırım Şirketi'nden 10 milyon altın (o zaman için yaklaşık 20 milyon TL, bugün için yaklaşık 100 milyar TL) Dolar tutarında bir kredi sağlandığını hatırlarsınız. 25 yıl süreli olan bu kredinin yüzde 6,5 faizi ve 25 yıllık bir kibrit tekeli hakkı sağlama gibi iki yükü vardı. Kredi daha önce ödense bile, söz konusu tekeli 25 yılın sonuna kadar sürecekti (firmanın iflası nedeniyle bu tekeli sonradan yerli bir firmaya devredilecektir). 1934 yılında Sovyetler Birliği'nden sağlanan, 8 milyon altın dolar tutarında ikinci kredinin faizi yoktu, süresi ise 20 yıldır. Kredi, planın

gerçekleşmesi için, Sovyetler Birliği'nden, makina donatım satın alınmasında kullanılacak, Türk tarafı, kendi seçeceği bu üretim mallarını "cari dünya fiyatları üzerinden" satın alacaktı. Türk lirasıyla geri ödenecek olan kredinin taksitleri ise, Sovyetler tarafından Türk mallarının satın alınmasında kullanılacaktı. Yine bu dönemde imzalanan, biri 3 milyon, öteki 10 milyon sterlin tutarında iki kredi anlaşması daha var. Karabük'teki demir-çelik fabrikasının yapımında kullanılacak olan bu kredilerin uygulaması, "Birinci Plan" dönemini aşmaktadır (Günçe, 1981:120).

Birinci Sanayi Planı döneminde yaklaşık 20 adet tesisten Karabük (demir-çelik, İzmit(sülfürik asit, süper fosfat, kalorin ve kostik soda, Iğdır (iplik), Kastamonu (kenevir ipliği), Kütahya (seramik) gibi fabrika yatırımları gerçekleşmemiştir. Zaten gerçekleşmiş olanlar da bugün Türkiye'nin halen en önemli sanayi kuruluşları olarak hayatlarını devam ettirmektedirler.

Birinci Sanayi Planını genel olarak incelediğimizde yatırımların finansmanı adına yaklaşık %50 civarı bir dış finansman gerekliliği ortadadır. Yani aslına bakılırsa bir anlamda devletçi anlayış bir kenara kendine yeten ekonomi bakış açısı bile oluşturmuş değildir. Bu anlamda planı değerlendirdiğimizde yabancı kaynak olmadan sanayileşmenin imkansızlığı idrak edilmiş olmaktadır.

Birinci sanayi planı makro plan (genel ekonomik dengeleri gözetmemiştir) niteliği taşımasa dahi; alanın ilgilileri "Plan" ile Türkiye ise aralarında Sümerbank, Etibank gibi dev kuruluşların da yer aldığı 20'ye yakın fabrika ile yakından tanışmıştır.

Planlamanın niteliği ve sanayileşme sürecindeki yeri konusunda farklı görüşler vardı. Özel sektörü de yönlendirmesi gerektiğini, sanayileşme sürecinde hangi sektörlerin destekleneceğinin piyasaya bırakılmamasını, DPT'nin bu kararı vermesi gerektiğini savunuyorlardı. Özel sektörle rekabet etmemesi gerektiğini, DPT'nin kamu kesimini yönlendirirken korumacılık, sübvansiyon teşviklerle özel sektöre destek olması gerektiğini savunuyorlardı (Pamuk, 2012:235).

Türkiye'de kalkınma anlayışı günümüze değin geçen süreçte "kalkınma planları" üzerinden uygulama alanı bulmuş olsa da 1962-1980 arasındaki planlı dönem ile, 1980 sonrası kalkınma anlayışının birbirinden farklı yapısal süreçler içerdiğini belirtmek olanaklıdır. Her ne kadar planlama anlayışına yönelik genel tavır olumlu olsa

da, planlı kalkınma anlayışına yönelik eleştirilerin varlığı da söz konusudur. Planlama süreçlerinin ve buna bağlı olarak hazırlanan kalkınma programlarının başarısı ve teşvik uygulamalarının sonuçlarına yönelik değerlendirmeler yine bu çalışmanın inceleme alanına girmektedir ve bu bölüme ilişkin alt başlıklarda bu hususlar istatistiki göstergelerle birlikte işlenecektir. Öncelikle planlı dönemde DPT'nin kurulması ile birlikte başlayan kalkınma sürecinde teşvik politikalarının analizi, beş yıllık kalkınma planları dahilinde yapılarak sektörel bazda gelişmeler incelenecektir.

Planlı dönemde Türkiye'de teşviklerin uygulanmasına dönük birçok problem meydana gelmiştir. Hedefler ve Stratejiye uygun olarak DPT tarafından hazırlanan Kalkınma planları, sırasıyla, YPK ve Bakanlar Kurulunca görüşülerek kabul edilmekte ve onaylanmak üzere yasama organına sunulmaktadır. Kalkınma Planları yasama organında, 77 sayılı Kanunun belirlediği usule –ki bu Anayasa'nın bütçe kanunu için öngördüğü usulle paralellik göstermektedir- göre görüşülüp kabul edilmektedir. Buna göre, önce Bütçe ve Plan Karma Komisyonunda görüşülen plan sonra, sırasıyla, Cumhuriyet Senatosu, Karma Komisyon ve Millet Meclisi yolunu izlemektedir. Meclis kararı, 77 sayılı Kanunun deyimini ile “nihai” olmakta ve plan, Millet Meclisinin onay kararı ile birlikte Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmektedir. Bu perspektiften yani hukuksal açıdan bakıldığında anlaşmazlıkları tespit etmek de zor değildir. Örneğin cari harcamalarda Maliye Bakanlığı, yatırım harcamalarında da DPT'nin söz sahibi olmasından kaynaklanan sürtüşmeler ve her iki belgenin farklı dönemleri içermesi gibi. Bir başka döneme ilişkin örnek de dönemin DPT ve Sanayi Bakanlığı'na ilişkin verilebilir. Tan (1981:151) çalışmasında; dönemin Sanayi Bakanı sanayicilerle yaptığı bir toplantıda “DPT'nin hazırladığı raporu ciddiye almayın. Sorunlarımız olursa bakanlığımızla diyalog kurun” dediğini, teşvik politikasının yürütülmesinde söz sahibi olmak isteyen bu bakanlık ile DPT arasındaki sorunların bazen ciddi boyutlar kazanabildiğini ve 1979 yılı teşvik tablosunun yayınlanması benzer nedenlerle gecikebildiğini belirtmiştir.

Planlama sürecinde hukuksal, siyasi, özel sektör-kamu temsilcilerinin aralarındaki anlaşmazlıklar daha önceki bölümde ifade edildiği için burada çokça üzerinde durulmayacak hususlardır. Fakat teşvik unsurunun tüm taraflarının sürece çıkar amaçlı yaptıkları tüm müdahalelerin, sürece zarar verdiğini hassasiyetle belirtmek

gerekir. Teşviklerin optimal dağılımının önünde engel teşvik eden müdahalelere ilişkin döneme ait çalışmalardaki eleştiriler farklılıklar da içermektedir. Şaylan (1981:196) eserinde 1960'lı yılların başında, planlama düşüncesinin prestijinin çok yüksek olduğunu ve planlama toplumun tüm sorunlarını çözebilecek adeta sihirli bir araç olarak algılandığını belirtmektedir. İşte bu ortam içinde DPT'nin işlevsel etkinliğinin hızla arttığına, kurumsal kontrol olanaklarının büyüdüğüne vurgu yaparak kamu kesiminin hemen hemen tüm yatırımları, özel teşebbüs için ne gibi teşvikler sağlanacağı, yabancı sermaye, hatta fiyat vb. makro politika kararları üzerinde DPT'nin ciddi kontrolü sağladığını iddia etmiştir. Eleştirisini daha da ağırlaştırarak, başka bir deyişle DPT'nin, Türkiye'nin kaynaklarının dağıtımında, yaratılacak rant ve olanakların kimlerce kullanılacağını belirlemede etkin bir merkezi karar organı haline geldiğini, doğal olarak böyle bir konuma girmenin DPT'nin üzerindeki baskı ve çatışmaları yoğunlaştırdığını, bu baskıların giderek artması sonucu kurumun adım adım partizanlaştığını, böylece 20 yıllık gelişmenin sonunda kurumun otonomisinin ve buna bağlı olarak prestijinin büyük bir düşüş kaybederek sıfır noktasına yaklaştığını vurgulamıştır. Pamuk (2012:250) ise; 1967 yılında Turgut Özal'ın Başbakan Süleyman Demirel tarafından DPT'ye müsteşar olarak atanmasının, bu dönüşümü çok iyi yansıttığını, özel sektöre ayrıcalık dağıtan bir kuruma dönüştüğü belirtmiştir. Buğra (2013:82) ise özel sektörün devlet desteğine olan önemli mali bağımlılığı, işadamlarının bağımsız bir toplumsal konum kazanmalarına engel olduğu bu bağlamda, 1980'lerde yapılmış bir çalışmanın sonuçları mali bağımlılığın ülkedeki gelişmiş bölgelerde verilen teşviklerin, yatırım esnasında toplam yatırım maliyetlerinin %67.6'sını, cari maliyetlerin de %58.2'sini oluşturduğu tahmin edildiğini vurgulamıştır. Ek olarak teşviklerin öncelikli verildiği gelişmekte olan bölgelerde ise bu miktarların, sırasıyla, %96.6 ve %95.2'ye ulaştığına dikkat çekmiştir.

Pamuk (2012:250) 1980 sonrası döneme ilişkin ekonomik yapıyı şu cümleler vasıtasıyla analiz etmiştir:

İktisadi model, devletçilikten özel sektör denetiminde karma ekonomiye doğru değişirken, ekonominin, özellikle de kent ekonomisinin denetimi kamu kuruluşlarından İstanbul ve Marmara Bölgesindeki büyük holdinglere geçti. Büyük holdinglerin öncülüğünde sanayi kesimine öncelik verildi. İktisadi kurumlar da büyük ölçüde bu model çerçevesinde belirlendi. Lisans ve permilerin, teşviklerin ve vergi muafiyetlerinin dağıtımında holdinglere önemli ayrıcalıklar sağlandı. Ekonominin özellikle sanayileşme stratejisi ve hedeflerinin belirlenmesinde DPT'nin özel sektöre, özel sektörün kısa vadeli çıkarlarına bir miktar mesafeli duracağı öngörülmüyordu. Bu yaklaşım terk edildi; DPT'nin belirlediği öncelikler ve hedefler giderek özel sektörün,

özellikle de holdinglerin daha kısa vadeli perspektifleri çerçevesinde belirlenmeye başladı. Özel sektör çevreleri ağır sanayi ya da yüksek teknolojiyi değil, güçlü bir biçimde korunan iç pazarda kısa vadeli karları en önemli hedef olarak görüyor, ağırlığın iç pazar için dayanıklı tüketim malları ve otomotiv üretimine verilmesini gerekirse bu konularda çokuluslu şirketlerle işbirliği yapılmasını istiyorlardı. Daha rekabetçi çalışan yapılar oluşturmak yerine, devlete yakın durmak ve devletten destek almak daha önemli oldu. Örneğin rekabet gücü daha yüksek olan sanayi dallarının ihracata yönlendirilmesi hedefinden vazgeçildi. Hangi sektörlerin koruma kapsamına alınacağı yerli üretimin hangi dallarda yapılacağına ilişkin kararlar, uzun vadeli maliyet ve rekabet hesaplarına göre değil, farklı holdinglerin taleplerine ve hükümet üzerindeki etkilerine göre alınmaya başladı. Böylece ithal ikamesi sürecinin kendi iç mantığı giderek zayıfladı. Daha önce devletçilik döneminde olduğu gibi, özel sektör önderliğinde ithal ikamesi yoluyla sanayileşme stratejisi altında da devletin küçük ya da büyük alımları, yaptırdığı inşaatlar, bu amaçlarla açılan ihaleler, kamu ve özel sektör bankalarının kullandıkları krediler ve diğer yöntemler özel sektörü güçlendirmenin, özellikle hükümete yakın kesimler arasından bir burjuvazi yaratmanın yöntemleri olarak kullanıldı. Sonrasında özel sektör giderek güçlenir ve öne çıkarken, devletin özel sektör içinde ayrıcalıklar dağıtma rolü farklı biçimlerde de olsa sürdü. esnafın talepleri daha güçlü bir biçimde gündeme geldi. 1960'lı ve 1970'li yıllarda hükümetler ve DPT sanayileşmenin tabanını güçlendirmek, teknolojiler kullanılmasını ve bunların geliştirilmesini sağlamak ve nihayet sanayi üretimini ihracata yönlendirmek gibi uzun vadeli hedefler izlemek yerine kısa vadeli karlar peşinde koşan özel sektöre ayrıcalık dağıtmayı ve tarımsal üreticilerin, işçilerin, kentlerdeki esnafın daha yüksek gelir taleplerini kabullenmeyi tercih ettiler.

Özel kesimin, plan ve programların birer parçası olarak düşünülebilecek olan teşvik tedbirlerine ilişkin bilgilere, her tür karar alırken başvurduğu bilinmektedir. Ayrıca DPT'nin sektör uzmanlarının belirttiğine göre, yatırım kararları alınırken, aynı konuda başka yatırımlar olup olmadığı ve kurulu kapasitenin düzeyi soruşturulmaktadır. Bunlardan hareketle, hangi düzeyde olduğu bilinmemekle birlikte, özel firmaların, planların ve bunların birer parçası olarak düşünülebilecek bazı başka yayınların içerdiği bilgilere başvurduğu ortadadır. Düzeyin ve ölçünün ne olabileceği konusunda, yapılan Fransa'da yapılan bazı anket çalışmalarının sonuçları bir fikir verebilir. Fransa'da uygulamaya konulan Beşinci Plan'ın bazı öngörülerinin firmalarca ne düzeyde bilindiğini araştıran bir anket çalışmasının bulgusu şöyledir. Plan'ın, tüm ekonomi için öngördüğü büyüme hızını, firmaların içinde bulunduğu sanayi sektörü için öngördüğü üretim ve yatırım miktarlarını; büyük firma (1000'den fazla işçi çalıştıran) yöneticilerin %75'i, orta firma (100-999 işçi çalıştıran) yöneticilerin %39'u, küçük firma (10-99 işçi çalıştıran) yöneticilerinden %21'i bildiklerini söylemişlerdir. Aynı anket çalışmasında firmalara, yatırım ve üretim kararları alırken plan öngörülerinden ne ölçüde yararlandıkları sorulmuştur ve şu sonuçlar alınmıştır; Yatırım kararı alınırken, büyük firmalardan %40'ı büyük ölçüde, %41'i az ölçüde yararlandıklarını; orta firmalardan %16'sı büyük ölçüde, %37'si az ölçüde yararlandıklarını, küçük firmalardan %8'i büyük ölçüde, %28'i az ölçüde yararlandıklarını belirtmişlerdir. Üretim kararı için plan

öngörülerinden yararlanma oranları bir miktar daha düşüktür, fakat aynı yapıyı korumaktadır. Türkiye’deki özel firmalar için plan öngörülerinden yararlanma oranlarının belki daha düşük olduğu fakat benzer bir yapıya sahip olduğu beklenir. Böylece, özellikle büyük ölçekli ve tüm bölgelere yönelik üretim yapan özel firmaların, yatırım ve bir ölçüde üretim kararları alırken, planlamanın yayınladığı bilgilere başvurdukları söylenebilir (Uygur, 1981:443).

Dış kaynaklı krediler cephesinden bakıldığında Türkiye’nin Dünya Bankası (o dönemde Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, bundan böyle de IBRD olarak anılacaktır) ve Uluslararası Kalkınma Ajansı (IDA) ile ilişkilerinin planlı dönem boyunca geliştiğini görmekteyiz. Her kalkınma planı dönemini sektörel perspektiften incelemeyen önce Türkiye’ye Açılan IBRD ve IDA Kredilerinin Sektörel Dağılımına göz atmak ve planlı dönemin dış desteklerine de bakmak gereklidir. Cari fiyatlarla (Milyon \$) 1968-1980 dönemi IBRD ve IDA Kredilerinin Sektörel Dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 3.5: Türkiye’ye açılan 1968-1980 dönemi IBRD ve IDA Kredilerinin Sektörel Dağılımı

Sektör	Açılan Kredi Toplamı	Toplam İçinde Pay. %
Tarım	540,3	20,1
Altyapı (Enerji)	737,9 (570,0)	27,5 (21,2)
(Ulaştırma ve haberleşme)	(121,7)	(4,5)
(Diğer)	(46,2)	(1,7)
Sanayi (TSKB ve SYKB)	943,1 (425,9)	35,1 (15,9)
(Devlet Yatırım Bankası)	(110,0)	(4,1)
(Erdemir)	(171,0)	(6,4)
(İGSAŞ)	(42,0)	(1,6)
(SEKA)	(110)	(4,1)
(Sümerbank)	(83,6)	(3,1)
(Diğer)	(0,6)	(...)
Turizm	26,0	1,0
Eğitim ve Sağlık	13,5	0,5
Toplam Krediler	425,0	15,8
TOPLAM	2685,8	100,0

Kaynak: Türel, Oktar (1981), “Planlama Ve Uluslararası Örgütler: Türkiye’nin Dünya Bankası İle İlişkileri Örnek Olayı”, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, s.645.

3.4.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Sektörel Gelişim

1963 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, temel ilke olarak kalkınmanın sosyal adalet ilkeleri içinde gerçekleştirilmesini öngörmüştür. Sosyal amaçların gerçekleşmesinin Birinci Plan dönemini açacağı kabul edilmiş ve iktisadi ve sosyal hedeflerin çatışma halinde olduğu, bunların kalkınmaya engel olmayacak bir biçimde uzlaştırılması gereğinden söz edilmiştir (Karacal, 1981:283).

Yatırımların sektörel ve özellikle bölgesel dağılımında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının stratejisinde yatırımların yapılmasında ve coğrafi dağılışında bölgeler arası dengeli bir kalkınmanın esasları göz önünde bulundurulacağını ve seçilen hedefleri Kondu (1975:8-9) şu şekilde sıralamıştır:

- ❖ Birinci safhada daha çok yatırımların kuruluş yeri ile ilgili kararlar üzerinde durulacaktır. Bu hususta yatırım projelerinin hazırlanmasında birden fazla kuruluş yeri üzerinde inceleme yapılması telkin edilecek, diğer yatırım kıstaslarına göre eşit durumda bulunan projelerden, geri kalmış bölgeleri kuruluş yeri olarak gösterenler tercih edilecektir.
- ❖ İkinci safhada özel teşebbüs yatırımlarının belli yörelere tevcihi için teşvik tedbirleri alınacak, kamu yatırımlarının programları arasında da bu bölgelere öncelik tanınacaktır.
- ❖ Son safhada etraflı bölge kalkınma planları hazırlanacaktır. Bölgeler arası tercihte hem iktisadi (bölgelerin gelişme potansiyeli) hem de sosyal (geri kalmış bölgelerin kaldırılması) unsurları üzerinde durulacaktır.

Sosyal hedefleri bölümünde ülke düzeyinde dengeli kalkınmanın en önemli hedeflerden biri olduğu belirtilmiştir.

Türkiye ekonomisinin ilgili dönemde 15 yıllık genel bir perspektifini veren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963 yılında yürürlüğe girmiştir. Planda asıl amacın “sosyal problemlerin çözümü ve genel refah seviyesinin yükseltilmesi” olarak belirtilmiş olması kalkınmanın belirli iktisadi hedeflere dayandırıldığını göstermektedir. Nitekim planda bu hedefler açıklanmıştır. Bu hedeflere değinmeden önce Türkiye'nin ilk planlı kalkınma deneyimine kadar olan süreçte tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün milli gelir içindeki paylarını içeren tabloyu sunmayı faydalı buluyoruz.

Tablo 3.6: Başat Sektörlerin 1927-61 Arası Milli Gelir İçindeki Payları

Sektör	Yıllar					
	1927	1938	1945	1950	1958	1961
<i>Tarım</i>	67	48	53	52	44	42
<i>Sanayi</i>	10	16	14	16	22	23
<i>Hizmetler</i>	23	36	33	32	34	35
<i>Milli Gelir</i>	100	100	100	100	100	100

Kaynak: DPT, 1963:9

Tablodan planlı kalkınma dönemine değin tarım sektörünün milli gelir içindeki payının azaldığını, diğer sektörlerin ise istikrarsız bir şekilde paylarının arttığı görülmektedir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma planında ulaşılmak istenen iktisadi hedefler şu şekilde belirtilmiştir:

- ❖ Planın temel olarak iktisadi hedefi milli gelirden yılda % 7 artış sağlamaktır.
- ❖ Kamu yatırımlarının enflasyon yaratmaması hedeflenmiştir. Maliye ve para politikalarının bu bağlamda belirlenmesine yönelik tedbirler alınacaktır.
- ❖ Özel sektörden daha önceki yıllara nazaran daha yüksek yatırım hacmi beklenmektedir ve bu durumun alınacak teşvik tedbirleriyle düzenlenmesinin mümkün olabileceği belirtilmiştir.
- ❖ Üretimde fiyatların piyasa ekonomisinin şartlarına göre oluşması sağlanacaktır. Buna istinaden fiyat kontrolü uygulamalarından kaçınılacaktır.
- ❖ Yatırımların iç ve dış piyasadaki arz ve talep dengesine göre düzenlenmesi, böylece kaynak harcamaları tahsisinde etkinlik hedeflenmektedir.
- ❖ İhtiyaçlar ile üretim kapasitesi arasındaki farkın, dış ticaret yoluyla akılcı bir şekilde kapatılması hedeflenmektedir.
- ❖ Tüketim mallarına olan talebe göre yatırım projesi seçimi yapılarak optimum noktada bir bileşim sağlanmak istenmiştir. Ayrıca düşük gelirli bireylerin tüketeceği temel ihtiyaç malzemeleri üzerindeki büyük fiyat hareketlerinin engellenmesi hedeflenmiştir.
- ❖ Köylerin piyasalarla irtibatını sağlamak üzere ulaşım/altyapı hizmetlerine yönelik geliştirme sağlanması hedeflenmiştir. Buna paralel bölgesel farklılıkların asgari seviyeye çekilmesi istenmektedir (DPT, 1963:43-46).

Kalkınma hedeflerini gerek kamu gerekse de özel sektör yatırımları bağlamında değerlendirme çabası aşağıda verilen tablo ile birlikte daha açıklayıcı olacaktır.

Tablo 3.7: Birinci Beş Yıllık Plan Döneminde Yatırımların Plan Hedefleri, Kamu ve Özel Sektör Dağılımı

Yıllar	Özel Sektör		Kamu Sektörü		Yatırımların Payı (%)	
	Plan Hedefi	Gerçekleşme	Plan Hedefi	Gerçekleşme	Plan Hedefi	Gerçekleşme
1963	4,3	5,3	6,6	5,5	39,4	49,3
1964	4,8	5,0	7,6	5,8	38,7	46,3
1965	5,4	5,5	8,4	6,5	39,1	45,8
1966 (Geçici)	6,0	6,4	8,9	7,9	40,0	42,9

Kaynak: Uras, 1967.

Birinci beş yıllık kalkınma dönemine ilişkin yatırım verileri incelendiğinde planın –kamu sektörü yatırımları hariç- rakamsal hedeflerine ulaşıldığını görmekteyiz. Kamu sektöründen ziyade özel sektör yatırımlarının hızla artması (ve yıllar bazında süregelen bir biçimde artması) toplam yatırımın milli gelir içindeki payını da artırmıştır. Kamu sektörü yatırımlarının özel sektör yatırımları üzerinde genişletici bir role sahip olduğu varsayımını yapmak mümkündür.

Sektörel gelişimin GSMH içindeki paylarını izlemek maksadıyla Tarım, Madencilik, İmalat Sanayi, Enerji ve Ulaştırma sektörlerinin GSMH içindeki paylarını aşağıdaki tablo ile birlikte yorumlamak olanaklıdır.

Tablo 3.8: 1962-64 Arası Sektörel Hasıla Oranı

Sektör	Yıllar		
	1962	1963	1964
Tarım	43,8	43	38,3
Madencilik	3,2	3,3	3,6
İmalat Sanayi	12,8	13,5	16,7
Enerji	0,8	0,9	1,1
Ulaştırma	3,9	4,1	4,6

Kaynak: DPT, 1963:141.

Artan sanayileşme ve hizmetler sektörünün gelişimine paralel olarak tarımdaki üretimin GSMH içindeki payı düşüş eğilimindedir. Demografik yapıdaki değişimlere binaen artan nüfus, çalışan kesimin tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne kaydığını ve buna paralel bu sektörlerin üretim/çıktı oranının yükseldiğini göstermektedir. Tarımdaki düşme trendi, sanayileşmeye dönük –eksik de olsa- yatırım politikalarının da etkisiyle geliştiği söylenebilir. Ancak yine de imalat sanayinin daha yüksek bir pay alması hedeflenmektedir. Buna karşın planlı dönemde tarım sektörüne de önem verildiği görülmektedir. Aşağıdaki tablo 1963-67 arası sektör bazlı gayri safi yatırımları ve bu yatırımların toplanan yatırımlar içerisinde yüzdesel değerini içermektedir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yatırım hedef ve beklentileri ile ilgili rakamlar aşağıda verilmiştir. 1963-1966 döneminde 1965 fiyatları ile 47.9 milyar lira yatırım yapılmıştır. Aynı dönemde yaratılan gelir artışı 17.7 milyar liradır. Ancak 1962-1966 yılları arasında yılda ortalama %6.5 oranında bir gelişme hızının elde edilmiş olması gerçek sermaye- hasıla kat sayısının planda öngörülenden daha yüksek olması gerektiğini ifade etmektedir (DPT, 1968:11).

Tablo 3.9: Yatırımlar Plân Hedefleri ve Gerçekleşmeler (Milyon TL. 1965 Fiyatları ile)

SEKTÖR	1964			1965			1966		
	Program Yatırımı	Gerçekleşen Miktar Yüzde		Program Yatırımı	Gerçekleşen Miktar Yüzde		Program Yatırımı	Gerçekleşen Miktar Yüzde	
Tarım	600	560	93.3	730	600	82.2	927.3	800.0	86.3
Madencilik	240	230	95.8	200	210	92.5	226.6	200.0	98.3
İmalat	1374	1370	99.7	1100	1300	118.2	1236.3	1600.0	129.4
Enerji	48	30	62.5	110	25	54.5	103.0	25.0	24.3
Ulaştırma	140	300	214.3	350	450	128.6	515.1	700.0	135.8
Konut	2000	2100	105.0	3300	2500	108.7	2370.0	3024.0	127.5
Turizm	70	60	85.7	150	120	80.0	206.1	180.0	87.3
Hizmetler	28	200	714.3	60	225	714.3	339.9	130.0	97.3
TOPLAM	4500	4850	107.8	5000	5430	108.8	5924.3	6859.0	115.8

Kaynak: Uras, T. Güngör (1968), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Özel Sektör Ne Yaptı, Devlet Planlama Teşkilatı, ID: 567-29.

Tablo 3.9: 1963-1967 Yılları Arası Sektörel Bazlı Gayri Safi Yatırımlar ve Yüzde Değerleri (Milyon TL-1963 Fiyatlarıyla)

SEKTÖRLER	YILLAR											
	1963		1964		1965		1966		1967		Toplam	
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
Tarım	1213,2	12,8	1712,2	15,8	2182,0	18,1	2590,0	19,7	2851,0	20,2	10548,4	17,7
Madencilik	457,8	4,8	735,2	6,8	794,6	6,6	809,9	6,1	435,5	3,1	3233,0	5,4
İmalat Sanayi	2166,3	22,8	2359,9	21,8	2276,9	18,9	1726,4	13,1	1559,7	HA	10089,2	16,9
Enerji	706,4	7,4	850,0	7,9	1057,9	8,8	1233,5	9,4	1286,2	9,1	5134,0	8,6
Ulaştırma	1298,0	13,7	1355,9	12,5	1482,3	12,3	1851,9	14,1	2171,3	15,4	8159,4	13,7
Hizmetler	581,0	6,1	426,1	3,9	637,0	5,3	1030,0	7,9	1291,8	9,2	3965,9	6,6
Konut	2085,0	21,9	2229,0	20,6	2390,0	19,8	2594,0	19,7	2818,0	20,0	12116,0	20,3
Eğitim	660,0	6,9	783,0	7,2	795,0	6,6	836,0	6,4	1153,0	8,2	4227,0	7,1
Sağlık	200,5	2,1	230,1	2,1	278,2	2,3	320,2	2,4	317,9	2,3	1346,9	2,3
Turizm	145,5	1,5	148,2	1,4	164,7	1,3	175,6	1,3	193,0	1,4	827,0	1,4
Toplam	9513,7	100,0	20829,6	100,0	12058,6	100,0	13167,5	100,0	14077,4	100,0	59646,8	100,0

Kaynak: DPT, 1963:137-138.

Kalkınma modelinde Birinci Sanayi Planı'ndan farklı olarak İnan'ın (1973) belirttiği gibi denizcilik ve elektrik santrallerini de ilave eden İkinci Sanayi Planı; imalat, madencilik ve hizmet sektörlerinde kurulan kamu işletmeleri sanayileşme ve tesisleşmenin lokomotifini olarak kabul görülmüştür. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın kırıcı etkileri İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulamaya girmesini engellemiş ve yeni bir durgunluk döneminin sebebi olmuştur.

3.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Sektörel Gelişim

Görece başarıyla sonuçlandığı söylenebilen birinci plandan sonra, yine büyüme hedeflerini odak noktası olarak sunan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968 yılında yürürlüğe girmiştir. Sanayileşmeye bağlı bir büyüme modelinin ön plana çıktığı bu dönem “teşvik” konuları açısından da çeşitli düzenlemelerin yapıldığı bir sürece tekabül etmektedir. Planın ana hedefleri şu şekilde beyan edilmiştir:

- ❖ Ekonomide sanayi sektörü başat sektör olarak nitelik kazanacak, sektörün yıllık büyüme hızı %12, GSMH içindeki payı %20,5 seviyesine ulaşacaktır.
- ❖ Ekonominin yılda % 7 gibi bir oranla büyümesi öngörülürken, GSMH'de % 40,3 civarında bir artış sağlanması hedeflenmiştir.
- ❖ 1967'de GSMH'nin %19,9'u olan yatırım harcamalarının, 1972 sonunda %24,3'e yükselmesi amaçlanmaktadır.
- ❖ Tarım sektörünün yılda % 4,1 oranında büyümesi hedeflenirken, dışa bağımlılığın azalmasına ve iç tasarrufa yönelik eğilimlere ağırlık verilecektir.

Yatırım teşvikleri kapsamında çıkarılan yasalar doğrultusunda DPT'ye bağlı “Teşvik ve Uygulama Dairesi” faaliyete başlamıştır. Özel sektör yatırımlarının desteklenmesini ve yatırım hacminin genişlemesini sağlamak amacıyla “Teşvik Belgesi” uygulamasına geçilmiştir. Bu belgeyi edinen yatırımcılara kredi tahsisi, döviz sübvansiyonu, vergi indirimi/muafiyeti ve yatırım indirimi gibi teşvik ve destek uygulamaları devreye sokulmuştur. TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği) bu dönem içerisinde (1971) kurulmuştur.

Elde mevcut üç yıllık verilere göre özel sektör yatırımları, program hedeflerine nazaran 1964'de %107.8, 1965'de %108.8 ve 1966'da yüzde 115.8 oranında gerçekleşmiştir. 1965 yılında 1964'e nazaran bu kesimde yatırım hacmi %20,8 artış

göstermiştir. Bu artış üzerinde özellikle konut, ulaştırma ve 1965 yılından itibaren mobilize olan imalat sektöründeki gelişmelerin rolü olmuştur. 1965 yılında imalat sektörü yatırım hacminde bir artış vukua gelmemiş,1966'da artış 1965'e nazaran %23.0 seviyesinde olmuştur (Uras, 1967:5).

Döneme ilişkin sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılım rakamları incelendiğinde planlı dönem öncesi (1950-58) ile birinci planlı dönem (1963-67) ve ikinci planlı dönem (1968-72) tarım yatırımlarının dönemsel olarak azalma eğilimde olduğu görülmektedir. Öte yandan hizmetler sektörüne yapılan yatırımlardaki görülen sıçrama dikkat çekicidir. Tarım yatırımlarının bu denli düşmesi, buna karşın hizmet yatırımlarındaki genişlemenin iktisadi anlamda çok sağlıklı olduğunu söylemek doğru olmasa da imalat sanayi yatırımlarının 1972 yılında en yüksek seviyeye ulaşması üretim hacmindeki bir atışın göstergesi olması açısından anlamlıdır. Konut yatırımlarının artması bu dönemdeki yüksek katlı binalara verilen imar izni sayısıyla bağıntılı olması muhtemel gözükmemektedir. Yine de rakamsal büyüklükler ikinci planlı dönemin birinci planlı döneme göre kaynakların etkin ve verimli kullanımı göz ardı edildiğinde daha başarılı bir süreci temsil ettiği söylenebilir. Diğer yandan sektörel gelir (katma değer) artışlarındaki dalgalanmaların da hızlı kalkınan az gelişmiş ülkelerdeki değerlere benzer olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Tablo 3.10: Birinci ve İkinci Planlı Dönemde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1950-1969)

Sektör	Yıllar			
	1950-58	1963-67	1968	1969
<i>Tarım</i>	21,6	15,3	15,2	13,3
<i>Madencilik</i>	1,1	5,4	3,1	2,9
<i>İmalat</i>	21,7	19,7	21,5	23,2
<i>Enerji</i>	6,7	6	8,3	9
<i>Ulaştırma</i>	21,3	15,5	16,3	16,6
<i>Konut</i>	18,6	22,5	19,1	19,7
<i>Hizmetler</i>	9	15,6	16,5	15,3
<i>Toplam</i>	100	100	100	100
Sabit Yatırımların GSMH'ye oranı (%)	15,5	19	20,7	21,9

Kaynak: Kızılyalı, 1975:30

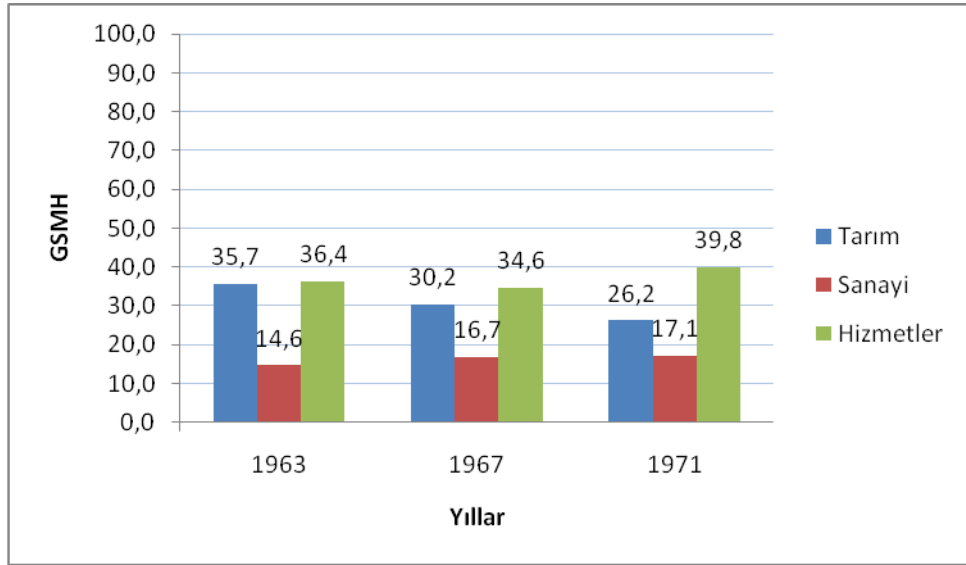
Tablo 3.11: Birinci ve İkinci Planlı Dönemde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1970-72)

Sektör	Yıllar				
	1970	1971	1972	1968-72	1970-72
<i>Tarım</i>	11,4	10,3	10,4	12,1	10,7
<i>Madencilik</i>	3,3	3,3	3,3	3,2	3,3
<i>İmalat</i>	24,7	26,5	31,2	25,4	27,5
<i>Enerji</i>	9,6	7,6	7,1	8,3	8,1
<i>Ulaştırma</i>	16,5	17,4	18,2	17	17,4
<i>Konut</i>	21,2	21,7	18,7	20,1	20,5
<i>Hizmetler</i>	13,3	13,3	11	13,9	12,5
<i>Toplam</i>	100	100	100	100	100
Sabit Yatırımların GSMH'ye oranı (%)	22,1	20,4	19,9	21	20,8

Kaynak: Kızılyalı, 1975:30

Veriler incelendiğinde imalat sanayisinin payının arttığı, enerji ve ulaştırma yatırımlarının dönemin gelişim trendi içerisinde anlamı bir artışla karşılık bulduğu görülecektir. Buna paralel 1950-58 yılları arasında sabit yatırımların GSMH'ye oranı 15,5 iken bu oran; 71 yılında 20,4 ve 72 yılında 19,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu da yatırım hacminin yıllar bazında sektörel gelişime olumlu katkı yaptığı yönünde yorumlanır. Bir alt grafikte 1963, 1967 ve 1971 yıllarına ait sektörlerin GSMH içindeki gerçekleşmiş payları grafiksel olarak incelenmiştir.

Grafik 3.2: Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörünün Planlı Dönem GSMH Payları

Kaynak: DPT, 1973:9

Konut sektöründe yatırımların 1965'de artış oranı %19, 1966'da %21'dir. 1966'daki konut yapımının yüksek oranda artışı üzerinde rol oynayan nedenlerden en önemlisi imar mevzuatının değişerek yüksek katlı bina yapımına müsait hale getirilmesidir. Bir öteki neden olarak, sıhhi tesisat, elektrik ve ısı tesisatı unsurlarının yerli imal edilmeye başlanması, bu alanlarda ithalatın ikame olması belirtilebilir. Tabii sermaye birikiminin konut sektörüne kayması bu konuda en büyük rolü oynamaktadır. Bu özel kesimde sermaye birikiminin üretken sektörler (endüstriye) kaymasını sağlayacak teknik ve teknolojik bilgi seviyesinin gelişmesi ile konut sektörünün yatırım içindeki payı zamanla nisbi bir azalmaya maruz kalabilecektir. Ulaştırma sektöründe yatırımların 1965'de %50, 1966 yılında %55.5 olarak dikkat çeker. Özel kesimde gerçekleşen yatırımların konut -ulaştırma sektöründe yüksek oranda artışı, imalat sektörünün 1966'da harekete geçmeye başlaması, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının karakteristik bir özelliği olarak belirtilebilir. Özel kesimde yatırımların sektörler itibariyle dağılımı incelendiği zaman Tablo 3'den konut sektörünün toplam özel yatırımları içindeki payının 1964'de % 43.4, 1965'de %46 ve 1966'da %44 olduğu anlaşılır. İmalat sektörünün payı ise 1964'de %28, 1965'de %24, 1966'da %23.4 tür. Tarım sektörünün payı ise %11 olarak sabit kalmıştır. Buna nazaran, özel kesimde yatırım politikası, önem sırasına göre Konut-İmalat-Tarım olarak belirlemektedir (Uras, 1967:5-8).

3.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Sektörel Gelişim

Geçmiş planlı dönemlerde tarım ve sanayi alanındaki büyüme ortalamasının ve hedeflerin altında kalmasına karşın hizmetler sektöründe hedefler beklenenin üzerindedir.

Nihat Erim hükümeti zamanında hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Mart 1972'de yürürlüğe girmiştir. Petrol krizi ve Amerikan ambargosu içinde geçen yıllarda siyasi istikrarın da sağlanamaması GSMH ve sektörel büyüme hızlarını olumsuz etkilemiştir. Genel itibariyle planın hedefleri şu şekilde beyan edilmiştir:

- ❖ Nüfus planlamasıyla birlikte GSMH'nin % 7,9 seviyesinde büyümesi hedeflenmiştir.
- ❖ Tarımda % 4-5, sanayide % 11-12 düzeyinde sektörel büyüme hedefleri konulmuştur. Ayrıca Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içerisinde tarım sektörünün payının % 23, sanayi sektörünün payının % 27 ve hizmetler sektörünün payının % 50 olması hedeflenmektedir.
- ❖ Plan döneminde %45'i sanayide, %43'ü hizmetlerde, %12'si tarımda olmak üzere 291 milyar TL'lik yatırım hacmi öngörülmüştür.
- ❖ Hızlı bir biçimde sanayileşme sağlanması ve böylece tarım dışı istihdamın artması amaçlanmaktadır.
- ❖ Tasarruf eğiliminin yüksek ve dışa bağımlılığın ihracatla birlikte düşük bir seviyede tutulması hedeflenmiştir.

Üçüncü planlı dönemde gerek siyasi çalkantılar gerekse iç ve dış olumsuz koşullar gereğince sektörel bazda istenilen büyüme hedeflerine ve yatırım oranlarına ulaşamamıştır. Ayrıca tarımda iklim koşullarına bağlılığın etkisi yüksek oranda hissedilmiştir. Verilen tabloda bunu gözlemlemek mümkün olacaktır.

Tablo 3.12: Üçüncü Planlı Dönemde Sektörel Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)

Sektörler	Ortalama	Yıllar				
		1973	1974	1975	1976	1977
Tarım	3,5	-10	10,3	10,9	7,7	-1,3
Sanayi	9,9	11,3	8,3	9	10,3	10,8
Hizmetler	7,9	11,4	8	7,7	8,8	6,8
GSMH	6,5	5,4	7,4	8	7,7	4
GSYİH	6,9	4,4	8,5	8,9	8,5	4,4

Kaynak: DPT, 1979:8.

3.4.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve DPT'nin Dönüşümü

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978) hazırlanışı ve yürürlüğe girmesi açısından oldukça sorunlu bir döneme isabet etmiştir. Planı hazırlayan yürütme merci ve teknik kadronun 1 yılın ardından görevden ayrılması, planın uygulanabilirliğini tamamen ortadan kaldırmıştır. Var olan ekonomik yapıyla ilgili iktisadi hedefler şu şekilde beyan edilmiştir:

- ❖ GSMH'nin yılda % 8 oranında büyümesi, bunun yanı sıra tarım sektörünün % 5,3; sanayi sektörünün % 9,9 ve hizmet sektörünün % 8,5 oranında sektörel büyüme rakamına ulaşması hedeflenmiştir.
- ❖ Sabit sermaye yatırımlarının % 50'yi aşan oranlarda kamu kesiminin gerçekleştireceği öngörülmüştür.
- ❖ GSYİH içerisinde sanayi payının artan sanayileşme hamleleriyle yükseleceği, tarımın ise düşeceği savunulmuştur.

Planlı kalkınma dönemlerinin öncesi dönemlere nazaran en belirgin niteliği kalkınma dinamiğinin sanayileşme ile özdeşleştirilmiş olmasıdır. İthal ikameci anlayışın gereği olarak, dayanıklı tüketim malları üretiminden ara mallara ve yatırım mallarına doğru bir dönüşüm öngörülmüştür. İmalat sanayisi bu bakış açısıyla paralel üretimler gerçekleştirmeye yönlendirilmiştir.

Planlı dönemin kalkınmacı anlayışı daha keskin bir boyutta incelenmek istenirse bu süreçte DPT'nin ne için kurulduğu, nasıl işlediği ve siyasi hükümetler ve sermaye çevreleri elinde nasıl dönüştüğü irdelenmelidir. Bu bağlamda tarihsel olarak Başbakanlığa bağlı bir birim olarak kurulan DPT, 61 Anayasası ile anayasal bir kurum

hüviyeti kazanmıştır. Planlamanın kalkınmada sihirli bir güç gibi algılanması ve ekonomiye ilişkin bütün sorunların planlamayla aşılabileceği düşüncesi DPT'ye verilen önemi artırmış ve buna paralel planlama-uygulama sürecine ek; araştırma-geliştirme, danışmanlık, sürece destek olma gibi görevlerin de ifa edilmesi beklenmiştir. Ancak karar alma süreçlerine siyasi argümanlar sebebiyle dahil olması pek mümkün kılınmamıştır.

Planlama süreci Tinbergen'in aşamalı planlama yöntemiyle işletilerek, planlamada kamu sektörüne emredici, özel sektöre ise danışmanlık (yol göstericilik) niteliğinde bir yol izlenmiştir (Özdemir, 2014:10). Bu bağlamda kurum 1960-80 döneminde dört adet kalkınma planı hazırlamıştır. Dördüncü kalkınma planı siyasi çalkantılar ve askeri darbe süreci yüzünden uygulanamaz hale gelse de, diğer üçünde kalkınma hedefleri açısından başarılı olduğu söylenebilir.

24 Ocak 1980 kararlarının ardından tamamen işlevini yitiren ve büyük bir dönüşüme uğrayan DPT, daha önce Teşvik Uygulama Dairesi bünyesinde işlevselleştirilmiş, ancak burada siyasi müdahalelere açık hale getirilmiştir. Daha sonra 1982 anayasası ile kurum anayasal hüviyetini yitirmiştir. Siyasi müdahaleler ve teşvik politikası gereği sermaye sahiplerinin üzerinde tahakküm kurabileceği bir yapıya bürünen DPT, dönemin ekonomik konjonktürünün de etkisiyle işlevsizleşmiştir. Zira bu dönem IMF ve Dünya Bankası gibi neo-liberal kurumların yapısal uyum ve kredi-destek politikalarının etkisiyle şekillenmeye başladığı bir süreci ifade etmektedir.

3.5. TÜRKİYE'DE PLANLI DÖNEMDE UYGULANAN TEŞVİK POLİTİKALARI

DPT'ye görev atfedilmesinin ardından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı için yapılan hazırlıklar sonucu uluslararası kuruluşlarla plana yönelik bilgi alışverişinde bulunmak üzere "Plan Kolokyumu" gerçekleştirildi. Bu detay önem arz eder, çünkü sermaye yatırımlarının ülkeye planlı girişini sağlamak üzere Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ile girişilen işbirliği dış kaynak bulma hususundaki yetersizlikle mücadele yollarını açmaktadır.

Planlı dönem tarımla ilgili geniş kapsamlı destek politikaları üretmiş olsa da, kalkınmanın lokomotifini olarak sanayileşmeyi başat sayar. Diğer yandan hizmetler, konut ve enerji sektöründeki gelişmeler de planlı dönemde milli gelirin büyümesine vesile olmuştur. Ayrıca planlı dönemin en önemli özelliğinin yıllık büyüme hedeflerinin büyük ölçüde yakalanmış olmasıdır.

Sanayileşmenin birincil kalkınma dinamiği olarak kabul edildiği planlı dönemde en önemli sorunlardan birisi yatırım sorunsalıdır. Yatırım hacminin teşvik tedbirleriyle genişlemesi hususu planlayıcılar için önem arz etmektedir. Buna istinaden özel sektörün elinde bulunan fonların yatırıma dönüştürülmesi ve bu yatırımların bölgesel kalkınmada eşitsizliği önleyecek şekilde kanalize edilmesi teşvik tedbirlerinin iki temel amacını ortaya koymaktadır.

Planlı dönem içerisinde özel sektör kaynaklarının yatırıma dönüştürülmesi üzerinde, bu süreçte alınan teşvik tedbirlerinin etkisi yadsınamaz düzeydedir. Bu bağlamda yatırımcıya sağlanan “teşvik belgesi” uygulaması planlı dönemin önemli bir uygulaması olarak yorumlanabilir. Diğer yandan ihracata yönelik atılımların artması teşvik konusunu gündeme taşımıştır. Müteşebbisler her ne kadar küçük ve dağınık – rekabet gücü zayıf- yatırımlar yapmış olsalar da bu süreçteki teşvikler onlar için itici güç olmuştur.

Genel olarak planlı dönemde uygulanan teşvik politikaları şu şekilde gruplandırılabilir:

- ❖ Bölgelere özgü *finansal teşvik ve vergi indirimleri*,
- ❖ İhracata yönelik *üretim vergisi iadesi*,
- ❖ Yatırımcının iç ve dış pazarda kanuni haklarını korumaya yönelik *düzenleyici teşvikler*,
- ❖ Yatırımlar için düşük faizli ve/veya faizsiz *yatırım kredisi uygulaması*,
- ❖ Sanayi yatırımlarının artışı için *selektif kredi uygulaması*,
- ❖ *Altyapı / Üstyapı sübvansiyonları*,
- ❖ *Gümrük vergisi taksitlendirmesi ve indirimi*.

İstanbul Ticaret Odası tarafından yakın bir geçmişte gerçekleştirilen küçük ve orta işletmelerle ilgili bir araştırmanın sonuçlarına göre, araştırma kapsamındaki

işletmelerin % 89.4' ü hiçbir teşvikten yararlanmamaktadırlar. Bunun nedenini soran araştırmacıları cevaplayan işletme yöneticilerin çoğunluğu, yürürlükteki teşvik sistemleri hakkında bilgileri olmadığına ya da bürokratik formalitelerden yıldıklarını ifade etmişlerdir (Buğra, 2013:96). TÜSİAD'ın (1976:24) 467 firma üzerinde hazırladığı anket verilerine dayalı çalışmasında teşvik kapsamında gerçekleştirilecek projelerin hayata geçirilmesinde karşılaşılan sorunlar aşağıdaki gibidir:

- ❖ Orta vadeli kredi temini güçlüğü
- ❖ İşletme kredisi temini güçlüğü
- ❖ Dış kredi temini güçlüğü
- ❖ Kredi maliyetinin yüksek olması
- ❖ Yatırım malları fiyatlarının artışı
- ❖ Piyasa istikrarsızlığı
- ❖ Mevzuat
- ❖ Özel sektör-devlet sektörü sorusu karşısındaki hissiyet
- ❖ Dış etkenler, beynelmilel rekabet
- ❖ Finansman güçlüğü
- ❖ Ek kredi temininde güçlük
- ❖ Faizlere tatbik edilen gelir vergisi
- ❖ Özel makinelerin temini güçlüğü
- ❖ Personel bulma güçlüğü
- ❖ Bankaların gayrimenkul teminat istemesi
- ❖ Formalite
- ❖ Ortakların yurt dışında olmaları
- ❖ Sermaye temini güçlüğü
- ❖ Öz kaynak temini güçlüğü
- ❖ Yabancı kaynak temini güçlüğü
- ❖ Hammadde temini güçlüğü
- ❖ TL değerinin yabancı paralara göre değişikliğe uğraması
- ❖ Dünya konjonktürünün depresyon devresinde olması
- ❖ Kredi vadelerinin yetersizliği
- ❖ Faizin yüksekliği
- ❖ Bankaların belli firmalara kredi vermesi

- ❖ Bürokratik engeller
- ❖ Mevcut ekonomik kriz
- ❖ Elektrik enerjisinin temin edilememesi
- ❖ Uzun vadeli kredi temini güçlüğü
- ❖ Tapu almada güçlük
- ❖ İthalat ve gümrük zorlukları
- ❖ Teşvik tedbirleri
- ❖ Pay senetlerinin satılması güçlüğü
- ❖ Pazarlama sorunları
- ❖ Merkez Bankasının reeskont kredisindeki tutumu
- ❖ Sermaye artışında çıkarılan zorluklar

Yatırım indirimleri, yatırımları özendirmek maksatlı belirli alanlara yapılan özel sektör yatırım harcamaları üzerinden vergi matrahına uygulanan indirimdir. Bu indirim oranı az gelişmiş (geri kalmış) bölge için % 50, zirai kalkınma amaçlı % 40, bu özel durumlar dışında %30'dur. Aşağıdaki tablo 1963-66 yılları arası DPT'ye ulaşan indirim taleplerini içermektedir.

Tablo 3.13: 1963-66 Yılları Arası Yatırım İndirim Verileri

Yıllar	Toplam Talep			Kabul Edilenler			Ret Edilenler		
	Talep	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	Öz Sermaye Karşılıkları (Milyon TL)	Talep	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	Öz Sermaye Karşılıkları (Milyon TL)	Talep	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	Öz Sermaye Karşılıkları (Milyon TL)
1963	51	377.344	323.492	34	217.977	167.637	17	159.367	155.855
1964	53	364.096	274.848	41	199.972	121.027	12	164.124	153.821
1965	55	450.180	294.263	33	288.545	178.702	12	161.635	115.561
1966	103	1.560.291	961.876	73	1.001.061	598.821	22	532.572	341.073
Toplam	262	2.751.911	1.854.479	181	1.707.505	1.066.187	63	1.017.698	766.310

Kaynak: Uras, 1967

Yatırım indirim taleplerinde yıllar bazında bir artış gözlenmektedir. Yatırımcıların indirim teşviki alabileceği bölgelere yatırım yapmadığı durumlarda, ilgili talepleri ret edilmiştir. 1965 yılından 66 yılına taleplerdeki iki misli artışın sistemle alakalı enformasyon sorununa ilişkin olduğu yorumu yapılabilir. Aşağıdaki tabloda ise

İstanbul –İzmit bölgesinde özel sektörde faaliyette bulunan firmaların yatırım indirimi teşvikine katılım sonuçları verilmiştir. Sektörel bazda bir ayrıma gidilen tabloda 1966 yılı verileri kullanılmıştır.

Tablo 3.14: 1966 Yılı İstanbul-İzmit Bölgesi Yatırım İndirim Verileri (Sektörel – Milyon TL)

FAKTÖRLER	PROJE MALİYETİ				KABUL EDİLENLER				RET EDİLENLER			
	Talep Sayısı	Dış Para	Toplam	Öz Sermaye Karşılıkları	Talep Sayısı	Dış Para	Toplam	Öz Sermaye Karşılıkları	Talep Sayısı	Dış Para	Toplam	Öz Sermaye Karşılıkları
TARIM												
MADENCİLİK	1	745	3.200	3.000					1	745	3.200	3.000
-Kömür ve Diğer	1		3.200	3.000					1	745	3.200	3.000
-Petrol												
İMALAT	56	54.713	391.491	273.822	39	46.274	338.926	232.546	12	1.365	35.315	27.026
-Gıda, İçki, Tütün	1	-	293	293	1		293	293				
-Dokuma	8	8.327	27.089	23.461	4	3.238	13.815	10.679	3		4.168	3.676
-Orman Ürünleri	1		10.303	6.238	1		10.303	6.238				
-Kağıt												
-Basım	3	465	7.105	6.805					3	465	7.105	5.805
-Deri, Kösele												
-Lastik												
-Plastik	4	141	3.923	3.923	2		2.129	2.129	1		1.400	1.400
-Kimya	8	6.222	27.865	13.551	6	6.222	25.974	12.248	2		1.891	1.303
-Metalden başka	4	7.973	94.441	87.701	4	7.973	94.441	87.701				
-Demir Çelik	7	3.715	35.327	20.205	7	3.715	35.327	20.205				
-Madeni Eşya	8	25.267	98.444	52.656	5	24.602	89.385	52.656	1		7.309	400
-Makine İmalat	2		10.096	3.096	2		10.096	3.096				
-Tarım Aletleri												
-Elektrik Mak.	3	254	7.379	6.249	3	524	7.379	6.249				
-Taşıt onarımı	6	2.079	66.274	28.100	3		46.832	28.100	2	900	13.442	13.442
-Diğer(Küçük Sn.)												
-Gemi İnşaat	1		2.952	2.952	1		2.952	2.952				
ENERJİ												
-Kok Havzası												
-Elektrik												
HİZMETLER	4		9.671	6.771	3		9.100	6.200	1		571	571
-Ulaştırma												
-Turizm	4		9.671	6.771	3		9.100	6.200	1		571	571

-Konut												
-Eğitim												
-Sağlık												
-D. Hizmetler												
TOPLAM	61	55.458	404.362	283.593	42	46.274	348.026	238.746	14	2.110	39.086	30.597

Kaynak: Uras, 1966

Gümrük vergisi taksitlendirmesi üzerine bürokratik prosedürlerin uzun süreçler alması sebebiyle istem sayısı oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Bazı ihraç malları üzerindeki gümrük vergisi nisbet ve hadlerindeki değişikliğe yönelik teşvik uygulamalarına ise özel sektörün dokuma ve gıda sanayi kolları ilgi göstermiş olsa da vergi oranı ve hadlerinde belirli ve az sayıda değişikliğe gidilmiştir (Uras, 1967).

1961-1969 yıllarına ait veriler incelendiğinde –ki bu dönem birinci ve ikinci kalkınma planlarının uygulandığı döneme tekabül eder- özel sektörün tarım, sanayi ve mali hizmet kollarında toplam 283 özel teşebbüs yatırımı yaptığı görülmektedir. Bu yatırımların % 12,72’si tarım sektörüne, % 86,56’sı ise sanayi sektörüne yapılan yatırımlardır. Mali hizmet sektörü bu teşebbüsler içerisinde küçük bir dilimi temsil etmektedir ve toplam teşebbüsler içindeki payı % 0,71’dir. Bu yıllarda devlet bütçesinden müteşebbislere yatırım teşviki için özel fon ayrılmıştır.

Üçüncü ve dördüncü kalkınma planı dönemine denk gelen süreçte 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çerçevesinde 1973-77 yılları arasında bu teşviklerden yararlanan sektörler, alt sektörlerle beraber aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir. İmalat sanayinin baskın sektör olarak teşviklerden pay aldığını gördüğümüz tabloda hizmetler sektöründe de bankacılık ve turizm sektörleri de teşviklerden yararlanmıştır.

Genel olarak planlı dönem özel teşebbüslerin hızla yükseldiği bir süreci ifade eder. Gerek yerli gerekse yabancı yatırım girişlerinin planlı bir biçimde kontrol edildiği, bunun yanı sıra sanayileşmeye ve tesisleşmeye yönelik teşvik ve sübvansiyonların yatırımcılar tarafından fark edilip faydalanma yoluna gittikleri bir süreç olarak planlı dönem Türkiye’nin iç ve dış baskı unsurlarına karşı bölgesel kalkınmada kısmen

başarılı sayılabilecek bir çabasıdır. Bir alt başlıkta teşvik politikalarının rakamsal değerlendirmeleri yapılmıştır.

Tablo 3.15: Planlı Dönemde Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan Yararlanan Firmalarla İlgili Veriler

FAKTÖRLER	PROJE MALİYETİ				KABUL EDİLENLER				RET EDİLENLER			
	Talep Sayısı	Dış Para	Toplam	Öz Sermaye Karşılıkları	Talep Sayısı	Dış Para	Toplam	Öz Sermaye Karşılıkları	Talep Sayısı	Dış Para	Toplam	Öz Sermaye Karşılıkları
TARIM												
MADENCİLİK	1	745	3.200	3.000					1	745	3.200	3.000
-Kömür ve Diğer	1		3.200	3.000					1	745	3.200	3.000
-Petrol												
İMALAT	56	54.713	391.491	273.822	39	46.274	338.926	232.546	12	1.365	35.315	27.026
-Gıda, İçki, Tütün	1	-	293	293	1		293	293				
-Dokuma	8	8.327	27.089	23.461	4	3.238	13.815	10.679	3		4.168	3.676
-Orman Ürünleri	1		10.303	6.238	1		10.303	6.238				
-Kağıt												
-Basım	3	465	7.105	6.805					3	465	7.105	5.805
-Deri, Kösele												
-Lastik												
-Plastik	4	141	3.923	3.923	2		2.129	2.129	1		1.400	1.400
-Kimya	8	6.222	27.865	13.551	6	6.222	25.974	12.248	2		1.891	1.303
-Metalden başka	4	7.973	94.441	87.701	4	7.973	94.441	87.701				
-Demir Çelik	7	3.715	35.327	20.205	7	3.715	35.327	20.205				
-Madeni Eşya	8	25.267	98.444	52.656	5	24.602	89.385	52.656	1		7.309	400
-Makine İmalat	2		10.096	3.096	2		10.096	3.096				
-Tarım Aletleri												
-Elektrik Mak.	3	254	7.379	6.249	3	524	7.379	6.249				
-Taşıt onarımı	6	2.079	66.274	28.100	3		46.832	28.100	2	900	13.442	13.442
-Diğer(Küçük Sn.)												
-Gemi İnşaat	1		2.952	2.952	1		2.952	2.952				
ENERJİ												
-Kok Havzası												
-Elektrik												
HİZMETLER	4		9.671	6.771	3		9.100	6.200	1		571	571
-Ulaştırma												
-Turizm	4		9.671	6.771	3		9.100	6.200	1		571	571
-Konut												
-Eğitim												
-Sağlık												
-D. Hizmetler												
TOPLAM	61	55.458	404.362	283.593	42	46.274	348.026	238.746	14	2.110	39.086	30.597

Kaynak: DPT, 1979:180

3.6. PLANLI DÖNEM TEŞVİK UYGULAMA SONUÇLARI

Planlı döneme daha geniş bir açıdan bakma ihtiyacı doğrultusunda 1960-1980 yılları arasında yeni kurulan ve sermayelerinde değişiklik olan anonim ve limited şirketlere ilişkin bu çalışmaya özgü istatistiksel araştırma yapılmıştır. TÜİK'in planlı kalkınma döneminde kurulan şirketleri incelediğimizde aşağıdaki tabloyu oluşturmak mümkündür. Özellikle DPT'nin kurulması ve planlama faaliyetleri sonrası 1962 yılından sonra planlı dönemin sonuna kadar yeni kurulan anonim şirket ve limited şirket sayısının arttığını gözlemlemek olanaklıdır.

Tablo 3.16: 1960-80 Yılları Arasında Yeni Kurulan ve Sermayelerinde Değişiklik Olan Anonim ve Limited Şirketler

	Yeni Şirketler		Eski Şirketler				Gayri Safi Sermaye Artışı (1.000 TL)	Safi Sermaye Artışı (1.000 TL)
			Sermayesi Artanlar		Sermayesi Azalanlar (1)			
	Sayı (2)	Sermaye (1.000 TL)	Sayı (2)	Kıymet (1.000 TL)	Sayı (2)	Kıymet (1.000 TL)		
1960	320	809.970 TL	136	238.251 TL	155	92.463 TL	1.048.221 TL	955.758 TL
1961	170	206.235 TL	99	209.330 TL	140	105.879 TL	415.565 TL	309.686 TL
1962	206	127.034 TL	84	361.216 TL	112	92.783 TL	547.670 TL	474.716 TL
1963	263	224.526 TL	104	323.144 TL	105	72.954 TL	547.670 TL	474.716 TL
1964	277	192.367 TL	93	620.934 TL	133	102.741 TL	813.301 TL	710.560 TL
1965	300	222.143 TL	113	383.619 TL	116	81.279 TL	605.762 TL	524.483 TL
1966	373	554.955 TL	106	304.452 TL	104	78.078 TL	859.407 TL	781.329 TL
1967	436	542.286 TL	177	573.477 TL	110	46.838 TL	1.115.763 TL	1.068.925 TL
1968	526	1.106.121 TL	180	806.059 TL	111	92.455 TL	1.912.180 TL	1.819.725 TL
1969	532	997.437 TL	257	2.294.587 TL	131	150.354 TL	3.292.024 TL	3.141.670 TL
1970	533	1.135.958 TL	210	2.168.219 TL	137	95.794 TL	3.304.177 TL	3.208.383 TL
1971	558	854.499 TL	233	2.558.432 TL	124	119.239 TL	3.412.931 TL	3.293.692 TL
1972	664	1.805.757 TL	272	3.479.352 TL	79	148.437 TL	5.285.109 TL	5.136.672 TL
1973	867	2.647.646 TL	425	7.164.805 TL	98	117.690 TL	9.812.451 TL	9.694.761 TL
1974	1071	3.118.687 TL	502	7.347.230 TL	85	59.507 TL	10.465.917 TL	10.406.410 TL
1975	1315	2.865.864 TL	466	6.840.878 TL	88	104.205 TL	9.706.742 TL	9.602.537 TL
1976	2092	5.500.000 TL	636	9.962.938 TL	113	123.172 TL	15.462.938 TL	15.339.766 TL
1977	2554	7.727.921 TL	755	14.779.057 TL	131	140.662 TL	22.506.978 TL	22.366.316 TL
1978	2719	8.988.616 TL	831	17.846.770 TL	121	367.026 TL	26.835.386 TL	26.468.360 TL
1979	2947	10.535.293 TL	790	22.131.362 TL	72	197.748 TL	32.667.655 TL	32.469.907 TL
1980	3613	16.675.433 TL	1256	89.928.700 TL	70	71.585 TL	106.604.133 TL	106.532.548 TL
NOT:	(1)	Feshedilen	ortaklıkların	sayı	ve	sermayelerini	kapsar.	

Kaynak: TÜİK verileri baz alınarak tarafımızca derlenmiştir.

1960 yılında 320 yeni şirket kurulurken, 136 şirket sermaye artırımına gitmiş, 155 firma ise sermayesini azaltma yolu izlemiştir. Her ne kadar sermaye azaltan şirket sayısı arttıran şirket sayısından fazla da olsa sermaye miktarı olarak; sermaye artırımını daha fazla olmuştur. Safi sermaye artışı ilgili yıl için 955 milyon TL civarında gerçekleşmiştir.

Safi sermaye artışı için yine özellikle 1962 yılı dikkate alındığında oldukça düzenli ve hızlı bir artış trendinin planlı dönem boyunca olduğu ortadadır. 1962 yılında 475 milyon TL civarında olan safi sermaye artışı planlı dönemin sonlarına doğru 1979 yılında 32 milyar TL'ye nihayet 1980 yılında ise 106 milyar TL'ye yükselmiştir. Aynı dönem için 1962 206 firma sermaye artışına giderken 1979 yılında bu sayı 2947'ye 1980 yılında ise 3613'e yükselmiştir.

Bu tabloda üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husus; bahse konu firmaların birçoğunun DPT desteklerinden yararlanmış olmasıdır. Bahse konu tüm şirketler için bunu tespit etmek oldukça güçtür. Bu tez çalışmasının hazırlık aşamasında DPT arşivi ve kütüphanesinde yürüttüğümüz çalışmalar neticesinde maalesef planlı dönemde verilen devlet desteklerinin firma bazlı bir listesi, kayıtlar v.b. dokümanlar bulunamamıştır. Yalnızca tüm planlı dönem içerisinde 4 yıl için bu şekilde yapılmış bir uzmanlık tez çalışması incelenebilmiştir. Yine Hazine Müsteşarlığı, Ekonomi Bakanlığı, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası nezdinde yürüttüğümüz çalışmalarda da; mahremiyet, arşivlerin taşınmış olması, ilgili yıllara ait evrakların bulunamaması gibi gerekçelerle girişimlerimiz olumsuz sonuçlanmıştır. İkincil kaynaklar üzerinden yürüttüğümüz çalışmalar göstermektedir ki; bugünün güçlü birçok firması, planlı dönemde DPT'den proje bazlı devlet destekleri alarak fabrikalar kurmuş ve gelişip günümüze kadar hayatlarını devam ettirmişlerdir.

Bu tez çalışmasını önemli kılan bir diğer araştırma; Türkiye'de Temmuz 1968 yılında DPT Teşvik Uygulama Dairesi tarafından verilmiş 1 numaralı teşvik belgesinden 1980 yılına kadar verilen;

- Teşviklerden yararlanan firma sayısı

- G m ruk Muafiyeti elde eden firma sayısı
- G m ruk Vergisi Taksitlendirmesi elde eden firma sayısı
- Yatırım İndirimi ve Bina İnşaat Vergisi İstisnası elde eden firma sayısı
- Orta Vadeli Yatırımlarda Faiz Farkı  demesinden Faydalanan Firma Sayısı
- Vergi, Resim, Harç İstisnasından Faydalanan Firma Sayısı
- 1960-1980 yatırım teşviki almış firmaların yatırım tutarı

gibi hususları toplu bir şekilde ortaya koyarak literatüre kazandırma çabasıdır. Fakat daha önce de ifade ettiğimiz gibi Türkiye’de 1960-1980 planlı kalkınma döneminde sağlanan desteklere ilişkin verilere; DPT’nin bakanlıklar arasında sürekli el değiştirmesi, mahremiyet, verilerin kaybolmuş olması gibi gerekçelerle maalesef ulaşılamamıştır. Ancak dönemin DPT uzmanlarının yaptığı bazı yıllara ait rakamlar ilgili uzmanların uzmanlık tezlerinde yer alarak kayıt altına alınmış ve günümüze ulaşmıştır. Bunun dışında DPT’nin kendi hazırladığı raporlar dahi ilgili yıllara ait destekleri sadece yararlanan firma sayısı ve toplam rakam olarak belirtmekle yetinmiştir. Bu nedenle bahse konu ikincil kaynaklar, DPT’ye ait belgeler incelenmiştir. 1973 yılı itibariyle verilen teşviklerin resmi gazetede yayımlanmaya başlamış olması araştırmanın bundan sonraki yılları için önemli katkı sağlamıştır. Dolayısıyla 1973-1980 arasındaki dönem için tüm resmi gazeteler tek tek incelenmiştir. Burada karşılaşılan tek sorun hem dijital hem de baskı durumundaki bazı resmi gazetelerdeki bilgilerin zamanla silinmiş, yıpranmış olmasıdır.

Bu bilgiler ışığında 1960-1980 dönemine ait teşvik verileri incelenmiş, araştırılmış bu veriler ışığında 1968 yılında başlayan 1 nolu teşvik belgesinden 1973 yılına kadar olan teşvikler ile ilgili bilgilere yukarıda sıraladığımız nedenlerden dolayı detaylı olarak erişilememiştir. Bu noktada sahip olduğumuz tek bilgi Temmuz 1973 tarihinde kadar 860 yatırım projesinin teşvik belgesine sahip olduğu, devam eden 601 projenin ise toplam sabit sermaye yatırım tutarının 30,5 milyon TL olduğudur (DPT, 1973:8).

1973 ve 1980 arası dönem belge, ikincil yayınlar ve resmi gazetelerden araştırılmış ve bu veriler ışığında aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 3.17: 1973-1979 Döneminde Verilen Teşviklere Ait İstatistikler

Teşviklerle İlgili Çıkan Resmi Gazeteler ve Bunlarda Yer Alan Teşviklerle İlgili İstatistikler (1973-1979)									
	Resmi Gazete Sayı No	Tarih	Teşviklerden Yararlanan Firma / Proje Sayısı	Gümrük Muafiyeti Elde Eden Firma Sayısı	Gümrük Vergisi Taksitlendirme İmkamı Elde Eden Firma Sayısı	Yatırım İndirimi ve Bina İnşaat Vergisi İstisnası Elde Eden Firma Sayısı	Orta Vadeli Yatırımlarda Faiz Farkı Ödemesinden Faydalanan Firma Sayısı	Vergi, Resim, Harç İstisnasından Faydalanan Firma Sayısı	Toplam Yatırım Miktarı (TL)
1	14430	27.01.1973	25	22	3	24	23	-	2.089.071
2	14439	05.02.1973	14	-	-	-	-	-	96.188.787
3	14495	02.04.1973	27	19	7	27	23	-	1.230.717
4	14498	05.04.1973	45	38	7	45	42	-	3.179.324
5	14523	02.05.1973	32	29	2	32	30	-	1.551.654
6	14531	10.05.1973	44	44	0	43	22	-	4.679.371
7	14546	26.05.1973	58	55	54	57	0	-	3.524.308
8	14570	07.10.1973	20	17	4	20	0	-	1.072.104
9	14620	09.08.1973	29	22	21	29	6	-	2.119.873
10	14644	03.09.1973	42	38	4	42	8	-	2.343.208
11	14675	04.10.1973	40	35	6	40	-	3	2.766.000
12	14719	21.10.1973	51	49	2	51	-	1	4.823.959
13	14756	28.12.1973	68	62	6	68	-	10	9.751.350
14	14787	02.02.1974	42	40	2	42	-	3	4.758.380
15	14799	14.02.1974	32	32	0	32	-	2	3.771.450
16	14838	25.03.1974	38	36	3	38	-	0	2.344.294
17	14870	27.04.1974	36	35	1	36	-	0	2.658.760
18	14920	19.06.1974	49	44	4	49	-	0	14.901.977
19	14947	16.07.1974	28	28	0	28	-	0	2.839.796
20	14982	20.08.1974	54	51	3	53	-	54	4.632.960
21	15046	27.10.1974	29	24	5	29	-	0	3.551.355
22	15301	20.07.1975	48	44	4	48	-	-	3.131.655
23	15308	27.07.1975	37	34	3	37	-	-	3.005.418
24	15315	03.08.1975	51	45	3	51	-	-	4.567.654
25	15320	08.08.1975	32	32	0	32	-	-	2.136.651
26	15422	24.10.1975	48	46	1	48	-	-	2.938.645
27	15495	10.02.1976	64	58	4	64	-	-	4.394.346

28	15672	09.08.1976	43	38	4	43	-	-	2.928.897
29	15737	17.10.1976	64	4	3	64	-	-	5.634.855
30	15853	17.02.1977	66	3	65	63	-	-	5.616.408
31	16383	20.08.1978	101	-	-	-	-	-	10.458.238
32	16390	27.08.1978	253	-	-	-	-	-	23.639.539
33	13396	03.09.1978	103	-	-	-	-	-	9.376.390
34	16400	10.09.1978	99	324	-	-	-	-	75.011.786
35	16414	24.09.1978	241	-	-	-	-	-	60.858.569
36	16435	15.10.1978	237	-	-	-	-	-	146.731.942
37	16442	22.10.1978	266	-	-	-	-	-	66.227.178
38	16454	05.11.1978	214	-	-	-	-	-	*
39	16485	10.11.1978	152	-	-	-	-	-	80.637.890
40	16516	11.01.0978	93	-	-	-	-	-	17.955.663
41	16566	02.03.1979	59	-	-	-	-	-	13.389.047
42	16597	02.04.1979	44	-	-	-	-	-	9.597.893
43	16632	09.05.1979	64	-	-	-	-	-	12.491.554
TOPLAM			3182	1348	221	1235	154	73	735.508.916

* Resmi gazetenin ilgili sayfalarında yıpranma olduğundan tam rakam tespit edilememektedir.

Tablodan da görüleceği üzere; 1973-1980 tarihleri arasında toplam 3182 yatırım teşvik belgesi verilmiştir. Tespit edilen veriler ışığında Gümrük Muafiyeti elde eden firma sayısı 1348, Gümrük Vergisi Taksitlendirmesi elde eden firma sayısı 221, Yatırım İndirimi ve Bina İnşaat Vergisi İstisnası elde eden firma sayısı 1235, Orta Vadeli Yatırımlarda Faiz Farkı Ödemesinden Faydalanan Firma Sayısı 154, Vergi, Resim, Harç İstisnasından Faydalanan Firma Sayısı 73'tür. Yine elde edilen veriler ışığında 1973-1980 aralığında teşvik belgesi almış projelerin toplam yatırım tutarı ise; 735.508.916 TL olarak gerçekleşmiştir. Bahse konu tutarın neredeyse 530 milyonluk kısmının 1977-1979 arası dönemde yapıldığını görmekteyiz. Daha önceki tabloda da belirtildiği üzere 1977-1980 dönemi, ilgili dönemin ülkemizde en fazla şirket kuruluşunun gerçekleştiği periyot olduğu görülmektedir.

Soral (1972:23-34) 910 sanayi işletmesi üzerine yaptığı çalışmasındaki; işletmelerin %58.7'si Marmara Bölgesi'nde bulunduğundan örneğin, %58.7'si karşılığı olan 107 işletme bu bölgeden; aynı şekilde örneğin %21'ini teşkil eden 38 işletme, Ege Bölgesi'nden; %10.2'sini teşkil eden 18 işletme Orta Anadolu Bölgesi'nden; %5.1'ini teşkil eden 9 işletme Güney Doğu Anadolu'dan; %3.6'sını teşkil eden 6 işletme

Karadeniz Bölgesi'nden ve 4 işletme Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden seçilmiştir.

Bu çalışmaya göre:

Tablo 3.18: Sektör ve Alt Sektörler İtibariyle Teşvik Uygulaması Hakkındaki Görüşlerine Göre Müteşebbisler

Görüşler	Sektör ve Alt Sektör										Toplam %	Müteşebbisler
	Gıda %	Giyim %	Kağıt %	Kauçuk %	Kimya %	Metalde n Gayri %	Demir Çelik %	Makine %	Tarım %	Banka %		
Kredi Limitleri Dar	16.43	9.80	-	6.63	0.58	15.27	31.99	4.90	13.83	0.57	100	16
Vade Kısa	18.79	11.35	-	8.16	4.61	15.60	2.48	8.51	29.79	0.71	100	282 %25
Faiz Yüksek	26.59	8.96	-	-	13.29	9.25	13.00	4.34	24.26	0.29	100	346 %30
Formalite Fazla(Projelers)	10.54	15.51	4.57	4.57	12.52	17.10	13.12	6.56	14.32	1.19	100	503 %43

Kaynak: Soral, Erdoğan (1972), Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri, Devlet Planlama Teşkilatı, ID:56709.

Teşviklerin 1960-1980 planlı kalkınma dönemi için incelenmesinde dikkate alınması gereken bir diğer husus dönemin tasarrufları, yatırım harcamaları ile buna bağlı olarak da mevduat ve kredi oranlarıdır. Özel kesimin yatırımlarının tespiti ise oldukça güçtür. Dönemi inceleyen önemli çalışmaları kaleme alan Kondu (1975:40) özel kesim yatırımlarının kesinlikle izlendiği ve değerlendirilmelerinin yapıldığı bir merkez veya kaynağın olmadığını bilinen bir gerçek olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda bu tez çalışmasını uygulama kısmına götüren, dünya ölçeğinde sektörel bir analize taşıyan neden de budur. Plan anlayışımızın özel kesim için özendirici, yol gösterici ve kanaliz edici olmaktan öteye gidememesi nedeniyle özel kesimin yatırımlarının dağılımı hakkındaki veriler ancak hükümetin uyguladığı teşvik politikasından yararlanmak isteğiyle müracaat eden ve teşvik belgesi olan müteşebbislerin belgelerine dayanmaktadır. Bu belgelerin büyük bir kısmına erişim ise tüm çabalarımıza rağmen sağlanamamıştır. Sayın Erel Çevikçe'nin anket formlarına dayanarak yağmış olduğu "Özel Sektör İmalat Sanayii Yatırımlarının Bölgesel ve Sektörel Dağılımı" isimli araştırması özellikle Birinci Plan Dönemini (1963-1967) incelemek isteyen araştırmacılar için iyi bir kaynaktır. Benzer şekilde DPT tarafından hazırlanmış olan 1973 tarihli "Teşvik Belgesi Almış Özel Sektör Yatırım Projelerinin Sektörel, Yöresel

Dağılımları ve Yatırımcıların Karşılaştıkları Güçlükler Konulu Bir Araştırma” adlı rapor da dönemi firma bazında inceleyecek araştırmacıların temel başvuru kaynaklarından biri niteliğindedir.

Yatırım projelerinin tesisleşmeye ve yatırıma dönüşmesi ucuz ve kolay kredi teminiyle olanaklıdır. Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında banka kredilerinin kullanımına ilişkin incelemelere yer verilmiştir. Ekonomideki kredi büyüklüğü 1963 sonunda 13,7 milyar TL’den 1971 sonunda 69 milyar TL’ye yükselmiştir. Özel sektör 1963 yılında 10,2 milyar TL kredi kullanırken, bu rakam 1971’de 38,9 milyar TL’ye ulaşmıştır.

Banka kredilerinin sektörel bazda dağılımı incelendiğinde sanayi ve madencilik sektörünün kredi kullanım payı 1971 yılına değin artış eğiliminde olmuştur. 1971 yılı verileri bizi sanayi sektörünün en fazla kredi kullanan -dolayısıyla en çok yatırım yapılan- sektör olduğu bulgusuna ulaştırmıştır. Diğer yandan sektörel gelişim açısından tarım sektörünün de kredi kullanım payı yadsınamaz seviyede yüksektir (Uras, 1972).

Planlı döneme geçiş yılı olarak nitelendirdiğimiz 1962 yılında toplam mevduatın % 79.30’u, sanayinin yoğunlaştığı İstanbul’un da içinde bulunduğu Marmara Bölgesi, Başkenti de içine alan Orta-Kuzey Bölgesi ve ticaret merkezi olarak belirlenebilecek İzmir’i de kapsayan Ege Bölgesi olmak üzere, sadece üç bölgede toplanmıştır. Toplam kredi hacminin % 79.64’ü de yine aynı üç bölgeye yönelmiştir. Birinci plan döneminde beş yıllık toplam kredinin %41.77’ sinden Orta-Kuzey Bölgesi, % 25-60’ ından Marmara Bölgesi ve %10.78’ inden Ege Bölgesi yararlanmıştır. Diğer bir deyişle, toplam kredi hacminden üç gelişmiş bölge % 78.15 pay almışlardır. Buna karşılık kalkınmada öncelikle yörelerin önemli bir bölümünü oluşturan üç bölgenin (orta-doğu, kuzey doğu ve güney doğu) toplam kredi hacminden aldığı pay sadece %4.03’ tür. İkinci plan döneminde beş yıllık toplam kredinin %34,99’ undan Orta Kuzey Bölgesi, %31,19’ undan Marmara Bölgesi ve %10,97’ sinden Ege Bölgesi yararlanmıştır. Diğer bir deyişle toplam kredi hacminden üç gelişmiş bölge %77,15 pay almıştır. Buna karşılık kalkınmada öncelikli yörelerin önemli bir bölümünü oluşturan üç bölgenin (Kuzey Doğu, Orta Doğu ve Güney Doğu) toplam kredilerden aldıkları pay sadece %4,56’ dır. Üçüncü plan döneminin ilk iki yılında iki yıllık toplam kredinin %32,04’ ünden Orta Kuzey Bölgesi, %31,91’ inden Marmara Bölgesi ve % 12,07’ sinden Ege

Bölgesi yararlanmıştır. Diğer bir deyişle toplam kredi hacminden üç gelişmiş bölge %76,02 pay almıştır. Buna karşılık kalkınmada öncelikli yörelerin önemli bir bölümünü oluşturan üç bölgenin (Kuzey Doğu, Orta Doğu ve Güney Doğu) toplam kredilerden aldıkları pay sadece %3,10' dur (Ertuna, 1976:18-30-38). Genel olarak planlı dönemin büyük bir kısmını kapsayan dönemi (1962-1974) incelediğimizde; mevduat oranlarının; Ortakuzey, Ege, Marmara bölgelerinde düştüğünü diğer kesimler de ise yükseldiğini belirtmek gerekir. Aynı zamanda kredi oranlarının Marmara, Akdeniz, Karadeniz bölgelerinde yükseldiğini diğer tüm kesimlerde ise düştüğü gözlemlenmektedir.

Türkiye ile Dünya Bankası ilişkilerinin hacmi, 1968'den bu yana sürekli olarak artmış, 1968-1971 dönemi bir "yakınlaşma" dönemi olarak değerlendirilmiştir. 1972-1977 döneminde Türkiye Dünya Bankası'ndaki muhatapları ile sorunu proje finansmanı ekseninde tartışmaya çaba harcamış, 1978'den bu yana ise sorunun uluslararası iş bölümüne ilişkin yanları gündeme gelmiştir. Türel'e (1981:637-645) Türkiye'nin IBRD'den sağladığı 61 milyon \$'lık kredinin %71'i alt yapı projelerine ayrılmış, %29'u da Türkiye Sınai Kalkınma Bankası aracılığı ile özel girişimlere yönlendirilmiştir. Türkiye'nin 1954 sonrasında izlediği ekonomi politikalarına karşı IBRD ve IMF'de uyanan tereddütler, bu kredilerin 1954'ten sonra kesilmesine yol açmıştır. 1962, Türkiye'nin fiilen merkezi ve şümulü planlama süreci geçtiği yıldır. Bu dönemde Türkiye (1966'daki Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Kredisi hariç) IDA kredilerinin kullanıcısı olmuştur. 1962-1973 dönemi toplam 196,8 milyon \$'a varan bu kredilerin 121,5 milyon \$'ı (%62'si) tarım, 31,0 milyon \$'ı (%16'sı) enerji projelerinin finansmanına ayrılmış, 42 milyon \$'ı (%21'i) ise yine Türkiye Sınai Kalkınma Bankası aracılığıyla ile özel sanayiye yöneltmiştir. Bu dağılım, IDA kredilerinin anılan yıllardaki sektörel öncelikleri ile tutarlı sayılabilir. Türkiye'nin bu dönemde IBRD ile ilişkilerinin sınırlı kalışı, Birinci Plan'da program finansmanı sorununa proje finansmanına göre daha fazla ağırlık verilmesinden etkilenmiştir.

Türkiye'nin 1950-1980 döneminde Dünya Bankası proje ve program kredilerinin yıllar itibariyle gelişmesi aşağıda yer alan tablodaki gibidir.

Tablo 3.19: Cari Fiyatlarla (Milyon \$), Türkiye'nin 1950-1980 Döneminde Dünya Bankası Proje Ve Program Kredilerinin Yıllar İtibariyle Gelişmesi.

Yıllar	Anlaşmalar (Taahhütler) Tutarı	Anlaşma Sağlanan Projeler
1950	25,1	Tahıl siloları (3,9), Limaların geliştirilmesi (12,5), TSKB (8,7)
1952	22,8	Taşkından korunma ve enerji üretimi (22,8)
1953	9,0	TSKB(9,0)
1954	3,8	Limaların geliştirilmesi (3,8)
1966	10,0	TSKB(10,0)
1968	25,0	Keban enerji nakil hatları (25,0)
1969	48,5	Seyhan sulaması (12,0), TSKB(25,0), III. Çukurova Enerji Kredisi (11,5)
1970	39,9	TSKB(39,9)
1971	54,5	Meyve ve Sebze İhracı (10,0), Enerji Nakil Hatları-TEK (24,0), Çukurova Enerji Kredisi (7,0), Eğitim (13,5)

1972	177,4	Erdemir Tevsii (76,0), İGSAŞ Amonyak-Üre Tesisi (24,0), TSKB (40,0), İstanbul İçme Suyu (37,4)
1973	104,7	Demiryolları (46,7), İstanbul Elektrik Şebekesi (14,0), Ceyhan-Aslantaş çok amaçlı (enerji, vb.) projesi (44,0)
1974	228,0	Akdeniz Orman İşletmeleri (40,0), Elbistan Enerji Projesi-TEK (118,0), Elbistan Enerji Projesi-TKİ (30,0), DYB (40,0)
1975	158,0	TSKB(65,0), İGSAŞ Amonyak-Üre Tesisi (18,0), Çorum-Çankırı Kırsal Gelişme Projesi (75,0)
1976	227,8	Enerji Nakli Hatları-TEK (56,0), Antalya Turizm Alt Yapısı (26,0), III. Hayvancılık Projesi (21,5), Seka Balıkesir Gazete Kâğıdı Tesisi (70,0), T.C. Ziraat Bankası Tarımsal Kredi ve Tarımsal Sanayiler (54,3)
1977	144,0	DYB (70,0), TSKB (74,0)
1978	358,1	TPAO Petrol çıkarımı (recovery) (2,5), Kuzey Anadolu Ormancılık (86,0), IV. Hayvancılık Projesi (24,0), Erdemir İkinci Aşama Tevsii (95,0), Sümerbank Islahı (0,6), PROGRAM KREDİSİ (150,0)
1979	306,6	Limanların Islahı (75,0), Tahıl Siloları(85,0), TSKB(60,0), Özel Dokuma Sanayileri, TSKB ve SYKB aracılığı ile(80,0), Ankara hava kirliliğini giderme (6,0), Gübre tesisleri ıslahı (0,6)
1980	616,5	Karakaya hidro enerji tesisi(120,0), Sümerbank Modernleştirilmesi (83,0), V. Hayvancılık(51,0), Petrol arama- TPAO(25,0), Batı Raman İkincil Yöntemlerle Petrol Üretimi (62,0), İstanbul Kanalizasyonu (0,5), PROGRAM KREDİSİ (275,0)

Kaynak: Türel, Oktar (1981), “Planlama Ve Uluslararası Örgütler: Türkiye’nin Dünya Bankası İle İlişkileri Örnek Olayı”, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, s.645.

1968 yılından bu yana uygulanan teşvik tedbirleri acaba Türkiye'de özel kesimde yatırımların yönlendirilmesinde Kamu tarafından bir araç olarak kullanılabilmiş midir? Yoksa özel kesim Kalkınma programlarına ters doğrultuda yatırımlara mı yönelmiştir? Bu soruların cevabı da bu çalışmanın gidişatına önemli bir etki yapmaktadır. TÜSİAD'ın (1976:25) çalışmasında; teşvik uygulamasının başlangıcından 1975 yılı kasım ayına kadar verilen 2114 adet teşvik belgesinin 1975 yılı sabit fiyatlarıyla sektörler itibariyle dağılımı 1975 fiyatlarıyla şöyle ifade edilmiştir:

Tablo 3.20: 1968-75 Yılları Arası Teşvikler ve Sektörel Dağılımları (1975 Sabit Fiyatlarıyla)

1968-1975	Teşvik Belgesi Sayısı	%	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	%
Tarım	29	1,4	1.223	0,6
Madencilik	72	3,4	7.012	3,7
İmalat Sanayi	1803	85,2	166.627	88,2
Tüketim Malları	694	32,8	59.876	31,7
Ara Malları	640	30,2	81.719	43,2
Yatırım Malları	469	22,2	25.032	13,3
Hizmetler	210	10,0	13.989	7,5
Toplam	2114	100,0	188.851	100,0

Kaynak: TÜSİAD, 1976:25

Görüldüğü üzere 1968-75 yılları arası verilen teşvik belgelerinin baskın bir çoğunluğu imalat sanayi sektörüdedir. Alt sektörler itibariyle dağılımı ise şu şekilde özetlenebilir:

- ❖ Tüketim malları % 35,9
- ❖ Ara Malları % 49,1
- ❖ Yatırım Malları % 15
- ❖ İmalat Sanayi %100

Tablo 3.21:İmalat Sanayiye Ait Alt Sektörlerin Teşvik Belgesi Verileri

1968-1975	Teşvik Belgesi Alan Projeler	% Dağılımı	Gerçekleşen Yatırımlar	% Dağılımı
İmalat Sanayi	166.627	100,0	93.076	100,0
Tüketim Malları	59.876	35,9	29.778	31,9
Ara Mallar	81.876	49,1	41.304	44,4
Yatırım Malları	25.032	15,0	21.993	23,7

Kaynak: TÜSİAD, 1976:26

Bu rakamlara özel sektör bağlamında bakıldığında DPT verilerine göre özel kesimin imalat sanayinde gerçekleştirdiği yatırımlara ilişkin veriler şu şekildedir:

- ❖ Tüketim Malları % 31,9
- ❖ Ara Malları % 44,4
- ❖ Yatırım Malları % 23,7
- ❖ İmalat Sanayi %100

Özel sektör imalat sanayi yatırımlarında yatırım malları alt sektörüne beklenenden daha fazla yatırım yapmıştır.

Yukarıdaki tabloda görülebileceği üzere kamu nezdinde yatırıma uygun bulunup desteklenen kimi projeler uygulama sahasına girememişlerdir. İmalat sanayi yatırımı için teşvik belgesi alan 166.627 adet projeden yalnızca 93.076'sı gerçekleştiren yatırımlardır. Teşvik belgesi alan bir yatırımın gerçekleşmeme nedenlerine ilişkin TÜSİAD (1976) bazı temel nedenlerin üzerinde durmuştur, bunları biz de temel sorunlar bağlamında dikkate alarak maddeler halinde sıralayabiliriz:

- ❖ Kredi bulmadaki temel güçlükler,
- ❖ Artan kredi maliyetleri,
- ❖ Piyasaların istikrarsız görünümü ve yürürlükteki mevzuatlar,
- ❖ Yatırım malları fiyatlarının yükselmesi,
- ❖ Finansman teminindeki sorunlar,
- ❖ Yüksek vergiler,
- ❖ Rekabet güçlüğü,
- ❖ Bürokratik formaliteler,

- ❖ Sermaye ve özkaynak temininin güçlüğü,
- ❖ İthalat ve gümrük prosedürleri,
- ❖ Pazarlama sorunları,
- ❖ TL'nin düşük konvertibilitesi,
- ❖ Hammadde teminindeki sorunlar,
- ❖ Personel yetersizliği/yokluğu,
- ❖ Konjonktürel resesyonlar,
- ❖ Merkez Bankası'nın reeskont kredisi tutumu,
- ❖ Altyapı eksiklikleri,
- ❖ Katma değer üreten teçhizatın temin edilememesi,
- ❖ Ekonomik krizler.

Çalışmanın bu kısmında yatırım ve tesisleşme bağlamında banka kredilerinin kullanımına ilişkin incelemelere yer verilmiştir. Öncelikle planlı dönem 1963-68 yılları arasında toplam kredilerin kamu kesimi ve özel sektör tarafından kullanım verileri verilmiştir. Daha sonra 1963-1971 yılları arasındaki süreçte kullanılan banka kredilerinin sektörel dağılımına ilişkin tablo sunulmuştur.

Ekonomideki kredi büyüklüğü 1963 sonunda 13,7 milyar TL'den 1971 sonunda 69 milyar TL'ye yükselmiştir. Özel sektör 1963 yılında 10,2 milyar TL kredi kullanırken, bu rakam 1971'de 38,9 milyar TL'ye ulaşmıştır (Tablo 3.21).

Banka kredilerinin sektörel bazda dağılımı incelendiğinde sanayi ve madencilik sektörünün kredi kullanım payı 1971 yılına değin artış eğiliminde olmuştur. 1971 yılı verileri bizi sanayi sektörünün en fazla kredi kullanan -dolayısıyla en çok yatırım yapılan- sektör olduğu bulgusuna ulaştırmıştır. Diğer yandan sektörel gelişim açısından tarım sektörünün de kredi kullanım payı yadsınamaz seviyede yüksektir (Tablo 3.22) (Uras, 1972).

Ocak 1980 kararlarına kadar geçen süreçte bir devlet politikası olarak uygulanan planlı kalkınma deneyimi özel teşebbüsün ve buna paralel yatırımların artırılması, tarımsal üretimin GSMH içindeki oranının yükseltilmesi ve bölgesel kalkınmışlık düzeyinin belirli bir seviyeye ulaşması gibi hedeflerle uygulanmıştır.

Bu saydığımız kalkınma ölçütleri bağlamında bir politika unsuru olan yatırım teşvikleri; temelde sanayileşmenin başat sektör olarak ele alınması ve devamında hizmetler sektörünün gelişiminin sağlanmasına yönelik atılan adımları kapsamaktadır. Enerji, konut ve ulaştırma sektörlerinin bu politikalara paralel olarak yatırım hacminin artması planlı dönemin en belirgin özeliği olarak yorumlanabilir. Öte yandan temelde büyüme argümanı ile oluşturulan kalkınma politikalarının neticesinde birinci ve ikinci kalkınma planının kısmen de olsa başarıya ulaştığını söylemek mümkündür.

Her ne kadar büyüme ile beraber yatırımın teşviki hususunda olumlu görüşler bulunsa da teşviklerin finansesi açısından kamu kaynaklarının özel sektöre aktarımı sonucu ortaya çıkan verimsizliğin literatürde çeşitli eleştirilere maruz kaldığını belirtmek yersiz olmayacaktır.

Tablo 3.22: Toplam Kredilerin Kamu Kesimi ve Özel Sektör Tarafından Kullanımına İlişkin Veriler

Sektörler	YILLAR																																			
	1963						1964						1965						1966						1967						1968					
	B	DY B	MB	T	Ö	K	B	DY B	MB	T	Ö	K	B	DY B	MB	T	Ö	K	B	DY B	MB	T	Ö	K	B	DY B	MB	T	Ö	K	B	DY B	MB	T	Ö	K
Sanayi- Maden	214 1	-	-	214 1	174 1	400	249 3	697	-	319 0	199 3	119 7	321 8	155 5	-	677 3	231 8	245 5	427 4	260 7	-	688 1	347 4	340 7	512 1	426 8	-	938 9	418 1	521 8	657 6	648 2	-	130 58	557 6	7482
Tarım	247 7	-	977	345 4	247 7	977	320 9	-	101 5	422 4	320 9	101 5	342 7	-	853	428 0	342 7	853	483 7	-	123 1	606 8	483 7	123 1	574 2	-	161 2	735 4	574 2	161 2	737 0	-	167 4	904 4	737 0	1674
Zanaatka r	202	-	-	202	202	-	247	-	-	247	247	-	312	-	-	312	312	-	427	-	-	427	427	-	585	-	-	585	585	-	777	-	-	777	777	-
Konut- İnşaat	252 7	-	-	252 7	252 7	-	283 9	-	-	283 9	283 9	-	307 5	-	-	307 5	307 5	-	325 7	-	-	325 7	325 7	-	338 5	-	-	338 5	338 5	-	344 2	-	-	344 2	344 2	-
Dış Ticaret- Turizm	168 4	-	-	168 4	158 0	104	162 5	-	-	162 5	148 8	137	209 3	-	-	209 3	186 4	229	236 8	-	-	236 8	199 8	370	264 9	-	-	264 9	223 5	414	316 1	-	-	316 1	293 6	225
Mali Kurumlar	46	-	888	934	119	815	2	-	150 8	151 0	120	139 0	3	-	221 7	222 0	208	201 2	3	-	285 5	285 8	239	261 9	22	-	338 0	340 2	291	311 1	9	-	406 4	407 3	272	3801
Hizmet	280 9	-	-	280 9	158 8	122 1	303 9	-	-	303 9	171 5	132 4	397 2	-	-	397 2	256 2	141 0	502 5	-	-	502 5	352 1	150 4	586 4	-	-	586 4	445 1	141 3	624 0	-	-	624 0	479 4	1446
Toplam	118 86	-	186 5	137 52	102 34	351 7	134 54	697	252 3	166 74	116 11	506 3	161 00	155 5	307 0	207 25	137 66	695 9	201 91	260 7	408 6	268 84	177 53	913 1	233 68	426 8	499 2	326 28	208 60	117 68	275 75	648 2	573 8	397 95	251 67	14628

(B) Bankalar (Özel Sektör + Kamu Sektörü + Genel, Katma Bütçe + Mahalli İdareler + İ.D.T + Karma Sektör)

(DYB) Devlet Yatırım Bankası

(MB) Merkez Bankasının doğrudan açtığı krediler (Tarımsal Finansman + Hazine)

(T) Genel Kredi Hacmi

(Ö) Toplam Kredilerden Özel Sektörün kullandığı

(K) Toplam Kredilerden Kamu Sektörünün Kullandığı

(Kaynak: Uras, 1972:15)

Tablo 3.23: Kredilerin Sektörel Kullanımına İlişkin Veriler

SEKTÖRLER	YILLAR																	
	1963		1964		1965		1966		1967		1968		1969		1970		1971	
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
Sanayi- Madencilik	2141	18,6	2493	18,6	3218	20,0	4274	21,2	5121	21,9	6576	23,9	8024	24,2	10217	27,6	12437	29,0
Tarım	2477	20,8	3209	23,9	3427	21,3	4837	24,0	5742	24,6	7370	26,7	8892	26,8	9473	25,6	9431	22,0
Zanaatkar - Esnaf	202	1,7	247	1,8	312	1,9	427	2,1	585	2,5	777	2,8	971	2,9	1108	3,0	1267	2,9
Konut-İnşaat	2527	21,3	2839	21,1	3075	19,1	3257	16,1	3385	14,5	3442	12,5	3725	11,2	4255	11,5	5345	12,5
Dış Ticaret - Turizm	1684	14,2	1625	12,1	2093	13,0	2368	11,7	2649	11,3	3161	11,5	3995	12,1	4064	11,0	4648	10,9
Mali Kuruluşlar	46	0,4	2	0,0	3	0,0	3	0,0	22	0,1	9	0,0	13	0,0	7	0,0	3	0,0
Hizmetler	2809	23,6	3029	22,5	3972	24,7	5025	24,9	5864	25,1	6240	22,6	7562	22,8	7881	21,3	9703	22,7
Toplam	11886	100	13444	100	16100	100	20191	100	23368	100	27575	100	33182	100	37005	100	42834	100

(Kaynak: Uras, 1972)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVLET DESTEKLERİ İLE SEKTÖREL VERİMLİLİK

ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

4.1. DESTEKLER VE SEKTÖREL GELİŞİM İLİŞKİSİ

Devlet yardımları ile çoğunlukla teşvik, destekleme ve sübvansiyon kavramları kastedilir. Geniş anlamıyla devlet yardımları ise belirli bir bölge, sektör veya özel işletmelere; belirli mal ve hizmetlerin üretimi konusunda kamu kaynaklarının kullanılmasıdır (Gediz-Oral ve Uğur, 2013:142). Devlet tarafından verilen ekonomik destekler, bilindiği üzere, ülkede uygulanan ekonomik ve sosyal politikaların bir aracı durumundadır. Devlet bunlarla bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltma, belirli sektörleri büyütme, istihdamı artırma, topluma sosyal yönden destekte bulunma gibi bazı faydaların oluşmasını amaçlamaktadır.

Üçüncü bölümde geniş bir biçimde ele alındığı üzere Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan bu yana, devlet tarafından uygulanan politikalarda teşvik stratejilerine yer verilmiştir. İhtiyaca ve getiriye yönelik olarak zaman zaman çeşitli sektörler ön planda tutularak teşvik politikaları uygulanmıştır. Sektörlere göre verilen teşviklerden bazen olumlu sonuçlar alınsa da, herhangi bir getirisinin bulunmadığı ya da bazı sektörleri geliştirirken diğer bazılarını olumsuz yönde etkileyen teşvik stratejilerinin de uygulandığı görülmüştür.

Daha çok bölgesel bazlı olarak verilen bu teşviklerin, illeri ve bölgeleri geliştirmeye yönelik hedeflerinin genellikle başarısızlıkla sonuçlandığı söylenebilir. Uygulanan teşviklerle, il ve bölgeler, özellikle de Türkiye'nin batısındaki bölgeler ve ülke genelindeki şehir merkezleri aldıkları göçlerle genişlerken, gelişme stratejisi geri planda kalmıştır (Ünsaldı, 2006:122).

Dünya genelinde devlet teşvikleri 1980 öncesinde yatırımcıları destekleme eğiliminde iken, 1980 sonrasında yükselen liberalleşme trendiyle birlikte daha çok küresel sermayeyi çekme amacıyla kullanılmıştır (Akdeve ve Karagöl, 2013:330). 1980 sonrasında Türkiye'de de bu bağlamda yabancı sermayeyi çekmeye yönelik teşvik

türleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Ayrıca sektörlere yönelik teşvikler de bu amaç doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır.

Türkiye’de planlı dönemde devlet destekleri Devlet Planlama Teşkilatı marifetiyle sağlanmıştır. Aslına bakılırsa geçmişten günümüze; devletin sağladığı teşvik, sübvansiyon v.b. tüm desteklerin türleri, uygulama alanları, kapsamı ve yöntemleri olarak kritik farklılıklar içerdiklerini belirtmek gerekir. Benzer şekilde uluslararası bazda devletlerin sağladıkları teşvik türleri ve uygulamaları standarttan oldukça uzaktır.

Sağlanan desteğin aynı veya nakdi oluşundan, vergi indirim, fiyat desteklemesi, yer tahsisi, faiz indirimi oluşundan, iç piyasa veya ihracat oluşuna kadar farklı oransal ve miktar anlamında uygulamalar olduğunu görmek mümkündür. Bir de buna ülke ve bölgeler arası farklı uygulamaları eklediğinizde; hem ülkeleri veya sektörleri reel destek miktarı ve rakamları üzerinden kıyaslamak güçleşmekte hem de aynı cins desteklerler olmadığından kıyaslamak neredeyse imkansız hale dönüşmektedir.

Türkiye’de 1960-1980 planlı kalkınma dönemi araştırılmış, sağlanan desteklere ilişkin verilerle alakalı ilgili kurumlarla yapılan görüşmelerde; DPT’nin ve arşivinin bakanlıklar arasında sürekli el değiştirmesi, arşivin defalarca taşınmış olması ve bu nedenle bazı dosyalara erişimin mümkün olmaması, mahremiyet, verilerin kaybolmuş olması gibi gerekçelerle maalesef ulaşılamamıştır. Ancak dönemin DPT uzmanlarının yaptığı bazı yıllara ait rakamlar ilgili uzmanların uzmanlık tezlerinde yer alarak kayıt altına alınmış ve günümüze ulaşmıştır. Bunun dışında DPT’nin kendi hazırladığı raporlar dahi ilgili yıllara ait destekleri sadece yararlanan proje sayısı ve toplam rakam olarak belirtmekle yetinmiştir. Dolayısıyla bu tez çalışmasının ampirik kısmı; Türkiye’de veri olmamasından dolayı dünya ülkelerini kapsayan bir uygulama olarak yapılmıştır.

Tezin bu uygulama kısmında dünyada devlet desteklerinin sektörel büyüme ve gelişmeye katkısı araştırılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak literatür taramasına yer verilecek ve ardından uygulamaya geçilecektir. Daha sonra ise uygulama bulguları raporlanıp yorumlanacak ve son olarak sonuç kısmında ise elde edilen bulgular doğrultusunda genel bir değerlendirme yapılacaktır.

4.2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde sübvansiyonları çeşitli konularda ele alan ampirik çalışmalar bulunmaktadır. Ekonomik literatür ise sübvansiyonların muhtelif alanlara etkilerini ve etki yönlerini kapsamaktadır. Birçok çalışma, çeşitli teşvik türlerinin yatırımlar üzerindeki etkilerini ele alırken (Svoboda, Lososová & Zdeněk, 2016:153) bazı araştırmalar ise enerji sektörü, vergiler, KOBİ'ler, Ar-Ge, rekabet, refah vb. üzerine etkinlik, neden ve etkiler konusunda açıklık getirmeye çalışmaktadır. Buts & Jegers'a (2013:127) göre devlet destekleri ile ilgili çalışmalar, etkinlik, sebepler ve rekabet ve refah üzerindeki etkileri konusunda netlik getirmeye çalışmaktadır.

McCloud ve Kumbhakar (2008:245), çalışmalarında; AB'nin Ortak Tarım Politikası'nın (CAP) başlıca hedeflerinden birisinin, çiftçilerin sübvansiyonu yoluyla tarımsal üretkenliğin artırılması hedefinden yola çıkarak sübvansiyonların çiftlik performansı üzerindeki etkisini araştırmak ve özellikle verimlilik, verimlilik değişikliği ve teknik değişimi sübvansiyonlara ve tarımsal konum dahil olmak üzere diğer faktörlere bağlı olan bir Bayes hiyerarşik modeli kullanarak incelemek için çok az ampirik araştırma yapılmışlardır. 1997-2003 dönemini kapsayan veri seti ile toplam 6609 gözlem yapılmış ve sonuç olarak sübvansiyonların verimlilik etkilediğini, girdi verimliliklerini yönlendirdiğini ve bu etkilerin büyüklükleri bölgelere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Yine aynı çalışmada sübvansiyonların teknik verimlilik üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koyarak Danimarka ve Güney, Orta ve Kuzey İsveç'teki süt çiftlikleri için sübvansiyonla yapılan katkının büyük olduğunu belirtmişlerdir.

Tarım sektöründeki sübvansiyonlara ilişkin bir başka çalışmada ise daha farklı sonuçlar elde edilmiştir. Rizov, Pokrivcak ve Ciaian (2013:537) benzer şekilde Ortak Tarım Politikası (CAP) sübvansiyonlarının Avrupa Birliği'nde (AB) çiftlik toplam faktör verimliliğine (TFP) olan etkisini araştırmışlardır. Teşviklerin etkisini gözlemlenemeyen üretkenlik modeline doğrudan dahil eden yapısal bir yarı parametrik tahmin algoritması kullanan Rizov ve arkadaşları; sübvansiyonların, ayrıştırma reformunun uygulanmasından önceki dönemde tarımsal üretkenliği olumsuz etkilediğini; sübvansiyonların verimlilik üzerindeki etkisinin ayrıştırılmasından sonra daha nüanslı hale geldini ve birkaç ülkede olumluya döndüğünü ortaya koymuşlardır.

Bir başka çalışma da tarımsal desteklerin bugün geçmişe göre çok daha farklılaştığını ortaya koymaktadır. Fan (2008:163) araştırmasında; Hindistan'daki hükümet sübvansiyonlarının tarım yatırımlarındaki eğilimlerini gözden geçirerek tarımsal büyümeye ve yoksulluğun azaltılmasına çeşitli teşvik ve yatırımların etkisini değerlendirmek için kavramsal bir çerçeve ve model geliştirmektedir. Kredi, gübre ve sulamaya yapılan sübvansiyonların; küçük çiftçilerin özellikle 1960'ların ve 1970'lerin sonlarındaki yeşil devrimin ilk aşamasında yeni teknolojileri benimsemeleri için çok önemli olduğunu fakat bugün bu sübvansiyonların araştırma, eğitim ve kırsala yapılan yatırımlarda olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Sermaye destekleri de, AB ve OECD ülkeleri dahil olmak üzere tüm dünyada ekonomik açıdan gelişmiş ülkeler için önemli bir endüstriyel ve bölgesel politika aracı olarak kullanılmaktadır. Skuras v.d. (2006:355) çalışmalarında sermaye desteklerini yeni bir girdi olarak ele almakta ve daha önceki araştırma çalışmalarında kullanılan yaklaşımların dayattığı kısıtlamalara tabi olmayan bir stokastik üretim sınırını tahmin etmektedir. Sonuç olarak sermaye desteklerinin toplam faktör verimliliği artışını ölçmek etkinliği değil de teknik değişim yoluyla etkilediği gösterilmiştir.

Bir başka önemli destek türü ise hibeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle imalatçı firmaların araştırma ve geliştirme faaliyetlerini destekleme adına Türkiye'de dahil olmak üzere birçok ülkede kamu otoritesi hibe destekler sağlamaktadır. Baghana (2010:1) çalışmasında kamu AR-GE hibelerinin özel Ar-Ge yatırımları ve imalat firmalarının verimlilik artışına olan etkilerini, maddi teşviklerin bulunduğu bir bağlamda ampirik olarak analiz etmiştir. Quebec'in uzunlamasına verileri koşullu yarı parametrik farklılık tahmincisini kullanan Baghana; Ar-Ge için vergi kredileri ile birlikte Ar-Ge için kamu yardımlarını kullanan firmaları ilave Ar-Ge girdisi bakımından analiz etmiştir. Sonuç olarak Ar-Ge için sadece vergi kredisi kullanan firmaların daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymuştur. Ardından, kamu AR-GE hibelerinin firmaların verimlilik artışındaki etkinliğini değerlendirmek için bir üretim fonksiyonu oluşturan Baghana; her ilave 1 dolar Kamu Ar-Ge hibesinin çıktığı 0.134 dolar arttığını görmüştür. Sonuç olarak Baghana; doğrudan sübvansiyonların ek getirisinin olumlu olduğunu, ancak Ar-Ge'deki getirisinin firmaların kendi fonları veya Ar-Ge vergi kredileri ile finanse etmesinden daha düşük bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir.

Busom (2000:111) Ar-Ge desteklerinin teknoloji politikasında ortak bir araç olduğunu ancak firmaların davranışları üzerindeki etkileri hakkında çok az şey bilindiğini belirttiği çalışmasında; bir firmanın Ar-Ge destekleri sağlayan bir programa katılma ihtimali hakkında kanıt sunmaktadır. Bir katılım denklemi; ve Ar-Ge çaba denklemi ile ampirik modelini bir denklem sisteminden oluşturan Busom; sonuç olarak küçük işletmelerin büyük firmalardan daha fazla bir sübvansiyon elde etme ihtimali olduğunu, genel olarak kamu finansmanının daha fazla özel çaba gerektirdiğini, etkisinin göz ardı edilemeyeceğini, Firma büyüklüğünün, bir firmanın kamu finansmanı alıp almadığına bakılmaksızın o firmanın gayreti ile ilgili olduğunu iddia etmektedir.

Stark ve Wang (2002:29) çalışmalarında; vergi gelirleri ile kendi kendini finanse eden bir sübvansiyona bağlı olarak, beşeri sermayenin oluşturulması için sübvansiyon sağlanmasının, ekonomiyi toplumsal açıdan en uygun insan sermayesine getirebileceğini iddia etmektedirler. İnsana yapılan desteklemeler ile ilgili bir başka çalışma da Stephan (2010:43) tarafından ortaya konmuştur. Almanya'da, işverenlere yönelik hedeflenen ücret sübvansiyonları, aktif işgücü piyasası politikasının önemli bir aracı olduğundan yola çıkarak hazırladığı ampirik çalışmasında; destekleme olmadan bir işi üstlenen kişilerin ücretleri ile göze çarpan bir iş bulan, benzerlik farkı stratejisiyle eşleşen, eğilim skorunu birleştiren benzeri olmayan kişilerin ücretlerini karşılaştırmıştır. Sonuç olarak kısa vadede, sübvansiyon edilen işlerin günlük ücretlerle ilgili kazanç veya kayıplarla ilişkili olmadığını, sübvansiyon edilen kişilerin müteakip istihdam oranlarının ortalama olarak daha yüksek olduğu için toplu ücretler ile sübvansiyon arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Gabriele v.d. (2006:1) ampirik literatür bulguları, devlet desteklerinin firma performanslarına etkilerinin net bir şekilde yorumlanmasını sağlamamaktadır diyerek İtalya'nın Trent bölgesinde bulunan tüm şirketleri kapsayan yeni bir veri kümesi ile kamu yerel sübvansiyon yatırımlarının ekolojik özelliklerini analiz etmişlerdir. Eğilim skor eşleştirme yaklaşımını kullandıkları çalışmalarında; sonuç olarak, firmanın büyüklüğüne ilişkin yardımların kalıcı olumlu etkileri olduğunu ancak faktör ikamesi veya teknik değişiklik konusunda bir bilgi bulunmadığını, dahası sübvansiyonların hem kârlılığı hem de verimliliği arttırmayacağını tespit etmişlerdir.

Geniş bir literatür taraması yapıldığında devlet destekleri ile hibelerin, sübvansiyonların ve teşviklerin kast edildiğini, çok farklı tür ve uygulama alanlarının bulunduğunu, bunların iç içe geçmiş kavramlar olduğunu söylemek mümkündür. Devlet destekleri ile ilgili yapılan çalışmalar irdelendiğinde; çalışmaların büyük bir kısmının tarımsal desteklemeler, Ar-Ge destekleri, enerji sektörüne sağlanan destekleri, KOBİ destekleri etrafında kümelendiği görülmektedir. Bunun nedeni ise bahse konu alandaki veri yetersizliği olarak tahmin edilmektedir. Devlet desteklerinin sektörel gelişim üzerindeki etkilerine ilişkin yukarıda etraflıca sunulan çalışma örnekleri haricinde, yine literatürdeki bazı ampirik çalışma örnekleri özet olarak Tablo 4.1’de sunulmuştur.

Tablo 4.1: Literatür Özeti

Yazar	Dönem / Ülkeler	Sonuçlar
Svoboda, Lososová & Zdeněk (2016)	2004-2013 28 ülke	Yatırımlar ile brüt yatırımlar ve sübvansiyonlar arasındaki ilişki orta ila yüksek bağımlılık arasında değişmektedir. Yatırımlarla ilgili sübvansiyonların miktarı, mevcut çiftlik net gelirini önemli ölçüde etkilemez.
Iriani & Trabelsi (2015)	1980-2001 6 ülke	Birleşik Arap Emirlikleri’ndeki GSYİH-Enerji nedensellik ilişkisinin analizi tarafsızlık hipotezini desteklemektedir. Bu sonuçlar, uygun enerji politikalarının sübvansiyonları kaldırmaya yönelik olduğunu ve dolayısıyla bu bölgede daha verimli bir enerji kullanımına neden olduğunu göstermektedir.
Minviel & Witte (2017)	2006-2011 313 firma	Tahminler, kamu sübvansiyonlarının çiftliklerin koşullu teknik verimliliğini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu, kamu sübvansiyonlarının hem girdi ve çıktılar için erişilebilir kümenin menziline hem de erişilebilirlik kümesindeki verimlilik puanlarının dağılımını etkilediğini ortaya koymaktadır.
Dennis (2016)	59 ülke ve 21 ürün	Durumların ezici çoğunluğunda olumlu sonuçlar olmasına rağmen, refah etkileri hükümet için açıkça olumlu olmakla birlikte sonuçlar hane

		halkı için karıştırılıyor. Bununla birlikte, refah etkilerinin özel haneler için olumsuz olduğu durumlarda dahi, hükümetlerin reformları sübvansiyon reformundan kazanılmış mali tasarruflarla telafi ederek hanehalkı gelirlerine refah kazandıracak şekilde gerçekleştirmesi mümkündür.
Bronzini & Piselli (2016)	2005-2011 1246 ürün	2000'lerin başında Kuzey İtalya'nın bir bölgesinde uygulanan Ar-Ge destekleme programının yararlanıcı firmalar tarafından yenilenmesine olan etkisini değerlendirmektedir.
Sakai (2017)	1996-2011 23 ülke	Sonuçlar, sübvansiyonların etkisinin sübvansiyon türüne ve yönetim rejimine bağlı olduğunu göstermektedir. Bu örnek dahilinde, maliyet azaltma sübvansiyonlarının, yönetim katsayı bazlı olması, ancak yönetim geleneksel girdi / çıktı kısıtlamalarını kullanması durumunda olumsuz etkilere sahip olması durumunda, hisse senetleri üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Balıkçılık yönetimini ve altyapıyı iyileştirmeye yönelik sübvansiyonlar, geleneksel yönetim altındaki stoklar üzerinde olumlu etkiler yaratır, ancak kotaya dayalı yönetimle herhangi bir etkisi yoktur.
Plante (2014)	2007-2011 37 ülke	Sübvansiyonlar, toplu refahı azaltır. Zararlar, GSYİH'ya oranla% 1 ila 2 arasında değişen oranda, sübvansiyona GSYİH'ya oran olarak oldukça düşük, ancak oranın daha yüksek seviyelere çıkmasıyla birlikte hızla büyümektedir.

4.3. DEVLET DESTEKLERİ İLE SEKTÖREL VERİMLİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

4.3.1. Veri ve Metodoloji

Yaptığımız analizde kullanılan kontrol değişkenleri literatürdeki daha önceki çalışmaların, verilerin kullanılabilirliği ve ana hipotezimiz ışığında seçilmiştir (Yıldırım, Koyuncu, & Yalçınkaya-Koyuncu, 2009). Koyuncu ve Yılmaz (2009:1) çalışmalarında benzer şekilde 1994 yılından 2006 yılına kadar Çin'den gelen ithalatların, dengesiz veriler kullanarak ithalatçı ülkelerin verimlilik düzeyleri üzerindeki etkisini Kesit sabit ve rassal etki modelleri kullanarak incelemişlerdir. On üç farklı işgücü verimlilik göstergesini kullanarak sendikalaşma oranının işgücü verimliliği üzerindeki etkisini inceledikleri bir başka çalışmada Koyuncu ve İşcan (2016:153) analizlerinde 2000-2013 yılları arası ve elli bir ülke için dengesiz panel veri seti kullanmışlardır.

Bağımlı değişkenimiz katma değerdir ve modelde logaritmik değerleri kullanılmıştır. 14 farklı sektöre ait katma değer serileri kullanılmıştır. Aynı zamanda bu 14 serinin tanımları ve kaynakları Tablo 4.3'ten başlayarak Tablo 4.18'e kadar raporlanmıştır.

İlgilendiğimiz birincil açıklayıcı değişken, sübvansiyon (SUBSIDY)'dir. SUBSIDY değişkeni, WDI'dan derlenen sübvansiyonlar ve diğer transferler (cari yerel kur) verisidir. Bu çalışmada 36 ile 144 arasında değişen sayılarda ülke grubu için dengesiz panel veri seti kullanılarak sübvansiyonların sektörel katma değer üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Verilen teşvikler etkin ise bunun sektörel katma değerler üzerinde olumlu bir etki yapması öngörülmektedir. Aksi halde, katma değer üzerindeki ters etkiyi öngörüyoruz.

SUBSIDY değişkeninin yanı sıra bulgumuzun geçerliliğini koruyup korumadığını görmek için analizlerimize sektörel katma değer belirleyicisi olan üç kontrol değişkeni dahil ettik. Bu değişkenler Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu, Reel Faiz Oranı ve Beşeri Sermaye Endeksi serileridir. Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden) ve Reel Faiz Oranı (yüzde cinsinden); WDI'dan elde edilmiştir. Beşeri Sermaye Endeksi ise Penn World Table'dan derlenmiştir. Yaptığımız analizde kullanılan kontrol değişkenleri, literatürde bulunan daha önceki çalışmalar,

verilerin ulaşılabilirliği ve ana hipotezimiz ışığında seçilmiştir. Ana ve diğer üç bağımsız değişkenin tanımı ve veri kaynağı Tablo 4.2’de verilmektedir.

Tablo 4.2: Bağımsız Değişkenler Listesi

Değişkenler	Tanım	Kaynak
SUBSIDY	Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden) (Modellerde bunun logaritmik değeri kullanılmıştır)	WDI
FIXCAP	Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden) (Modellerde bunun logaritmik değeri kullanılmıştır)	WDI
INTEREST	Reel Faiz Oranı (%)	WDI
HUMCAP	Beşeri Sermaye Endeksi (Modellerde bunun logaritmik değeri kullanılmıştır)	PWT

FIXCAP değişkeni yatırımları ve dolayısıyla bir ülkedeki fiziki sermaye düzeyini temsil etmektedir. HUMCAP değişkeni de bir ülkedeki insani sermaye düzeyini temsil etmektedir. Her iki değişkenin de bir ekonomide yaratılan katma değer üzerinde pozitif etki oluşturması beklenmektedir.

Modelde, bir ülkedeki belirsizliği temsilen INTEREST değişkeni kullanılmıştır. Ekonomik ve siyasi belirsizliklerin yüksek olduğu dönemlerde, üretim ve dolayısıyla yaratılan katma değer düşük olacağından; INTEREST değişkeninin katma değeri negatif yönde etkilemesi beklenmektedir.

VALUEAD için kullanılan her bir indikatörün logaritmik değeri kullanılmıştır. Buna ek olarak Birim Sabit Etki Tekli ve Çoklu Regresyon Modelleri şu şekildedir:

$$VALUEAD_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 SUBSIDY_{it} + u_{it} \quad (1A)$$

$$VALUEAD_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 SUBSIDY_{it} + \beta_2 FIXCAP_{it} + \beta_3 INTEREST_{it} + \beta_4 HUMCAP_{it} + u_{it} \quad (1B)$$

Birim Rassal Etki Tekli ve Çoklu Regresyon Modelleri de şu şekildedir:

$$VALUEAD_{it} = \beta_0 + \beta_1 SUBSIDY_{it} + \varepsilon_i + u_{it} \quad (2A)$$

$$VALUEAD_{it} = \beta_0 + \beta_1 SUBSIDY_{it} + \beta_2 FIXCAP_{it} + \beta_3 INTEREST_{it} + \beta_4 HUMCAP_{it} + \varepsilon_i + u_{it} \quad (2B)$$

it alt indisi ilgili değişkenin $i.nci$ ülke için t zamanında aldığı gözlem değerini göstermektedir. β_{0i} ülkeler arası farklılaşan fakat belli bir ülke için ve zamana göre farklılaşmayan modelde açık bir biçimde göz önünde bulundurulmamış olan ülke spesifik faktörleri temsil etmektedir. ε_i zamana göre farklılaşmayan modelde açık bir biçimde göz önünde bulundurulmamış olan ülke spesifik faktörleri modelde karakterize eden stokastik unsurdur. u_{it} regresyon modelinin hata terimidir.

4.3.2. Ampirik Sonuçlar

Tablo 4.3: "FC2LG [Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)] " Bağımlı Değişkeni için Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli		Tekli Regresyon Modeli	
	<i>Hetero.&Otoko.</i>		<i>Hetero.&Otoko.</i>	
	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>
SUBSIDY	0,2335	0,0000	0,6225	0,0000
FIXCAP	0,4262	0,0000		
INTEREST	-0,0003	0,9130		
HUMCAP	3,4543	0,0000		
SABİT	6,7965	0,0000	11,5768	0,0000
<i>Gözlem Sayısı</i>	1574		2291	
<i>Ülke Sayısı</i>	104		134	
<i>R-kare</i>	0,8323		0,7506	
<i>Hausman İstatistik</i>	402,9000		362,4500	
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>	0,0000		0,0000	
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>	2,10E+28		1,40E+07	
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>	0,0000		0,0000	
<i>Modifiye Bhargava et al. Durbin-Watson Test İstatistik</i>	0,319507		0,280004	
<i>Baltagi-Wu LBI Test İstatistik</i>	0,555671		0,523817	
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	358,9240		113,0820	
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	0,0000		0,0000	

Tablo 4.3 **FC2LG** bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden) WDI tarafından "piyasa fiyatlarında dolaylı vergilerin yanı sıra herhangi bir sübvansiyon düşülmeden eklenen brüt katma değer" şeklinde tanımlanmaktadır. WDI

aynı zamanda bahse konu dataya ilişkin tanımla ilgili “IMF, OECD, Eurostat, ILO gibi uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen istatistiksel standartlardan türetilmiştir” diyerek tanımlamaları veri derlediği kaynaklardan birebir aldığına da atıfta bulunmaktadır.

Tablonun birinci kısmında (“**Çoklu Regresyon Modeli**” kısmında) modelde heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Tablonun ikinci kısmında (“**Tekli Regresyon Modeli**” kısmında) modelde heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Sabit etki ve rassal etki modelleri arasındaki tercih Hausman test sonuçlarına göre yapılmıştır. Bilindiği üzere Hausman Testi, Sabit Etkili ve Rassal Etkili Modeller arasında bir seçim yapılması gerektiği zaman, hangi modelin tercih edilmesi gerektiğine karar verilmesinde kullanılan bir testtir (Greene, 2003:301). Bahse konu testte, Sabit Etkili Tahmincinin tutarlı ve yansız olduğu varsayımından yola çıkılmaktadır. Baltagi’ye (2005:66) göre bu testte kullanılan hipotezler aşağıdaki gibidir;

H_0 : Rassal Etkili Modeli geçerlidir.

H_1 : Sabit Etkili Modeli geçerlidir.

Hausman testi gerçekte, Sabit Etkili Modelin parametre tahmincileri ile Rassal Etkili Modelin parametre tahmincileri arasındaki farkın istatistik olarak anlamlı olup olmadığı incelenmektedir (Cameron ve Trivedi, 2005:717). Sabit ya da Rassal Etkili Modeller arasındaki belirgin fark, sabit–zaman etkisinin açıklayıcı değişkenlerle ilişkili ya da ilişkisiz olup olmadığıdır. Rassal Etkili Model geçerli olduğunda, Sabit Etkili Tahminci, tutarlı olan parametre tahminlerini vermeyi sürdürmektedir. Sabit Etkili Tahminci, diğer açıklayıcı değişkenlerle ilişkili sabit-zaman faktörlerinin hepsinin ölçülebildiğinden emin olmadıkça Rassal Etkili Tahminciye tercih edilmemelidir.

Aslında ne Sabit Etkili Tahminci ne de Rassal Etkili Tahmincinin mükemmel olduğu söylenemez. Bunun en önemli sebebi; Rassal Etkili Tahmincinin gerçek etkinin üzerinde sapmalı tahminler vermesi, buna karşın Sabit Etkili Tahmincinin ise gerçek etkinin altında sapmalı tahminler vermesidir (Johnston ve Dinardo,1997:403). Hausman test istatistiği “Rassal etkiler tahmincisi doğrudur.” sıfır hipotezi altında k serbestlik dereceli ki-kare dağılımı göstermektedir. Gerçekleşmesi durumunda tesadüfi etkili modelin hata terimleri bileşenlerinin bağımsız değişkenler ile ilişkili olmadığı kararı verilebilecektir. Bu durumda sabit etkili modeli tercih edilecektir.

Birimlere göre varyansın değişip değişmediğini sınamak için modifiye edilmiş Wald testi kullanılmıştır. Wald testinde “ H_0 : Birimlere göre varyans değişmemektedir” sıfır hipotezine karşılık “ H_1 : Birimlere göre varyans değişmektedir” alternatif hipotezi sınanır. Modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon olup olmadığını sınamak için Wooldridge otokorelasyon testi kullanılmıştır. Wooldridge testinde “ H_0 : Birinci dereceden otokorelasyon yoktur” sıfır hipotezine karşılık “ H_1 : Birinci dereceden otokorelasyon vardır” alternatif hipotezi sınanır. Ayrıca otokorelasyon için yukarıdaki tabloda “ H_0 : Birinci dereceden otokorelasyon yoktur” sıfır hipotezine karşılık “ H_1 : Birinci dereceden otokorelasyon vardır” alternatif hipotezi sınandığı modifiye Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi sonuçları da raporlanmıştır. 2’ye yakın modifiye Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi sonuçları otokorelasyonun olmadığına, 2’den uzak modifiye Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi sonuçları ise otokorelasyonun olduğuna işaret etmektedir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri=0,0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş çoklu regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri=0,0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş tekli regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu vardır. Ayrıca 0,2800 Bhargava test istatistik değeri ile 0,5238 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu vardır. Ayrıca 0,3195 Bhargava test istatistik değeri ile 0,5556 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir.

Tablo 4.3'teki tahmin sonuçlarına göre modelde teşvikleri temsilen kullanılan sübvansiyonların; bir ekonomide yaratılan katma değeri istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde pozitif yönde etkilediği hem tekli hem de çoklu regresyon modellerinde tespit edilmiştir. Kontrol değişkenleri beklenen işaretleri almakta ve üç kontrol değişkeninden sadece INTEREST anlamsızdır.

Tablo 4.4: "AG5LG [Tarım, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)] " Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli		Tekli Regresyon Modeli	
	<i>Hetero.&Otoko.</i>		<i>Hetero.&Otoko.</i>	
	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>
SUBSIDY	0,2344	0,0000	0,5520	0,0000
FIXCAP	0,3680	0,0000		
INTEREST	-0,0004	0,8630		
HUMCAP	0,7594	0,0690		
SABİT	8,1795	0,0000	0,0775	0,0000
<i>Gözlem Sayısı</i>	1568		2341	
<i>Ülke Sayısı</i>	111		143	
<i>R-kare</i>	0,7141		0,6929	
<i>Hausman İstatistik</i>	284,4600		206,7200	
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>	0,0000		0,0000	
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>	1,10E+28		1,50E+06	
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>	0,0000		0,0000	
<i>Modifiye Bhargava et al. Durbin-Watson Test İstatistik</i>	0,3655		0,2751	
<i>Baltagi-Wu LBI Test İstatistik</i>	0,6285		0,5460	
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	153,4940		55,7040	
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	0,0000		0,0000	

Tablo 4.4 **AG5LG** bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. Tarım, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden) WDI tarafından oluşturulmuştur. WDI'a göre Tarım, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma (ISIC) 1-5'e karşılık gelir ve ormancılık, avcılık ve balıkçılık yanı sıra bitkileri ve hayvancılık üretimini de içerir. Katma değer, tüm çıktıları topladıktan ve ara girişleri çıkarıldıktan sonra bir sektörün net çıktısıdır. Üretilen varlıkların amortismanı veya doğal kaynakların tüketilmesi ve bozulması için kesintiler yapılmaksızın hesaplanmaktadır. Katma değerın kaynağı, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma (ISIC), revizyon 3 ile belirlenmiştir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait *P-değeri*=0,0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş çoklu regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri=0,0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş tekli regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu vardır. Ayrıca 0,2750 Bhargava test istatistik değeri ile 0,5459 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu vardır. Ayrıca 0,3655 Bhargava test istatistik değeri ile 0,6285 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir.

Tablo 4.4.'te yer alan sonuçlara göre; modelde teşviklerin indikatörü olarak kullanılan sübvansiyonların tarım sektörü katma değerini arttırıcı yönde etkilediği ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu hem tekli hem de çoklu regresyon modelleri için görülmüştür. Kontrol değişkenleri beklenen işaretleri almakta ve sadece INTEREST değişkeninin istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir.

Tablo 4.5: "MA4LG [İmalat Sektörü, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)] " Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli		Tekli Regresyon Modeli	
	<i>Hetero. & Otoko.</i>		<i>Hetero. & Otoko.</i>	
	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>
SUBSIDY	0,2066	0,0000	0,6180	0,0000
FIXCAP	0,3892	0,0000		
INTEREST	0,0005	0,8140		
HUMCAP	2,8926	0,0000		
SABİT	7,1898	0,0000	9,7705	0,0000
<i>Gözlem Sayısı</i>	<i>1520</i>		<i>2280</i>	
<i>Ülke Sayısı</i>	<i>110</i>		<i>142</i>	
<i>R-kare</i>	<i>0,8179</i>		<i>0,7277</i>	
<i>Hausman İstatistik</i>	<i>319,2300</i>		<i>354,0400</i>	
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>	<i>0,0000</i>		<i>0,0000</i>	
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>	<i>1,60E+28</i>		<i>5,30E+29</i>	
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>	<i>0,0000</i>		<i>0,0000</i>	
<i>Modifiye Bhargava et al. Durbin-Watson Test İstatistik</i>	<i>0,3876</i>		<i>0,2997</i>	
<i>Baltagi-Wu LBI Test İstatistik</i>	<i>0,6808</i>		<i>0,6257</i>	
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	<i>114,5460</i>		<i>93,0600</i>	
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	<i>0,0000</i>		<i>0,0000</i>	

Tablo 4.5 **MA4LG** bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. İmalat Sektörü, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden) WDI tarafından oluşturulmuştur. WDI'a göre İmalat, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma (ISIC) 15-37'ye ait endüstrileri belirtir. Katma değer, tüm çıktıları topladıktan ve ara girişleri çıkarıldıktan sonra bir sektörün net çıktısıdır. Üretilen varlıkların amortismanı veya doğal kaynakların tüketilmesi ve bozulması için kesintiler yapılmaksızın hesaplanmaktadır. Katma değerın kaynağı, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma (ISIC), revizyon 3 ile belirlenmiştir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait *P-değeri*=0,0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş çoklu regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri=0,0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş tekli regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu vardır. Ayrıca 0,2997 Bhargava test istatistik değeri ile 0,6257 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu vardır. Ayrıca 0,3875 Bhargava test istatistik değeri ile 0,6808 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir.

Tablo 4.5'e göre sübvansiyonların imalat sanayi katma değerini pozitif yönde etkilediği ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu hem tekli hem de çoklu regresyon modelleri için gözlemlenmektedir. Kontrol değişkenlerinden FIXCAP ve HUMCAP değişkenlerinin anlamlı olduğu ve beklenen işaretleri aldığı görülmektedir.

Tablo 4.6: "SE5LG [Hizmetler v.b., Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)] " Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli		Tekli Regresyon Modeli	
	<i>Hetero.&Otoko.</i>		<i>Hetero.&Otoko.</i>	
	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>
SUBSIDY	0,2874	0,0000	0,6759	0,0000
FIXCAP	0,4498	0,0000		
INTEREST	0,0010	0,6640		
HUMCAP	3,1800	0,0000		
SABİT	4,7127	0,0000	9,8373	0,0000
<i>Gözlem Sayısı</i>	<i>1585</i>		<i>2358</i>	
<i>Ülke Sayısı</i>	<i>112</i>		<i>144</i>	
<i>R-kare</i>	<i>0,8427</i>		<i>0,7866</i>	
<i>Hausman İstatistik</i>	<i>409,7100</i>		<i>119,4700</i>	
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>	<i>0,0000</i>		<i>0,0000</i>	
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>	<i>2,30E+28</i>		<i>7,30E+06</i>	
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>	<i>0,0000</i>		<i>0,0000</i>	
<i>Modifiye Bhargava et al. Durbin-Watson Test İstatistik</i>	<i>0,3678</i>		<i>0,3367</i>	
<i>Baltagi-Wu LBI Test İstatistik</i>	<i>0,6321</i>		<i>0,5516</i>	
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	<i>104,2730</i>		<i>122,7580</i>	
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	<i>0,0000</i>		<i>0,0000</i>	

Tablo 4.6 **SE5LG** bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. Hizmetler v.b. Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden) WDI tarafından oluşturulmuştur. WDI'a göre; hizmetler Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma (ISIC) 50-99 bölümlerine karşılık gelir. Bunlar, toptan ve perakende ticarete (oteller ve restoranlar dahil), ulaşımda ve hükümet, finansal, mesleki ve kişisel hizmetler (eğitim, sağlık hizmetleri ve gayrimenkul hizmetleri gibi) katma değeri içerir. Ayrıca, banka servis ücretleri, ithalat vergileri ve ulusal derleyiciler tarafından kaydedilen istatistiksel tutarsızlıkların yanı sıra yeniden ölçeklendirmeden kaynaklanan tutarsızlıklar da dahil edilmiştir. Katma değer, tüm çıktıları topladıktan ve ara girişleri çıkarıldıktan sonra bir sektörün net çıktısıdır. Üretilen varlıkların amortismanı veya doğal kaynakların tüketilmesi ve bozulması için kesintiler yapılmaksızın hesaplanmaktadır. Katma değer, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma (ISIC), revizyon 3 ile belirlenmiştir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri=0,0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş çoklu regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri=0,0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş tekli regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu vardır. Ayrıca 0,3367 Bhargava test istatistik değeri ile 0,5515 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu vardır. Ayrıca 0,3678 Bhargava test istatistik değeri ile 0,6321 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir.

Tablo 4.6'da raporlanan tekli ve çoklu regresyon model sonuçlarına göre; sübvansiyonların hizmetler sektöründe yaratılan katma değeri olumlu yönde etkilediği

ve bu ilişkinin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. INTEREST hariç diğer iki kontrol değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve beklenen işareti aldığı görülmektedir.

Tablo 4.7: "İN5LG [Sanayi, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)] "
Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli		Tekli Regresyon Modeli	
	<i>Hetero. & Otoko.</i>		<i>Hetero. & Otoko.</i>	
	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>
SUBSIDY	0,2640	0,0000	0,6543	0,0000
FIXCAP	0,3592	0,0000		
INTEREST	-0,0021	0,3470		
HUMCAP	3,1071	0,0000		
SABİT	7,0438	0,0000	9,6288	0,0000
<i>Gözlem Sayısı</i>	<i>1585</i>		<i>2358</i>	
<i>Ülke Sayısı</i>	<i>112</i>		<i>144</i>	
<i>R-kare</i>	<i>0,8148</i>		<i>0,7595</i>	
<i>Hausman İstatistik</i>	<i>228,0600</i>		<i>185,7400</i>	
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>	<i>0,0000</i>		<i>0,0000</i>	
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>	<i>6,60E+27</i>		<i>1,30E+06</i>	
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>	<i>0,0000</i>		<i>0,0000</i>	
<i>Modifiye Bhargava et al. Durbin-Watson Test İstatistik</i>	<i>0,3444</i>		<i>0,3137</i>	
<i>Baltagi-Wu LBI Test İstatistik</i>	<i>0,6050</i>		<i>0,5580</i>	
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	<i>151,7890</i>		<i>77,3430</i>	
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	<i>0,0000</i>		<i>0,0000</i>	

Tablo 4.7 İN5LG bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. Sanayi, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden) verileri WDI tarafından oluşturulmuştur. WDI'a göre Sanayi, Standart Endüstriyel Sınıflandırma (ISIC) bölümleri 10-45'e karşılık gelir ve imalatı da içerir (ISIC bölümleri 15-37). Madencilik, imalat (ayrıca ayrı bir alt grup olarak bildirilir), inşaat, elektrik, su ve gazda katma değer içermektedir. Katma değer, tüm çıktıları topladıktan ve ara girişleri çıkarıldıktan sonra bir sektörün net çıktısıdır. Üretilen varlıkların amortismanı veya doğal kaynakların tüketilmesi ve bozulması için kesintiler yapılmaksızın hesaplanmaktadır. Katma değerın kaynağı, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma (ISIC), revizyon 3 ile belirlenmiştir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri=0,0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş çoklu regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri=0,0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş tekli regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu vardır. Ayrıca 0,3137 Bhargava test istatistik değeri ile 0,5580 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu vardır. Ayrıca 0,3444 Bhargava test istatistik değeri ile 0,6050 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir.

Tablo 4.7'deki tekli ve çoklu regresyon modeli tahminlerine göre sübvansiyonların sanayi sektöründe yaratılan katma değerleri olumlu yönde etkilediği

ve bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. INTEREST hariç tüm kontrol değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen işaretleri almaktadır.

Tablo 4.8: "GROVAAGRİLG [Tarım, Avcılık, Ormanlık ve Balıkçılık Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli				Tekli Regresyon Modeli			
	Hetero.		Hetero. & Otoko.		Hetero.		Hetero. & Otoko.	
	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri
SUBSIDY	0.0771	0.0260	0.0771	0.0000	0.4182	0.0000	0.4182	0.0000
FIXCAP	0.5518	0.0000	0.5518	0.0000				
INTEREST	-0.0142	0.0840	-0.0142	0.0500				
HUMCAP	0.3335	0.7640	0.3335	0.4300				
SABİT	-5.7321	0.0009	-5.7321	0.0000	0.7536	0.7800	0.7536	0.7030
Gözlem Sayısı	583		583		683		683	
Ülke Sayısı	36		36		38		38	
<i>R-kare</i>	0.7611		0.7611		0.5509		0.5509	
Hausman İstatistik	34.7300				53.0700			
P-değeri (Hausman İst.)	0.0000				0.0000			
Modifiye Wald Test İstatistik	2.14E+04				3.60E+28			
P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)	0.0000				0.0000			
Modifiye Bhargava et al. Durbin-Watson Test İstatistik	0.9955				0.3669			
Baltagi-Wu LBI Test İstatistik	1.1858				0.6710			
Wooldridge Test İstatistik	1.0560				2.0210			
P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)	0.3122				0.1640			

Tablo 4.8 **GROVAAGRİLG** bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. Tarım, Avcılık, Ormanlık ve Balıkçılık Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon) verisi Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi tarafından oluşturulmuş 10 Sektör Veri Bankası'ndan alınmıştır. Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi'ne göre veri seti, cari fiyatla brüt katma değer ve 1950'den sonraki sabit fiyatlarla ilgili yıllık verileri içermektedir. Buna ek olarak, istihdam verimliliği (işçi başına katma değer) eğilimlerinin türetilmesine olanak tanıyan istihdam edilen kişilere ilişkin yıllık veriler mevcuttur. Veritabanı, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma, Revizyon 3.1 (ISIC rev 3.1) 'de

tanımlanan ekonominin on ana sektörünü kapsamaktadır. Bu on sektör toplam ekonomiyi kapsamaktadır.

Tablonun birinci kısmında (“**Çoklu Regresyon Modeli**” kısmında) modelde sadece heteroskedastik varyans düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Tablonun ikinci kısmında (“**Tekli Regresyon Modeli**” kısmında) modelde sadece heteroskedastik varyans düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait *P-değeri*=0.0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş çoklu regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait *P-değeri*=0.0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş tekli regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait *P-değeri*=0.0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait *P-değeri*=0.1640 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 0.3669 Bhargava test istatistik değeri ile 0.6710 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her

ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var derken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır. Her iki sütundaki sonuçlara göre: SUBSIDY değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0.0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0.3122 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 0.9955 Bhargava test istatistik değeri ile 1.1858 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var derken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır. “*Hetero.*” sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY ve FIXCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, INTEREST değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. “*Hetero.&Otoko.*” sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY ve FIXCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, INTEREST değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 4.9: "GROVAMİNLG [Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)] " Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli				Tekli Regresyon Modeli	
	Hetero.		Hetero.&Otoko.		Hetero.&Otoko.	
	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri
SUBSIDY	0,0653	0,2570	0,0653	0,0530	0,4805	0,0000
FIXCAP	0,6912	0,0000	0,6912	0,0000		
INTEREST	-0,0239	0,0003	-0,0239	0,0010		
HUMCAP	1,7060	0,4330	1,7060	0,0670		
SABİT	-11,5452	0,0010	-11,5452	0,0000	-2,0833	0,2860
<i>Gözlem Sayısı</i>	583		583		683	
<i>Ülke Sayısı</i>	36		36		38	
<i>R-kare</i>	0,6890		0,6890		0,5239	
<i>Hausman İstatistik</i>	12,6100				7,7800	
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>	0,0134				0,0053	
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>	2,38E+04				1,20E+29	
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>	0,0000				0,0000	
<i>Modifiye Bhargava et al. Durbin-Watson Test İstatistik</i>	0,4389				0,3314	
<i>Baltagi-Wu LBI Test İstatistik</i>	0,6530				0,5972	
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	2,4250				3,6390	
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	0,1296				0,0647	

Tablo 4.9 **GROVAMİNLG** bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon) verisi Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi tarafından oluşturulmuş 10 Sektör Veri Bankası'ndan alınmıştır. Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi'ne göre veri seti, cari fiyatla brüt katma değer ve 1950'den sonraki sabit fiyatlarla ilgili yıllık verileri içermektedir. Buna ek olarak, istihdam verimliliği (işçi başına katma değer) eğilimlerinin türetilmesine olanak tanıyan istihdam edilen kişilere ilişkin yıllık veriler mevcuttur. Veritabanı, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma, Revizyon 3.1 (ISIC rev 3.1) 'de tanımlanan ekonominin on ana sektörünü kapsamaktadır. Bu on sektör toplam ekonomiyi kapsamaktadır.

Tablonun birinci kısmında (“**Çoklu Regresyon Modeli**” kısmında) modelde sadece heteroskedastik varyans düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Tablonun ikinci kısmında (“**Tekli Regresyon Modeli**” kısmında) modelde heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri= $0,0134$ olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş çoklu regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri= $0,0053$ olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş tekli regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri= 0.0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri= $0,0647$ %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinden büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur fakat %10 anlamlılık düzeyine göre alternatif hipotez kabul edilmektedir, yani otokorelasyon vardır. Diğer taraftan $0,3314$ Bhargava test istatistik değeri ile $0,5972$ Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2’den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi ve %10 anlamlılık düzeyi için Wooldridge testi otokorelasyon var dediği için heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.&Otoko.*” sütununda

raporlanmıştır. Sonuçlara göre: SUBSIDY değişkeninin tekli regresyon modelinde beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0,1296 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 0,4389 Bhargava test istatistik değeri ile 0,6530 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var diyor iken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır. “*Hetero.*” sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, FIXCAP değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, INTEREST değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. “*Hetero.&Otoko.*” sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY, FIXCAP ve HUMCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, INTEREST değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki iki tablo **GROVAMANLG**, bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. Birincisinde çoklu regresyon modeli için tahmin sonuçları gösterilirken; ikincisinde tekli regresyon modeli için tahmin sonuçları gösterilmektedir. İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon) verisi Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi tarafından oluşturulmuş 10 Sektör Veri Bankası'ndan alınmıştır. Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi'ne göre veri seti, cari fiyatla brüt katma değer ve 1950'den sonraki sabit

fiyatlarla ilgili yıllık verileri içermektedir. Buna ek olarak, istihdam verimliliği (işçi başına katma değer) eğilimlerinin türetilmesine olanak tanıyan istihdam edilen kişilere ilişkin yıllık veriler mevcuttur. Veritabanı, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma, Revizyon 3.1 (ISIC rev 3.1) 'de tanımlanan ekonominin on ana sektörünü kapsamaktadır. Bu on sektör toplam ekonomiyi kapsamaktadır.

Tablo 4.10: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)] " Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli	
	Hetero.	
	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>
SUBSIDY	0,0505	0,0140
FIXCAP	0,6436	0,0000
INTEREST	-0,0120	0,1740
HUMCAP	1,6651	0,0030
SABİT	-7,3076	0,0000
<i>Gözlem Sayısı</i>	583	
<i>Ülke Sayısı</i>	36	
<i>R-kare</i>	0,8476	
<i>Hausman İstatistik</i>	6,5300	
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>	0,1627	
<i>Levene-Brown-Forsythe Test İstatistik</i>	<i>W0=2.7175046</i>	<i>0,0000009</i>
	<i>W50=1.4948301</i>	<i>0,0359678</i>
	<i>W10=2.0637500</i>	<i>0,0004174</i>
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>		
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>		
<i>Modifiye Bhargava et al. Durbin-Watson Test İstatistik</i>	1,2322	
<i>Baltagi-Wu LBI Test İstatistik</i>	1,3493	
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	0,9350	
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	0,3409	

Tablo 4.10'da **GROVAMANLG** değişkeni için kurulan çoklu regresyon modelinde sadece heteroskedastik varyans düzeltmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları "*Hetero.*" sütununda raporlanmıştır. Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait 0,1627 P-değeri en uygun modelin rassal etki modeli olduğuna işaret ettiğinden, rassal etki tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tablo 4.11: " GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Tekli Regresyon Modeli					
	Sabit&Hetero.		Sabit&Hetero.&Otoko.		Rassal&Hetero.	
	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>
SUBSIDY	0,4534	0,0000	0,4534	0,0000	0,4656	0,0000
FIXCAP						
INTEREST						
HUMCAP						
SABİT	1,0217	0,6820	1,0217	0,5570	0,6885	0,7700
<i>Gözlem Sayısı</i>	683		683		683	
<i>Ülke Sayısı</i>	38		38		38	
<i>R-kare</i>	0,6008		0,6008		0,6008	
<i>Hausman İstatistik</i>						
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>						
<i>Levene-Brown-Forsythe Test İstatistik</i>					W0=9.3577117	0,0000
					W50=3.4812447	0,0000
					W10=5.4584953	0,0000
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>	1,60E+30					
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>	0,00E+00					
<i>Modifiye Bhargava et al.</i>					0,3956	
<i>Durbin-Watson Test İstatistik</i>	0,3956					
<i>Baltagi-Wu LBI Test İstatistik</i>	0,6916				0,6916	
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	1,9780				1,9780	
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	0,1684				0,1684	

Tablo 4.11’de **GROVAMANLG** bağımlı değişkeni için kurulan tekli regresyon modelinde, Hausman test istatistiğini hesaplamak mümkün olmadığı için tekli regresyon modeli için hem sabit etki hem de rassal etki modeli için tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Yukarıda rassal etki çoklu regresyon modeli için Wald testi istatistiğini hesaplamak mümkün olmadığı için onun yerine diğer bir değişen varyans testi olan Levene-Brown-Forsythe testi sonuçları raporlanmıştır. Levene-Brown-Forsythe testine ilişkin elde edilen P-değerlerinden ikisi tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) küçük ve diğeri %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinden küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde değişen varyans sorunu mevcuttur. Tabloda yer alan Wooldridge testine

ait P -değeri=0,3409 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 1,2322 Bhargava test istatistik değeri ile 1,3493 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den çok küçük değerler olmadığından modelde otokorelasyon sorununun olduğunu söylemek güçleşmektedir. Bundan dolayı Tablo 4.10'da sadece heteroskedastik varyans problemine dirençli tahminciler raporlanmıştır.

Tablo 4.11'deki sonuçlara göre; SUBSIDY, FIXCAP, HUMCAP değişkenleri beklenen pozitif işareti almakta ve istatistiksel olarak anlamlıdır. INTEREST değişkeni anlamsızdır.

Rassal etki tekli regresyon modeli için Wald testi istatistiğini hesaplamak mümkün olmadığı için onun yerine diğer bir değişen varyans testi olan Levene-Brown-Forsythe testi sonuçları raporlanmıştır. Levene-Brown-Forsythe testine ilişkin elde edilen P -değerlerinin tamamının tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde değişen varyans sorunu mevcuttur. Wooldridge test istatistiğine ait 0,1684'lük P -değeri modelde otokorelasyon sorunu olmadığına işaret etmektedir. Diğer taraftan 0,3956 Bhargava test istatistik değeri ile 0,6916 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var diyor iken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminciler "Sabit&Hetero." sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler "Sabit&Hetero.&Otoko." sütununda raporlanmıştır. "Sabit&Hetero." sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. "Sabit&Hetero.&Otoko." sütunundaki sonuçlara göre de SUBSIDY, değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 4.12: "GROVAUTLG [Gaz, Elektrik ve Su Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli				Tekli Regresyon Modeli			
	Hetero.		Hetero.&Otoko.		Hetero.		Hetero.&Otoko.	
	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri
SUBSIDY	0,0921	0,0080	0,0921	0,0000	0,4997	0,0000	0,4997	0,0000
FIXCAP	0,5404	0,0010	0,5404	0,0000				
INTEREST	-0,0104	0,2430	-0,0104	0,2060				
HUMCAP	2,8771	0,0000	2,8771	0,0000				
SABİT	-8,9651	0,0050	-8,9651	0,0000	-2,2006	0,3830	-2,2006	0,1960
<i>Gözlem Sayısı</i>	583		583		683		683	
<i>Ülke Sayısı</i>	36		36		38		38	
<i>R-kare</i>	0,8224		0,8224		0,6255		0,6255	
<i>Hausman İstatistik</i>	18,1700				22,4000			
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>	0,0011				0,0000			
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>	1,10E+05				1,60E+30			
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>	0,0000				0,0000			
<i>Modifiye Bhargava et al. Durbin-Watson Test İstatistik</i>	0,9796				0,4147			
<i>Baltagi-Wu LBI Test İstatistik</i>	1,1388				0,6847			
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	1,5620				2,0710			
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	0,2207				0,1590			

Tablo 4.12 **GROVAUTLG** bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon) verisi Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi tarafından oluşturulmuş 10 Sektör Veri Bankası'ndan alınmıştır. Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi'ne göre veri seti, cari fiyatla brüt katma değer ve 1950'den sonraki sabit fiyatlarla ilgili yıllık verileri içermektedir. Buna ek olarak, istihdam verimliliği (işçi başına katma değer) eğilimlerinin türetilmesine olanak tanıyan istihdam edilen kişilere ilişkin yıllık veriler mevcuttur. Veritabanı, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma, Revizyon 3.1 (ISIC rev 3.1) 'de tanımlanan ekonominin on ana sektörünü kapsamaktadır. Bu on sektör toplam ekonomiyi kapsamaktadır.

Tablonun birinci kısmında (“**Çoklu Regresyon Modeli**” kısmında) modelde sadece heteroskedastik varyans düzeltmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Tablonun ikinci kısmında (“**Tekli Regresyon Modeli**” kısmında) modelde sadece heteroskedastik varyans düzeltmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait *P-değeri*= 0,0011 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş çoklu regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait *P-değeri*=0.0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş tekli regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait *P-değeri*= 0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait *P-değeri*= 0,1590 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 0,4147 Bhargava test istatistik değeri ile 0,6847 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2’den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var diyor

iken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır. Her iki sütundaki sonuçlara göre: SUBSIDY değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait $P\text{-değeri}=0,0000$ tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait $P\text{-değeri}= 0,2207$ tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan $0,9796$ Bhargava test istatistik değeri ile $1,1388$ Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2’den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var diyor iken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

“*Hetero.*” sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY, FIXCAP ve HUMCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, INTEREST değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı fakat istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. “*Hetero.&Otoko.*” sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY, FIXCAP ve HUMCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, INTEREST değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı fakat istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir.

Tablo 4.13 **GROVACONSLG** bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. İnşaat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon) verisi Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi tarafından oluşturulmuş 10 Sektör Veri Bankası’ndan alınmıştır. Groningen Üniversitesi Büyüme

ve Kalkınma Merkezi'ne göre veri seti, cari fiyatla brüt katma değer ve 1950'den sonraki sabit fiyatlarla ilgili yıllık verileri içermektedir. Buna ek olarak, istihdam verimliliği (işçi başına katma değer) eğilimlerinin türetilmesine olanak tanıyan istihdam edilen kişilere ilişkin yıllık veriler mevcuttur. Veritabanı, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma, Revizyon 3.1 (ISIC rev 3.1) 'de tanımlanan ekonominin on ana sektörünü kapsamaktadır. Bu on sektör toplam ekonomiyi kapsamaktadır.

Tablo 4.13: "GROVACONSLG [İnşaat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli		Tekli Regresyon Modeli			
	Hetero.		Hetero.		Hetero.&Otoko.	
	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri
SUBSIDY	0,0475	0,0210	0,5150	0,0000	0,5150	0,0000
FIXCAP	0,8681	0,0000				
INTEREST	-0,0099	0,2960				
HUMCAP	1,1596	0,0400				
SABİT	-13,9889	0,0000	-1,6904	0,4880	-1,6904	0,3570
<i>Gözlem Sayısı</i>	583		683		683	
<i>Ülke Sayısı</i>	36		38		38	
<i>R-kare</i>	0,8859		0,6320		0,6320	
<i>Hausman İstatistik</i>	2,8200		30,1100			
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>	0,5888		0,0000			
<i>Levene-Brown-Forsythe Test İstatistik</i>	W0=4.6861904	0,0000				
	W50=3.2844960	0,0000				
	W10=4.2558243	0,0000				
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>			2,00E+30			
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>			0,0000			
<i>Modifiye Bhargava et al.</i>						
<i>Durbin-Watson Test İstatistik</i>	1,3328		0,3968			
<i>Balagı-Wu LBI Test İstatistik</i>	1,4590		0,6733			
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	1,5550		2,5280			
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	0,2217		0,1209			

Yukarıda **GROVACONSLG** değişkeni için kurulan çoklu regresyon modelinde sadece heteroskedastik varyans düzeltmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.*” sütununda raporlanmıştır. Tablonun ikinci kısmında (“**Tekli Regresyon Modeli**” kısmında) modelde sadece heteroskedastik varyans düzeltmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon

tahmin sonuçları “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P-değeri; en uygun modelin rassal etki modeli olduğuna, tekli regresyon modelindeki ise sabit etki modelinin en uygun model olduğuna işaret etmektedir. Bundan dolayı çoklu regresyonda rassal etki modeli tahmin sonuçları, tekli regresyon modelinde ise sabit etki modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Rassal etki çoklu regresyon modeli için Wald testi istatistiğini hesaplamak mümkün olmadığı için onun yerine diğer bir değişen varyans testi olan Levene-Brown-Forsythe testi sonuçları raporlanmıştır. Levene-Brown-Forsythe testine ilişkin elde edilen P-değerlerinin tamamının tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde değişen varyans sorunu vardır.

Bhargava testi, Baltagi-Wu testi ve Wooldridge testi sonuçları; modelde otokorelasyon olmadığına işaret etmektedir. Bundan dolayı tahmin sonuçları sadece heteroskedastik varyans problemini göz önünde bulunduran dirençli tahmincileri içermektedir. Tahmin sonuçlarına göre; SUBSIDY, FIXCAP ve HUMCAP değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen işaretleri almaktadır. Fakat INTEREST değişkeni anlamsızdır.

Tekli regresyon modelinde Wald testi sonuçları, değişen varyans sorununa işaret etmektedir. Wooldridge testine göre otokorelasyon problemi yok iken Bhargava testi ve Baltagi-Wu testine göre otokorelasyon sorunu vardır. Bu çelişkili sonuçtan dolayı tekli regresyon modeli için sadece heteroskedastik varyans dirençli tahmincileri “*Hetero.*” sütununda hem heteroskedastik varyans hem de dirençli tahminciler ise “*Hetero.&Otoko.*” Sütununda raporlanmıştır. Her iki sütundaki sonuçlara göre SUBSIDY değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen pozitif işareti almaktadır.

Tablo 4.14: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)] " Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli				Tekli Regresyon Modeli			
	Hetero.		Hetero.&Otoko.		Hetero.		Hetero.&Otoko.	
	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri
SUBSIDY	0,0437	0,0090	0,0437	0,0000	0,4912	0,0000	0,4912	0,0000
FIXCAP	0,6219	0,0000	0,6219	0,0000				
INTEREST	-0,0110	0,2320	-0,0110	0,1820				
HUMCAP	3,1290	0,0000	3,1290	0,0000				
SABİT	-8,2167	0,0000	-8,2167	0,0000	-0,0227	0,9930	-0,0227	0,9900
<i>Gözlem Sayısı</i>	583		583		683		683	
<i>Ülke Sayısı</i>	36		36		38		38	
<i>R-kare</i>	0,8757		0,8757		0,6250		0,6250	
<i>Hausman İstatistik</i>	26,7100				29,1300			
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>	0,0000				0,0000			
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>	9,69E+04				5,60E+05			
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>	0,0000				0,0000			
<i>Modifiye Bhargava et al. Durbin-Watson Test İstatistik</i>	1,1730				0,3842			
<i>Baltagi-Wu LBI Test İstatistik</i>	1,2983				0,6781			
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	1,1340				2,1440			
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	0,2952				0,1520			

Tablo 4.14 **GROVATRADLG** bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon) verisi Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi tarafından oluşturulmuş 10 Sektör Veri Bankası'ndan alınmıştır. Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi'ne göre veri seti, cari fiyatla brüt katma değer ve 1950'den sonraki sabit fiyatlarla ilgili yıllık verileri içermektedir. Buna ek olarak, istihdam verimliliği (işçi başına katma değer) eğilimlerinin türetilmesine olanak tanıyan istihdam edilen kişilere ilişkin yıllık veriler mevcuttur. Veritabanı, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma, Revizyon 3.1 (ISIC rev 3.1) 'de tanımlanan ekonominin on ana sektörünü kapsamaktadır. Bu on sektör toplam ekonomiyi kapsamaktadır.

Tablonun birinci kısmında (“**Çoklu Regresyon Modeli**” kısmında) modelde sadece heteroskedastik varyans düzeltmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Tablonun ikinci kısmında (“**Tekli Regresyon Modeli**” kısmında) modelde sadece heteroskedastik varyans düzeltmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri= 0,0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş çoklu regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri=0.0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş tekli regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri= 0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri= 0,1520 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 0,3842 Bhargava test istatistik değeri ile 0,6781 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2’den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var diyor

iken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminçiler “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminçiler “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır. Her iki sütundaki sonuçlara göre: SUBSIDY değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri= 0,2952 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 1,1730 Bhargava test istatistik değeri ile 1,2983 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2’den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var diyor iken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminçiler “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminçiler “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır. “*Hetero.*” sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY, FIXCAP ve HUMCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, INTEREST değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. “*Hetero.&Otoko.*” sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY, FIXCAP ve HUMCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, INTEREST değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tablo 4.15: "GROVATRANSLG [Nakliye, Depolama ve İletişim, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli				Tekli Regresyon Modeli			
	Hetero.		Hetero. & Otoko.		Hetero.		Hetero. & Otoko.	
	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri
SUBSIDY	0,0762	0,0020	0,0762	0,0000	0,5097	0,0000	0,5097	0,0000
FIXCAP	0,6194	0,0000	0,6194	0,0000				
INTEREST	-0,0123	0,1830	-0,0123	0,1330				
HUMCAP	2,8170	0,0000	2,8170	0,0000				
SABİT	-9,3613	0,0000	-9,3613	0,0000	-1,1955	0,6240	-1,1955	0,4970
<i>Gözlem Sayısı</i>	583		583		683		683	
<i>Ülke Sayısı</i>	36		36		38		38	
<i>R-kare</i>	0,8816		0,8816		0,6466		0,6466	
<i>Hausman İstatistik</i>	15,0600				18,1000			
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>	0,0046				0,0000			
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>	4,51E+04				1,60E+30			
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>	0,0000				0,0000			
<i>Modifiye Bhargava et al. Durbin-Watson Test İstatistik</i>	1,2009				0,4100			
<i>Balagı-Wu LBI Test İstatistik</i>	1,3465				0,7034			
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	1,1100				2,0460			
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	0,3001				0,1615			

Tablo 4.15 **GROVATRANSLG** bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. Nakliye, Depolama ve İletişim, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon) verisi Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi tarafından oluşturulmuş 10 Sektör Veri Bankası'ndan alınmıştır. Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi'ne göre veri seti, cari fiyatla brüt katma değer ve 1950'den sonraki sabit fiyatlarla ilgili yıllık verileri içermektedir. Buna ek olarak, istihdam verimliliği (işçi başına katma değer) eğilimlerinin türetilmesine olanak tanıyan istihdam edilen kişilere ilişkin yıllık veriler mevcuttur. Veritabanı, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma, Revizyon 3.1 (ISIC rev 3.1) 'de tanımlanan ekonominin on ana sektörünü kapsamaktadır. Bu on sektör toplam ekonomiyi kapsamaktadır.

Tablonun birinci kısmında (“**Çoklu Regresyon Modeli**” kısmında) modelde sadece heteroskedastik varyans düzeltmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Tablonun ikinci kısmında (“**Tekli Regresyon Modeli**” kısmında) modelde sadece heteroskedastik varyans düzeltmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri= 0,0046 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş çoklu regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri=0.0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş tekli regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri= 0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri= 0,1615 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 0,4100 Bhargava test istatistik değeri ile 0,7034 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2’den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var diyor

iken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır. Her iki sütundaki sonuçlara göre: SUBSIDY değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri= 0,3001 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10’dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 1,2009 Bhargava test istatistik değeri ile 1,3465 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2’den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var diyor iken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır. “*Hetero.*” sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY, FIXCAP ve HUMCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, INTEREST değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. “*Hetero.&Otoko.*” sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY, FIXCAP ve HUMCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, INTEREST değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tablo 4.16 ve 4.17 **GROVAFİNLG** bağımlı değişkeni için elde edilen çoklu ve tekli regresyon tahmin sonuçlarını göstermektedir. Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon) verisi Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi tarafından oluşturulmuş 10

Sektör Veri Bankası'ndan alınmıştır. Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi'ne göre veri seti, cari fiyatla brüt katma değer ve 1950'den sonraki sabit fiyatlarla ilgili yıllık verileri içermektedir. Buna ek olarak, istihdam verimliliği (işçi başına katma değer) eğilimlerinin türetilmesine olanak tanıyan istihdam edilen kişilere ilişkin yıllık veriler mevcuttur. Veritabanı, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma, Revizyon 3.1 (ISIC rev 3.1) 'de tanımlanan ekonominin on ana sektörünü kapsamaktadır. Bu on sektör toplam ekonomiyi kapsamaktadır.

Tablo 4.16: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)] " Bağımlı Değişkeni İçin Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli					
	Sabit&Hetero.		Sabit&Hetero.&Otoko.		Rassal&Hetero.	
	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>
SUBSIDY	0,0365	0,1320	0,0365	0,0330	0,0365	0,1330
FIXCAP	0,8424	0,0000	0,8424	0,0000	0,8757	0,0000
INTEREST	-0,0075	0,3810	-0,0075	0,3700	-0,0074	0,3770
HUMCAP	2,3198	0,0180	2,3198	0,0000	2,0022	0,0070
SABİT	-13,8284	0,0000	-13,8284	0,0000	-14,1438	0,0000
<i>Gözlem Sayısı</i>	583		583		583	
<i>Ülke Sayısı</i>	36		36		36	
<i>R-kare</i>	0,8187		0,8187		0,8184	
<i>Hausman İstatistik</i>						
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>						
<i>Levene-Brown-Forsythe Test İstatistik</i>					W0=13.7768916	0,0000
					W50=6.3135191	0,0000
					W10=11.8327630	0,0000
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>	5,41E+04					
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>	0,0000					
<i>Modifiye Bhargava et al.</i>						
<i>Durbin-Watson Test İstatistik</i>	0,6227				0,6227	
<i>Baltagi-Wu LBI Test İstatistik</i>	0,7543				0,7543	
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	2,4880				2,4880	
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	0,1249				0,1249	

Tablo 4.17: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni İçin Tekli Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Tekli Regresyon Modeli			
	Hetero.		Hetero.&Otoko.	
	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>	<i>Katsayı</i>	<i>P-değeri</i>
SUBSIDY	0,4289	0,0000	0,4289	0,0000
FIXCAP				
INTEREST				
HUMCAP				
SABİT	1,0067	0,4700	1,0067	0,4010
<i>Gözlem Sayısı</i>	683		683	
<i>Ülke Sayısı</i>	38		38	
<i>R-kare</i>	0,5666		0,5666	
<i>Hausman İstatistik</i>	22,7700			
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>	0,0000			
<i>Levene-Brown-Forsythe Test İstatistik</i>				
<i>Modifiye (Wald Test İstatistik</i>	1,30E+05			
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>	0,0000			
<i>Modifiye Bhargava et al.</i>	0,3202			
<i>Durbin-Watson Test İstatistik</i>	0,5302			
<i>Baltagi-Wu LBI Test İstatistik</i>	2,5510			
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	0,1192			
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>				

Tablo 4.16 **GROVAFİNLG** bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. Bu bağımlı değişkenin kullanıldığı çoklu regresyon modeli için Hausman test istatistiğini hesaplamak mümkün olmadığından çoklu regresyon modeli için hem sabit etki hem de rassal etki modeli için tahmin sonuçları raporlanmıştır. Tekli regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait *P-değeri*=0.0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş tekli regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait *P-değeri*=0.0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık

düzelelerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0.1192 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 0.3202 Bhargava test istatistik değeri ile 0.5302 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var diyor iken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminciler “Hetero.” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler “Hetero.&Otoko.” sütununda raporlanmıştır. Her iki sütundaki sonuçlara göre: SUBSIDY değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Sabit etki çoklu regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0.0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri=0.1249 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 0.6227 Bhargava test istatistik değeri ile 0.7543 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var diyor iken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminciler “Sabit&Hetero.” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler “Sabit&Hetero.&Otoko.” sütununda raporlanmıştır. “Sabit&Hetero.” sütundaki sonuçlara göre: sadece FIXCAP ve HUMCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. “Sabit&Hetero.&Otoko.” sütundaki sonuçlara

göre: SUBSIDY, FIXCAP ve HUMCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Rassal etki çoklu regresyon modeli için Wald testi istatistiğini hesaplamak mümkün olmadığı için onun yerine diğer bir değişen varyans testi olan Levene-Brown-Forsythe testi sonuçları raporlanmıştır. Levene-Brown-Forsythe testine ilişkin elde edilen P-değerlerinin tamamının tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde değişen varyans sorunu mevcuttur. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait *P-değeri*=0.1249 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 0.6227 Bhargava test istatistik değeri ile 0.7543 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. "Rassal&Hetero." sütunundaki sonuçlara göre: sadece FIXCAP ve HUMCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 4.18: "GROVASERVLG [Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni İçin Tekli ve Çoklu Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Çoklu Regresyon Modeli				Tekli Regresyon Modeli			
	Hetero.		Hetero.&Otoko.		Hetero.		Hetero.&Otoko.	
	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri
SUBSIDY	0,0881	0,0000	0,0881	0,0000	0,5263	0,0000	0,5263	0,0000
FIXCAP	0,6410	0,0000	0,6410	0,0000				
INTEREST	-0,0105	0,2830	-0,0105	0,2380				
HUMCAP	3,1115	0,0010	3,1115	0,0000				
SABİT	-10,9741	0,0000	-10,9741	0,0000	-2,0929	0,3700	-2,0929	0,2250
<i>Gözlem Sayısı</i>	583		583		683		683	
<i>Ülke Sayısı</i>	36		36		38		38	
<i>R-kare</i>	0,8695		0,8695		0,6613		0,6613	
<i>Hausman İstatistik</i>	12,9100				28,8600			
<i>P-değeri (Hausman İst.)</i>	0,0117				0,0000			
<i>Modifiye Wald Test İstatistik</i>	5,21E+04				1,20E+05			
<i>P-değeri (Modifiye Wald Test İstatistik)</i>	0,0000				0,0000			

<i>Modifiye Bhargava et al. Durbin-Watson Test İstatistik</i>	0,8887		0,4097	
<i>Baltagi-Wu LBI Test İstatistik</i>	1,0299		0,7014	
<i>Wooldridge Test İstatistik</i>	1,0150		2,3220	
<i>P-değeri (Wooldridge Test İstatistik)</i>	0,3216		0,1442	

Tablo 4.18 **GROVASERVLG** bağımlı değişkeni için elde edilen tahmin sonuçlarını göstermektedir. Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon) verisi Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi tarafından oluşturulmuş 10 Sektör Veri Bankası'ndan alınmıştır. Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi'ne göre veri seti, cari fiyatla brüt katma değer ve 1950'den sonraki sabit fiyatlarla ilgili yıllık verileri içermektedir. Buna ek olarak, istihdam verimliliği (işçi başına katma değer) eğilimlerinin türetilmesine olanak tanıyan istihdam edilen kişilere ilişkin yıllık veriler mevcuttur. Veritabanı, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma, Revizyon 3.1 (ISIC rev 3.1) 'de tanımlanan ekonominin on ana sektörünü kapsamaktadır. Bu on sektör toplam ekonomiyi kapsamaktadır.

Tablonun birinci kısmında (“**Çoklu Regresyon Modeli**” kısmında) modelde sadece heteroskedastik varyans düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı çoklu regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Tablonun ikinci kısmında (“**Tekli Regresyon Modeli**” kısmında) modelde sadece heteroskedastik varyans düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyon düzeltilmesi yapılmış dirençli katsayı tahmincilerinin yer aldığı tekli regresyon tahmin sonuçları “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait *P-değeri*=0,0117 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da

sabit etki modeline göre elde edilmiş çoklu regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P -değeri=0.0000 olması sabit etki modelinin uygun olduğunu ima etmekte ve bundan dolayı da sabit etki modeline göre elde edilmiş tekli regresyon modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır.

Tekli regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri= 0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri= 0,1442 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 0,4097 Bhargava test istatistik değeri ile 0,7014 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var diyor iken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır. Her iki sütundaki sonuçlara göre: SUBSIDY değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Çoklu regresyon modeli için elde edilen Wald testine ait P -değeri=0,0000 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) küçük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi red edilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani birimlere göre varyans değişmektedir. Tabloda yer alan Wooldridge testine ait P -değeri= 0,3216 tüm anlamlılık düzeylerinden (%1, %5 ve %10'dan) büyük olduğu için bu anlamlılık düzeylerinin tümünde sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani modelde kullanılan panel veride birinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur. Diğer taraftan 0,8887 Bhargava test istatistik değeri ile 1,0299 Baltagi-Wu test istatistik değerinin her ikisi de 2'den oldukça küçük değerler olması modelde otokorelasyon sorununun

olduğunu ima etmektedir. Bhargava testi ile Baltagi-Wu testi otokorelasyon var diyor iken Wooldridge testi yok dediği için çelişkili durum yaratmaktadır ve budan dolayı da tabloda sadece heteroskedastisitenin olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.*” sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler “*Hetero.&Otoko.*” sütununda raporlanmıştır. “*Hetero.*” sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY, FIXCAP ve HUMCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, INTEREST değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. “*Hetero.&Otoko.*” sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY, FIXCAP ve HUMCAP değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, INTEREST değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, devlet desteklerinin sektörel gelişme ile ilişkisini; Türkiye'nin 1960-1980 planlı kalkınma döneminde kalkınma planları çerçevesinde uygulanan teşvik politikalarını da dikkate alarak incelemektedir. Küresel bazda devletlerin sağladıkları teşvik türleri ve uygulamaları standarttan oldukça uzaktır. Sağlanan teşvikin aynı veya nakdi oluşundan, vergi indirim, fiyat desteklemesi, yer tahsisi, faiz indirimi oluşundan, iç piyasa veya ihracat oluşuna kadar farklı oransal ve miktar anlamında uygulamalar olduğunu görmek mümkündür. Bir de buna ülke ve bölgeler arası farklı uygulamaları eklediğinizde; hem ülkeleri veya sektörleri reel destek miktar ve rakamları üzerinden kıyaslamak güçleşmekte hem de aynı cins destekler olmadığından kıyaslamak neredeyse imkansız hale dönüşmektedir.

1960-1980 dönemine ait teşvik verileri incelenmiş, araştırılmış bu veriler ışığında 1968 yılında başlayan 1 nolu teşvik belgesinden 1973 yılına kadar olan teşvikler ile ilgili bilgilere yukarıda sıraladığımız nedenlerden dolayı detaylı olarak erişilememiştir. Bu noktada sahip olduğumuz tek bilgi Temmuz 1973 tarihinde kadar 860 yatırım projesinin teşvik belgesine sahip olduğu, devam eden 601 projenin ise toplam sabit sermaye yatırım tutarının 30,5 milyon TL olduğudur.

1973-1980 tarihleri arasında toplam 3182 yatırım teşvik belgesi verilmiştir. Tespit edilen veriler ışığında Gümrük Muafiyeti elde eden firma sayısı 1348, Gümrük Vergisi Taksitlendirmesi elde eden firma sayısı 221, Yatırım İndirimi ve Bina İnşaat Vergisi İstisnası elde eden firma sayısı 1235, Orta Vadeli Yatırımlarda Faiz Farkı Ödemesinden Faydalanan Firma Sayısı 154, Vergi, Resim, Harç İstisnasından Faydalanan Firma Sayısı 73'tür. Yine elde edilen veriler ışığında 1973-1980 aralığında teşvik belgesi almış projelerin toplam yatırım tutarı ise; 735.508.916 TL olarak gerçekleşmiştir. Bahse konu tutarın neredeyse 530 milyonluk kısmının 1977-1979 arası dönemde yapıldığını görmekteyiz. Daha önceki tabloda da belirtildiği üzere 1977-1980 dönemi, ilgili dönemin ülkemizde en fazla şirket kuruluşunun gerçekleştiği periyot olduğu görülmektedir.

Bu çalışma küresel ölçekte bir değerlendirme oluşturmayı amaçladığından destekler ile sektörel verimlik arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek adına "katma

değer” unsurunu kendisine ortak bir kıyas ölçütü olarak belirlemiştir. Kullandığımız Birim Sabit Etki Tekli ve Çoklu Regresyon Modellerinde bağımlı değişkenimiz katma değerdir ve logaritmik değerleri kullanılmıştır. 14 farklı sektöre ait katma değer serileri kullanılmıştır. İlgilendiğimiz birincil açıklayıcı değişken, “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler” (SUBSIDY)'dir. Çalışmada 36 ile 144 arasında değişen sayılarda ülke grubu için dengesiz panel veri seti kullanılarak sübvansiyonların sektörel katma değer üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Verilen teşvikler etkin ise bunun sektörel katma değerler üzerinde olumlu bir etki yapması öngörülmüştür. Aksi halde, katma değer üzerindeki ters etkiyi öngörülmüştür. Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler” değişkeninin yanı sıra bulgumuzun geçerliliğini koruyup korumadığını görmek için analizlerimize sektörel katma değer belirlenimci olan üç kontrol değişkeni dahil edilmiştir. Bu değişkenler Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (FIXCAP), Reel Faiz Oranı ve Beşeri Sermaye Endeksi (HUMCAP) serileridir.

Çalışmanın en temel ana bulgusu olarak; tahmin sonuçlarına göre modelde teşvikleri temsilen kullanılan sübvansiyonların; bir ekonomide yaratılan katma değeri istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde pozitif yönde etkilediği hem tekli hem de çoklu regresyon modellerinde tespit edilmiştir. Kontrol değişkenleri beklenen işaretleri almış ve üç kontrol değişkeninden sadece bir ülkedeki belirsizliği temsilen modele dahil edilen faiz oranı anlamsız olarak karşımıza çıkmaktadır.

WDI tarafından “piyasa fiyatlarında dolaylı vergilerin yanı sıra herhangi bir sübvansiyon düşülmeden eklenen brüt katma değer” şeklinde tanımlanan “Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)” Bağımlı Değişkeni için tekli ve çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre modelde teşvikleri temsilen kullanılan sübvansiyonların; bir ekonomide yaratılan katma değeri istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde pozitif yönde etkilediği hem tekli hem de çoklu regresyon modellerinde tespit edilmiştir. Kontrol değişkenleri beklenen işaretleri almakta ve üç kontrol değişkeninden sadece bir ülkedeki belirsizliği temsilen modele dahil edilen “Faiz Oranı” anlamsızdır.

WDI’ya göre Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma (ISIC) 1-5’e karşılık gelen, ormancılık, avcılık ve balıkçılık yanı sıra bitkileri ve hayvancılık üretimini de içeren “Tarım (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)” sektörü katma değeri için tekli ve

çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Sonuçlara göre; modelde teşviklerin indikatörü olarak kullanılan sübvansiyonların tarım sektörü katma değerini arttırıcı yönde etkilediği ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu hem tekli hem de çoklu regresyon modelleri için görülmüştür. Kontrol değişkenleri beklenen işaretleri almakta ve sadece bir ülkedeki belirsizliği temsilen modele dahil edilen “Faiz Oranı” değişkeninin istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir.

WDI’ a göre İmalat, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma (ISIC) 15-37’ ye ait endüstrileri belirten “İmalat (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)” sektörü katma değeri için tekli ve çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre; sübvansiyonların imalat sanayi katma değerini pozitif yönde etkilediği ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu hem tekli hem de çoklu regresyon modelleri için gözlemlenmektedir. Kontrol değişkenlerinden Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu ve Beşeri Sermaye Endeksi değişkenlerinin anlamlı olduğu ve beklenen işaretleri aldığı görülmektedir.

WDI’ a göre; Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma (ISIC) 50-99 bölümlerine karşılık gelen, toptan ve perakende ticarete (oteller ve restoranlar dahil), ulaşımda ve hükümet, finansal, mesleki ve kişisel hizmetler (eğitim, sağlık hizmetleri ve gayrimenkul hizmetleri gibi) katma değerlerini içeren “Hizmet (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)” sektörü katma değeri için tekli ve çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Dördüncü bölümde raporlanan tekli ve çoklu regresyon model sonuçlarına göre; sübvansiyonların hizmetler sektöründe yaratılan katma değeri olumlu yönde etkilediği ve bu ilişkinin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bir ülkedeki belirsizliği temsilen modele dahil edilen “Faiz Oranı” hariç diğer iki kontrol değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve beklenen işareti aldığı görülmektedir.

WDI’ a göre Standart Endüstriyel Sınıflandırma (ISIC) bölümleri 10-45’ e karşılık gelen “Sanayi (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)” sektörü katma değeri için tekli ve çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Tahminlere göre sübvansiyonların sanayi sektöründe yaratılan katma değerleri olumlu yönde etkilediği ve bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bir ülkedeki belirsizliği temsilen modele dahil edilen “Faiz Oranı” hariç tüm kontrol değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen işaretleri aldığı görülmektedir.

Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi tarafından oluşturulmuş 10 Sektör Veri Bankası'ndan alınan ve Merkez'e göre cari fiyatla brüt katma değer ve 1950'den sonraki sabit fiyatlarla ilgili yıllık verileri içeren "Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörü (Milyon Olarak Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri)" için tekli ve çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Çoklu regresyon modeli için "*Hetero.*" sütunundaki sonuçlara göre: "Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler" ile "Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu" değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, bir ülkedeki belirsizliği temsilen modele dahil edilen "Faiz Oranı" değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. "*Hetero.&Otoko.*" sütunundaki sonuçlara göre: "Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler" ile "Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu" değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, bir ülkedeki belirsizliği temsilen modele dahil edilen "Faiz Oranı" değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Tekli regresyon modeli "*Hetero.*" sütununda raporlanmış, ayrıca heteroskedastik varyans ve otokorelasyonun olduğu durum için dirençli tahminciler "*Hetero.&Otoko.*" sütununda raporlanmıştır. Her iki sütunundaki sonuçlara göre: "Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler" değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi tarafından oluşturulmuş 10 Sektör Veri Bankası'ndan alınan ve Merkez'e göre cari fiyatla brüt katma değer ve 1950'den sonraki sabit fiyatlarla ilgili yıllık verileri içeren "Madencilik (Milyon Olarak Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri)" sektörü için tekli ve çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Tekli regresyon modeli için "*Hetero.&Otoko.*" sütununda raporlanmıştır. Sonuçlara göre: "Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler" değişkeninin tekli regresyon modelinde beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Çoklu regresyon modeli için "*Hetero.*" sütunundaki sonuçlara göre: "Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler" değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, "Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu" değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, "Faiz Oranı" değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. "*Hetero.&Otoko.*" sütunundaki

sonuçlara göre: “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler”, “Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve “Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, “Faiz Oranı” değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi tarafından oluşturulmuş 10 Sektör Veri Bankası’ndan alınan ve Merkez’e göre cari fiyatla brüt katma değer ve 1950’den sonraki sabit fiyatlarla ilgili yıllık verileri içeren “İmalat (Milyon Olarak Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri)” sektörü için çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Sonuçlara göre; “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler”, “Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve “Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenleri beklenen pozitif işareti almakta ve istatistiksel olarak anlamlıdır. “Faiz Oranı” değişkeni anlamsız olarak neticelenmiştir. Aynı sektör için tahmin edilen Rassal etki tekli regresyon modeli için “Sabit&Hetero.” sütunundaki sonuçlara göre: “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler” değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. “Sabit&Hetero.&Otoko.” sütunundaki sonuçlara göre de “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler”, değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Aynı Merkez’e göre cari fiyatla brüt katma değer ve 1950’den sonraki sabit fiyatlarla ilgili yıllık verileri içeren “Gaz, Elektrik ve Su Hizmetleri Sektörü (Milyon Olarak Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri)” için tekli ve çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Tekli regresyon modeli için her iki sütunundaki sonuçlara göre; “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler” değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Çoklu regresyon modeli için “Hetero.” sütunundaki sonuçlara göre: “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler”, “Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve “Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, “Faiz Oranı” değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı fakat istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. “Hetero.&Otoko.” sütunundaki sonuçlara göre: “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler”, “Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve “Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel

olarak anlamlı olduğu, “Faiz Oranı” değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı fakat istatistiksel olarak anlamsız olduğu görölmektedir.

Groningen Üniversitesi Büyüme ve Kalkınma Merkezi tarafından oluşturulmuş 10 Sektör Veri Bankası’ndan alınan ve yukarıdaki sektörler gibi aynı yıllık verileri içeren “İnşaat (Milyon Olarak Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri)” sektörü için tekli ve çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Çoklu regresyon modeli için elde edilen Hausman test istatistiğine ait P-değeri; en uygun modelin rassal etki modeli olduğuna, tekli regresyon modelindeki ise sabit etki modelinin en uygun model olduğuna işaret etmektedir. Bundan dolayı çoklu regresyonda rassal etki modeli tahmin sonuçları, tekli regresyon modelinde ise sabit etki modeli tahmin sonuçları raporlanmıştır. Rassal etki çoklu regresyon modeli Bhargava testi, Baltagi-Wu testi ve Wooldridge testi sonuçları; modelde otokorelasyon olmadığına işaret etmektedir. Bundan dolayı tahmin sonuçları sadece heteroskedastik varyans problemini göz önünde bulunduran dirençli tahmincileri içermektedir. Tahmin sonuçlarına göre; “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler”, “Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve “Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen işaretleri almaktadır. Fakat “Faiz Oranı” değişkeni anlamsızdır. Tekli regresyon modelinde Wald testi sonuçları, değişen varyans sorununa işaret etmektedir. Wooldridge testine göre otokorelasyon problemi yok iken Bhargava testi ve Baltagi-Wu testine göre otokorelasyon sorunu vardır. Bu çelişkili sonuçtan dolayı tekli regresyon modeli için sadece heteroskedastik varyans dirençli tahmincileri “Hetero.” sütununda hem heteroskedastik varyans hem de dirençli tahminciler ise “Hetero.&Otoko.” sütununda raporlanmıştır. Her iki sütundaki sonuçlara göre “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler” değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen pozitif işareti almaktadır.

Yukarıdaki analizlere bağlı olarak Groningen Üniversitesi’nden alınan veriler ışığında “Ticaret, Restoran ve Hoteller (Milyon Olarak Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri)” sektörü için tekli ve çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Tekli regresyon modeli için; her iki sütundaki sonuçlara göre: SUBSIDY değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görölmektedir. Çoklu regresyon modeli için “Hetero.” sütundaki sonuçlara göre: “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler”, “Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve

“Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, “Faiz Oranı” değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. “*Hetero.&Otoko.*” sütunundaki sonuçlara göre: “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler”, “Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve “Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, “Faiz Oranı” değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Aynı veri kaynağı kullanılarak “Nakliye, Depolama ve İletişim (Milyon Olarak Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri)” sektörü için tekli ve çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Tekli regresyon modeli için her iki sütunundaki sonuçlara göre; Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler” değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Çoklu regresyon modeli için “*Hetero.*” sütunundaki sonuçlara göre: “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler”, “Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve “Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, “Faiz Oranı” değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. “*Hetero.&Otoko.*” sütunundaki sonuçlara göre: “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler”, “Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve “Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, “Faiz Oranı” değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ortaya konulmaktadır.

Analizin devamında “Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler (Milyon Olarak Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri)” sektörü için çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Sabit etki çoklu regresyon modeli için “*Sabit&Hetero.*” sütunundaki sonuçlara göre: sadece “Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve “Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. “*Sabit&Hetero.&Otoko.*” sütunundaki sonuçlara göre: “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler”, “Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve “Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Rassal etki çoklu regresyon modeli için “*Rassal&Hetero.*” sütunundaki sonuçlara göre: sadece “Gayri

Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve “Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Aynı sektöre ait tekli regresyon modeli için her iki sütunundaki (Hetero. ve Hetero.&Otoko.) sonuçlarına göre: “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler” değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

“Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler (Milyon Olarak Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri)” sektörü için de tekli ve çoklu regresyon modeli tahmin edilmiştir. Tekli regresyon modelinde her iki sütunundaki sonuçlara göre: SUBSIDY değişkeninin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Çoklu regresyon modeli için “*Hetero.*” sütunundaki sonuçlara göre: “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler”, “Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve “Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, “Faiz Oranı” değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. “*Hetero.&Otoko.*” sütunundaki sonuçlara göre: “Sübvansiyonlar ve Diğer Transferler”, “Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu” ve “Beşeri Sermaye Endeksi” değişkenlerinin beklenen pozitif işareti aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, “Faiz Oranı” değişkeninin beklenen negatif işareti aldığı ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tahmin edilmektedir.

Sonuç olarak 1960-1980 döneminde Türkiye’de verilen teşviklerin sektörel gelişime önemli katkılar sağlamıştır. Aynı zamanda yapılan ampirik çalışmada devlet desteklerinin sektörel etkinliği pozitif yönde etkilediği ortaya konulmuştur.

KAYNAKLAR

- Ahmad, Feroz (1996), "İttihatçılıktan Kemalizme", Çev: Fatmagül Berktaş (Baltalı) Kaynak Yayınları- Ankara.
- Ahmad, Feroz ve Tugay, Bedia (1976), *Türkiye'de Çok Partili Politika'nın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi: Ankara.
- Akalın, Güneri (2002). "Türkiye'de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş", *Akçağ Yayınları*, İstanbul, ss.173-178.
- Akçay, Ümit (2007), "Kapitalizmi Planlamak Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü", Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Akdeve, E. ve Karagöl, E.T. (2013), "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları", *Dumlupınar Sosyal Bilimler Dergisi*, S:37, ss. 329-350.
- Aktan, Coşkun Can (1995), "Klasik Liberalizm, Neo Liberalizm ve Liberteranizm", *Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Dergisi* Cilt 28, Sayı 1 Ankara.
- Aktan, Coşkun Can (2001), Teşvik Kollamacılık, *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Yayınları: Ankara.
- Alpar, Cem ve Ongun, M. Tuba (1988), *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, 3.baskı, Evrim Yayın: İstanbul.
- Alptekin, Volkan (2009), "IMF İstikrar Politikalarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: (1980- 2004)", *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17).
- Altunok, Mustafa (2011), "Türkiye'de Kamu Yönetimi Disiplininin Temelleri Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3).
- Appelbaum, Richard P., (1984), "Toplumsal Değişim Kuramları", Çev: Türker Alkan, *Türkiye İş Bankası Yayınları*, Ankara.
- Aslan, Emel (2014), *Türkiye'nin iç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)*, Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.

Aytemur, Janset Özen (2010), *Türkiye’de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)*, Libra Kitap: İstanbul.

Baghana, Rufin S., Public R&D Subsidies and Productivity: Evidence from Firm-Level Data in Quebec (August 1, 2010). UNU-MERIT #2010-055. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2532496> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2532496>.

Baltagi, B. H. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley&Sons Inc: England.

Başkaya, Fikret (1994), “Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü”, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Baumol, William, (1970), “*Optimal Departures from Marginal Cost Pricing*”, *American Economic Review*, vol. 60, issue 3.

Baytal, Yaşar (2007), “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:40.

Bendix, Reinhard (1995), “Sanayileşme, Modernleşme ve Kalkınma”, Sosyoloji Yazıları, Der: İhsan Sezal, 3. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

Berberoğlu, Berch (1982), “Turkey in Crisis”, Zed Press, London.

Biber, Ahmet Emre (2008). “Değişen Devlet Anlayışı, Müdahalecilik ve Piyasa Ekonomisi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, C.1, ss.56-69.

Boratav, Korkut (1989), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, 2. b, İstanbul.

Boratav, Korkut (2003), “*Türkiye İktisat Tarihi*”, İmge Yayınları, Ankara.

Bronzini, R. ve Piselli, P. (2016), “The impact of R&D subsidies on firm innovation”, *Research Policy*, C:45, S:2, ss. 442-457.

Buğra, Ayşe (2013), “Devlet ve İşadamları”, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bulutay, Tuncer (1981), “Türkiye’nin 1950-1980 Dönemindeki İktisadi Büyümesi Üzerine Düşünceler, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, ss.493-539.

Busom, Isabel (2000), An Empirical Evaluation of The Effects of R&D Subsidies, Journal of Economics of Innovation and New Technology, 111-148, <http://dx.doi.org/10.1080/104385900000000006>

Buts, C. ve Jegers, M. (2013), “The Effect of Subsidies on Consumer’s Surplus”, *Advances in Business-Related Scientific Research Journal*, S:4, ss. 127-138.

Cameron, A.C. ve Trivedi, P.K. (2005), *Microeconometrics : Methods and Applications*, Cambridge University Press: New York.

Cem, İsmail (2016), “Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi”, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Dağdelen, İlhan (2004), “Liberalizasyon”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, ISSN: 1303-5134, Ankara.

Dağlı, Nuran ve Aktürk, Belma (1988), *Hükümetler ve Programları Cilt:1*, Ankara.

Dennis, Allen (2016), “Household Welfare İmplications of Fossil Fuel Subsidy Reforms in Developing Countries”, *Energy Policy*, S:96, ss. 597-606.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), (1974), “Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı” Ankara.

Doğruel, A. S., Doğruel, F. ve Çeçen, A. A. (1990), *Türkiye’de Ekonomik Büyüme Yapısal Dönüşüm ve Kriz*, Egemen Yayınevi: İstanbul.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1963), *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*, Ankara.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1967), *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*, Ankara.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1968), *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*, Ankara.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1972), *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*, Ankara.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1979), *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*, Ankara, Yayın No:1664.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1973), Teşvik Belgesi Almış Özel Sektör Yatırım Projelerinin Sektörel, Yöresel Dağılımları ve Yatırımcıların Karşılaştıkları Güçlükler Konulu Bir Araştırma, Kalkınma Dairesi, Tetkik Tahlil Şubesi, Yayın No.DPT:1332-KD:263, Ankara.

Dube, S., C. (1988), “Modernization and Development”, London, Zed Books Ltd..

Durgun, Ercan (2003), Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de İhracat Teşvikleri, *Yaklaşım Dergisi*, C:11, S:126, ss.106-111.

Eğilmez, Mahfi, (2009), “Küresel Finans Krizi, Para Sisteminin Eleştirisi”, *Remzi Kitabevi*, İstanbul, ss.35-40.

Ekiz, Cengiz ve Somel, Ali (2005) “Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi”, *A.Ü. SBF GETA Tartışma Metinleri*, No:81.

Ekzen, Aykut (1981), “Kamu İktisadi Kuruluşlarının Yeniden Düzenlenmesi Yaklaşımları ve Dördüncü Beş Yıllık Planın Politikaları”, *Türkiye’de Planlı Gelişimin Yirmi Yılı (1960-1980)*, ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, ss.227-260.

Ekzen, Nazif (2009), *Türkiye Kısa İktisat Tarihi,1946-2008 (IMF Dünya Bankası Düzeninde 62 Yıl)*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

Ener, Meliha, Demircan, S., Esra (2007). “Müdahaleci Devlet Anlayışının Erozyonu: İktisat ve Maliye Politikalarında Değişim, Türkiye Örneği”, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, ss.205-223.

Eralp, Atila (1981), “Türkiye’de İzlenen İthal İkameci Kalkınma Stratejisi ve Yabancı Sermaye”, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, ss.613-633.

Erder, N., Karaosmanoğlu, A., Çilingiroğlu, A., Sönmez, A. (2003), “Planlı Kalkınma Serüveni”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Eroğul, Cem (1990), *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, İmge Kitabevi: Ankara.

Ertuna, Özcan (1976), “Planlı Dönemde Toplam Mevduatın ve Toplam Kredilerin Bölgesel Dağılımı”, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, No: DPT:1477-KÖYD:17, Ankara.

Escobar, Arturo (2007), “Planlama”, , Ed: Wolfgang Sachs, Kalkınma Sözlüğü, Bir İktidar Olarak Bilgiye Giriş Çev: Oktay Etiman, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara.

Eser, Emre (2011), *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler*, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Uzmanlık Tezi, Yayın No:2822.

Estavo, Gustavo (2007), “Kalkınma”, Ed: Wolfgang Sachs, Kalkınma Sözlüğü Bir İktidar Olarak Bilgiye Giriş Çev: Oktay Etiman, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara.

EU (European Union) (2005), Treaty Establishing A Constitution For Europe, European Communities, Luxembourg.

Evcimen, Günsev (1992). “Başkanlık Hükümeti Sistemi: “Ratio Politica”sı ve Türkiye”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 1, ss.317-334.

Fan, S., Gulati, A. and Thorat, S. (2008), Investment, subsidies, and pro-poor growth in rural India. *Agricultural Economics*, 39: 163–170. doi:10.1111/j.1574-0862.2008.00328.x

Fisher P. ve A. Peters (1998), Industrial Incentives: Competition Among American States and Cities, *W. E. Upjohn Institute Employment Research Newsletter*, Vol:5, No:2, Article 1.

Gabriele, R., Zamarian, M. ve Zaninotto, E. (2006), “Assessing the Economic Impact of Public Industrial Policies: An Empirical Investigation on Subsidies” Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1086375> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1086375>.

Gediz-Oral, B. ve Uğur, A. (2013), “Türkiye’de bölgesel eşitsizlikleri gidermek için devlet yardımları (teşvikler): 2012 Teşvik sisteminin bölgesel teşvikler açısından getirdiği yenilikler”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S:21, ss. 140-168.

Gevgilli, Ali (1989), “Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar”, Bağlam Yayınları, İstanbul.

GİB (Gelir İdaresi Başkanlığı) (2009), *GATT Bilgilendirme Rehberi*, GATT Müdürlüğü Yayınları: Ankara, Yayın No:95.

Gökçen, Ahmet M. (1998), Cumhuriyet Döneminde İktisadi Gelişme. *Yeni Türkiye. Cumhuriyetin 75.yılı Özel Sayısı Eylül-Aralık*, C: 23-24 ss. 3255-3269, Ankara.

Görgün, Sevim (1973), “Maliye Politikası”, Çağlayan Basımevi, İstanbul.

Greene, William H. (2003), *Econometric Analysis*, Fifth Edition, Prentice Hall: New Jersey.

Gülalp, Hasan (1987), *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*, Yurt Yayınevi: Ankara.

Gülsoy E. ve E. Koca (2012), *ABD Ülke Raporu*, Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü, Ankara.

Günçe, Ergin (1981), “Türkiye’de Makro Modellere Genel Bir Bakış”, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, s.117-132.

Henegedara, G. M. (2016), “Harrod – Domar Growth Model”, Session 4: University of Kelaniya.

Iriani Al M.A. ve Trabelsi M. (2015), “The economic impact of phasing out energy consumption subsidies in GCC countries”, *Journal of Economics and Business*, S:87, ss. 35-49.

İlkin, Akın (2012), Türkiye’de Sanayi Politikası, İktisat Fakültesi Mecmuası, S:30, <http://istanbul.dergipark.gov.tr/download/article-file/8599>.

İnan, Afet (1973), “Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.5, Ankara.

Johnston, J. ve Dinardo, J. (1997), *Econometric Methods*, Fourth Edition, McGraw-Hill Inc: New York.

Kansu, Günal (2004), *Planlı Yıllar-Anılarla DPT’nin Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Karacal, Hasan (1981), “Sosyal Planlamanın Problemleri Üzerine”, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, s.263-286.

Karaosmanoğlu, Atilla (2005), *İzmir Karşıyaka’dan Dünya’ya*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Karatepe, İsmail Doğa (2009), *Türkiye’de Planlamanın Arka Planı*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İzmir.

Kasalak, Kadir (2012), Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’deki Sanayileşmeye Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:27, ss.65-79.

Kazgan, Gülten (2013), “Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kepenek, Y., Yentürk N. (2001), “Türkiye Ekonomisi”, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Keyder, Çağlar (1990), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Kılıçbay, Ahmet (1973), “Türkiye’de Planlama (1923-1973)” Türkiye Ekonomisinin 50 Yılı Semineri, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın no; 4, Sermet Matbaası, İstanbul.

Kızılyallı, Hüsnü (1975), Tasarruf ve Yatırımlar Konusunda Planlı Dönemin Başarısının Ölçülmesi ve Değerlendirmesi, İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi, No:23, ss.15-36.

Kondu, Mahir (1975), *Türkiye’de Planlı Dönemde Yatırımların Dağılımı ve Dengeli Kalkınma*, DPT Uzmanlık Tezi: Ankara.

Korum, Uğur (1981), “Türk Planlamasında Kısa Dönem Makroekonometrik Model Gereksinimi, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, ss.427-436.

Koyuncu, C. ve İşcan, İ.H. (2016), “Does Unionization Rate Matter for Labor Productivity Level: Panel Evidence”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C:11, S:3, ss. 153-172.

Koyuncu, C., & Yılmaz, R. (2009), “The impact of corruption on deforestation: a cross-country evidence”, *The Journal of Developing Areas*, 42(2), 213-222.

Küçük, Yalçın (1981), “Türkiye’de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine”, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, ss.79-115.

McCloud, N., Kumbhakar, S.C. (2008), “Do subsidies drive productivity? A cross-country analysis of Nordic dairy farms, in Siddhartha Chib”, William Griffiths, Gary Koop, Dek Terrell (ed.) *Bayesian Econometrics (Advances in Econometrics, Volume 23)* Emerald Group Publishing Limited, pp.245 – 274.

Mihçioğlu, C. (1983), “Devlet Planlama Örgütünün Kuruluş Günleri”, *AÜSBF Yay*, 522, 229-257.

Minviel, J.J. ve Witte, K.D. (2017), “The Influence of Public Subsidies on Farm Technical Efficiency: A Robust Conditional Nonparametric Approach”, *European Journal of Operational Research*, S:259, ss. 1112-1120.

Nasuhoğlu, A.H. (1984), "Türkiye Deneyi - Göçveren Bölgelerde Teşebbüslerin Gelişimi İçin Özel Tasarruflar: Finansman Kurumlarının Rolü Semineri", *OECD-DESİYAB*, 1-5 Nisan, Büyük Efes Oteli, İzmir. ss.23-24

Oktar, Suat ve Varlı, Arzu (2010), "Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28(1).

Orsan, H.S., Tayanç, T. (1981), "Türkiye’de Makro Modellere Genel Bir Bakış", Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı:393-405.

Ökçün, Gündüz, A. (1997), "Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir Haberler - Belgeler – Yorumlar", Sermaye Piyasası Kurulu, 4. Baskı Ankara.

Öney, Erden (1980), "İktisadi Planlama", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Öney, Erden (1985), "İktisadi Planlama", 4. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.

Övgün, Barış (2010), Türkiye’de Planlama: Sektörel Gelişmeden Kalkınmaya Kalkınmadan Stratejiye", *Memleket Siyaset Yönetim*, C:5, S:13, 2010, s.176-204.

Özdemir, Volkan (2014), *Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimleri*, Marmara Üniversitesi, https://dumludag.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf

Özer, İnan ve Bekcan, Umut (2008), "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960): Bir Dönemin Demokrasi Anlayışı", *Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2).

Özgüven, Ali (1988), "İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması", Filiz Kitabevi, İstanbul.

Özyurt, Hasan (1981), "Atatürk Dönemi 1. ve 2. Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S:19.

Pamuk, Şevket (2012), "Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi", İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Perreoux, François (2002), “Kalkınmanın Sonu, Bir Alternatif Doğuyor”, Çev: Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara.
- Peterson Wallace C. (1994), “Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme”, Çev: Talat Güllap, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- Plante, Mihael (2014), “The Long-Run Macroeconomic Impacts of Fuel Subsidies”, *Journal of Development Economics*, S:107, ss. 129-143.
- Rizov, M., Pokrivcak, J. and Ciaian, P. (2013), CAP Subsidies and Productivity of the EU Farms. *J Agric Econ*, 64: 537–557. doi:10.1111/1477-9552.12030.
- Rostow, W., W. (1970), “İktisadi Gelişmenin Merhaleleri, Komünist Olmayan Bir Manifesto” Çeviren: Erol GÜNGÖR, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, İstanbul.
- Sağlam, Serdar (1994), “Türkiye’de Özel Teşebbüs Yaratma Düşüncesi ve Özel Teşebbüsün Gelişmesi 1839-1960”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Sakai, Yutaro (2017), “Subsidies, Fisheries Management, and Stock Depletion”, *Land Economics*, C:93, S:1, ss. 165–178.
- Sarısoy, Sinan (2010). “Düzenleyici Devlet ve Regülasyon Uygulamalarının Etkinliği Üzerine Tartışmalar”, *Maliye Dergisi*, 159, ss.278-298.
- Sencer, Muzaffer (1991), “Türkiye’de Kalkınma Stratejileri ve Planlama Süreci”, *Amme İdaresi Dergisi*, 24(4).
- Serin, Necdet (1968), “İktisadi Kalkınma İçin Planlama”, Birleşmiş Milletler Uzmanlar Kurulu Raporu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No:257, Ankara.
- Sezen, Seriyeye (1999), *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, TODAİE Yayın No: 293, Ankara.
- Sezer, A.D., (1981), “Türkiye’de Planlamanın Hukuki Çerçevesine İlişkin Sorunlar ve Seçenekler Üzerine Bazı Gözlemler”, *Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980)*, ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, ss.163-182.

- Shakya, K., Rabindra (2007), “Formulation of Development Plans – Planning Techniques”, Administration and Management Review Volume 19, No.2, August 2007.
- Skuras, D., Tsekouras, K., Dimara, E. and Tzelepis, D. (2006), The Effects of Regional Capital Subsidies on Productivity Growth: A Case Study of the Greek Food and Beverage Manufacturing Industry. Journal of Regional Science, 46: 355–381. doi:10.1111/j.0022-4146.2006.00445.x.
- Soral, Erdoğan (1972), “Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri”, Devlet Planlama Teşkilatı, ID:56709.
- Sorsa, Pritta (2003), Special Investment Incentives May Come At a High Cost to The Economy, *Capital*, No:9.
- Soyak, Alkan (2003), Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var Mı?, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, C:4, S:2, ss.162-187.
- Soyak, Alkan (2013), “Ulusal ve Uluslararası İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi” D&R Yayınları.
- Stark, O., Wang, Y. (2002), “Inducing Human Capital Formation: Migration As a Substitute For Subsidies”, Journal of Public Economics, Volume 86, Issue 1, Pages 29-46.
- Stephan, G. (2010), Employer Wage Subsidies And Wages In Germany: Empirical Evidence From Individual Data, *Zeitschrift für Arbeitsmarkt Forschung*, 43: 53. doi:10.1007/s12651-010-0029-3.
- Svoboda, J., Lososová, J. ve Zdeněk, R. (2016), “Subsidies on Investments in the EU Member States”, *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, C:8, S:4, ss. 153-162.
- Şahinkaya, Serdar (1996), *Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası AŞ.'nden Türkiye Kalkınma Bankası AŞ.'ne " Bir Modelin ve Dönüşümün Kurumsal Öyküsü, Prof. Dr. İsmail Türk'e Armağan*, SPK Yayını, No: 54, Aralık.

Şaylan, Gencay (1981), “Planlama ve Bürokrasi”, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, ss.183-205.

Şiriner, İ., Doğru, Y. (2008), “Türkiye’de Büyümenin Ekonomi Politikası”, Dipnot Yayınları, İstanbul.

Takım, Abdullah (2011), “Türkiye’de 1960 – 1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları”, Maliye Dergisi, 160, Ocak-Haziran, Ankara.

Takım, Abdullah (2012), “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(2)

Tekeli, İlhan (1981), “Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekânsal Farklılaşması, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, ss.369-390.

Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim (1981), *Savaş Sonrası Ortamında 1947 İktisadi Kalkınma Planı*, ODTÜ-Türkiye Belgesel İktisat Tarihi: Ankara.

Tezel, Yahya S. (1986), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, 2.b., Yurt Yayınları: Ankara.

Tezel, Yahya S. (2002), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.

TMMOB (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği) (2007), *Sanayi Kongresi Oda Raporu*, Ankara.

Tokgöz, Erdinç (1996), Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını*, S:91, Ankara.

Tokgöz, Erdinç (2002), “Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 11*, Ankara.

Toprak, Zafer (1989), “Tanzimat Ekonomisi ve Günah Keçisi”, *Tarih ve Toplum*, sayı 70, , İletişim Yayınları, İstanbul.

Toy, Erkan (2009), “Demokrat Parti Döneminde Yabancı Sermaye ve Yatırımlar (1950-1960)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Turgut, Mehmet (1964), “Kalkınma ve 5 Yıllık Plan (Tenkit ve Tavsiyeler)”, Doğu Matbaacılık, Ankara.

TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Mart 2017.

Türel, Oktar (1981), “Planlama ve Uluslararası Örgütler: Türkiye’nin Dünya Bankası İle İlişkileri Örnek Olayı”, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, s.635-654.

Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) (1976), *Teşvik Belgesi Alan Yatırımların Gerçekleşmeleri ve Sorunları*, İstanbul, Yayın No: TÜSİAD-T/76.3.36.

Türkiye İktisat Kongresi (1948), *Kongre Bülteni*.

Tüzün, Gürel (1981), “Bunalım, Ekonomi Politikaları, Planlama ve Devlet: Bir Yaklaşım Önerisi, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, ss.3-17.

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) (2004), *Incentives*, United Nation Publication: Switzerland, No:5.

Uras, Güngör (1966), *Yatırım İndirimi*, DPT Yayınları: Ankara.

Uras, Güngör (1967), *Özel Sektörü Teşvik Tedbirlerinin Uygulama Sonuçları*, DPT Yayınları: Ankara.

Uras, Güngör (1972), *1963-1971 Para-Kredi Gelişmeleri ve Özel Kesimin Finansmanı Konusunda Bir Deneme*, DPT Yayınları: Ankara.

URAS, T. Güngör (1967), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel Sektör İçin Neler Getiriyor?, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Yayın No: DPT:656 İPD:229, Ankara.

Uras, T. Güngör (1968), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Özel Sektör Ne Yaptı, Devlet Planlama Teşkilatı, ID: 567-29

Uras, T., Güngör (1966), Özel Sanayi Sektörünün Gelişmesini Etkileyen Faktörler, Devlet Planlama Teşkilatı Dokümantasyon Şubesi, ID:6989, Ankara.

Uygur, Ercan (1981), “Etki, Yönlendirme ve Öngörüler Açısından Planlar”, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı (1960-1980), ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı, ss.437-474.

Ünsaldı, Mehmet (2006), “Devlet teşvikleri ve bölgesel gelişmişlik farklılıkları üzerine etkileri”, Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Elazığ, ss. 122-125.

Waterson, Albert (1966), “*Development Planning: Lessons of Experience*”, Oxford Universty Press, London.

Yaktı, Özlem ve Soylu, Ü., Perihan (2011), “İktisadî Kalkınma Yolunda Öncü Bir Danışma Organı: Âlî İktisat Meclisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S:47, ss. 677-700.

Yaktı, Özlem ve Ünlü Soylu, Perihan (2012), “Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı”, *History Studies*.

Yaşa, Memduh (1966), *İktisadî Meselelerimiz*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul.

Yavilioğlu, Cengiz (2002), “Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi Ve Kavramsal Kökenler”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Sivas.

Yayman, Hüseyin (2005), *Türkiye’nin İdari Reform Politikası*, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.

Yıldırım, K., Koyuncu, C. ve Yalçınkaya-Koyuncu, J. (2009), “Does the Temperature Affect Labor Productivity: Cross-Country Evidence”, *Applied Econometrics and International Development*, C:9, S:1, ss. 29-38.

Yücel, Fikret (2014), *Cumhuriyet Türkiye’sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı: 1934-1938*, Ankara.

Zaim, Sabahattin (1965), “Sanayileşmenin Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Gelişmesine Tesiri”, Sosyal Siyaset Konferansları, Yayın No: 1122/166, İstanbul.

Zürcher, E. J. (2012), “Modernleşen Türkiye'nin Tarihi”, İletişim Yayınları, İstanbul.

<http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/468/5415.pdf>

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/Yararli_Bilgiler/KV_Oranlari.html

<http://www.idaireland.com/invest-in-ireland/ireland-corporate-tax/>

<http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-522-BARKER%20RAPORU#.WQwrfVXyhdg>

<http://www.inkilap.info/2014/11/planli-ekonomiye-gecis.html>

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf>

<http://www.mahfiegilmez.com>.

<http://www.mahfiegilmez.com/2014/03/turkiyedeki-degisimin-sosyo-ekonomik.html>

<http://www.omerergun.com>

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090716-5.htm>

<http://www.tuik.gov.tr> (erişim:05.04.2017).

https://www.birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/3/121-138.pdf

EKLER

EK-1: "FC2LG [Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtsccl fc2lg subblg gr5lg rir hclg, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =   1574
Method: Fixed-effects regression                 Number of groups =   104
Group variable (i): id                          F( 4, 41)      =  1068.70
maximum lag: 3                                  Prob > F       =   0.0000
                                                within R-squared =   0.8323
```

fc2lg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.2334794	.0228771	10.21	0.000	.1872782	.2796807
gr5lg	.4261956	.0843119	5.05	0.000	.2559243	.5964669
rir	-.0002606	.0023795	-0.11	0.913	-.005066	.0045448
hclg	3.454325	.3716522	9.29	0.000	2.703758	4.204891
_cons	6.796458	1.59989	4.25	0.000	3.565414	10.0275

EK-2: "FC2LG [Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg fc2lg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg fc2lg subblg gr5lg rir hclg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

	Coefficients		(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	(b) fe	(B) re	Difference	S.E.
subblg	.2334794	.2905709	-.0570914	.
gr5lg	.4261956	.6457863	-.2195907	.0073633
rir	-.0002606	.0007084	-.000969	.
hclg	3.454325	.4059134	3.048411	.1400344

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

```
chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
        = 402.90
Prob>chi2 = 0.0000
(V_b-V_B is not positive definite)
```

EK-3: "FC2LG [Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg fc2lg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (104) = 2.1e+28
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-4: "fc2lg [Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar fc2lg subblg gr5lg rir hclg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   1,470
Group variable: id                               Number of groups =   103

R-sq:                                             Obs per group:
  within = 0.6453                                min =          1
  between = 0.0009                               avg =         14.3
  overall = 0.0057                               max =          41

corr(u_i, Xb) = -0.7587                          F(4,1363)      =   619.89
                                                Prob > F       =   0.0000

-----+-----
      fc2lg |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
    subblg |   .0633395   .0069336     9.14  0.000   .0497378   .0769412
    gr5lg  |   .1273255   .010367    12.28  0.000   .1069885   .1476625
      rir  |  -.0035171   .0003203   -10.98  0.000  -.0041454  -.0028889
     hclg  |  14.42332   .4429937    32.56  0.000   13.5543   15.29235
     _cons |  7.486696   .018615    402.19  0.000   7.450179   7.523213
-----+-----
    rho_ar |   .96101275
    sigma_u |   5.2901911
    sigma_e |   .11785526
    rho_fov |   .99950393   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(102,1363) = 4.04                               Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .31950712
Baltagi-Wu LBI = .55567139
```

EK-5: "FC2LG [Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
. xtserial fc2lg subblg gr5lg rir hclg, output
Linear regression                               Number of obs   =    1,446
                                                F(4, 102)      =    45.45
                                                Prob > F       =    0.0000
                                                R-squared     =    0.4832
                                                Root MSE     =    .11003
```

(Std. Err. adjusted for 103 clusters in id)

D.fc2lg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg						
D1.	.0671624	.021352	3.15	0.002	.0248108	.109514
gr5lg						
D1.	.0739792	.051795	1.43	0.156	-.0287559	.1767144
rir						
D1.	-.0034295	.0013016	-2.63	0.010	-.0060111	-.0008479
hclg						
D1.	7.222966	.7500229	9.63	0.000	5.735299	8.710633

```
Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
F( 1, 100) = 358.924
Prob > F = 0.0000
```

EK-6: "FC2LG [Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtsccl fc2lg subblg, fe
Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =    2291
Method: Fixed-effects regression                 Number of groups =    134
Group variable (i): id                           F( 1, 41)      =    85.17
maximum lag: 3                                   Prob > F       =    0.0000
                                                within R-squared =    0.7506
```

fc2lg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.622549	.0674571	9.23	0.000	.4863167	.7587812
_cons	11.57681	1.636563	7.07	0.000	8.271706	14.88192

EK-7: "FC2LG [Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg fc2lg subblg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg fc2lg subblg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

----- Coefficients -----				
	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
subblg	.622549	.6522856	-.0297367	.001562

```
-----
b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

      chi2(1) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
            =          362.45
      Prob>chi2 =          0.0000
```

EK-8: "FC2LG [Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg fc2lg subblg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

      chi2 (134) = 1.4e+07
      Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-9: "FC2LG [Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar fc2lg subblg, fe lbi
```

```
FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   2,157
Group variable: id                               Number of groups =   134

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.2955                               min =           2
  between = 0.9099                              avg =          16.1
  overall = 0.8755                              max =           41

corr(u_i, Xb) = 0.8148                          F(1,2022)       =   848.04
                                                Prob > F        =   0.0000
```

```
-----+-----
      fc2lg |          Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg |   .3330304   .0114361    29.12  0.000   .3106027   .3554581
      _cons |  19.98116   .0183346  1089.80  0.000  19.9452   20.01712
-----+-----
      rho_ar |   .9438464
      sigma_u |   2.166487
      sigma_e |   .26604296
      rho_fov |   .98514436   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(133,2022) = -2.10          Prob > F = 1.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .28000413
Baltagi-Wu LBI = .52381685
```

EK-10: "FC2LG [Faktör Maliyeti ile Brüt Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =   2,117
                                                F(1, 133)      =   12.53
                                                Prob > F       =   0.0006
                                                R-squared     =   0.2868
                                                Root MSE     =   .23783
```

(Std. Err. adjusted for 134 clusters in id)

```
-----+-----
      D.fc2lg |          Coef.   Robust Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg |   .286747   .0810197    3.54  0.001   .1264931   .4470009
      D1.    |
-----+-----
```

```
Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
F( 1, 133) = 113.082
Prob > F = 0.0000
```

EK-11: "AG5LG [Tarım, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtsc ag5lg subblg gr5lg rir hclg, fe

Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =   1568
Method: Fixed-effects regression                Number of groups =   111
Group variable (i): id                          F( 4, 38)      =  156.12
maximum lag: 3                                  Prob > F       =   0.0000
                                                within R-squared =  0.7141
```

	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.234359	.0329163	7.12	0.000	.1677234	.3009945
gr5lg	.3680336	.0771256	4.77	0.000	.211901	.5241661
rir	-.0003926	.0022582	-0.17	0.863	-.004964	.0041788
hclg	.7593606	.4063433	1.87	0.069	-.0632385	1.58196
_cons	8.179548	1.55841	5.25	0.000	5.024712	11.33438

EK-12: "AG5LG [Tarım, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg ag5lg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg ag5lg subblg gr5lg rir hclg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re

----- Coefficients -----
      |          (b)          (B)          (b-B)          sqrt(diag(V_b-V_B))
      |          fe          re          Difference          S.E.
-----+-----
subblg |   .234359   .2671929   -.0328339          .
gr5lg  |   .3680336   .4893047   -.1212711          .0019299
rir    |  -.0003926   .0002196   -.0006123          .
hclg   |   .7593606  -1.049664    1.809024          .1058447
```

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 284.46
Prob>chi2 = 0.0000
(V_b-V_B is not positive definite)

EK-13: "AG5LG [Tarım, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg ag5lg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (111) = 1.1e+28
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-14: "AG5LG [Tarım, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar ag5lg subblg gr5lg rir hclg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   1,457
Group variable: id                             Number of groups =    110

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.7852                               min =          1
  between = 0.0086                             avg =         13.2
  overall = 0.0033                             max =          34

corr(u_i, Xb) = -0.7449                         F(4,1343)      = 1227.20
                                                Prob > F       = 0.0000
```

ag5lg	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.1239634	.0115169	10.76	0.000	.1013704	.1465565
gr5lg	.2242206	.0150582	14.89	0.000	.1946804	.2537607
rir	-.0027202	.0004859	-5.60	0.000	-.0036735	-.0017669
hclg	13.77606	.5354413	25.73	0.000	12.72567	14.82646
_cons	1.730386	.0286454	60.41	0.000	1.674191	1.78658
rho_ar	.91940063					
sigma_u	5.7421526					
sigma_e	.18355027					
rho_fov	.99897926	(fraction of variance because of u_i)				

```
F test that all u_i=0: F(109,1343) = 10.48                               Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .36551463
Baltagi-Wu LBI = .6285153
```


EK-17: "AG5LG [Tarım, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg ag5lg subblg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg ag5lg subblg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

---- Coefficients ----				
	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
subblg	.5520088	.5615893	-.0095805	.0006663

```

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

      chi2(1) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
            =      206.72
Prob>chi2 =      0.0000
```

EK-18: "AG5LG [Tarım, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg ag5lg subblg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (143) = 1.5e+06
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-19: "AG5LG [Tarım, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar ag5lg subblg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   2,198
Group variable: id                             Number of groups =   143

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.4849                               min =           2
  between = 0.7237                              avg =          15.4
  overall = 0.7024                              max =           37

corr(u_i, Xb) = 0.5060                          F(1,2054)       =   1933.85
                                                Prob > F        =   0.0000

-----+-----
      ag5lg |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg |   .5264958   .0119725    43.98  0.000    .5030164   .5499752
      _cons |  11.62005   .0270855   429.01  0.000   11.56694   11.67317
-----+-----
      rho_ar |   .91666027
      sigma_u |  2.2070845
      sigma_e |   .32031929
      rho_fov |   .97937112   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(142,2054) = 1.35          Prob > F = 0.0048
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .27505856
Baltagi-Wu LBI = .54599211
```

EK-20: "AG5LG [Tarım, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =   2,147
                                                F(1, 142)      =   12.17
                                                Prob > F       =   0.0006
                                                R-squared     =   0.2532
                                                Root MSE     =   .25175

                                                (Std. Err. adjusted for 143 clusters in id)

-----+-----
      D.ag5lg |      Coef.   Robust Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg |   .288684   .0827584    3.49  0.001    .1250863   .4522818
      D1.    |
-----+-----

Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
      F( 1, 142) = 55.704
      Prob > F = 0.0000
```

EK-21: "MA4LG [İmalat Sektörü, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtscd ma4lg subblg gr5lg rir hclg, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =   1520
Method: Fixed-effects regression                 Number of groups =   110
Group variable (i): id                          F( 4, 33)       =  614.46
maximum lag: 3                                  Prob > F         =  0.0000
                                                within R-squared =  0.8179
```

ma4lg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.20659	.0244611	8.45	0.000	.1568234	.2563566
gr5lg	.3892247	.0790464	4.92	0.000	.2284037	.5500458
rir	.0004594	.0019316	0.24	0.814	-.0034706	.0043893
hclg	2.892586	.3330924	8.68	0.000	2.214904	3.570267
_cons	7.189836	1.345587	5.34	0.000	4.452219	9.927453

EK-22: "MA4LG [İmalat Sektörü, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg ma4lg subblg gr5lg rir hclg, fe
```

```
. estimates store fe
```

```
. quietly xtreg ma4lg subblg gr5lg rir hclg, re
```

```
. estimates store re
```

```
. hausman fe re
```

	---- Coefficients ----			
	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
subblg	.20659	.2582318	-.0516418	.
gr5lg	.3892247	.5378946	-.1486698	.
rir	.0004594	.0016374	-.0011781	.
hclg	2.892586	.8181079	2.074478	.1072066

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

```
chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
          = 319.23
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-23: "MA4LG [İmalat Sektörü, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg ma4lg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (110) = 1.6e+28
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-24: "MA4LG [İmalat Sektörü, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar ma4lg subblg gr5lg rir hclg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   1,410
Group variable: id                               Number of groups =   109

R-sq:                                             Obs per group:
  within = 0.8391                                 min =           1
  between = 0.0622                                avg =          12.9
  overall = 0.0773                                max =           29

corr(u_i, Xb) = -0.6595                           F(4,1297)       = 1691.58
                                                    Prob > F        = 0.0000
```

ma4lg	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.1185391	.0106445	11.14	0.000	.0976567	.1394215
gr5lg	.2818965	.0134433	20.97	0.000	.2555235	.3082695
rir	-.0012246	.0005126	-2.39	0.017	-.0022301	-.000219
hclg	13.19082	.4785556	27.56	0.000	12.25199	14.12964
_cons	1.932568	.0257373	75.09	0.000	1.882076	1.983059
rho_ar	.91812816					
sigma_u	4.4751729					
sigma_e	.16318372					
rho_fov	.99867213	(fraction of variance because of u_i)				

```
F test that all u_i=0: F(108,1297) = 9.30                               Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .38755742
Baltagi-Wu LBI = .6808057
```


EK-27: "MA4LG [İmalat Sektörü, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg ma4lg subblg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg ma4lg subblg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

---- Coefficients ----				
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fe	re	Difference	S.E.
subblg	.618007	.6466945	-.0286875	.0015246

```
-----
b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

      chi2(1) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
            =      354.04
      Prob>chi2 =      0.0000
```

EK-28: "MA4LG [İmalat Sektörü, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg ma4lg subblg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

      chi2 (142) = 5.3e+29
      Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-29: "MA4LG [İmalat Sektörü, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar ma4lg subblg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   2,138
Group variable: id                             Number of groups =   142

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.3712                               min =           1
  between = 0.9058                              avg =          15.1
  overall = 0.8750                               max =           37

corr(u_i, Xb) = 0.8010                          F(1,1995)       =   1177.84
                                                Prob > F        =     0.0000
```

ma4lg	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.4330943	.0126194	34.32	0.000	.4083457	.4578429
_cons	15.16169	.0216906	699.00	0.000	15.11915	15.20423

```
-----
rho_ar | .93906915
sigma_u | 2.0073886
sigma_e | .29505832
rho_fov | .97885197 (fraction of variance because of u_i)
-----
F test that all u_i=0: F(141,1995) = -1.38          Prob > F = 1.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .29974125
Baltagi-Wu LBI = .6257134
```

EK-30: "MA4LG [İmalat Sektörü, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =   2,087
                                                F(1, 141)      =   13.31
                                                Prob > F       =     0.0004
                                                R-squared     =     0.1999
                                                Root MSE     =     .23111
```

(Std. Err. adjusted for 142 clusters in id)

D.ma4lg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg						
D1.	.2426304	.0664976	3.65	0.000	.1111691	.3740917

```
-----
Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
F( 1, 140) = 93.060
Prob > F = 0.0000
```

EK-31: "SE5LG [Hizmetler v.b., Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtscd se5lg subblg gr5lg rir hclg, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =   1585
Method: Fixed-effects regression                 Number of groups =   112
Group variable (i): id                          F( 4, 38)      =  845.92
maximum lag: 3                                  Prob > F       =  0.0000
                                                within R-squared =  0.8427
```

	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.2873682	.0328418	8.75	0.000	.2208833	.353853
gr5lg	.4498007	.0628846	7.15	0.000	.3224976	.5771038
rir	.0009658	.002204	0.44	0.664	-.003496	.0054277
hclg	3.180023	.3320492	9.58	0.000	2.507824	3.852221
_cons	4.712732	1.103471	4.27	0.000	2.478872	6.946592

EK-32: "SE5LG [Hizmetler v.b., Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg se5lg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg se5lg subblg gr5lg rir hclg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

	---- Coefficients ----			
	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
subblg	.2873682	.3403291	-.0529609	.
gr5lg	.4498007	.6194196	-.1696189	.0083302
rir	.0009658	.0016824	-.0007166	.
hclg	3.180023	.5524458	2.627577	.1588471

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

```
chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
         = 409.71
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-33: "SE5LG [Hizmetler v.b., Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg se5lg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (112) = 2.3e+28
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-34: "SE5LG [Hizmetler v.b., Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar se5lg subblg gr5lg rir hclg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   1,473
Group variable: id                             Number of groups =   111

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.7615                               min =          1
  between = 0.0109                              avg =         13.3
  overall = 0.0217                              max =          34

corr(u_i, Xb) = -0.7733                         F(4,1358)       = 1083.87
                                                Prob > F        = 0.0000
```

se5lg	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.0952298	.008856	10.75	0.000	.0778568	.1126027
gr5lg	.1985559	.0119929	16.56	0.000	.1750293	.2220826
rir	-.0026213	.0003687	-7.11	0.000	-.0033447	-.0018979
hclg	15.69948	.472197	33.25	0.000	14.77316	16.62579
_cons	3.578336	.0210236	170.21	0.000	3.537094	3.619578
rho_ar	.94845111					
sigma_u	5.3554872					
sigma_e	.14122045					
rho_fov	.99930514	(fraction of variance because of u_i)				

```
F test that all u_i=0: F(110,1358) = 4.67                               Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .36782363
Baltagi-Wu LBI = .63213342
```

EK-35: "SE5LG [Hizmetler v.b., Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

Linear regression

Number of obs	=	1,440
F(4, 110)	=	44.24
Prob > F	=	0.0000
R-squared	=	0.4321
Root MSE	=	.13275

(Std. Err. adjusted for 111 clusters in id)

D.se5lg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg						
D1.	.0893899	.0267439	3.34	0.001	.0363897	.1423901
gr5lg						
D1.	.1032857	.0543997	1.90	0.060	-.0045218	.2110933
rir						
D1.	-.0022644	.0012301	-1.84	0.068	-.0047021	.0001734
hclg						
D1.	7.54611	.7909753	9.54	0.000	5.978583	9.113638

Wooldridge test for autocorrelation in panel data

H0: no first-order autocorrelation
F(1, 108) = 104.273
Prob > F = 0.0000

EK-36: "SE5LG [Hizmetler v.b., Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

. xtsc se5lg subblg, fe

Regression with Driscoll-Kraay standard errors

Number of obs	=	2358
Method: Fixed-effects regression		
Number of groups	=	144
Group variable (i): id		
F(1, 39)	=	125.06
maximum lag: 3		
Prob > F	=	0.0000
within R-squared	=	0.7866

se5lg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.6758838	.0604373	11.18	0.000	.553638	.7981297
_cons	9.837326	1.467667	6.70	0.000	6.86869	12.80596

EK-37: "SE5LG [Hizmetler v.b., Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg se5lg subblg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg se5lg subblg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

---- Coefficients ----				
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fe	re	Difference	S.E.
subblg	.6758838	.6971132	-.0212293	.0019423

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\chi^2(1) = (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B)$$

= 119.47
Prob>chi2 = 0.0000

EK-38: "SE5LG [Hizmetler v.b., Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]"
Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.)Tahmin
Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg se5lg subblg, fe
.
. xttest3
```

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: $\sigma(i)^2 = \sigma^2$ for all i

chi2 (144) = 7.3e+06
Prob>chi2 = 0.0000

EK-41: "İN5LG [Sanayi, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtsc in5lg subblg gr5lg rir hclg, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =   1585
Method: Fixed-effects regression                 Number of groups =   112
Group variable (i): id                          F( 4, 38)      =  820.76
maximum lag: 3                                  Prob > F       =  0.0000
                                                within R-squared =  0.8148
```

in5lg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.2640475	.0323715	8.16	0.000	.1985148	.3295802
gr5lg	.3592444	.0794138	4.52	0.000	.1984795	.5200094
rir	-.0021005	.0022064	-0.95	0.347	-.0065671	.0023661
hclg	3.107128	.3442691	9.03	0.000	2.410192	3.804064
_cons	7.043775	1.425736	4.94	0.000	4.157522	9.930027

EK-42: "İN5LG [Sanayi, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg se5lg subblg gr5lg rir hclg, fe
```

```
. estimates store fe
```

```
. quietly xtreg se5lg subblg gr5lg rir hclg, re
```

```
. estimates store re
```

```
. hausman fe re
```

	---- Coefficients ----			
	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
subblg	.2873682	.3403291	-.0529609	.
gr5lg	.4498007	.6194196	-.1696189	.0083302
rir	.0009658	.0016824	-.0007166	.
hclg	3.180023	.5524458	2.627577	.1588471

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

```
chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
          = 409.71
Prob>chi2 = 0.0000
(V_b-V_B is not positive definite)
```

EK-43: "İN5LG [Sanayi, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg in5lg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (112) = 6.6e+27
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-44: "İN5LG [Sanayi, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar in5lg subblg gr5lg rir hclg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   1,473
Group variable: id                             Number of groups =   111

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.8009                               min =           1
  between = 0.0148                             avg =          13.3
  overall = 0.0255                             max =           34

corr(u_i, Xb) = -0.7442                         F(4,1358)       = 1365.64
                                                Prob > F        = 0.0000

-----+-----
      in5lg |          Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg |   .1216548   .0102583    11.86  0.000   .1015309   .1417787
      gr5lg  |   .2259929   .0136154    16.60  0.000   .1992833   .2527024
          rir |  -.0035597   .0004311    -8.26  0.000  -.0044054  -.002714
          hclg |  15.1207    .5001696    30.23  0.000   14.13951   16.10189
          _cons |    2.0892    .025137     83.11  0.000    2.039889   2.138512
-----+-----
      rho_ar |   .93079093
      sigma_u |  5.2747852
      sigma_e |   .16377329
      rho_fov |   .99903693   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(110,1358) = 7.04                      Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .344437
Baltagi-Wu LBI = .60503908
```

EK-45: "İN5LG [Sanayi, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

Linear regression

Number of obs	=	1,440
F(4, 110)	=	41.60
Prob > F	=	0.0000
R-squared	=	0.3699
Root MSE	=	.14142

(Std. Err. adjusted for 111 clusters in id)

D.in5lg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg						
D1.	.0896254	.0257815	3.48	0.001	.0385325	.1407183
gr5lg						
D1.	.0815525	.0603322	1.35	0.179	-.0380118	.2011168
rir						
D1.	-.0035799	.0014233	-2.52	0.013	-.0064005	-.0007593
hclg						
D1.	6.584808	.7557126	8.71	0.000	5.087164	8.082453

Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
F(1, 108) = 151.789
Prob > F = 0.0000

EK-46: "İN5LG [Sanayi, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

. xtsc in5lg subblg, fe

Regression with Driscoll-Kraay standard errors

Number of obs	=	2358
Method: Fixed-effects regression		
Number of groups	=	144
Group variable (i): id		
F(1, 39)	=	84.13
Prob > F	=	0.0000
within R-squared	=	0.7595

in5lg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.6542633	.0713314	9.17	0.000	.509982	.7985447
_cons	9.628779	1.725787	5.58	0.000	6.138046	13.11951

EK-47: "İN5LG [Sanayi, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg in5lg subblg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg in5lg subblg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

	----- Coefficients -----			
	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
subblg	.6542633	.6785446	-.0242813	.0017816

```
-----
b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

      chi2(1) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
            =      185.74
      Prob>chi2 =      0.0000
```

EK-48: "İN5LG [Sanayi, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg in5lg subblg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

      chi2 (144) = 1.3e+06
      Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-49: "İN5LG [Sanayi, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar in5lg subblg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   2,214
Group variable: id                             Number of groups =   144

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.4234                               min =           2
  between = 0.9027                              avg =          15.4
  overall = 0.8755                              max =           37

corr(u_i, Xb) = 0.7629                          F(1,2069)       = 1519.56
                                                Prob > F        = 0.0000

-----+-----
      in5lg |          Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg |   .4765306     .0122245    38.98  0.000   .4525569   .5005042
      _cons |   14.8228     .0230907   641.94  0.000   14.77752   14.86808
-----+-----
      rho_ar |   .93216083
      sigma_u |   1.7849508
      sigma_e |   .30570869
      rho_fov |   .97150248   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(143,2069) = -2.36          Prob > F = 1.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .31365338
Baltagi-Wu LBI = .55796308
```

EK-50: "İN5LG [Sanayi, Katma Değer (Cari Yerel Para Birimi Cinsinden)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =   2,163
                                                F(1, 143)      =   14.15
                                                Prob > F       =   0.0002
                                                R-squared     =   0.2815
                                                Root MSE     =   .2501

                                                (Std. Err. adjusted for 144 clusters in id)

-----+-----
      D.in5lg |          Coef.   Robust Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg |
      D1.    |   .3087553     .0820868    3.76  0.000   .1464949   .4710157
-----+-----

Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
      F( 1, 143) = 77.343
      Prob > F = 0.0000
```

EK-51: "GROVAAGRİLG [Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovaagrilm subblg gr5lg rir hclg, fe robust
```

Fixed-effects (within) regression
Group variable: id

Number of obs = 583
Number of groups = 36

R-sq:
within = 0.7611
between = 0.6235
overall = 0.7596

Obs per group:
min = 1
avg = 16.2
max = 40

F(4,35) = 62.96
Prob > F = 0.0000

corr(u_i, Xb) = 0.5895

(Std. Err. adjusted for 36 clusters in id)

grovaagrilm	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.0771396	.0330812	2.33	0.026	.0099812	.144298
gr5lg	.5518337	.1070381	5.16	0.000	.3345349	.7691326
rir	-.0141521	.0079611	-1.78	0.084	-.030314	.0020098
hclg	.3334631	1.104191	0.30	0.764	-1.908164	2.57509
_cons	-5.732078	2.057256	-2.79	0.009	-9.908531	-1.555626
sigma_u	2.2615698					
sigma_e	.27455507					
rho	.98547604	(fraction of variance due to u_i)				

EK-52: "GROVAAGRİLG [Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovaagrilm subblg gr5lg rir hclg, fe
. estimates store fe
. quietly xtreg grovaagrilm subblg gr5lg rir hclg, re
. estimates store re
. hausman fe re
```

	---- Coefficients ----		(b-B)	sqrtdiag(V_b-V_B)
	(b)	(B)	Difference	S.E.
	fe	re		
subblg	.0771396	.0778901	-.0007505	.
gr5lg	.5518337	.6018586	-.0500248	.0080619
rir	-.0141521	-.014139	-.0000132	.
hclg	.3334631	-.0982277	.4316909	.0698191

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 34.73
Prob>chi2 = 0.0000
(V_b-V_B is not positive definite)

EK-53: "GROVAAGRİLG [Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovaagrilm subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (36) = 21387.26
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-54: "GROVAAGRİLG [Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovaagrilm subblg gr5lg rir hclg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =       547
Group variable: id                             Number of groups =        35

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.8977                               min =           1
  between = 0.7449                              avg =          15.6
  overall = 0.7268                              max =           39

corr(u_i, Xb) = 0.6318                          F(4,508)        =      1114.75
                                                Prob > F        =       0.0000

-----+-----
grovaagrilm |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
subblg |      .1217996   .0188008     6.48  0.000   .0848484   .1587507
gr5lg |      .3775919   .0209319    18.04  0.000   .3364682   .4187156
rir |     -.0184562   .0017659   -10.45  0.000   -.0219256   -.0149868
hclg |      .5182772   .4115796     1.26  0.209   -.2903305   1.326885
_cons |     -2.327338   .1043424   -22.30  0.000   -2.532334   -2.122342
-----+-----
rho_ar |      .53580791
sigma_u |      2.2815307
sigma_e |      .24701861
rho_fov |      .98841368   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(34,508) = 61.98                               Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .995474
Baltagi-Wu LBI = 1.1858016
```


EK-57: "GROVAMİNLG [Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovaminlg subblg gr5lg rir hclg, fe robust

Fixed-effects (within) regression              Number of obs   =       583
Group variable: id                           Number of groups =       36

R-sq:                                         Obs per group:
    within = 0.6890                            min =          1
    between = 0.4162                           avg =         16.2
    overall  = 0.5690                           max =          40

corr(u_i, Xb) = 0.1832                        F(4,35)         =       44.14
                                                Prob > F        =       0.0000

                                         (Std. Err. adjusted for 36 clusters in id)
-----+-----
```

grovaminlg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.065294	.0566375	1.15	0.257	-.0496863	.1802742
gr5lg	.6912404	.1701509	4.06	0.000	.3458157	1.036665
rir	-.0239306	.0074144	-3.23	0.003	-.0389826	-.0088786
hclg	1.705997	2.152202	0.79	0.433	-2.663206	6.0752
_cons	-11.54519	3.090418	-3.74	0.001	-17.81908	-5.27131
sigma_u	2.603931					
sigma_e	.45381617					
rho	.97052145	(fraction of variance due to u_i)				

```
-----+-----
```

EK-58: "GROVAMİNLG [Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovaminlg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg grovaminlg subblg gr5lg rir hclg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re

----- Coefficients -----
          |          (b)          (B)          (b-B)          sqrt(diag(V_b-V_B))
          |          fe          re          Difference          S.E.
-----+-----
```

	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
subblg	.065294	.0681072	-.0028132	.
gr5lg	.6912404	.7393237	-.0480833	.0197508
rir	-.0239306	-.0240421	.0001115	.
hclg	1.705997	1.210638	.4953589	.1653055

```
-----+-----
b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

      chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
              =      12.61
      Prob>chi2 =      0.0134
      (V_b-V_B is not positive definite)
```

EK-59: "GROVAMİNLG [Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovaminlg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (36) = 23824.17
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-60: "GROVAMİNLG [Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovaminlg subblg gr5lg rir hclg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =       547
Group variable: id                             Number of groups =        35

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.7164                               min =           1
  between = 0.4311                              avg =          15.6
  overall = 0.4364                              max =           39

corr(u_i, Xb) = 0.3333                          F(4,508)        =       320.79
                                                Prob > F        =       0.0000

-----+-----
      grovaminlg |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg |    .146249   .0233125     6.27  0.000     .1004481   .1920498
      gr5lg |    .2383375  .039618     6.02  0.000     .1605021   .3161729
      rir |   -.024928   .0018665   -13.36  0.000    -.0285951   -.021261
      hclg |    2.094259  1.017566     2.06  0.040     .0951028   4.093416
      _cons |   -1.668065  .0780119   -21.38  0.000    -1.82133   -1.514799
-----+-----
      rho_ar |    .80870117
      sigma_u |    2.7625879
      sigma_e |    .28953403
      rho_fov |    .98913518   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----

F test that all u_i=0: F(34,508) = 24.15                               Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .43890691
Baltagi-Wu LBI = .65299615
```

EK-61: "GROVAMİNLG [Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

Linear regression

Number of obs	=	532
F(4, 34)	=	13.76
Prob > F	=	0.0000
R-squared	=	0.3495
Root MSE	=	.29148

(Std. Err. adjusted for 35 clusters in id)

D.grovaminlg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg						
D1.	.1351197	.1057692	1.28	0.210	-.0798292	.3500687
gr5lg						
D1.	.0871763	.280302	0.31	0.758	-.482466	.6568186
rir						
D1.	-.024802	.0122425	-2.03	0.051	-.0496818	.0000777
hclg						
D1.	4.310315	1.527451	2.82	0.008	1.206161	7.41447

Wooldridge test for autocorrelation in panel data

H0: no first-order autocorrelation
F(1, 31) = 2.425
Prob > F = 0.1296

EK-62: "GROVAMİNLG [Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

. xtscg grovaminlg subblg gr5lg rir hclg, fe

Regression with Driscoll-Kraay standard errors

Number of obs	=	583
Method: Fixed-effects regression		
Number of groups	=	36
Group variable (i): id		
F(4, 41)	=	313.18
Prob > F	=	0.0000
within R-squared	=	0.6890

grovaminlg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.065294	.0327758	1.99	0.053	-.0008982	.1314861
gr5lg	.6912404	.0546379	12.65	0.000	.5808968	.8015839
rir	-.0239306	.0064606	-3.70	0.001	-.0369781	-.0108831
hclg	1.705997	.9052684	1.88	0.067	-.1222298	3.534224
_cons	-11.54519	1.187153	-9.73	0.000	-13.9427	-9.147689

EK-63: "GROVAMİNLG [Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtscg grovaminlg subblg, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =       683
Method: Fixed-effects regression                 Number of groups =        38
Group variable (i): id                          F( 1, 41)       =       40.87
maximum lag: 3                                  Prob > F        =       0.0000
                                                within R-squared =       0.5239
```

grovaminlg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.4805122	.0751591	6.39	0.000	.3287254	.6322989
_cons	-2.083292	1.925259	-1.08	0.286	-5.971431	1.804848

EK-64: "GROVAMİNLG [Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovaminlg subblg, fe
```

```
. estimates store fe
```

```
. quietly xtreg grovaminlg subblg, re
```

```
. estimates store re
```

```
. hausman fe re
```

	---- Coefficients ----			
	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
subblg	.4805122	.4859628	-.0054506	.0019543

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\begin{aligned} \text{chi2}(1) &= (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B) \\ &= 7.78 \\ \text{Prob}>\text{chi2} &= 0.0053 \end{aligned}$$

EK-65: "GROVAMİNLG [Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için **Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)**

```
. quietly xtreg grovaminlg subblg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (38) = 1.2e+29
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-66: "GROVAMİNLG [Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için **Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)**

```
. xtregar grovaminlg subblg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   645
Group variable: id                             Number of groups =   38

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.3153                               min =           1
  between = 0.4982                              avg =          17.0
  overall = 0.4825                              max =           39

corr(u_i, Xb) = 0.4679                          F(1,606)        =   279.04
                                                Prob > F        =   0.0000

-----+-----
      grovaminlg |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg |    .3067283   .0183621    16.70  0.000    .2706673   .3427893
      _cons |    2.8851     .0600667    48.03  0.000    2.767136   3.003064
-----+-----
      rho_ar |    .88571821
      sigma_u |    2.8115233
      sigma_e |    .3799705
      rho_fov |    .98206276   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----

F test that all u_i=0: F(37,606) = 14.12                Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .33139545
Baltagi-Wu LBI = .59719358
```

EK-67: "GROVAMİNLG [Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =       625
                                                F(1, 37)       =        5.85
                                                Prob > F       =       0.0206
                                                R-squared     =       0.1160
                                                Root MSE     =       .39373
```

(Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)

D.grovaminlg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg						
D1.	.210327	.086961	2.42	0.021	.0341273	.3865266

```
Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
F( 1, 35) = 3.639
Prob > F = 0.0647
```

EK-68: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovamanlg subblg gr5lg rir hclg, re robust
(3,184 missing values generated)
```

```
Random-effects GLS regression                Number of obs   =       583
Group variable: id                          Number of groups =        36
```

```
R-sq:                                        Obs per group:
  within = 0.8476                               min =          1
  between = 0.7874                              avg =       16.2
  overall = 0.9106                               max =         40
```

```
corr(u_i, X) = 0 (assumed)                    Wald chi2(4)    =      838.23
                                                Prob > chi2    =      0.0000
```

(Std. Err. adjusted for 36 clusters in id)

grovamanlg	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
subblg	.0505066	.0204872	2.47	0.014	.0103526	.0906607
gr5lg	.6435852	.0782352	8.23	0.000	.4902471	.7969233
rir	-.0120286	.0088447	-1.36	0.174	-.0293638	.0053066
hclg	1.665143	.5659836	2.94	0.003	.5558357	2.77445
_cons	-7.307622	1.612004	-4.53	0.000	-10.46709	-4.148152
sigma_u	1.2665649					
sigma_e	.24998711					
rho	.96250417	(fraction of variance due to u_i)				

EK-69: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için **Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)**

```
. quietly xtreg grovamanlg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg grovamanlg subblg gr5lg rir hclg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

---- Coefficients ----				
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fe	re	Difference	S.E.
subblg	.0513359	.0505066	.0008293	.
gr5lg	.5938104	.6435852	-.0497748	.0104779
rir	-.0121049	-.0120286	-.0000763	.
hclg	2.035538	1.665143	.3703954	.0884507

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\begin{aligned} \chi^2(4) &= (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B) \\ &= 6.53 \\ \text{Prob}>\chi^2 &= 0.1627 \end{aligned}$$

EK-70: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için **Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Levene-Brown-Forsythe Test İstatistiği)**

```
W0 = 2.7175046 df(35, 547) Pr > F = 0.00000090
W50 = 1.4948301 df(35, 547) Pr > F = 0.03596776
W10 = 2.0637500 df(35, 547) Pr > F = 0.00041737
```

EK-71: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovamanlg subblg gr5lg rir hclg, re lbi

RE GLS regression with AR(1) disturbances      Number of obs   =       583
Group variable: id                            Number of groups =        36

R-sq:                                         Obs per group:
  within = 0.8387                             min =           1
  between = 0.8148                            avg =          16.2
  overall = 0.9431                             max =           40

corr(u_i, Xb)      = 0 (assumed)              Wald chi2(5)     =      1688.70
                                                         Prob > chi2      =       0.0000

-----+-----+-----+-----+-----+
   min      5%      theta      95%      max
0.5812    0.7697    0.8542    0.8875    0.8875
-----+-----+-----+-----+

-----+-----+-----+-----+-----+
   grovamanlg |      Coef.   Std. Err.    z    P>|z|    [95% Conf. Interval]
-----+-----+-----+-----+-----+
   subblg |      .0752507   .0154313    4.88   0.000    .045006   .1054954
   gr5lg |      .7550788   .035913    21.03   0.000    .6846907   .825467
   rir |     -.0144831   .0017321   -8.36   0.000    -.0178779   -.0110883
   hclg |      .5352872   .2768288    1.93   0.053    -.0072873   1.077862
   _cons |     -9.969887   .7288808   -13.68   0.000    -11.39847   -8.541307
-----+-----+-----+-----+-----+
   rho_ar |      .42905399   (estimated autocorrelation coefficient)
   sigma_u |      .625022
   sigma_e |      .26039899
   rho_fov |      .85209699   (fraction of variance due to u_i)
-----+-----+-----+-----+
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = 1.2321597
Baltagi-Wu LBI = 1.3492974
```

EK-72: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =       532
                                                F(4, 34)       =       29.93
                                                Prob > F        =       0.0000
                                                R-squared      =       0.2988
                                                Root MSE      =       .26695
```

(Std. Err. adjusted for 35 clusters in id)

```
-----+-----+-----+-----+-----+
D.grovamanlg |      Coef.   Robust Std. Err.    t    P>|t|    [95% Conf. Interval]
-----+-----+-----+-----+-----+
   subblg |
   D1. |      .1317991   .1097332    1.20   0.238    -.0912057   .3548038
   gr5lg |
   D1. |     -.0041752   .291621    -0.01   0.989    -.5968204   .5884701
   rir |
   D1. |     -.0194891   .0134388   -1.45   0.156    -.0468   .0078217
   hclg |
   D1. |      4.001399   1.056628    3.79   0.001    1.854071   6.148726
-----+-----+-----+-----+-----+
```

```
Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
   F( 1, 31) = 0.935
   Prob > F = 0.3409
```

EK-73: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Sabit&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovamanlg subblg, fe robust
```

Fixed-effects (within) regression
Group variable: id

Number of obs = 683
Number of groups = 38

R-sq:
within = 0.6008
between = 0.7504
overall = 0.6967

Obs per group:
min = 2
avg = 18.0
max = 40

corr(u_i, Xb) = 0.5438
F(1,37) = 21.32
Prob > F = 0.0000

(Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)

grovamanlg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.453419	.0981967	4.62	0.000	.2544537	.6523843
_cons	1.02169	2.474557	0.41	0.682	-3.992239	6.035618
sigma_u	1.8653733					
sigma_e	.60658195					
rho	.90437012	(fraction of variance due to u_i)				

EK-74: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Sabit&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovamanlg subblg, fe
```

```
. xttest3
```

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: $\sigma(i)^2 = \sigma^2$ for all i

chi2 (38) = 1.6e+30
Prob>chi2 = 0.0000

EK-75: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Sabit&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovamanlg subblg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =       645
Group variable: id                             Number of groups =       38

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.4944                               min =          1
  between = 0.7437                              avg =         17.0
  overall = 0.6979                              max =          39

corr(u_i, Xb) = 0.6074                          F(1,606)       =       592.51
                                                Prob > F       =       0.0000

-----+-----
      grovamanlg |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg     |   .3843468   .0157898    24.34  0.000   .3533375   .4153561
      _cons     |   3.067728   .0589692    52.02  0.000   2.95192   3.183537
-----+-----
      rho_ar     |   .86775585
      sigma_u    |   2.0072016
      sigma_e    |   .34823708
      rho_fov    |   .97077944   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(37,606) = 10.10          Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .39563545
Baltagi-Wu LBI = .69161832
```

EK-76: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Sabit&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =       625
                                                F(1, 37)       =       5.22
                                                Prob > F       =       0.0282
                                                R-squared      =       0.1464
                                                Root MSE      =       .34426
```

(Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)

```
-----+-----
D.grovamanlg |      Coef.   Robust Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg   |   .2102185   .0920338    2.28  0.028   .0237404   .3966966
      D1.     |
-----+-----
```

```
Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
      F( 1, 35) =       1.978
      Prob > F =       0.1684
```

EK-77: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Sabit&Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtscg grovamanlg subblg, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =   683
Method: Fixed-effects regression                 Number of groups =   38
Group variable (i): id                          F( 1, 41)       =  46.66
maximum lag: 3                                  Prob > F        =  0.0000
                                                within R-squared =  0.6008
```

grovamanlg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.453419	.0663753	6.83	0.000	.3193713	.5874667
_cons	1.02169	1.726711	0.59	0.557	-2.465473	4.508852

EK-78: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Rassal&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovamanlg subblg, re robust
(3,184 missing values generated)
```

```
Random-effects GLS regression                 Number of obs   =   683
Group variable: id                           Number of groups =   38

R-sq:                                         Obs per group:
  within = 0.6008                             min =           2
  between = 0.7504                            avg =          18.0
  overall = 0.6967                             max =           40

corr(u_i, X) = 0 (assumed)                   Wald chi2(1)    =   24.72
                                                Prob > chi2     =   0.0000
```

(Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)

grovamanlg	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
subblg	.4656449	.0936603	4.97	0.000	.2820742	.6492157
_cons	.6885223	2.358093	0.29	0.770	-3.933255	5.3103
sigma_u	1.4600841					
sigma_e	.60658195					
rho	.85281081	(fraction of variance due to u_i)				

EK-79: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Rassal&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Levene-Brown-Forsythe Test İstatistiği)

```

W0 = 9.3577117   df(37, 645)   Pr > F = 0.00000000
W50 = 3.4812447   df(37, 645)   Pr > F = 0.00000000
W10 = 5.4584953   df(37, 645)   Pr > F = 0.00000000

```

EK-80: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Rassal&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```

. xtregar grovamanlg subblg, re lbi

RE GLS regression with AR(1) disturbances      Number of obs   =       683
Group variable: id                             Number of groups =        38

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.6008                               min =           2
  between = 0.7504                              avg =          18.0
  overall = 0.6967                              max =           40

corr(u_i, Xb) = 0 (assumed)                    Wald chi2(2)    =       255.62
                                                Prob > chi2     =        0.0000

----- theta -----
   min    5%   median    95%    max
0.5985  0.6592  0.7305   0.7722  0.7722

-----+-----
   grovamanlg |          Coef.   Std. Err.      z    P>|z|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
       subblg |    .3062641    .0191559   15.99  0.000    .2687192    .343809
        _cons |    4.690418    .5512986    8.51  0.000    3.609892    5.770943
-----+-----
       rho_ar |    .86775585   (estimated autocorrelation coefficient)
       sigma_u |    1.6982616
       sigma_e |    .38291038
       rho_fov |    .95162182   (fraction of variance due to u_i)
-----+-----

modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .39563545
Baltagi-Wu LBI = .69161832

```

EK-81: "GROVAMANLG [İmalat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinde Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Rassal&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =       625
                                                F(1, 37)       =       5.22
                                                Prob > F       =       0.0282
                                                R-squared     =       0.1464
                                                Root MSE     =       .34426
```

(Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)

D.grovamanlg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
subblg					
D1.	.2102185	.0920338	2.28	0.028	.0237404 .3966966

Wooldridge test for autocorrelation in panel data

H0: no first-order autocorrelation

F(1, 35) = 1.978

Prob > F = 0.1684

EK-82: "GROVAUTLG [Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovautlg subblg gr5lg rir hclg, fe robust
```

```
Fixed-effects (within) regression           Number of obs   =       583
Group variable: id                         Number of groups =       36
```

```
R-sq:                                       Obs per group:
  within = 0.8224                          min =          1
  between = 0.6782                         avg =         16.2
  overall = 0.8413                         max =          40
```

```
corr(u_i, Xb) = 0.5000                      F(4,35)        =       96.81
                                                Prob > F       =       0.0000
```

(Std. Err. adjusted for 36 clusters in id)

grovautlg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.0920669	.0325834	2.83	0.008	.0259191 .1582147	
gr5lg	.5404418	.1447592	3.73	0.001	.246565 .8343187	
rir	-.010444	.008786	-1.19	0.243	-.0282806 .0073926	
hclg	2.877122	.6703854	4.29	0.000	1.516167 4.238076	
_cons	-8.965123	3.008285	-2.98	0.005	-15.07227 -2.857979	
sigma_u	1.5919097					
sigma_e	.30742211					
rho	.96404729	(fraction of variance due to u_i)				

EK-83: "GROVAUTLG [Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovautlg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg grovautlg subblg gr5lg rir hclg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

	---- Coefficients ----			
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fe	re	Difference	S.E.
subblg	.0920669	.0920098	.0000571	.
gr5lg	.5404418	.6083096	-.0678677	.0156714
rir	-.010444	-.0103743	-.0000697	.
hclg	2.877122	2.322846	.5542756	.1314973

```
-----
b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

      chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
              =      18.17
Prob>chi2 =      0.0011
(V_b-V_B is not positive definite)
```

EK-84: "GROVAUTLG [Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovautlg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (36) =      1.1e+05
Prob>chi2 =      0.0000
```


EK-87: "GROVAUTLG [Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtsccl grovautlg subblg gr5lg rir hclg, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors      Number of obs      =      583
Method: Fixed-effects regression                  Number of groups   =       36
Group variable (i): id                          F( 4, 41)          =     350.83
maximum lag: 3                                  Prob > F           =      0.0000
                                                within R-squared   =      0.8224
```

grovautlg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.0920669	.0136478	6.75	0.000	.0645045	.1196292
gr5lg	.5404418	.0429418	12.59	0.000	.4537192	.6271645
rir	-.010444	.0081329	-1.28	0.206	-.0268686	.0059806
hclg	2.877122	.3740523	7.69	0.000	2.121708	3.632535
_cons	-8.965123	.8211668	-10.92	0.000	-10.6235	-7.306743

EK-88: "GROVAUTLG [Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovautlg subblg, fe robust
```

```
Fixed-effects (within) regression                Number of obs      =      683
Group variable: id                             Number of groups   =       38

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.6255                               min =              2
  between = 0.7299                              avg =             18.0
  overall = 0.6916                              max =              40

corr(u_i, Xb) = 0.4247                          F(1,37)           =      25.51
                                                Prob > F          =      0.0000
```

(Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)

grovautlg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.4997228	.0989333	5.05	0.000	.299265	.7001807
_cons	-2.200648	2.493119	-0.88	0.383	-7.252187	2.850892
sigma_u	1.6456541					
sigma_e	.63466264					
rho	.87052394	(fraction of variance due to u_i)				

EK-89: "GROVAUTLG [Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovautlg subblg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg grovautlg subblg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

---- Coefficients ----				
	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
subblg	.4997228	.5097869	-.010064	.0021264

```
-----
b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

      chi2(1) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
            =      22.40
      Prob>chi2 =      0.0000
```

EK-90: "GROVAUTLG [Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovautlg subblg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

      chi2 (38) =      1.6e+30
      Prob>chi2 =      0.0000
```

EK-91: "GROVAUTLG [Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovautlg subblg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =       645
Group variable: id                             Number of groups =        38

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.4307                               min =          1
  between = 0.7181                             avg =         17.0
  overall = 0.6874                              max =          39

corr(u_i, Xb) = 0.5869                          F(1,606)        =     458.38
                                                Prob > F         =     0.0000

-----+-----
      grovautlg |          Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg    |    .3435903     .0160483    21.41  0.000     .3120734     .3751073
      _cons     |    2.156174     .0579879    37.18  0.000     2.042292     2.270056
-----+-----
      rho_ar    |    .8724558
      sigma_u   |    1.9329252
      sigma_e   |    .34820497
      rho_fov   |    .96856814   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(37,606) = 8.48                Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .41467305
Baltagi-Wu LBI = .68471475
```

EK-92: "GROVAUTLG [Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =       625
                                                F(1, 37)       =         5.37
                                                Prob > F        =     0.0261
                                                R-squared      =     0.1492
                                                Root MSE      =     .35995

                                                (Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)

-----+-----
      D.grovautlg |          Coef.   Robust Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg      |    .2222908     .0959342     2.32  0.026     .0279096     .416672
      D1.         |
-----+-----

Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
      F( 1,      35) =     2.071
      Prob > F =     0.1590
```

EK-93: "GROVAUTLG [Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtscg grovautlg subblg, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =       683
Method: Fixed-effects regression                 Number of groups =       38
Group variable (i): id                          F( 1, 41)       =    60.10
maximum lag: 3                                  Prob > F        =    0.0000
                                                within R-squared =    0.6255
```

grovautlg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.4997228	.0644587	7.75	0.000	.3695459	.6298997
_cons	-2.200648	1.674702	-1.31	0.196	-5.582777	1.181482

EK-94: "GROVACONSLG [İnşaat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovaconslg subblg gr5lg rir hclg, re robust
(3,184 missing values generated)
```

```
Random-effects GLS regression                 Number of obs   =       583
Group variable: id                           Number of groups =       36

R-sq:                                         Obs per group:
  within = 0.8859                             min =          1
  between = 0.7819                            avg =         16.2
  overall = 0.9573                             max =          40
```

```
corr(u_i, X) = 0 (assumed)                   Wald chi2(4)    =    965.12
                                                Prob > chi2     =    0.0000
```

(Std. Err. adjusted for 36 clusters in id)

grovaconslg	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
subblg	.0474852	.0205661	2.31	0.021	.0071765	.0877939
gr5lg	.8681023	.0794208	10.93	0.000	.7124404	1.023764
rir	-.00994	.0095198	-1.04	0.296	-.0285984	.0087184
hclg	1.159597	.5643163	2.05	0.040	.0535572	2.265636
_cons	-13.9889	1.480108	-9.45	0.000	-16.88986	-11.08795
sigma_u	1.3665246					
sigma_e	.24910907					
rho	.96783773	(fraction of variance due to u_i)				

EK-95: "GROVACONSLG [İnşaat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovaconslg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg grovaconslg subblg gr5lg rir hclg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

---- Coefficients ----				
	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
subblg	.0475313	.0474852	.0000461	.0009699
gr5lg	.8506994	.8681023	-.0174029	.0109111
rir	-.0099385	-.00994	1.48e-06	.0001158
hclg	1.305866	1.159597	.1462687	.0907654

```
-----
b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

      chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
              =          2.82
      Prob>chi2 =          0.5888
```

EK-96: "GROVACONSLG [İnşaat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Levene-Brown-Forsythe Test İstatistiği)

```
W0 = 4.6861904 df(35, 547) Pr > F = 0.00000000
W50 = 3.2844960 df(35, 547) Pr > F = 0.00000000
W10 = 4.2558243 df(35, 547) Pr > F = 0.00000000
```

EK-97: "GROVACONSLG [İnşaat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovaconslg subblg gr5lg rir hclg, re lbi

RE GLS regression with AR(1) disturbances      Number of obs   =       583
Group variable: id                            Number of groups =        36

R-sq:                                         Obs per group:
  within = 0.8839                             min =           1
  between = 0.7888                            avg =          16.2
  overall = 0.9632                             max =           40

corr(u_i, Xb) = 0 (assumed)                  Wald chi2(5)    =    2411.52
                                                Prob > chi2     =     0.0000

-----+-----+-----+-----+-----+
      min      5%      theta      95%      max
      0.5636   0.7704   0.8562   0.8893   0.8893
-----+-----+-----+-----+

-----+-----+-----+-----+-----+
      grovaconslg |      Coef.   Std. Err.   z   P>|z|   [95% Conf. Interval]
-----+-----+-----+-----+-----+
      subblg |      .0709168   .0150496   4.71   0.000   .04142   .1004135
      gr5lg |      .890766   .0342101  26.04   0.000   .8237155   .9578166
      rir |     -.0119996   .0017504  -6.86   0.000  -.0154304  -.0085688
      hclg |     .5993004   .2610082   2.30   0.022   .0877337   1.110867
      _cons |    -14.72404   .6886475  -21.38   0.000  -16.07377  -13.37432
-----+-----+-----+-----+-----+
      rho_ar |      .36914089   (estimated autocorrelation coefficient)
      sigma_u |      .54462721
      sigma_e |      .24547988
      rho_fov |      .83114628   (fraction of variance due to u_i)
-----+-----+-----+-----+
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = 1.3328415
Baltagi-Wu LBI = 1.4590398
```

EK-98: "GROVACONSLG [İnşaat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =       532
                                                F(4, 34)       =       66.70
                                                Prob > F        =     0.0000
                                                R-squared       =     0.2851
                                                Root MSE       =     .27843

                                                (Std. Err. adjusted for 35 clusters in id)

-----+-----+-----+-----+-----+
D.      grovaconslg |      Coef.   Robust Std. Err.   t   P>|t|   [95% Conf. Interval]
-----+-----+-----+-----+-----+
      subblg |
      D1. |      .1305752   .1089844   1.20   0.239   -.0909078   .3520582
      gr5lg |
      D1. |      .2714255   .3206187   0.85   0.403   -.3801501   .9230011
      rir |
      D1. |     -.0171355   .0143972  -1.19   0.242   -.0463941   .0121231
      hclg |
      D1. |     3.746675   1.473497   2.54   0.016   .7521678   6.741182
-----+-----+-----+-----+-----+

Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
      F( 1, 31) =      1.555
      Prob > F =      0.2217
```

EK-99: "GROVACONSLG [İnşaat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovaconslg subblg, fe robust
```

Fixed-effects (within) regression
Group variable: id

Number of obs = 683
Number of groups = 38

R-sq:
within = 0.6320
between = 0.7481
overall = 0.7030

Obs per group:
min = 2
avg = 18.0
max = 40

corr(u_i, Xb) = 0.4639

F(1,37) = 28.93
Prob > F = 0.0000

(Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)

grovaconslg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.5150189	.0957495	5.38	0.000	.321012	.7090257
_cons	-1.690398	2.412888	-0.70	0.488	-6.579373	3.198577
sigma_u	1.684763					
sigma_e	.64500625					
rho	.87216524	(fraction of variance due to u_i)				

EK-100: "GROVACONSLG [İnşaat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovaconslg subblg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg grovaconslg subblg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
subblg	.5150189	.5262492	-.0112303	.0020467

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(1) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 30.11
Prob>chi2 = 0.0000

EK-101: "GROVAUTLG [Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovaconslg subblg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (38) = 2.0e+30
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-102: "GROVAUTLG [Kamu Hizmetleri, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovaconslg subblg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   645
Group variable: id                             Number of groups =   38

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.4057                               min =   1
  between = 0.7346                              avg =  17.0
  overall = 0.7020                              max =   39

corr(u_i, Xb) = 0.6214                          F(1,606)       =  413.74
                                                Prob > F       =  0.0000

-----+-----
grovaconslg |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
subblg |   .3414491   .0167866    20.34  0.000   .3084821   .3744162
_cons |   3.229218   .0547739    58.96  0.000   3.121649   3.336788
-----+-----
rho_ar |   .88603979
sigma_u |   2.0207724
sigma_e |   .34696349
rho_fov |   .97136385   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(37,606) = 8.11                Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .39684452
Baltagi-Wu LBI = .67328934
```

EK-103: "GROVACONSLG [İnşaat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                                Number of obs   =      625
                                                F(1, 37)       =      5.70
                                                Prob > F       =     0.0221
                                                R-squared     =     0.1533
                                                Root MSE     =     .35323
```

(Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)

D.		Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
	grovaconslg						
	subblg						
D1.		.2216699	.0928141	2.39	0.022	.0336107	.4097292

```
Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
F( 1, 35) = 2.528
Prob > F = 0.1209
```

EK-104: "GROVACONSLG [İnşaat, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtscg grovaconslg subblg, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =      683
Method: Fixed-effects regression                 Number of groups =      38
Group variable (i): id                           F( 1, 41)      =     53.69
maximum lag: 3                                   Prob > F       =     0.0000
                                                within R-squared =     0.6320
```

		Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
	grovaconslg						
	subblg	.5150189	.0702865	7.33	0.000	.3730723	.6569654
	_cons	-1.690398	1.81323	-0.93	0.357	-5.35229	1.971493

EK-105: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovatradlg subblg gr5lg rir hclg, fe robust
```

Fixed-effects (within) regression
Group variable: id

Number of obs = 583
Number of groups = 36

R-sq:
within = 0.8757
between = 0.6404
overall = 0.8241

Obs per group:
min = 1
avg = 16.2
max = 40

corr(u_i, Xb) = 0.4466

F(4,35) = 158.94
Prob > F = 0.0000

(Std. Err. adjusted for 36 clusters in id)

grovatradlg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.0437408	.0158318	2.76	0.009	.0116006	.0758809
gr5lg	.6218874	.0801432	7.76	0.000	.4591881	.7845867
rir	-.0109818	.0090346	-1.22	0.232	-.029323	.0073594
hclg	3.128972	.6475452	4.83	0.000	1.814385	4.443559
_cons	-8.216715	1.740044	-4.72	0.000	-11.74919	-4.684239
sigma_u	1.7164827					
sigma_e	.25289208					
rho	.97875458	(fraction of variance due to u_i)				

EK-106: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovatradlg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg grovatradlg subblg gr5lg rir hclg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

	---- Coefficients ----		(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	(b)	(B)	Difference	S.E.
	fe	re		
subblg	.0437408	.0441226	-.0003818	.
gr5lg	.6218874	.6739642	-.0520768	.0098104
rir	-.0109818	-.0109896	7.83e-06	.
hclg	3.128972	2.683327	.4456451	.0833899

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 26.71
Prob>chi2 = 0.0000
(V_b-V_B is not positive definite)

EK-107: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovatradlg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (36) = 96912.90
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-108: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovatradlg subblg gr5lg rir hclg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   547
Group variable: id                             Number of groups =   35

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.9079                               min =          1
  between = 0.5999                              avg =         15.6
  overall = 0.6067                              max =          39

corr(u_i, Xb) = 0.3376                          F(4,508)        = 1252.56
                                                Prob > F        = 0.0000

-----+-----
grovatradlg |      Coef.   Std. Err.    t    P>|t|    [95% Conf. Interval]
-----+-----
subblg |      .1149298   .0178526     6.44  0.000    .0798557   .1500039
gr5lg |      .3012137   .0195992    15.37  0.000    .2627083   .3397191
rir |     -.017138   .0017825    -9.61  0.000    -.02064   -.013636
hclg |      3.94082   .3643028    10.82  0.000    3.225095   4.656546
_cons |     -2.10503   .1201025   -17.53  0.000    -2.340988  -1.869071
-----+-----
rho_ar |      .4628071
sigma_u |      1.9783407
sigma_e |      .24556569
rho_fov |      .98482625   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(34,508) = 13.89          Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = 1.1729582
Baltagi-Wu LBI = 1.2983132
```


EK-111: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovatradlg subblg, fe robust

Fixed-effects (within) regression              Number of obs   =       683
Group variable: id                          Number of groups =        38

R-sq:                                        Obs per group:
    within = 0.6250                          min =           2
    between = 0.7126                          avg =          18.0
    overall = 0.6714                          max =           40

corr(u_i, Xb) = 0.4361                       F(1,37)         =       26.52
                                                Prob > F         =       0.0000

                                         (Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)
-----+-----
grovatradlg |          Coef.   Robust Std. Err.   t    P>|t|   [95% Conf. Interval]
-----+-----
    subblg |   .4911622   .0953786    5.15   0.000   .2979069   .6844176
    _cons |  -.0227301   2.403541   -0.01   0.993  -4.892766   4.847306
-----+-----
    sigma_u |  1.7625688
    sigma_e |  .62439211
    rho     |  .8884988   (fraction of variance due to u_i)
-----+-----
```

EK-112: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovatradlg subblg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg grovatradlg subblg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re

----- Coefficients -----
          |          (b)          (B)          (b-B)          sqrt(diag(V_b-V_B))
          |          fe          re          Difference          S.E.
-----+-----
    subblg |   .4911622   .5005478   -.0093855   .0017388
-----+-----

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

      chi2(1) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
            =          29.13
    Prob>chi2 =          0.0000
```

EK-113: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovatradlg subblg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (38) =      5.6e+05
Prob>chi2 =      0.0000
```

EK-114: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovatradlg subblg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =      645
Group variable: id                             Number of groups =      38

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.4313                               min =          1
  between = 0.6973                              avg =         17.0
  overall = 0.6698                              max =          39

corr(u_i, Xb) = 0.5696                          F(1,606)        =      459.61
                                                Prob > F        =      0.0000

-----+-----
grovatradlg |      Coef.   Std. Err.    t    P>|t|    [95% Conf. Interval]
-----+-----
  subblg |   .3556163   .0165877   21.44  0.000    .32304   .3881927
  _cons |   3.91789   .0534063   73.36  0.000    3.813006  4.022774
-----+-----
  rho_ar |   .88772021
  sigma_u |   2.0107351
  sigma_e |   .34075849
  rho_fov |   .97208186   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(37,606) = 6.66                               Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .38422152
Baltagi-Wu LBI = .67813242
```

EK-115: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                                Number of obs   =      625
                                                F(1, 37)        =      5.62
                                                Prob > F         =     0.0231
                                                R-squared       =     0.1550
                                                Root MSE       =     .33844
```

(Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)

D.		Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
grovatradlg							
subblg							
D1.		.2137741	.0901854	2.37	0.023	.0310411	.3965071

```
Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
F( 1, 35) = 2.144
Prob > F = 0.1520
```

EK-116: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtscg grovatradlg subblg, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =      683
Method: Fixed-effects regression                 Number of groups =      38
Group variable (i): id                           F( 1, 41)      =     51.85
maximum lag: 3                                   Prob > F        =     0.0000
                                                within R-squared =     0.6250
```

		Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
grovatradlg							
subblg		.4911622	.0682095	7.20	0.000	.3534104	.6289141
_cons		-.0227301	1.769533	-0.01	0.990	-3.596375	3.550915

EK-117: "GROVATRANSLG [Nakliye, Depolama ve İletişim, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovatranslg subblg gr5lg rir hclg, fe robust

Fixed-effects (within) regression              Number of obs   =       583
Group variable: id                          Number of groups =        36

R-sq:                                        Obs per group:
    within = 0.8816                          min           =         1
    between = 0.6786                          avg           =       16.2
    overall  = 0.8547                          max           =        40

corr(u_i, Xb) = 0.4212                       F(4,35)         =       276.70
                                                Prob > F        =       0.0000

                                         (Std. Err. adjusted for 36 clusters in id)
-----+-----
grovatranslg |          Coef.   Robust          t    P>|t|    [95% Conf. Interval]
-----+-----
    subblg |   .0761816   .0230846    3.30  0.002   .0293174   .1230458
    gr5lg  |   .6193664   .1028257    6.02  0.000   .4106191   .8281138
    rir    |  -.0123127   .0090734   -1.36  0.183  -.0307328   .0061073
    hclg   |   2.817009   .6884088    4.09  0.000   1.419464   4.214553
    _cons  |  -9.361316   2.018446   -4.64  0.000  -13.45898  -5.263652
-----+-----
    sigma_u | 1.5696399
    sigma_e | .25276997
    rho     | .97472263   (fraction of variance due to u_i)
-----+-----
```

EK-118: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovatranslg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg grovatranslg subblg gr5lg rir hclg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re

----- Coefficients -----
          |          (b)          (B)          (b-B)          sqrt(diag(V_b-V_B))
          |          fe          re          Difference          S.E.
-----+-----
    subblg |   .0761816   .0764667   -.0002851           .
    gr5lg  |   .6193664   .6655655   -.0461991   .0106563
    rir    |  -.0123127  -.0122986   -.0000141           .
    hclg   |   2.817009   2.419984   .3970245   .089865
-----+-----
          b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
          B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test:  Ho:  difference in coefficients not systematic

          chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
                   =          15.06
          Prob>chi2 =          0.0046
          (V_b-V_B is not positive definite)
```

EK-120: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovatranslg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (36) = 45140.99
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-120: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovatranslg subblg gr5lg rir hclg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =      547
Group variable: id                             Number of groups =      35

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.8993                               min =           1
  between = 0.5901                              avg =          15.6
  overall = 0.6016                              max =           39

corr(u_i, Xb) = 0.3148                          F(4,508)        =    1133.73
                                                Prob > F        =      0.0000

-----+-----
grovatranslg |          Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
subblg |      .1266882   .0177195     7.15  0.000     .0918757   .1615007
gr5lg |      .2724398   .0194845    13.98  0.000     .2341597   .3107198
rir |     -.017749   .0018088    -9.81  0.000    -.0213027  -.0141952
hclg |      3.859864   .3550242    10.87  0.000     3.162368   4.557361
_cons |     -2.224931   .1285361   -17.31  0.000    -2.477459  -1.972404
-----+-----
rho_ar |      .43692135
sigma_u |      1.9195752
sigma_e |      .24824531
rho_fov |      .98355066   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(34,508) = 11.71                               Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = 1.2009237
Baltagi-Wu LBI = 1.346518
```

EK-121: "GROVATRADLG [Ticaret, Restoran ve Hoteller, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

Linear regression

Number of obs	=	532
F(4, 34)	=	31.18
Prob > F	=	0.0000
R-squared	=	0.3085
Root MSE	=	.26671

(Std. Err. adjusted for 35 clusters in id)

D.		Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg							
D1.		.1353343	.1079097	1.25	0.218	-.0839647	.3546332
gr5lg							
D1.		-.0481638	.2774934	-0.17	0.863	-.6120983	.5157707
rir							
D1.		-.0190006	.0133858	-1.42	0.165	-.0462038	.0082026
hclg							
D1.		5.402119	1.346223	4.01	0.000	2.666264	8.137973

Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
F(1, 31) = 1.110
Prob > F = 0.3001

EK-122: "GROVATRANSLG [Nakliye, Depolama ve İletişim, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

. xtsc grovatranslg subblg gr5lg rir hclg, fe

Regression with Driscoll-Kraay standard errors

Number of obs	=	583
Method: Fixed-effects regression		
Number of groups	=	36
Group variable (i): id		
F(4, 41)	=	979.72
maximum lag: 3		
Prob > F	=	0.0000
within R-squared	=	0.8816

grovatranslg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.0761816	.0074611	10.21	0.000	.0611136	.0912497
gr5lg	.6193664	.027343	22.65	0.000	.5641462	.6745867
rir	-.0123127	.0080345	-1.53	0.133	-.0285388	.0039133
hclg	2.817009	.358839	7.85	0.000	2.092319	3.541699
_cons	-9.361316	.5162939	-18.13	0.000	-10.40399	-8.318639

EK-123: "GROVATRANSLG [Nakliye, Depolama ve İletişim, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovatranslg subblg, fe robust
```

Fixed-effects (within) regression
Group variable: id

Number of obs = 683
Number of groups = 38

R-sq:
within = 0.6466
between = 0.7214
overall = 0.6869

Obs per group:
min = 2
avg = 18.0
max = 40

corr(u_i, Xb) = 0.4029

F(1,37) = 28.25
Prob > F = 0.0000

(Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)

grovatranslg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.509698	.0958955	5.32	0.000	.3153952	.7040008
_cons	-1.195511	2.416568	-0.49	0.624	-6.091943	3.700922
sigma_u	1.634437					
sigma_e	.61842829					
rho	.87476298	(fraction of variance due to u_i)				

EK-124: "GROVATRANSLG [Nakliye, Depolama ve İletişim, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovatranslg subblg, fe
. estimates store fe
. quietly xtreg grovatranslg subblg, re
. estimates store re
. hausman fe re
```

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
subblg	.509698	.5184809	-.0087829	.0020645

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(1) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 18.10
Prob>chi2 = 0.0000

EK-125: "GROVATRANSLG [Nakliye, Depolama ve İletişim, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovatranslg subblg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (38) = 1.6e+30
Prob>chi2 = 0.0000
```

EK-126: "GROVATRANSLG [Nakliye, Depolama ve İletişim, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovatranslg subblg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   645
Group variable: id                             Number of groups =   38

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.4259                               min =          1
  between = 0.7067                              avg =         17.0
  overall = 0.6836                              max =          39

corr(u_i, Xb) = 0.5750                          F(1,606)        = 449.48
                                                Prob > F        = 0.0000

-----+-----
grovatranslg |      Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
    subblg |   .3461217   .0163257    21.20  0.000     .3140598   .3781836
     _cons |   3.463003   .0536333    64.57  0.000     3.357674   3.568332
-----+-----
    rho_ar |   .88517715
   sigma_u |   1.923744
   sigma_e |   .33849656
   rho_fov |   .96996886   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(37,606) = 6.66                      Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .40999841
Baltagi-Wu LBI = .70343241
```

EK-127: "GROVATRANSLG [Nakliye, Depolama ve İletişim, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
. xtserial grovatranslg subblg, output

Linear regression                               Number of obs   =       625
                                                F(1, 37)        =       5.76
                                                Prob > F        =       0.0215
                                                R-squared      =       0.1553
                                                Root MSE     =       .34296

                                                (Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)
-----+-----
D.      grovatranslg |               Robust
      |               Coef.   Std. Err.   t    P>|t|   [95% Conf. Interval]
-----+-----
      |               |
      | subblg |
      | D1.   |   .2168219   .0903304   2.40  0.022   .0337952   .3998486
-----+-----

Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
      F( 1, 35) =      2.046
      Prob > F =      0.1615
```

EK-128: " GROVATRANSLG [Nakliye, Depolama ve İletişim, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtscg grovatranslg subblg, fe

Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =       683
Method: Fixed-effects regression                Number of groups =       38
Group variable (i): id                          F( 1, 41)      =       57.70
maximum lag: 3                                  Prob > F       =       0.0000
                                                within R-squared =       0.6466

-----+-----
D.      grovatranslg |               Drisc/Kraay
      |               Coef.   Std. Err.   t    P>|t|   [95% Conf. Interval]
-----+-----
      | subblg |
      | _cons |   .509698   .0671031   7.60  0.000   .3741805   .6452156
      |      |  -1.195511   1.743199  -0.69  0.497  -4.715972   2.324951
-----+-----
```

EK-129: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Sabit&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovafinlg subblg gr5lg rir hclg, fe robust
```

Fixed-effects (within) regression
Group variable: id

Number of obs = 583
Number of groups = 36

R-sq:
within = 0.8187
between = 0.7220
overall = 0.8605

Obs per group:
min = 1
avg = 16.2
max = 40

corr(u_i, Xb) = 0.1903

F(4,35) = 63.51
Prob > F = 0.0000

(Std. Err. adjusted for 36 clusters in id)

grovafinlg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.0365435	.0236675	1.54	0.132	-.0115041	.0845911
gr5lg	.8423515	.1220853	6.90	0.000	.5945052	1.090198
rir	-.0074824	.0084378	-0.89	0.381	-.0246122	.0096473
hclg	2.31976	.9331621	2.49	0.018	.4253403	4.21418
_cons	-13.82842	2.629659	-5.26	0.000	-19.16691	-8.48993
sigma_u	1.4315895					
sigma_e	.34765031					
rho	.94431174	(fraction of variance due to u_i)				

EK-130: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Sabit&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovafinlg subblg gr5lg rir hclg, fe
```

```
. xttest3
```

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (36) = 54089.40
Prob>chi2 = 0.0000

EK-131: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Sabit&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovafinlg subblg gr5lg rir hclg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   547
Group variable: id                             Number of groups =   35

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.8374                               min =         1
  between = 0.5155                              avg =       15.6
  overall = 0.5309                              max =        39

corr(u_i, Xb) = 0.2593                          F(4,508)       =   653.94
                                                Prob > F       =   0.0000

-----+-----
      grovafinlg |          Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg |   .1246066   .0211763     5.88  0.000   .0830026   .1662105
      gr5lg |   .2620858   .0300562     8.72  0.000   .2030362   .3211355
      rir |  -.0147646   .0017312    -8.53  0.000  -.0181657  -.0113634
      hclg |   4.148286   .7236788     5.73  0.000   2.726514   5.570057
      _cons |  -2.044424   .0773807   -26.42  0.000  -2.196449  -1.892398
-----+-----
      rho_ar |   .74687686
      sigma_u |  1.9935435
      sigma_e |   .26102923
      rho_fov |   .9831444   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(34,508) = 9.17                      Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .62274627
Baltagi-Wu LBI = .75428404
```

EK-132: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Sabit&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =   532
                                                F(4, 34)       =   45.30
                                                Prob > F       =   0.0000
                                                R-squared      =   0.2675
                                                Root MSE      =   .25824

                                                (Std. Err. adjusted for 35 clusters in id)

-----+-----
      D.grovafinlg |          Coef.   Robust Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg |
      D1. |   .117008   .1018435     1.15  0.259   -.089963   .3239789
      gr5lg |
      D1. |   .1842999   .2559421     0.72  0.476   -.335837   .7044369
      rir |
      D1. |  -.0147709   .0116222    -1.27  0.212   -.03839   .0088482
      hclg |
      D1. |   4.233006   .9853158     4.30  0.000   2.230603   6.235408
-----+-----
```

EK-133: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Sabit&Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtscg grovafinlg subblg gr5lg rir hclg, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors      Number of obs   =      583
Method: Fixed-effects regression                  Number of groups =       36
Group variable (i): id                           F( 4, 41)       =    339.47
maximum lag: 3                                   Prob > F        =    0.0000
                                                within R-squared =    0.8187
```

grovafinlg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.0365435	.0165872	2.20	0.033	.003045	.070042
gr5lg	.8423515	.0648351	12.99	0.000	.7114142	.9732887
rir	-.0074824	.0082474	-0.91	0.370	-.0241385	.0091736
hclg	2.31976	.3259125	7.12	0.000	1.661566	2.977954
_cons	-13.82842	1.387763	-9.96	0.000	-16.63107	-11.02578

EK-134: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Rassal&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovafinlg subblg gr5lg rir hclg, re robust
(3,184 missing values generated)
```

```
Random-effects GLS regression                    Number of obs   =      583
Group variable: id                              Number of groups =       36

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.8184                               min =           1
  between = 0.7344                              avg =          16.2
  overall = 0.8717                              max =           40

Wald chi2(4) = 266.65
corr(u_i, X) = 0 (assumed)                      Prob > chi2     =    0.0000
```

(Std. Err. adjusted for 36 clusters in id)

grovafinlg	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
subblg	.0365034	.0243112	1.50	0.133	-.0111457	.0841525
gr5lg	.8757245	.0952212	9.20	0.000	.6890945	1.062355
rir	-.0074176	.0083887	-0.88	0.377	-.0238591	.009024
hclg	2.002179	.7443705	2.69	0.007	.54324	3.461119
_cons	-14.14382	2.249498	-6.29	0.000	-18.55276	-9.734887
sigma_u	1.3105572					
sigma_e	.34765031					
rho	.9342584	(fraction of variance due to u_i)				

EK-135: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Rassal&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Levene-Brown-Forsythe Test İstatistiği)

```

W0 = 13.7768916   df(35, 547)   Pr > F = 0.00000000
W50 = 6.3135191   df(35, 547)   Pr > F = 0.00000000
W10 = 11.8327630  df(35, 547)   Pr > F = 0.00000000

```

EK-136: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Rassal&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```

. xtregar grovafinlg subblg gr5lg rir hclg, re lbi

RE GLS regression with AR(1) disturbances      Number of obs   =       583
Group variable: id                             Number of groups =        36

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.8101                               min =           1
  between = 0.7352                              avg =          16.2
  overall = 0.8726                              max =           40

corr(u_i, Xb)      = 0 (assumed)                Wald chi2(5)     =      831.08
                                                         Prob > chi2      =      0.0000

----- theta -----
   min    5%   median    95%    max
0.6243  0.7253  0.8057   0.8447  0.8447

-----
   grovafinlg |      Coef.   Std. Err.      z    P>|z|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
   subblg |    .1031316   .0177126     5.82   0.000     .0684156   .1378477
   gr5lg |    .7482731   .0504764    14.82   0.000     .6493412   .8472051
   rir |   -.0125057   .0016351    -7.65   0.000    -.0157104  -.0093009
   hclg |    1.386775   .4274918     3.24   0.001     .5489067   2.224644
   _cons |   -11.82967   1.102253   -10.73   0.000    -13.99005  -9.669293
-----+-----
   rho_ar |    .74687686   (estimated autocorrelation coefficient)
   sigma_u |    .9489938
   sigma_e |    .25585244
   rho_fov |    .93223903   (fraction of variance due to u_i)
-----
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .62274627

```

EK-137: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Rassal&Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =       532
                                                F(4, 34)       =       45.30
                                                Prob > F        =       0.0000
                                                R-squared      =       0.2675
                                                Root MSE      =       .25824
```

(Std. Err. adjusted for 35 clusters in id)

D.grovafinlg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg						
D1.	.117008	.1018435	1.15	0.259	-.089963	.3239789
gr51g						
D1.	.1842999	.2559421	0.72	0.476	-.335837	.7044369
r1r						
D1.	-.0147709	.0116222	-1.27	0.212	-.03839	.0088482
hclg						
D1.	4.233006	.9853158	4.30	0.000	2.230603	6.235408

Wooldridge test for autocorrelation in panel data

```
H0: no first-order autocorrelation
F( 1, 31) = 2.488
Prob > F = 0.1249
```

EK-138: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovafinlg subblg, fe robust
```

```
Fixed-effects (within) regression           Number of obs   =       683
Group variable: id                          Number of groups =       38
```

```
R-sq:                                       Obs per group:
  within = 0.5666                           min =           2
  between = 0.6541                          avg =          18.0
  overall = 0.5991                          max =           40
```

```
corr(u_i, Xb) = 0.4063                       F(1,37)        =       61.52
                                                Prob > F        =       0.0000
```

(Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)

grovafinlg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.4288517	.0546782	7.84	0.000	.3180632	.5396403
_cons	1.006699	1.377891	0.73	0.470	-1.785173	3.798571
sigma_u	1.7862622					
sigma_e	.61559117					
rho	.89384148	(fraction of variance due to u_i)				

EK-139: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovafinlg subblg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg grovafinlg subblg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

---- Coefficients ----				
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fe	re	Difference	S.E.
subblg	.4288517	.4369979	-.0081462	.0017073

```
-----
b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

      chi2(1) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
            =      22.77
      Prob>chi2 =      0.0000
```

EK-140: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovafinlg subblg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

      chi2 (38) =      1.3e+05
      Prob>chi2 =      0.0000
```

EK-141: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovafinlg subblg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =       645
Group variable: id                             Number of groups =       38

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.2486                               min =          1
  between = 0.6276                              avg =       17.0
  overall = 0.6031                              max =          39

corr(u_i, Xb) = 0.5804                          F(1,606)        =       200.55
                                                Prob > F        =       0.0000

-----+-----
      grovafinlg |          Coef.   Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg     |   .2458329     .0173593    14.16  0.000     .2117412   .2799245
      _cons      |   6.600384     .038979    169.33  0.000     6.523834   6.676935
-----+-----
      rho_ar     |   .92572939
      sigma_u    |   2.1221619
      sigma_e    |   .31021987
      rho_fov    |   .97907818   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(37,606) = 3.46                Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .32021366
Baltagi-Wu LBI = .53024244
```

EK-142: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =       625
                                                F(1, 37)       =       7.67
                                                Prob > F       =       0.0087
                                                R-squared     =       0.0992
                                                Root MSE     =       .28605

                               (Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)
-----+-----
D.grovafinlg |          Coef.   Robust Std. Err.      t    P>|t|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      subblg   |
      D1.     |   .1399872     .0505541     2.77  0.009     .0375548   .2424195
-----+-----

Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
      F( 1,      35) =       2.551
      Prob > F =       0.1192
```

EK-143: "GROVAFİNLG [Finans, Sigorta, Gayrimenkul ve Ticari Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtsc grovafinlg subblg, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =       683
Method: Fixed-effects regression                 Number of groups =       38
Group variable (i): id                           F( 1, 41)       =     80.31
maximum lag: 3                                   Prob > F        =     0.0000
                                                within R-squared =     0.5666
```

grovafinlg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.4288517	.047853	8.96	0.000	.3322107	.5254928
_cons	1.006699	1.186165	0.85	0.401	-1.388809	3.402207

EK-144: "GROVASERVLG [Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtreg grovaservlg subblg gr5lg rir hclg, fe robust
```

```
Fixed-effects (within) regression                 Number of obs   =       583
Group variable: id                               Number of groups =       36

R-sq:                                             Obs per group:
  within = 0.8695                                min =           1
  between = 0.7356                               avg =          16.2
  overall = 0.8333                                max =           40

corr(u_i, Xb) = 0.3832                           F(4,35)         =       97.19
                                                Prob > F        =     0.0000
```

(Std. Err. adjusted for 36 clusters in id)

grovaservlg	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.0880984	.0214953	4.10	0.000	.0444607	.1317362
gr5lg	.6410486	.1195499	5.36	0.000	.3983494	.8837479
rir	-.0104955	.0096177	-1.09	0.283	-.0300204	.0090293
hclg	3.111478	.8552556	3.64	0.001	1.375216	4.847739
_cons	-10.97408	2.606337	-4.21	0.000	-16.26522	-5.682932
sigma_u	1.4404651					
sigma_e	.28446263					
rho	.96246554	(fraction of variance due to u_i)				

EK-145: "GROVASERVLG [Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovaservlg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg grovaservlg subblg gr5lg rir hclg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

---- Coefficients ----				
	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
subblg	.0880984	.0878148	.0002836	.
gr5lg	.6410486	.6949113	-.0538627	.0144763
rir	-.0104955	-.0103794	-.0001162	.
hclg	3.111478	2.669707	.4417704	.1213181

```
-----
b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

      chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
              =      12.91
Prob>chi2 =      0.0117
(V_b-V_B is not positive definite)
```

EK-146: "GROVASERVLG [Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Çoklu Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovaservlg subblg gr5lg rir hclg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

chi2 (36) = 52138.19
Prob>chi2 = 0.0000
```


EK-151: "GROVASERVLG [Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Hausman Test İstatistiği)

```
. quietly xtreg grovaservlg subblg, fe
.
. estimates store fe
.
. quietly xtreg grovaservlg subblg, re
.
. estimates store re
.
. hausman fe re
```

---- Coefficients ----				
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fe	re	Difference	S.E.
subblg	.5262702	.5366172	-.010347	.0019261

```

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

      chi2(1) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
            =      28.86
      Prob>chi2 =      0.0000

```

EK-152: "GROVASERVLG [Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Modified Wald Testi)

```
. quietly xtreg grovaservlg subblg, fe
.
. xttest3

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity
in fixed effect regression model

H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i

      chi2 (38) =      1.2e+05
      Prob>chi2 =      0.0000

```

EK-153: "GROVASERVLG [Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Bhargava ve Baltagi-Wu İstatistiği)

```
. xtregar grovaservlg subblg, fe lbi

FE (within) regression with AR(1) disturbances   Number of obs   =   645
Group variable: id                             Number of groups =   38

R-sq:                                           Obs per group:
  within = 0.3833                               min =           1
  between = 0.7465                              avg =          17.0
  overall = 0.7180                              max =           39

corr(u_i, Xb) = 0.6452                          F(1,606)        =   376.65
                                                Prob > F         =   0.0000

-----+-----
grovaservlg |      Coef.   Std. Err.    t    P>|t|    [95% Conf. Interval]
-----+-----
  subblg |   .3176422   .0163671   19.41  0.000   .2854991   .3497852
  _cons |   3.851256   .0491183   78.41  0.000   3.754793   3.947719
-----+-----
  rho_ar |   .89620781
  sigma_u |   2.0384206
  sigma_e |   .32589413
  rho_fov |   .97507677   (fraction of variance because of u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(37,606) = 6.85                Prob > F = 0.0000
modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .40970952
Baltagi-Wu LBI = .70138775
```

EK-154: " GROVASERVLG [Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Wooldridge Test İstatistiği)

```
Linear regression                               Number of obs   =   625
                                                F(1, 37)        =   5.80
                                                Prob > F         =   0.0211
                                                R-squared       =   0.1617
                                                Root MSE       =   .33463
```

(Std. Err. adjusted for 38 clusters in id)

```
-----+-----
D.      |
grovaservlg |      Coef.   Robust Std. Err.    t    P>|t|    [95% Conf. Interval]
-----+-----
  subblg |
  D1. |   .2167181   .0899509    2.41  0.021   .0344602   .3989759
-----+-----
```

```
Wooldridge test for autocorrelation in panel data
H0: no first-order autocorrelation
  F( 1,      35) =   2.232
  Prob > F =   0.1442
```

EK-155: "GROVASERVLG [Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler, Cari Yerel Para Birimi Cinsinden Brüt Katma Değeri (milyon)]" Bağımlı Değişkeni için Tekli Regresyon Modeli (Hetero.&Otoko.) Tahmin Sonuçlarının Orijinal Program Çıktısı (Katsayı ve P-değerleri)

```
. xtscg grovaservlg subblg, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors   Number of obs   =      683
Method: Fixed-effects regression                 Number of groups =       38
Group variable (i): id                          F( 1, 41)      =     64.78
maximum lag: 3                                  Prob > F       =     0.0000
                                                within R-squared =     0.6613
```

grovaservlg	Coef.	Drisc/Kraay Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
subblg	.5262702	.0653841	8.05	0.000	.3942244	.658316
_cons	-2.092923	1.697799	-1.23	0.225	-5.521698	1.335851

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZGEÇMİŞ FORMU

Adı-Soyadı	Yüksel OKŞAK	T.C. Kimlik Numarası	18406663194		
Doğum Yeri	İnegöl	Doğum Tarihi	04.03.1984		
Lisans Öğrenimi	Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat	Yüksek Lisans Öğrenimi	Kadir Has Üniversitesi, SBE, Sermaye Piyasaları ve Borsa		
Yabancı Dil/ler		SEVİYE	Başlangıç	Orta	İyi
1. İngilizce					X
2. Almanca			X		
3.					

BİLİMSEL FAALİYETLER

Koyuncu, C. & Okşak, Y. The Association Between Subsidies and Productivity Panel Analysis (Tez içeriğinden makale)

İŞ DENEYİMİ

Öğr. Gör. Yüksel OKŞAK 1984 yılında İnegöl'de doğdu. Temel eğitimini İnegöl'de tamamladıktan sonra üniversite yaşamına 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi İktisat Bölümü'nde başladı. Akabinde İngiltere'de bir süre Finans ve Finansal Servisler eğitimi aldı. Lisans eğitiminden sonra Yıldız Teknik Üniversitesi'nde başladığı Yüksek Lisans öğrenimini; Kadir Has Üniversitesi Sermaye Piyasaları ve Borsa anabilim dalında tamamladı. Akabinde İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası AB ve Dış Ekonomik İlişkiler Uzmanı olarak iş hayatına başladı. Bu süre zarfında birçok iş heyeti ile yurtdışı iş ziyaretleri ve görüşmeleri gerçekleştirdi. Yine aynı dönemde birçok alanda hibe projeye imza attı. Son dört yılda; İnegöl Kent Müzesinin Kurumsal Altyapısının Geliştirilmesi, İnegöl Mobilya ve Ağaç İşçiliği Müzesi Kurularak Sektörün Tarihi Ekonomik Mirasının Sanayi Turizmi Kapsamında Geliştirilmesi, İnegöl Yenice de Kırsal Turizm ve Ekonomi Potansiyelinin Doğa Sporları Turizmi Merkezi DOSTUM Kurularak Geliştirilmesi, Oylat ta Su ile Gelen Sağlık Spa Hizmetleri Merkezi Kurulması SUGESAM ile Bilecik Kırsalındaki Ekonomik Ürünlerinin Coğrafi İşaretleme Yoluyla Ulusal ve Uluslararası Boyutta Tanıtılması adlı projelere imza atarak ilgili kurumlara yaklaşık 3 milyon TL destek kazandırarak büyük bir başarıya imza attı. Birçok ulusal ve uluslar arası eğitim, seminer, konferans programlarını organize etti. Bu dönemde birkaç gazetede köşe yazıları yazdı. İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası KOSGEB ve DEİK temsilciliklerini yürüttü. Aynı zamanda İnegöl Mobilya Tanıtım Grubu (İMOS) kuruluşunda bulundu ve Genel Sekreterliğini yaptı. Daha sonra ekçin bir Alman firması olan TÜVRheinland firmasında laboratuvar müdürlüğü ve mobilya grubu satış müdürlüğü görevlerini yürüttü. Pratikte özel sektörde edindiği birikimini akademiye taşıyan Yüksel Okşak; 2012 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 5 yıldır Bankacılık Sigortacılık Program Koordinatörlüğü görevini yürütmektedir. Defa kez KOSGEB girişimcilik eğitimleri yaptı ve birçok kişinin iş yaşamına atılmasına destek oldu. Bu süre zarfında Bilecik Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu danışmanlığını yürüttü. Halen iş yaşamına akademisyen olarak devam eden Okşak'ın yayınlanmış 2 kitabı, makalesi ve bildirileri bulunmaktadır. İktisat alanında doktora eğitimini tamamlamak üzere olan Okşak; iyi derecede İngilizce bilmekte, evli ve bir çocuk babasıdır.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

00 90 546 225 10 20, yuksel.oksak@bilecik.edu.tr